

Tame pat gylje kaip RAK keramika ir jaučių jungo modelis rasta įvairių su medžiokle bei žūkle susijusių dirbinių. Tai gana plačios, stambios bučiaus skalos (datuotos pagal C₁₄) ir bučių gabalai iš skalų ir vytelių, rasti priekrantėje (pav. 149). RAK sluoksniui greičiausiai priklausė ir luoto dalis (pav. 150), rasta tame pat gylje kaip ir jungo modelis. Ji aptikta pietinėje tyrineto ploto dalyje. Rastoji dalis buvo 105 cm ilgio, pastorintu ir nusklembtu kraštu kaip NaK puodai. Ji gulėjo įstrigusi tarp nendrių.

Net dar giliau (115 cm nuo žemės paviršiaus) rasta šaudomojo lanko dalis radiokarbonine analize priskirta šiam RAK laikotarpiui. Ji papildė rastuosius titnaginių strėlių antgalius ir rodo buvus medžioklę.

Koegzistavimas dviejų tariamai skirtingų kultūrų būdingas visoms Baltijos pakrantėms. Lygiai taip, kaip Šventojoje bendravo RAK ir NaK žmonės, Jutlandijoje bandravo PTK ir Ertebiolės kultūros gyventojai. Abiejų tipų keramika buvo naudojama tų pačių žmonių, skirtinguose puoduose virė tą pačią košę iš įvairių grūdų. Toks kultūrų bendravimas ir privedė prie žemdirbystės įsigalėjimo. Be abejo, žemdirbystės papročius atnešė ateiviai. Nereiktų tikėtis (Madsen, 1986:230), kaip seniau manė daugelis archeologų, kad Ertebiolės kultūra per trumpesnį ar ilgesnį laiką galėjusi peraugti pati savaimė į PTK. Medžiotojai ir ūkininkai ilgai gyveno vieni šalia kitų ir Pabaltijyje, ir Skandinavijoje (Larsson, 1990; Zvelebil, Dolukhanov, 1991; Timofeev, 1998a). Net pagrindinėje RAK srityje archeologai pastebi ilgą (net iki 2500 m.) medžiotojų ir ūkininkų bendruomenių koegzistavimą (Kobusiewicz, Kabański, 1998; Janik, 1998).

Pagal gamybinio ūkio raidos modelį (Zvelebil, Rowley-Conwy, 1984; Zvelebil, 1986), kuriame išskiriamos 3 fazės – pradinė fazė (*availability*), plėtros fazė (*substitution*) ir intensyvaus ūkio fazė (*consolidation*), manoma, kad II fazė Rytų Pabaltijyje galėjusi trukti 700–1500 metų (Zvelebil, 1998:12).

Šventojoje tą prisitaikymo (plėtros) fazę atsekti galima. Atrodo, kad Šventosios 6-ojoje gyvenvietėje žmonės gyveno ne mažose daugiakampėse trobėlėse, kaip įprasta RAK, bet keturkampiuose NaK namuose su pėdžiomis, žvejojo čia rastomis priemonėmis ir rengė tokias pačias kaip NaK užtvankas žuvims gaudyti. Kaip jau minėta, tokias pačias užtvankas (9-oji radimvietė) rentė ir RAK, ir NaK palikuonys dar žalvario amžiaus pradžioje, kai abi šios kultūros faktiškai jau buvo išnykusios.

GYVULININKYSTĖS PRADŽIA

Šventosios radimvietėse naminių gyvulių kaulų aptikta labai mažai. Jų rasta tik tose gyvenvietėse, kurių gyventojai palaikė ryšius su RAK nešėjais, ir, žinoma, tik ten, kur jiems išlikti buvo palankios sąlygos.

Ankstyviausias naminis gyvulys, dar prieš ateinant RAK, buvo šuo. Tarp naminių gyvulių jis užėmė savitą vietą – neteikė nei mėsos, nei pieno, tačiau per jį atsirado pirmieji įgūdžiai laikyti naminius gyvulius. Naminius šunis laiko jau medžiotojai. Pabaltijyje šunų kaulų buvo aptikta jau vidurinio mezolito Kundos stovykloje Estijoje (Гаавер, 1965:352). Šunų kaulų rasta ir ankstyvosiose Šventosios 2/4 B bei 1B radimvietėse.

Vidurinio neolito radimvietėse gyvulių pėdsakų daugiau. Šventosios 23-ojoje radimvietėje naminių gyvulių kaulai (kartu su šunų kaulais) sudarė 9% visų gyvulių ir žvėrių kaulų, o be šunų – tik 2,16% (ištyrė V. Danilčenko). Tarp jų buvo šeši galvijų kaulai, dar gana artimi tauro patelės kaulams. Iš kitų minėtinas avies ar ožkos kaulas. 3-ojoje radimvietėje aptikti du, nors abejotini, galvijų kaulai (1 metapodius be galvutės).

Apie naminius gyvulius aiškiose Šventosios RAK radimvietėse negalima beveik nieko pasakyti. 6-ojoje radimvietėje, šalia daugybės jau minėtų laukinių žvėrių kaulų, aptikta tik 19 šunų kaulų, kitų naminių gyvulių pėdsakų nebuvo. Galima spėti, kad ten jų tikrai nebuvo arba buvo labai mažai. Šventosios 2/4 A radimvietėje dėl jos specifikos buitinių atliekų beveik visai nebuvo, tačiau, kaip minėta, aptiktas vienas ypač svarbus radinys – aptrupėjęs naminio jaučio ragas.

Sarnatės (Latvija) vidurinio neolito gyvenvietėse šiek tiek būta naminių gyvulių – aptiktas ožkos ar avies kaulas (Ванкина, 1970:134), bet ten kaulams išlikti sąlygos buvo blogos.

Be abejo, į šias pajūrio gyvenvietes naminiai gyvuliai bus patekę kartu su žemės ūkio pradmenimis iš RAK. Žinoma, kad RAK išsiskyrė gyvulių, ypač galvijų ir kiaulių, auginimu (Wislański, 1969b:281). Baltarusijoje Krasnoselskių RAK kapinyne daugiausia rasta jaučių, šiek tiek mažaūgių kiaulių ir smulkių raguočių kaulų. Galvijai irgi buvo mažaūgiai, tokie kaip Lenkijoje Kujavijoje (Wislański, 1966:272–277; Чарняўскі, 1979:69). Galvijai, ypač jaučiai, buvo kinkomieji gyvuliai ir vargu ar buvo valgomi, todėl atskiri jų kaulai ir nesimėtė gyvenvietėse. Pagrindinėje RAK srityje nemažai aptikta rituališkai palaidotų galvijų. Tuo tarpu kiaulės aiškiai buvo augintos mėšai, todėl į kapus patekdavo tik jų dalys, dažniausiai apatiniai žandikauliai. Jos irgi buvo aukojamos šermenų metu, tačiau suvalgomos.

Ta proga reikia pasakyti, kad į Pietų Lietuvos RAK gyvenvietes gyvulininkystės pradmenys galėjo ateiti dviem keliais – iš pagrindinės RAK srities ir dar anksčiau iš Ukrainos, Dniepro-Doneco kultūros. Pietryčių Lietuvoje Katros RAK gyvenvietėje (nustatė L. Daugnora) daugiausia buvo galvijų ir žirgų. Pastarieji gi ypač būdingi Ukrainos kultūroms (Телегин, 1986). Todėl ir rytinėje Narvos kultūros srityje naminiai gyvuliai daug gausiau aptinkami vidurinio neolito NaK gyvenvietėse. Pvz., Lietuvoje Kretuono 1B (Daugnora, Girininkas, 1996:27) galvijų (*Bos bovis*) kaulų rasta 168, avių/ožkų (*Ovis Aries* et *Capra Mircus*) – 4, kiaulių (*Sus Suis*) – 28, arklių (*Equus Caballus*) – 29 kaulai. Dar toliau į šiaurę, Dauguvos aukštupyje Usviatų IV gyvenvietėje rasta galvijų ir kiaulių kaulų, nors jie tesudaro 1,1% visų kaulų (Микляев, 1969:29; 1971:11; Микляев, Долуханов, 1984:76, lent. 1). Ypač daug naminių gyvulių kaulų aptikta prie Lubano ežero (Latvija) Zvidzės gyvenvietės vidurinio neolito sluoksnyje: 25 stambiųjų raguočių ir 6 smulkiųjų raguočių individų, be to, 18 kiaulių individų kaulų (Лозе, 1988:115). Iš to matyti, kad ten nebuvo pati gyvulininkystės pradžia, o jau pažengęs ūkis. Kiaules ir jaučius auginti lengviausia, nes jie gali išmisti miško gėrybėmis.

Taigi galima daryti išvadą, kad gyvulininkystės pradmenys į NaK sritį bus patekę bent dviem keliais. Į Vakarų Lietuvą juos atnešė RAK gyventojai – pradžioje mainais smulkiuosius raguočius, o atsikėlus jau pastoviams žemdirbiams – ir stambiuosius raguočius žemės darbui.

Tuo tarpu rytinėje NaK dalyje gyvulius žmonės bus gavę greičiausiai iš pietų – Ukrainos sričių, Dniepro-Doneco srities, kur jie daugiau buvo auginami mėšai. Latvijos gyventojai iš RAK tų gyvulių vargu ar galėjo įsigyti. Kelios šukelės, panašios į RAK ar PTK vėlyvosios fazės keramiką (Лозе, 1988:67, 175; Ванкина, 1980:56), dar nieko nerodo.

SIMBOLIKA, PAPUOŠALAI IR APEIGOS

Simboliai – tai ne vien ženklai, bet ir veiksmai, kuriais išreiškiamos idėjos. Idėjos nėra kokios vienos kultūros išskirtinis požymis, jos kartojasi įvairiais laikotarpiais ir įvairiose kultūrose. Tačiau jos negali pritaipiti ten, kur joms priimti žmonės nebūna pasiruošę. Ne visus simbolius sugebame iššifruoti, tačiau tie simboliai, kurie atsirado kartu su žemės ūkio pradmenimis, be jokios abejonės, atėjo per RAK. Todėl, kaip sakyta, ir ši kultūra mums svarbi ne tik ekonomikos, bet ir ideologijos požiūriu. Iš pagrindinės šios kultūros paplitimo srities, išskyrus kapus (kurių su Lietuvos medžiaga negalime palyginti), deja, apie simbolius turime mažai duomenų.

Tuo tarpu mes negalime įspėti, kokia buvo pagrindinio pasaulio Viešpaties idėja. Viena aišku, ji buvo daug abstraktesnė negu NaK gyventojų, nes jos išraiškos priemonės – simboliai – daug abstraktesni. Jų galime ieškoti neornamentiniuose puodų piešiniuose, o daugiausia, kaip paprastai, papuošaluose, kurie RAK radimvietėse yra tik iš gintaro.

Simbolika keramikoje. Simboliniai RAK ženklai keramikoje nuo NaK žvejų keramikos ženklų ypač skyriasi tuo, kad susieti su žeme ar žemės darbu. Reikia pažymėti, kad tokių ženklų aptikta ne pačioje RAK keramikoje, o vėlyvojoje vietinėje NaK keramikoje, kurią gamino moterys, tarp kurių gyveno RAK žmonės, t. y. 6-ojoje gyvenvietėje. Greičiausiai tie ženklai buvo perimti ne tiesiog iš keramikos, o iš kitų – neišlikusių medžio, rago, kaulo – dirbinių. Tokie ženklai buvo jau minėtieji rombais ir kvadratai (pav. 63), simbolizuojantys skersai ir išilgai suartus laukus. Tačiau atsirado ir rombų arba jų dalių su ilgomis į priešingas puses atsuktomis atšakomis. Tai tam tikra svastikos atmaina.

Rombai galėjo reikšti žemę, augaliją ir kartu moterį, kai žemė įvardijama moters – motinos įvaizdžiu. Spėjama, kad rombų virtinė vaizdavo ir Gyvybės medį (Амброз, 1965:14–27). Prastai išlikusių tokių svastikinių motyvų pusės matyti bent penkių 6-osios radimvietės šukių sienelėse (pav. 251:2–5; 254:3). Kai kuriuos galima rekonstruoti kaip visą motyvą, o kai kurių taip ir buvo sumanytos pusės. Galbūt prie panašių reiktų priskirti ornamentą, įspaustą ryškiais duobutėmis ant gana sunkios molio masės šukės ryškiai brūkšniuotu paviršiumi. Šis ženklas buvo plačiai paplitęs Rytuose įvairiose žemės ūkio kultūrose. Juo buvo puošama keramika ir net moliniai svareliai (Djakovo kultūroje). Ryškus rombas su atšakomis buvo įspaustas Baltarusijos vėlyvojo neolito Nemuno kultūros Dobryj Boro gyvenvietės puodo

sienelėje (Исаенко, 1976:122). Jų pasitaikė net ir ankstyvojo geležies amžiaus kapinynų keramikoje (Мерперт, 1958:94, 98), ankstyvuose piliakalniuose (Смирнов, 1971:93–94) ir daug vėliau – viduriniame geležies amžiuje (Ахметов, 1994). Tokie ženklai laikomi vaisingumo simboliais.

Svastikos ženklas (Wislański, 1979b, pav. 164:16) ir lygiakryžmis kryžius (Behrens-Schröter, 1980:125–126) yra pasitaikę kapuose ant PTK ar RAK amforų dugno. Tačiau čia jis gal jau turėjo kitokią – anapusinės saulės – prasmę.

Gintariniai papuošalai ir simbolika juose. RAK buvo paplitusi srityse, kur buvo daug gintaro, todėl ji tapo viena iš svarbiausių gintarinius dirbinius vartojusių ir juos platinusių kultūrų. Pagrindinės gintaro gavimo vietos – tai šiaurės rytinė Baltijos pakrantė, kur jį išmeta jūra. Tačiau iškastinio gintaro buvo ir kitose vietose, kur buvo paplitusi RAK, – tai Vyslos žemupys, Vidurio Lenkija, Mozūrų ežerų sritis. Tiesa, nežinoma, ar tuo metu gintaras galėjo būti kasamas (tik Virvelinės keramikos kultūros laikotarpiu iškilo gintaro kasyklos ir dirbtuvės Vyslos žemupyje). Greičiausiai buvo pasitenkinta paviršiuje randama medžiaga. Nemažai gintaro buvo atsigabenama iš Baltijos pajūrio, kur jis lengviau buvo pasiekiamas ir jo buvo daugiau. Gintaro mainai išplėtė ryšius tarp įvairių kultūrų. Į RAK sritį kartu su medžiaga iš Pabaltijo keliavo kai kurie gintariniai dirbiniai, o iš ten į Pabaltijį grįžo dirbiniai kartu su naujomis idėjomis.

Pagrindinėje RAK paplitimo srityje gintarinių papuošalų aptikta visuose geriau ištirtuose kapuose, todėl jie plačiai minimi literatūroje (Wislański, 1970; 1979b:288; Šturms, 1953; 1956; Mazurowski, 1983; Szmyt, 1996a:56; ir kt.). Dirbiniai būna labai vienodų ir pasikartojančių formų, tik vienu pasitaiko daugiau, kitų mažiau. Pagrindiniai RAK dirbiniai nebuvo koks šios kultūros išradimas, jų atitikmenų randama ir kitose kultūrose. Pagal kilmę papuošalus galima suskirstyti į 4 dideles grupes. Pirmajai priklauso visuotinai paplitę Europoje ir dažniausiai pritaikyti prie natūralių gintaro sakų intarpų papuošalai. Antrajai – svarbiausiajai – grupei priklauso RAK kultūros gyventojų pagal savo ideologiją pritaikyti papuošalai. Visų abiejų šių grupių papuošalų aptikta ir Lietuvoje, būtent Šventojoje. Trečiajai grupei priklauso iš NaK perimti papuošalai. Kvirtajai grupei priklauso tie, kurie Lietuvos nepasiekė, bet pagrindinei RAK paplitimo sričiai būdingi; jiems atitikmenų dažniausiai galima rasti kaimynų kultūrose.

Kai kuriuos papuošalus RAK greičiausiai gavo iš pajūrio NaK gyventojų kartu su žaliava. Tokie pirmiausia buvo sagutės su V apvidalo skylute (pav. 49B). Jų, kaip minėta gausiai rasta visuose Šventosios ir Sarnatės NaK paminkluose. Apstu jų tose gyvenvietėse, kuriose aiškiai buvo bendraujama su RAK gyventojais, o 23-iojoje buvo net tokių sagučių dirbtuvė. Tačiau RAK daugiausia buvo paplitusi vėlyvesnioji jų forma – sagutės gaubtu paviršiumi ir plokščia apačia, t. y. segmentinio pjūvio. Jų Šventojoje daug mažiau negu lėšinių sagučių. Beje, taip įveriamų sagučių idėja jau turėjo būti pažįstama seniau Vidurio Europoje, nes tokios kaulinės sagutės buvo gaminamos ir kitur (Arnal, 1954). Nežiūrint to, jų RAK labai reta. E. Šturms su tokiomis sagutėmis rado tik 3 kapus (Šturms, 1956:13), vėliau M. Szmyt

(1996a:53–54, lent. 13) Kujavijoje rado apie 20. Tai vis dėlto labai nedaug palyginti su NaK paminkluose rastomis sagutėmis.

Trapeciniai, arba netaisyklingieji, kabučiai (pav. 49A) irgi būdingi RAK, tačiau pagrindinėje paplitimo srityje pasitaiko gana retai. Jie būna simetriniai trapeciniai iškilomis briaunomis, pailgo ovalo formos ir keturkampiai (Szmyt, 1996a:53–54; Wislański, 1970, pav. 67). Visi šie tipai gerai pažįstami Šventosios radimvietėse, ypač tose, kuriose aiškiai matyti ryšiai su RAK. Trapecinių iškilomis kraštinėmis kabučių aptikta 6-ojoje (pav. 278:1–5) ir 2/4 A (pav. 147:1, 2) radimvietėse. Kabučiai buvo dideli ir labai gerai nugludinti. Tokių aplūžusių kabučių rasta 23-iojoje (pav. 338:5–7) ir 28-ojoje (pav. 367:3, 8) radimvietėse. Pailgo ovalo formos kabučių rasta 26-ojoje (pav. 360:1) radimvietėje kartu su keturkampio pavidalo kabučiu (pav. 360:24).

Minėtuosius kabučius RAK gyventojai įprasmino papuošdami taškučių juostelėmis ir šitaip išreikšdami žmogų, kuris tuo pat metu tapo vertikaliu pasaulio modeliu, vadinamuoju Pasaulio (ar Gyvybės) medžiu (pav. 64:2–5, 2). Pasaulio modelis padalintas į tris horizontalias sferas. Ryškiausias pavyzdys – 23-iosios radimvietės kabutis (pav. 338:3). Tai ilgai nešiotas, nuzulintas, prie ašelės išdilis kabutis, tad aiškiai ne atsineštas, vietinių gyventojų papuošalas. Be abejo, taškučių raštas vaizdavo žmogų, o pats kabutis buvo idolas (Indreko, 1957:77). Kadangi tas žmogus yra simbolis, tai visai nesvarbu, kad rankos ir kojos pažymėtos skersai. Antras toks egzempliorius Lietuvoje žinomas iš Juodkrantės rinkinio (Klebs, 1882, lent. VI:11). Tačiau daugiau aptikta ne tokiomis ryškiomis zonomis papuoštų kabučių. Kartais taškučių juostelės eina aplinkui, kartais ir skersai per vidurį (pav. 238:6; 360:7, 10) – tokių daugiau rasta Juodkrantės rinkinyje (Klebs, 1882, lent. VI:7, 10; VII:10). Panašiai taškų juostelėmis papuoštų kabučių rasta ir pagrindinėje RAK paplitimo srityje (Wislański, 1970, pav. 97:19; 1979a, pav. 169:30; Klebs, 1882, lent. XI:1). Šitokią puošybą, be abejo, perėmė ir vietiniai NaK gyventojai bendraudami su RAK žmonėmis, nes yra pritaikę ją ir grynai savam papuošalui. Taip, pvz., buvo papuošta laivelio pavidalo sagė iš Palangos rinkinio (pav. 82:8). Ta pati iš RAK perimta idėja, matyt, slypi ir kabučiuose, kurių visas paviršius ištiesai padengtas mažomis duobutėmis, pvz., 6-osios radimvietės kabutyje (pav. 277:1). Prie tokių pat dirbinių reiktų priskirti ir kabučius su duobutėmis iš Juodkrantės rinkinio (Klebs, 1882, lent. VII:4, 9; XII:8) bei Priekulės (Klebs, 1882, lent. X:8). Tai jau RAK atneštosios idėjos vietiniai perdirbiniai.

Kitas greičiausiai iš Pabaltijo į RAK sritį atėjęs papuošalas – tai vamzdelinis karolis (pav. 49D). Šventojoje NaK radimvietėse jų buvo ir retuotų, ir gražiai gludintų. Tokių vamzdelinių karolių rasta ir 2/4 A radimvietėje: vienas pradėtas ruošinys, antrasis gludintas ir pastorintas per vidurį (pav. 147:3, 4). Per vidurį pastorintų vamzdelinių karolių aptikta ir Šventosios 6-ojoje radimvietėje (pav. 278:22–25). Daug daugiau jų buvo Latvijos vidurinio ir vėlyvojo neolito paminkluose – Abuoros, Nainiektės gyvenvietėse (Loze, 1975:65–66, pav. 9:1,7; 10:6,11; Лозе, 1977:116–117). Nemažai

jų buvo ir tose visose gyvenvietėse, kurių gyventojai bendravo su RAK nešėjais – 26-ojoje, 28-ojoje, 6-ojoje ir kt. Daug jų – visų apdirbimo stadijų – buvo ir Juodkrantės rinkinyje (Klebs, 1882, lent. I). Vamzdelinių karolių vėriniai buvo rasti Mozūrų ežerų srities kapuose (La Baume, 1943:32) ir labai plačiai visame RAK paplitimo plote (Šturms, 1956:13; Mazurowski, 1983; Szmyt, 1996a:56). Vamzdeliniai karoliai, nors šiek tiek kitokie, nepaprastai plačiai žinomi ir už RAK ribų – Danijoje, Holšteine, Švedijoje, Britanijoje. Visur jie atsirado savaime.

Ypatingą vietą tarp RAK dirbinių užima gintariniai skridiniai su maža skylute per vidurį arba be jos (pav. 82:10, 16, 18). Ryškiausias pavyzdys buvo jau Pamarių kultūros depozite Būtingėje (pav. 385:2). Skridiniams būdinga taškučių kryžma ir taškučių eilutė prie briaunos. Tokių skridinių žinoma iš Juodkrantės rinkinio ir kelių buvusių Rytprūsių vietovių (Klebs, 1882, lent. III:21; XI:6, 7).

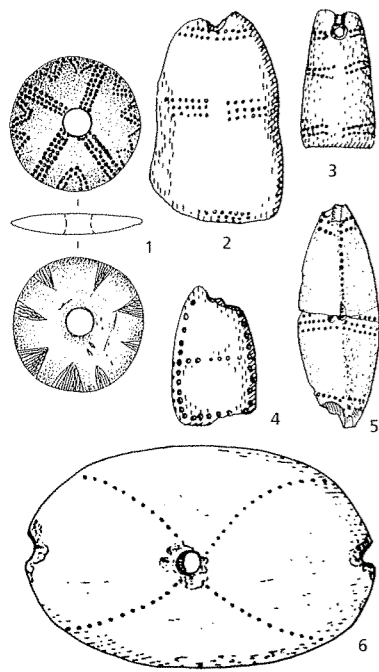
Šventojoje rasta ir skridinių ruošinių – pusė tokio ruošinio aptikta 20-ojoje radimvietėje (pav. 313:9). Didelis ruošinys žinomas iš Palangos rinkinio (pav. 82:15).

Lėšių su kryžma idėja Šventosios gyventojus pasiekė dar tik pradėjus megzti ryšius su RAK. Tai matyti iš dviejų 23-iosios radimvietės lėšių, artimų grandims (pav. 337:1, 2). Vienas jų net nagrabiai papuoštas 2 taškučių eilutėmis, matyt, dar neperpratus papuošimo prasmės.

RAK taip pat plačiai paplitę ir skridiniai-lėšiai visai nepuoštu paviršiumi su mažesne ar didesne skylute per vidurį, jau artimesni grandims. Jų nuolaužos turi papildomą skylutę pakraštyje pririšimui. Nepapuoštų lėšių rasta 2/4A ir 6-ojoje radimvietėse. Šie lėšiai buvo su gana didelėmis skylutėmis ir artimi grandims. 2/4 A radimvietėje rasti du tokie nedideli lėšiai su dvigubo V pavidalo skylutėmis (pav. 147:5, 6). 6-ojoje radimvietėje buvo trys skridiniai-lėšiai (pav. 278:12) – vienas sveikas su cilindrine skylute, antrojo dalis su dviguba V pavidalo skylute, trečiojo storos grandies likęs tik gabalas. 25-ojoje radimvietėje aptikta grandelė ir antrosios liekana (pav. 349:10, 11). Kitose rytinio lagūnos kranto radimvietėse, kurios aiškiai palaikė ryšius ne tik su RAK, bet ir Šukinės duobelinės keramikos kultūros gyventojais, irgi rasta tokių grandžių liekanų. 26-ojoje radimvietėje aptikti du tokių skridinių ar grandžių fragmentai su skylutėmis pakraštyje (pav. 359:15, 16). 28-ojoje radimvietėje buvo du grandžių ar skridinių fragmentai (pav. 367:17, 18). Nemažai šios rūšies papuošalų buvo Palangos rinkinyje (pav. 82:14, 17).

Nors gintarinių skridinių-lėšių ir į juos panašių grandžių idėja į Lietuvą bus atėjusi iš RAK srities, tačiau ji buvo paplitusi ir daug plačiau, RAK ją tik perėmė ir pritaikė prie gintaro. Pietų Europoje žinoma varinių skardelių su išmuštomis taškučių kryžmomis, o Vidurio Europoje aptikta skridinių iš perlamutro ir kaulo plokštelių.

Panašiai ornamentuoti buvo PTK moliniai verpstukai (Wislański, 1969b, pav. 139). Grandžių idėja dar plačiau paplitusi ir, atrodo, pritapo prie skridinių. Todėl dažnai aptinkamas tarpinis variantas – skridinys su didele skylute.

64 pav.
Gintariniai papuošalai –
simboliniai pasaulio modeliai:
1 – Daktariškės 5-oji rad.,
2, 4 – Juodkrantės rinkinys,
3 – Šventosios 23-ioji rad.,
5, 6 – Palangos rinkinys

Be minėtų papuošalų, kuriuos Šventojoje galima aiškiai sieti su RAK, pagrindinėje šios kultūros paplitimo srityje rasta ir kitokių gintarinių papuošalų – tokių, kurie Lietuvos nepasiekė arba čia nepritapo. Tai įvairūs skirstikliai, kirvelio pavidalo dirbinėliai su skylute, gręžta kiaurai per šonus, gausiai papuoštos T pavidalo plokštelės ir kt. Įvairūs RAK būdingi papuošalai dar ilgai gyvavo ir toliau Pamarių virvelinės keramikos kultūroje. Vietoj skridinių buvo daromi kartais ovalūs dirbiniai, taip pat papuošti taškučių kryžma, kartais ta kryžma būdavo lenktų linijų. Toks vienas ovalus skridinys buvo ir Palangos rinkinyje (pav. 64:6; 82:9). Jis padarytas iš neskaidraus gintaro, spinduliai gaubti. Jo paviršius ir ašelės šonuose labai išdilusios nuo ilgo nešiojimo prie drabužių.

Skridiniai, papuošti taškučių kryžma, taip pat kaip ir ovalūs lėšiai, žinomi visame RAK paplitimo plote (Šturms, 1956:13–15; 1970:157; Wislański, 1970:224–226, pav. 67:2, 3, 5; 1969b:288, pav. 169:23–25, 31; Mazurowski, 1983:45). Šalia kryžmos skridinio pakraščiuose dažnai būna trikampiai dantukai, kaip Daktariškės 5-osios gyvenvietės radinyje (pav. 64:1). Kartais dantukai atstoja ir kryžmą. Daktariškės radinys svarbus tuo, kad jo pakraštyje yra taškiukais įgręžti trikampiai, o antroje pusėje plonomis linijomis taip pat įraižyti daugiasluksniai trikampiai (Butrimas, 2001). Tai taip pat RAK plačiai paplitę ženklai.

Kryžius, apjuostas ratu ant lėšio arba ovalo, yra vienas būdingiausių RAK puošybos elementų (Šturms, 1956:14–15; Wislański, 1970:224–226, pav. 67; 1979b:288, pav. 169; Mazurowski, 1983:57; Szmyt, 1996a:261), taip pat kaip ir trikampiai, kurie kartais būna ir visai be kryžmos. Lėšių su kryžma aptikta ir Ukrainos RAK kapuose. Ypač vertėtų paminėti vieną iš Ivanjės, Rovensko srities, kurio vienoje pusėje buvo ketureilė taškiukų kryžma, o antroje – schematiškos trijų žmonių figūrėlės iškeltomis rankomis. Vieno žmogaus figūrėlė pabrėžtinai vyriška su lanku ir trimis strėlėmis (Свешников, 1973:63–69; 1983:25–26, lent. VI).

Skridiniai-lėšiai buvo ritualiniai dirbiniai, nes buvo dedami į kapą. Pvz., Vonžezno (Wąbrzeźno, buv. Wiesenfeld) kape Mozūrų ežerų srityje, kuriam apskritai buvo daug gintarinių dirbinių, toks lėšis gulėjo atskirai nuo kitų, puodo dugne, o Mužynovo (Murzynowo, buv. Groß Morin) lėšis gulėjo vienas vyro kape. Manoma, jog tai buvęs vyro amuletas. Beje, apskritimas kaip vyro ženklas ir trikampis kaip moters ženklas jau buvo užsimezges labai ankstyvais laikais, tačiau į Europą greičiausiai atėjo su žemdirbyste (Fettich, 1958:115–125). Tai rodo, pvz., tokie diskai su kryžma, uždėti ant rituališkai palaidotų RAK jaučių galvų Bžesč Kujavskio (Brześć Kujawski) vietovėje, Vidurio Lenkijoje (Neustupny, 1966:652).

Lėšio amuletu ankstyvieji žemdirbiai išreiškė savo požiūrį į pasaulio sutvėrimą ant dviejų susikertančių ašių, bet ne saulę, kaip dažniausiai manoma. Todėl ir ovali skridinio forma, ir išvingiuotos linijos kai kurių RAK skridinių paviršiuje neiškraipė idėjos. Tai buvo teorija – pasaulio sukūrimo

mėgdžiojimas ir žemdirbių pasaulėvaizdžio išraiška. Gali būti, kad tokia buvusi ir paprastų lėšių, ir galbūt net grandžių prasmė.

Ant to paties pasaulio modelio trikampiai pirmiausia turėjo būti žemės ženklai, tačiau jų abiejų buvimas kartu galėjo simbolizuoti ir vyriškojo bei moteriškojo prado vienybę. Šiaip jau reikia pabrėžti, kad simboliniai ženklai visada būna daugiaprasmiai ir laikui bėgant ar susidarant kitokioms aplinkybėms keičiasi.

Peržiūrėję tą labai negausų RAK simbolių palikimą ant keramikos ir gintarinių dirbinių Lietuvoje, matome aiškų skirtumą tarp NaK ir RAK gyventojų mentaliteto. Kai kurių simbolių pavidalu RAK gyventojai savo mentalitetą perdavė vietiniams gyventojams. RAK žemdirbių galvosena daug abstraktesnė, todėl jokia būdu negalima taikyti tų pačių prielaidų sprendžiant apie jų tikėjimus. Šiaip ar taip, NaK galvosena mums yra daug suprantamesnė nei abstraktesnė žemdirbių galvosena.

Kirviai ir jų simbolika. RAK atsinešė dar vieną simbolį – tai kirvio simbolį. Literatūroje dažnai kalbama apie kirvio kultą. Žemdirbiui jo simbolinė prasmė turėjo būti labai suprantama.

Medžiotojų bei žvejų kultūrose kirvis buvo tik darbo įrankis. Kirviui, o ypač skobtui, pagaminti vartota įvežtinė žaliava, nes ji labiau tiko darbui. Kadangi įvežtinė medžiaga buvo brangi, tiko tie įrankiai ir aukojimui. Tuo tarpu RAK, kaip, beje, ir PTK, be paprastų darbo kirvių, turėjo vien reprezentacijai tinkamus labai gražius kirvelius. Danijoje ir Švedijoje PTK žmonės pasidarydavo net gintarinių kirvelių-amuletų.

Kirvelių-amuletų idėja atėjo su žemdirbyste iš Artimųjų Rytų. Per Juostinės keramikos kultūrą, PTK ji pasiekė ir RAK (Struve, 1953:4–5). Gintarinių kirvelių gamybos centras buvo Šiaurės Jutlandijoje, bet, nors ir plačiai paplito, jie Lietuvos nepasiekė, ir greičiausiai todėl, kad čia buvo savo gintaro.

Kartu su pirmaisiais žemdirbiais atėjo ir prestižinių kirvių idėja. Kirvelis-amuletas, kaip ir tikras kirvis iš neįprastos medžiagos, daugelio tautų tikėjimuose buvo kosminis simbolis, siejamas su Perkūnu, taigi ir su lietumi bei vandeniu. Šis simbolis – tai gyvybės tiekėjas, tvirtybė ir nemirtingumas. Tai daugiaprasmiškas amuletas, dievybės atributas (Bąbel, 1980:37). Štai todėl jis tiko dėti į kapą ir aukoti.

Aukojimas yra viena iš svarbiausių visų kultūrų apeigų. RAK šį paprotį paveldėjo iš kitų, senesnių, kultūrų. Iš pagrindinės RAK paplitimo srities aiškių įrodymų apie aukojimo apeigas neturime, ir taip yra dėl paprasčiausios priežasties – visi paminklai rasti sausose vietose. Galime lyginti tik su vidurinio neolito Danijos PTK radiniais. Danijoje daugiausia aukų rasta pelkėse, galbūt buvusiuose ežeruose. Aukoti panašūs daiktai kaip ankstyvajame neolite – puodai (su maistu?), titnaginiai kirviai, aptikta ir gyvulių kaulų, užmuštų jaučių kaukolių ir kt. (Brøndsted, 1960:238–240). Įdomu tai, kad RAK gyventojai aukojose tose pačiose lagūnos, net jau senvagės, vietose (Šventosios 2/4 A radimvietėje), kur aukojosi ir ankstesnieji. 2/4 A gyventojai net iš toliau buvo atsinešę paaukoti arklo dalį ir specialiai pagamintą jaučių jungo modelį. Paaukoti ir du

naujus įvežtinius kirvelius. Bet labiausiai stebina, kad paaukėjo ir jaučio ragus. Kaip ir ankstesniais laikais, taip pat aukėjo puodus, kurie, atrodo, RAK papročiu buvo pagaminti specialiai šiam tikslui – plonomis trapiomis sienelėmis ir paskandinti sveiki (pav. 56). Greičiausiai juose buvo ir maisto.

Arklus žemdirbiai, atrodo, dažnai aukodavo ežeruose. Ne šiaip sau Šiaurės kraštuose jie randami atskirai nuo gyvenviečių. Buvo aukojami specialiai iš minkšto medžio padaryti, bet ir galutinai nudirbti tikrieji arklai.

RUTULINIŲ AMFORŲ KULTŪROS GYVENTOJAI

Pačioje Lietuvoje tuo tarpu neturime antropologinės medžiagos, kurią galėtume priskirti RAK. Tačiau čia galima priminti antropologinius RAK duomenis iš Mozūrų ežerų srities Šiaurės rytų Lenkijoje, iš kur ir atėjo pirmieji RAK prekiautojai, o vėliau ir gyventojai. Antropologas G. Česnys, įvertinęs seniau paskelbtą medžiagą iš Mozūrų ežerų srities, ją ir apibūdino (Rimantienė, Česnys, 1991). Jis pasistengė ištaisyti ir seniau neteisingai nustatytą kultūrinę priklausomybę – ėmė tik tuos kapus, kurių laidosenoje aiškūs RAK požymiai. Pirmiausia įvertinta vyro kaukolė (Wittich, 1872) iš Vonbžezno (Wąbrzeźno), Chelmo (buv. Briesen) pavieto. Seniau ją bandyta skirti ŠDK kultūrai (Витов ir kt., 1959). Tačiau E. Šturmas pagal kapo radinių kompleksą ją jau priskyrė RAK (Šturmas, 1970:147). Pagal laidoseną trys kapai iš Viežbovo (Wierzbowo, buv. Wiesenfeld) ir vienas iš Vila Nove (buv. Lötzen) taip pat priklausė RAK (Engel, 1935:168–171; Šturmas, 1970:145–148). Prie šių kaukolių, kurių matmenis paskelbė G. Perretas (Perret, 1943), prijungus kaukolę iš Kujavijos Janiševoko (Janiszewek), Vloclaveko apskrities, aprašytą R. Virchovo (Virchow, 1879), susidarė 6 kaukolių Senosios Prūsijos RAK žmonių kraniloginė serija.

Iš jų galima spręsti, kad RAK žmonės šiaurinėje srityje pasižymėjo mezomorfija, nors pagal smegeninės ilgį ir aukštį jungtinė kaukolių serija nevienalytė. Krenta į akis mezokraninė (vidutinė) smegeninės forma su polinkiu į mezobrachikraniją. Veidas vidutinio pločio, labai žemos akiduobės, vidutinė nosis. Palyginus ir klasterizavus visas Pabaltijo neolito kaukoles, galima pastebėti, kad Pabaltijo mezokranų masyve išsiskiria šiaurinė ir pietinė grupės, turinčios ir skirtingą kilmę. Prie pietinės grupės priklauso ir Lietuvai artimi RAK kaimynai. Krinta į akis Prūsijos RAK žmonių artumas sinchroninėms ir vėlesnėms Centrinės Europos populiacijoms iš Lenkijos, Rumunijos, Čekijos, Moravijos bei Vokietijos. Tuo tarpu Latvijos NaK gyventojai nuo jų gerokai nutolę ir galėjo būti kitokios kilmės.

Iš viso to G. Česnys daro išvadą, kad į Lietuvą turėjo ateiti naujų žmonių iš RAK srities, kurie ir sudarė sąlygas mezokraninėms akmens ir žalvario amžiaus formoms išsilaikyti šioje teritorijoje.

Pabaigoje galima tik pažymėti, kad ateiviai, kaip ir vietiniai NaK gyventojai, buvo aiškūs europidai, tačiau daugiau ką pasakyti apie jų etninę priklausomybę duomenų nėra. Yra nuomonių, kad jie net buvę pirmieji į Europą atėję indoeuropiečiai.

ŠUKINĖS DUOBELINĖS KERAMIKOS KULTŪROS PAVELDAS

Ryšiai su Rytais

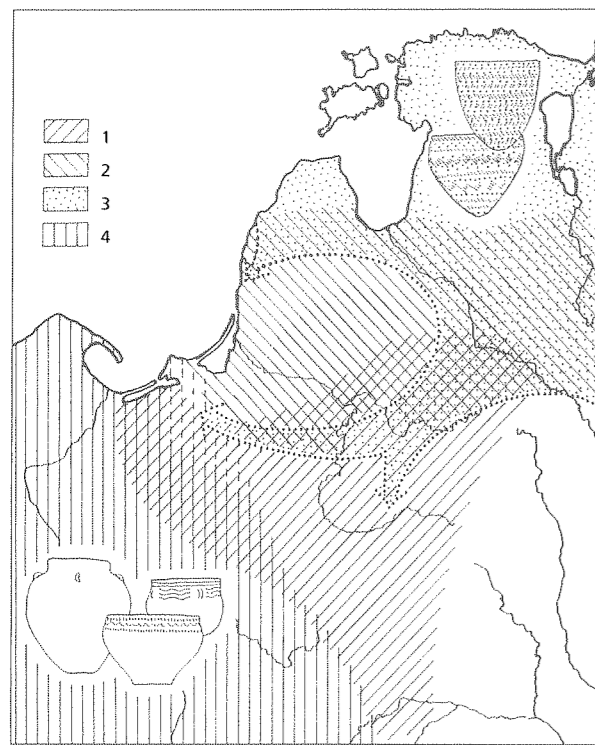
APŽVALGA

Šukinės duobelinės keramikos kultūra (toliau ŠDKK) Rytų Europoje yra viena pagrindinių žvejų bei medžiotojų kultūrų, tiksliau sakant, kultūrų bendrija. Pagrindinis jos požymis yra katilo pavidalo puodai, ištiesai padengti šukučių ir duobelių įspaudais. Jų forma bemaž du tūkstančius metų išliko nepakitusi.

Tyrinėjimai. Pabaltijo ŠDKK tyrinėjimai remiasi daugiausia suomių tyrinėtojų darbais, kuriems pagrindus padėjo J. Ailio (1909), o ypač išplėtojo trečiajame XX a. dešimtmetyje A. Äyräpää (Europaeus). Gretindamas ŠDKK radimviečių padėtį su geologų nustatytais jūros krantų svyravimais pasitraukus ledynams, jis nustatė šios kultūros Pabaltijyje raidos etapus ir chronologinę seką. Jo sistema buvo evoliucionistinė. Etapus jis pavadino stiliais, kurių kiekvieną dar suskirstė į dvi pakopas. Taigi buvo ankstyvasis etapas (I:1, 2 stilius), tipiškasis etapas (II:1, 2 stilius) ir degeneruotasis etapas (III:1, 2 stilius) (Europaeus, 1930). Ši sistema su nedidelėmis pataisomis išliko iki šiol, buvo tik tikslinamas šios kultūros paplitimas bei chronologija (Edgren, 1993:42–48), ypač Pabaltijyje.

Paplitimas ir variantai. ŠDKK bendrija apima labai didelius plotus nuo Baltijos pajūrio iki Uralo bei Vakarų Sibiro. Tai yra visuma giminiškų kultūrų, kurios laikui bėgant, bendraudamos viena su kita, perstumdinėjo savo ribas. Atskiriems jos variantams literatūroje vartojami įvairūs vardai, siejami su vietovėmis, kuriose jie paplitę. Į Pabaltijį ŠDKK plito iš šiaurės rytų (pav. 65).

Kilmė. Visai tai kultūrų bendrijai negalima rasti vienos kilmės vietos (Ошибкина, 1994). Panaši atskirų sričių kultūra galėjo atsirasti ir vietoje. Vieno centro ankstyvajame neolite ieškota Vidurio Rusijoje – Volgos, Okos, Kliazmos aukštupiuose (Третьяков, 1972; Гурина, 1973, pav. 6, 7). Tuo tarpu Suomijoje, manoma, buvo susidaręs atskiras centras, kurio ankstyvasis etapas (Sperings tipas) galėjo būti išaugęs iš Kundos kultūros. Reiktų manyti,

65 pav.
Šukinės duobelinės keramikos kultūros skverbimasis į Lietuvos teritoriją viduriniame neolite. 1 – Nemuno kultūra, 2 – Narvos kultūra, 3 – Šukinės duobelinės keramikos kultūra, 4 – Rutulinių amforų kultūra

1959:142–3,335 tt; Jaanits, 1965b:24; 1974:229). Beje, paties šukinio ornamento kilmės reiktų ieškoti Padnieprėje (Непріна, 1976). Pabaltijyje ši kultūra labai vienoda, todėl reiktų manyti, kad plito iš vieno šaltinio ir tuo pat metu. Be abejo, ji plito kartu su persikeliančiais žmonėmis. Labai ryškūs gamtos pakitimai pirmojoje III tūkst. pr. Kr. pusėje ar net IV tūkst. vertė žmones keltis į pietus. Tai Litorinos transgresijos sukeltos Ladogos ežero ir jos intakų transgresijos (Гурина, 1961, pav. 13) – tai patvirtina tyrinėtų ŠDKK paminklų datavimai. Pvz., storas durpių sluoksnis, dengęs Ust-Ribežna kultūrinį sluoksnį, datuotas pirmąja III tūkst. pr. Kr. puse, t. y. kai stovykla jau nustojo egzistavusi (Гурина, 1961:330–388). Ir kitų tyrinėtų paminklų kultūriniai sluoksniai slūgsojo giliai po Ladogos ežero nuosėdomis.

Chronologija. Pagal A. Äyrpää (Europaeus, 1930:220; 1950a:5–11), V. Luho (1948), E. Kivikoski (1967) prielaidas, visa ŠDKK ribojosi III tūkst. pr. Kr. (Edgren, 1993:48). Vėliau, išplėtojęs geologinius datavimus ir suderinęs su C_{14} duomenimis, A. Siiriäinenas tą ribą patikslino (1969; 1973). Šiuo metu vakarinį ŠDKK variantą Estijoje siūloma datuoti laikotarpiu nuo 4200 iki 2000 m. pr. Kr. Latvijoje daugiausia šios kultūros datų yra iš III tūkst. pr. Kr. (Гурина, 1955:155; Третьяков, 1968:5; Лозе, 1988:91). Tik pastaruoju metu Latvijos Zveiniekų kapinyne rasta ŠDKK kapų, datuotų ankstesniu laikotarpiu – V–IV tūkst. riba. Pvz., data, gauta iš kapo Nr. 206 (Zagorska, 1994b:21) kaulų, yra tokia:

(Ua-3643)5285±50 bp/cal 4222 () 3998 BC

kad ŠDKK ten buvusi vietinės kilmės (Edgren, 1993:40tt). Ši prielaida paremta tuo, kad ankstyvoji Sperings tipo keramika esanti senesnė už ŠDKK, paplitusią Rusijos europinėje dalyje. Tiesa, Vidurio Rusijoje gauta radiokarboninių datų, siekiančių ir V–IV tūkst. pr. Kr. (Нейштадт и др., 1969:129–130; Энговатова, 1997:104–113).

Beje, ankstyvoji ŠDKK (Sperings) buvo izoliuotas reiškinys, apsiribojęs tik Pietų Suomija ir Karelija. Pabaltijį pasiekė tik tipiškoji ŠDKK keramika, kurią M. Foss pavadino pabaltiška (Фосс, 1952). Tai ryškus atskiras kultūros tarpnis, kurį dera laikyti atskira kultūra (Гурина, 1961). Pasak estų archeologo L. Jaanitso, ši kultūra negalėjo tiesiog išriedėti iš ankstyvosios, o susidarė iš kelių kultūrų vakarinėje bei pietinėje Ladogos, Ilmenio ežerų bei Narvos upės pakrantėse. Čia susikryžiuo ankstyvoji Suomijos bei Karelijos sąsmaukos Šukinės keramikos, Duobelinės keramikos, plintančios iš Vidurio Rusijos, ir vietinės Narvos kultūros keramika (Янитс,

Pabaltijyje ŠDKK aiškiai buvo ateivė (Римантене, 1986) ir gyvavo greta NaK, dažnai su šiąja sutapdama, nes joje, ypač Estijoje, dažnai prasikiša vietinis substratas (Jaanits, 1965b:25; Янитс, 1984:20). Pietų Latvijoje ir Lietuvoje ateiviai, atrodo, gyveno atskirai. Tai gražiai iliustruoja šalimais buvusios Sarnatės dviejų tipų gyvenvietės (Ванкина, 1970:75–85). Tuo tarpu Latvijos šiaurėje buvo susidariusi hibridinė grupė, vadinama Piestinos tipu (Zagorskis, 1965).

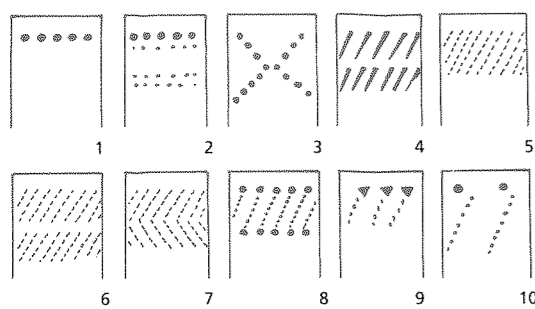
ŠVENTOSIOS ŠUKINĖS DUOBELINĖS KERAMIKOS KULTŪROS PAMINKLAI

Paminklų pobūdis. Tik Šventosios 26-osios radimvietės radiniai rodo, kad ŠDKK gyventojai tiesiogiai bendravo su vietiniais NaK gyventojais. Joje rasta keramikos, kurioje matyti ir vienos, ir kitos kultūros bruožų, perimti kai kurie papuošalai, net simboliai. Tokios keramikos, šalia vietinės NaK radinių, aptikta ir penkiose Šiaurės rytų Lietuvos gyvenvietėse – Pašvitinio, Jaros 4-ojoje, Pasuojo, Kretuono 1-ojoje, Žemaitiškės 2-ojoje (Girininkas, 2000:105; Гирининкас, 1990:62–63). Tuo tarpu kitų Šventosios radimviečių dirbiniai – tik įvežtiniai iš ŠDKK srities, daugiausia padaryti iš skalūno, kartais ir iš kitų gražių akmenų rūšių. Įvežtinių skalūno kaltelių rasta ir Kretuono 1B gyvenvietėje (Girininkas, 1994, pav. 136).

Chronologija. Ankstyviausi radiniai į Šventosios radimvietes bus patekę, matyt, IV tūkst. pr. Kr. pabaigoje, greičiausiai per tarpininkus. Tą rodo rombinės skalūno buožės dalis iš Šventosios 4B radimvietės. Tuo tarpu 23-iojoje ir 6-ojoje radimvietėse jau gausiai aptikti iš šiaurės įvežtų skalūno ir kitų akmenų rūšių dirbiniai yra iš III tūkst. pr. Kr. Šio tūkstantmečio antrame ketvirtyje galėjo epizodiškai užsimegztį ir vietinių gyventojų glaudesni santykiai su prekeiviais, tačiau tik atskirose gyvenvietėse. Reikia manyti, prekybininkai turėjo savo apsistojimo vietas, galbūt glaudėsi ir pas vietinius gyventojus.

KERAMIKA

Keramikos, artimos ŠDKK keramikai, aptikta tiktai Šventosios 26-ojoje radimvietėje. Iš tikrųjų ten rastąją keramiką galėtume vadinti ir vėlyvąja narviškąja. Dauguma puodų buvo lygiu paviršiumi, mažiau negu trečdalis puodų ornamentuoti. Beveik visi ornamentikos elementai perimti iš ŠDKK, tačiau motyvų išdėstymas puodo paviršiuje narviško tipo. Vyrauja du elementai – smulkios durtinės duobutės ir dantukų įspaudėliai (pav. 66). Duobučių būta ir atskirai, bet yra ir sugrupuotų su dantukais, kaip įprasta ŠDKK, eilutėmis. Tačiau nė vienas puodas nebuvo puoštas visame paviršiuje. Papuošimai išdėstyti viena eilute po briauna, ant kaklelio. O ir pats kaklelis dažnai profiliuotas kaip įprasta NaK (pav. 354). Būdingiausias motyvas – tai įstriža dantukų įspaudų eilutė su duobute gale. Šis motyvas persimetė ir į vietinę NaK puošybą – siaurų pleištukų gale atsirado duobutės arba trikampėliai. Molio masėje yra daug kiaukutų ir grūsto granito.

66 pav.
Puodų kaklelių ornamentikos
motyvai. Šventosios
26-oji rad.

Su ŠDKK gyventojais, atrodo, bendravo ir kitų netolimų gyvenviečių žmonės, nors jose keramikos dar mažiau. 25-osios ir 27-osios radimviečių keramikoje pastebėta mažų durtinių duobučių, o 31-ojoje radimvietės keramikoje – dantukų-šukučių ornamentų liekanų.

Šventosios keramika artima paskutiniosios ŠDKK fazės keramikai, kurios laikotarpis Suomijoje sutampa su kovos kirvių kultūros laikotarpiu. Tai vadinamojo Pyhensiltos tipo (anksčiau vadinta degeneruotąja) kera-

mika. Jos molio masėje aptikta įvairių priemaišų – ir degtų kaulų, ir kiaukutų (Edgren, 1993:47–8). Pyhensiltos puodai buvo apvalėjančiu smailu dugnu, ornamentuoti retomis ilgų šukučių smailais dantimis atspaudų eilėmis, duobutės beveik išnykusios. Kai kurių puodų kaklelis kiek profiliuotas, nors dauguma puodų stačiomis sienelėmis ir ornamentuoti iki pat dugno (Meinander, 1954; 156–158, pav. 92). Tokios vėlyvosios keramikos rasta ir Estijoje bei Latvijoje (Jaanits, 1965a:22 tt). Beje, ir Suomijoje ji nėra vienytytė ir skirstoma į du tarpsnius, pavadintus pagal radimo vietas (Uskela ir Sipilänhaka) (Edgren, 1993:44).

Keramikos, papuoštos šukiniiais įspaudais visame paviršiuje, rasta tik prie Šiaurės rytų Lietuvos ežerų (Гирининкас, 1990:62–63, pav. 69). Gali būti, kad Rytų bei Pietų Lietuvos ežerais jų gyventojai ją nugabeno ir į Kaliningrado sritį (Gaerte, 1927, pav. 57–59, 71, 72, 74). Išties ornamentuoti puodai Šiaurės rytų Lietuvoje yra atsiradę dėl ŠDKK įtakos, tuo tarpu Vakarų Lietuvoje jie retenybė.

AKMENINIAI DIRBINIAI

Titnaginiai dirbiniai. Titnaginių dirbinių būta ir įvežtinių, ir pasigamintų vietoje pagal įvežtinius pavyzdžius. Ryškiausi, atėję kartu su ŠDKK, buvo rombiniai antgaliai (pav. 67:2). Šventojoje tokių aptikta vėlyviausiose NaK radimvietėse, kuriose pastebėta ir kitų bendravimo su ŠDKK požymių. Gana taisyklingas rombinis antgaliukas kiek įsmaugta įtvara (pav. 357:10) aptiktas ir 26-ojoje radimvietėje. Be to, dar prieš tyrinėjimus 26–28-osios radimviečių plote buvo aptikta menkai apdirbtų rombinių antgaliukų iš vietinio titnago. Su ŠDKK keramikos liekanomis rombinis antgalis (pav. 370) aptiktas ir 20-ojoje (pav. 313:1) bei 31-ojoje (pav. 370) radimvietėse. Rasta ir panašių į ovalius antgalių (pav. 357:11, 14), taip pat priskirtinų šiai kultūrai.

Lietuvoje rombinių antgalių, palyginti su kitų tipų titnaginiais antgaliais, surinkta labai mažai, ir tai tik vėlyvųjų formų. Jų žinoma iš maždaug 20 vietovių Šiaurės ir Pietryčių Lietuvoje (Bagušienė, Rimantienė, 1974:16, pav. 7:3, 4, žem. 9:4). Jie ypač būdingi Rytų Europos ŠDKK.

Nemažai rombinių antgalių surinkta Sarnatės NaK ir ŠDKK gyvenvietėse (Ванкина, 1970:89, lent. III, V, VI). Mažiukai gana taisyklingi geometriniai ar kiek platesni ir ilgesni, ištempta įtvara ar smaigaliu aptikti abiejų tipų

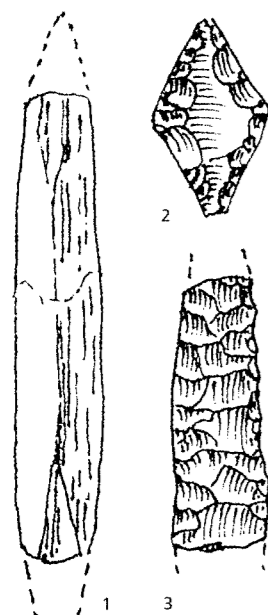
gyvenvietėse, o stambesni, su ryškiai išskirtais sparnelių kampais, padaryti iš gero titnago, – gyvenvietėse su ŠDKK keramika. Iš viso rombinių antgalių Sarnatėje surinkta 40 egzempliorių. Latvijoje, ŠDKK gyvenvietėse, pvz., Purciemo, Sarnatės II (Ванкина, 1970:89), Sulkos, Ličagalio (Лозе, 1988:80–83), rombiniai antgaliai daugiausia įvežtiniai.

Daugiau rombinių antgalių aptikta tose vietovėse, kur jie buvo įvežti jau pagaminti iš gero titnago. Rytų Lietuvoje, prie Kretuono ežero ir Jaros upės, rasta rombinių antgalių, pagamintų iš gero Valdajaus aukštumų titnago (Girininkas, 1994:5–6). Tas pat pasakytina ir apie Estiją. Ten ŠDKK atnešė ir gero rytietiško titnago, kurio anksčiau čia nebuvo (Янитс, 1959:182; Jaanits, 1965b:24). Estijoje tokia antgalių forma pagrindinė.

Šiaurės kultūroms būdingi ilgi antgaliai, greičiausiai ietigaliai, plokščiai iš abiejų pusių retušuotu visu paviršiumi rasti ir Šventojoje (pav. 67:3). Dauguma jų buvo nulūžusiais galais, tik vienas iš 28-osios radimvietės išliko su įtrauktu pagrindu (pav. 366:5). Beje, šioje radimvietėje rasta ir kito, daug didesnio, tokio ietigalio dalis (pav. 366:6). Dalis tokio ietigalio aptikta 2/4 A (pav. 146:3) ir 32-ojoje (pav. 371:1) radimvietėse.

Dirbiniai iš skalūno. Vieni būdingiausių ŠDKK dirbinių buvo padaryti iš skalūno. Tik susipažinę su šiaurės kaimynais, visi Pabaltijo gyventojai ėmė su jais mainytis gražiais tamsiai pilko bei žalsvo skalūno dirbiniais. Pagrindinės žalsvojo skalūno kasimo vietos buvo Olonece prie Onegos ežero ir Karelijoje prie Ladogos ežero (Äyräpää, 1940:100, pav. 11). Nuo mezolito iki akmens amžiaus pabaigos tokie dirbiniai buvo gabenami į Suomiją, vėliau imta gabenti į Estiją bei Latviją. Į Lietuvą pirmieji dirbiniai pateko per tarpininkus, nes tose radimvietėse, kur jų aptikta, kitų ŠDKK radinių nebuvo. Iš skalūno buvo padaryta Šventosios 4B radimvietėje aptiktoji rombinės buožės dalis (pav. 166). Nors ji rasta pačiame kultūrinio sluoksnio dugne, bet greičiausiai priskirtina vidurinio neolito kultūrinio sluoksnio horizontui. Šioji dalis buvo skersai ir išilgai nuskilusi, o vėliau dar perdirbta. Sunku pasakyti, kodėl ji pateko į lagūnos dugną. Ji galėjo būti paprasčiausiai išmesta kaip nebereikalinga, galėjo ta nuoskala būti pavartota kaip pasvaras arba paaukota kaip daiktas, padarytas iš brangios medžiagos.

Kad šis dirbinys nevietinis, rodo ne tik medžiaga, bet ir apdirbimas. NaK nebuvo nei pragręžtų kirvių, nei buožių. Šioji buožė buvo pragręžta dvigubu kūgiu, pilnaviduriu grąžtu. Šitai pragręžtų dirbinių aptikta ne vienoje mezolito pabaigos stovykloje Europoje (Tackenberg, 1960; 1970). Tokia buožė nepatogi užmaiti ant koto, todėl skylė prie koto būdavo užkamšoma mediniais pleištukais. Taip pragręžtų smiltainio buoželių su įtvirtintų medinių kotų liekanomis rasta Vokietijoje Friezako borealio laikotarpio stovykloje (Gramsch, Kloss, 1990:318, pav. 6:2). Kadangi Šventosios 2-ojoje radimvietėje radome taip įtvirtintą skridinį, užmaitą ant karties (pav. 181:6), tai galima manyti, kad ši buožė NaK gyventojų irgi buvo taip įtvirtinta. Prie pačių ankstyvųjų radinių jos priskirti negalima, nes skylė vėliau buvo taisyta tuščiaviduriu grąžtu.

67 pav.
Skalūno ietigalis (1), rombinis
titnaginīs strēlēs antgalis (1),
ilgasis ietigalis (3).
1 – Šventosios 23-ioji rad.,
2 – 26-oji rad., 3 – 32-oji rad.

Šiaurės Europoje šitaip pragręžtų rutulinių buožių aptikta mezolito paminkluose. Jų centras buvo Botnijos įlankos pakrantėje ir Vidurio Suomijoje (Luho, 1967; Matiskainen, 1990:387). Tipiškais mezolitiniais dirbiniais jas vadino dar A. Äyräpää (1950). Tokiu pat būdu išgręžtos rombinės buožės ypač būdingos Karelėjai; ankstyvojo etapo eneolito gyvenvietėse jų randa prie Onegos ežero (Журавлев, 1979, pav. 2; Гурина, 1951:107, pav. 19:3; 1961; Панкрушев, 1978, I, pav. 5:3). Beje, Karelijos eneolitas labai ankstyvas, jis atitinka mūsų ankstyvojo neolito vėlesnįjį etapą. Latvijoje, prie Lubano ežero, ankstyvojo neolito Zvidzės gyvenvietėje taip pat rasta pusė tokios skalūno buožės su dvigubo kūgio skylute (Лозе, 1988, lent. XXXIII:12).

III tūkst. pr. Kr. pradžioje ir viduryje skalūno dirbinių buvo jau nemažai. Ypač daug rasta ietigalių (pav. 67:1). 23-iojoje radimvietėje aptiktas vienas ietigalis (pav. 329:1). Nors jis abiem nulūžusiais galais, bet jo forma aiški. Jis buvo plokščiai rombinio pjūvio, įtvara iš abiejų pusių suplota, su facete. 6-ojoje radimvietėje jų surinkta net 10 (pav. 268). Visi jie aplūžę, nes buvo labai ploni ir aštriomis briaunomis, be to, šią medžiagą ėda pelkių rūgštys. Visi jie buvo plokščio lėšio pjūvio, o viršūnė dar plokštesnė. Įtvaros buvusios kiek išmaugtos, o vienos įtvaros briaunos kiek rautytos. Rasta ir viena durklo viršūnė. Nulūžę skalūno ietigaliai buvo taisomi ar net perdirbami į strėlių antgalius. Vienas pataisytas nulūžusios įtvaros vietoje išskaldužius įgaubą, kaip širdinių strėlių antgalyje. Kitas, susiaurinus, matyt, nulūžusią įtvara, irgi paverstas antgaliu.

Skalūno ietigalių žinoma ir Latvijos medžiagoje – jų rasta Sarnatėje, Riniukalno, Abuoros I ir kt. radimvietėse (Ванкина, 1970, lent. III:18, 68; Лозе, 1979, lent. XVI:7–9). Visi jie jau vėlyvojo NaK laikotarpio. Pasitaikę jų ir Estijos NaK gyvenvietėse (Jaanits, 1965a, pav. 12:12).

Tokie ietigaliai bei durklai kilę iš Karelijos (Äyräpää, 1950). Jie yra Pyhensiltos tipo (Meinander, 1954:150–160). Iš Karelijos paplitę ir platūs durklai (Панкрушев, 1973, lent. VII:24); jie pasiekė net Šiaurės Suomiją bei Norvegiją. Šie durklai ilgai išliko Skandinavijoje, kur kartais buvo puošiami ir žvėrių galvutėmis (Edgren, 1993:82). Manoma, kad ietigalių ir durklų formos darytos pagal kaulinių dirbinių formas.

Skalūnas brangintas dėl gero gludinimosi ir dėl aštrumo. Jis labai tiko smulkiesiems darbo įrankiams, ypač kaltelių ašmenėliams. Kalteliai buvo vartojami gaminant smulkius papuošalus bei kitus dirbinėlius iš gintaro, kaulo, rago. 23-iojoje radimvietėje rasti 7 skobteliai bei kirvelių ašmenėliai arba jų dalys. Pažymėtina, kad šioje gyvenvietėje, neskaitant kelių titnaginių ašmenėlių, buvo vartotas tik skalūnas (pav. 328:2–6). Šiaip jau visoje Lietuvoje skalūno dirbinių, įskaitant ir atsitiktinius, tik vienetai. Net prie Kretuono ežero aptikta tik keletas skalūno ašmenėlių (Girininkas, 1994, pav. 136).

Daug daugiau, ypač mažų, kirvelių-ašmenėlių surinkta Latvijos vidurinio ir vėlyvojo neolito paminkluose (Ванкина, 1970:90; Лозе, 1988:34–47; 1979:65–68). Ypač jų daug Estijoje (Янитс, 1959:209–225), ten jų daugiausia rasta gyvenvietėse su ŠDKK keramika, tačiau kai kurie tipai, pvz., storo

lėšio pjūvio suapvalintomis briaunomis, rasti kartu su virveline keramika (Янитс, 1959:225).

Beje, Latvijoje aptikta įvairesnių skalūno dirbinių – grandžių, kabučių, meškerių pasvarėlių ir kt.

Reikia manyti, kad skalūno dirbiniai buvo mainomi į gintarą ar gintaro dirbinius, nes jų daugiausia aptikta tose gyvenvietėse, kur buvo apdirbamas gintaras – 23-iojoje ir 6-ojoje.

SIMBOLIKA IR PAPUOŠALAI

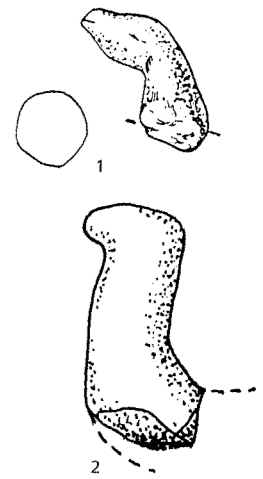
ŠDKK gyventojų simbolių sistema buvo visiškai nepanaši į vietinių NaK gyventojų. Jie gaminosi labai savitas smulkias molines figūreles, vaizduojančias paukščius bei žvėris, o dažnai šiaip padarus su žmonių ir žvėrių bruožais (Loze, 1995; Лозе, 1987a). Greičiausiai jos vaizdavo mitines chtoniškas būtybes.

Simboliai neplatinami taip kaip ginklai ar darbo įrankiai. Jų pasitaiko tikrai ten, kur trumpiau ar ilgiau buvo įsikūrę ŠDKK gyventojai. Tokių pėdsakų Šventosioje aptikta tik 26-ojoje gyvenvietėje, nors ir ten jie labai menki: rasta viena mažytė kažkokios figūros dalis – molinė anties galvutė (pav. 68:1; 362:1). Antra molinė paukščio galvutė (pav. 68:2) žinoma prie Kretuono ežero, kur rasta ir ŠDKK keramikos (Гирининкас, 1990, pav. 115:13). Panašių buvo aptikta Karelijos (Pesonen, 2000:185–186) bei Estijos (Янитс, 1959, pav. 59:5) ŠDKK gyvenvietėse.

Kai kuriuose 26-osios radimvietės gintariniuose dirbiniuose galima įžūrėti tokių molinių figūrėlių mėgdžiojimą. Pvz., gintarinis kabutis su plačiu apskritu liemeniu ir trikampė galvute (pav. 359:1, 361:3) visai artimas molinei figūrėlei iš Latvijos Purciemo vietovės (Šturms, 1937, pav. 2a). Gali būti, kad ir kitos smulkios figūrėlės, primenančios žvėrių galvutes (pav. 359:13, 14), atsirado mėgdžiojant molines ŠDKK figūreles.

Nereikia manyti, kad ŠDKK gyventojai tik prekiaavo ir patys nesigamino gintarinių papuošalų. Nemažai jų buvo įsikūrę gintaringose Baltijos pakrantėse. Sarnatės II grupės paminkluose (ŠDKK) gausiai rasta gintarinių dirbinių, pagamintų iš tos pačios vietinės žaliavos kaip ir NaK gyventojų (Ванкина, 1970, pav. 134). Pagrindiniai papuošalai – kabučiai, sagutės – buvo visai tokie patys kaip NaK papuošalai. Tačiau tie ŠDKK gyventojai, kurie gyveno toliau nuo jūros, be abejo, atsigabendavo žaliavos ir pagal savo papročius pasigamindavo paukščių bei žvėrių figūrėlių. Gali būti, kad jų simbolius mėgdžiojo ir vietiniai gyventojai (Loze, 1983, pav. 92).

ŠDKK gyventojai turėjo ir dirbinių, perimtų iš Šiaurės. Tokios buvo gintarinės grandys. Gintarinės grandys Pabaltijyje, manoma, gamintos pagal skalūno grandis (Äyräpää, 1945:18, Kopisto, 1959:5–17). Jų aptikta ir Estijoje, ir Latvijoje. Ankstyvosios skalūno grandys buvo keturkampio pjūvio lankeliu, vėlyvosios – plono lėšio ar lašelio pjūvio lankeliu. Pagal pastarąsias ir buvo pagamintos gintarinės. Gana daug gintarinių grandžių bei jų dalių rasta Latvijos (Лозе, 1988, lent. XLIII:3) bei Estijos (Янитс, 1959:280,

68 pav.
Molinės paukščių galvutės.
1 – Šventosios 26-oji rad.,
2 – Žemaitiškos 2-oji rad.

pav. 61:4–7) paminkluose. Gintarinių grandžių gabalėlių aptikta ir Šventosios 26-ojoje radimvietėje (pav. 359:15, 16).

Grandys nėra tik ŠDKK dirbiniai. Tai seni ir plačiai Vakaruose paplitę gaminiai – ten jie neretai buvo gaminami iš pusbrangių akmenų (Spekke, 1956:15).

Gintarinės grandys buvo platinamos šiaurinėse ŠDKK srityse, kurios jau pažinojo skalūno grandis. Suomiją jos pasiekė dar IV tūkst. pr. Kr. pabaigoje (Edgren, 1960:14, pav. C). Jos plito iš pietų kartu su gintariniais skridiniais, pasiekė Suomiją, Kareliją, Novgorodo ir Kalinino sritis (Åyräpää, 1945, pav. 3, 4, 8, 10; Edgren, 1959:18, pav. 5; 1960, pav. 5a, c, d; Luho, 1961:22; Панкрусев, 1973:69); Zimina 2001:pav. 2, 4).

Pabaltijyje susidarė ir hibridinis dirbinys – gintarinis skridinys su gana didele skylute (pav. 337:1), kaip 23-iojoje radimvietėje. Atrodo, kad šitoks skridinys buvo priimtinas abiejų kultūrų gyventojams. Jų rasta ir NaK gyvenvietėse, ir, pvz., Zveiniekų kapinyno ŠDKK kapuose. Beje, Zveiniekų kapinyne kai kurių mirusiųjų veidai aptepti moliu, o ant akių uždėti tokie skridiniai (Zagorskis, 1987:47, 74–75; Zagorska, 1994b, pav. 6:3, 4; 2001, pav. 3). Šitaip uždėti skridiniai rodo jų simbolinę prasmę.

Kai kurių nežymių skirtumų Pabaltijyje galima įžiūrėti ir kituose papuošaluose. Štai šalia visuotinai paplitusių trapecinių kabučių su viena skylute Latvijos ŠDKK paminkluose rasti ovalūs arba trapeciniai kabučiai su dviem skylutėmis, pvz., ŠDKK kape Nr. 206 Zveiniekuose (Zagorska, 1994, pav. 6:2; Ванкина, 1970, pav. 134). Vadinasi, buvo nešioti kitokie vėriniai. Tokių kabučių pasitaikė Šventosios 25-ojoje radimvietėje (pav. 349:5) ir Palangos rinkinyje (pav. 83:13).

ŠUKINĖS DUOBELINĖS KERAMIKOS KULTŪROS GYVENTOJAI

ŠDKK gyventojai buvo visai kitokio antropologinio tipo negu NaK. Kartu su ŠDKK prie Ladogos ir Onegos ežerų, taip pat Estijoje bei Latvijoje ėmė plisti protolapanoidinis antropologinis tipas (Денисова, 1975:81–88; Mark, 1970:99–105). Tai aiškiai matyti iš Olenijostrovo kapinyno tyrinėjimų, kur šalia protoeuropidinių griaučių aptikta ir protolaponoidinių. Zveiniekų kapinyne Latvijoje buvo kaukolių su mongolidiniais bruožais, artimų protolaponoidams. Šis tipas būdingas finougramams. Jis šiaurinėse teritorijose turėjęs pasirodyti gana anksti (ir nebūtinai su ŠDKK), nes giliai susimaišęs su vietiniais protoeuropidais (Jaenits, 1974:226–230).

Kaip matyti iš Lietuvos radinių, su ŠDKK gyventojais daugiausia buvo palaikomi prekybos-mainų ryšiai, o jų kultūra labai trumpai veikė vietinę NaK, o po to greitai nutrūko. Žinoma, finai galėjo turėti atskirų mažų stovyklėlių, kokios reikalingos prekyviams. Gali būti, kad tai ir rodo pasitaikantys, ypač šiaurės Lietuvoje, finiški smulkių upelių vardai (Vanagas, 1981).

PAMARIŲ VIRVELINĖS KERAMIKOS KULTŪROS PAVELDAS

Kultūrų sąveika

APŽVALGA

Pamarių kultūra (toliau PmK) – tai viena Virvelinės keramikos, arba Laivinių kovos kirvių, kultūrų (toliau VKK) bendrijos (Buchvaldek, 1969) atšaka. Jai būdingi pagrindiniai Bendrojo VKK horizonto komponentai, sumišę su vietiniu substratu. Tačiau jos vadinti mišria kultūra nederėtų, nes kiekviena nauja kultūra gali atsirasti tik sumišus kelioms. Jai būdingi saviti puodų tipai, laiviniai kovos bei vietinių formų akmeniniai kirviai, gintariniai papuošalai, laidosena miego padėtyje, daug pasisavinamojo ūkio ir maža gamybinio ūkio liekanų.

Literatūroje vartojama net 15 jos pavadinimų (Kempisty, 1969), tačiau dažniausiai vadinama W. Gaertės pasiūlytu vardu – Pamarių kultūra (vok. Haffküstenkultur), o slavų kraštuose J. Kostrzewskio pasiūlytu vardu – Žucevo (Rzucevo) kultūra. H. Mooros bandytas įvesti ir Vyslos–Nemuno kultūros vardas, bet jis, kaip ir daugelis kitų, nepriėjo.

Tyrinėjimai. XIX a. pabaigoje pasirodė pirmieji gausūs PmK radiniai prie Gdanskos įlankos, Aistmarių ir Kuršių marių. Didieji pietiniai PmK tyrinėjimai buvo atlikti tarp I ir II Pasaulinių karų. Deja, tuo metu buvo parašytos tik trumpos ataskaitos, o kai vėliau norėta paskelbti platesnes studijas, reikėjo tenkintis nuotrupomis, nes beveik visa iki II Pasaulinio karo sukaupta medžiaga buvo žuvusi. Vieni iš svarbiausių to meto tyrinėjimų buvo Žucevo (Rzucevo) kasinėjimai, 1927–1929 m. atlikti J. Kostrzewskio ir K. Jazdrzewskio. Pagal šiuos tyrinėjimus ir siūlyta šiai kultūrai suteikti Žucevo kultūros vardą (Kostrzewski, 1930; 1931), plačiau apie ją žinoma tik iš J. Żureko darbo (Żurek, 1954), parašyto 1938 m. Didelę Suchačiaus (Suchacz, buv. Succase) gyvenvietę prie Eblongo tyrinėjo B. Ehrlichas (Ehrlich, 1936). Dalį išlikusių radinių vėliau paskelbė L. Kilianas (Kilian, 1955), po to dar kartą sugrįžta į Suchačių (Mazurowski, 1987). Tarpukaryje buvo tyrinėti ir kiti žymiausi šios kultūros paminklai: Tolk Mickas (buv. Tolkemit) (Ehrlich, 1941), Svienty Kamienio Pšilesie (Święty Kamień Przylesie, buv. Wiek-Luisenthal) (Ehrlich,

1923, 1925), Modževina (Modrzewina, buv. Lärchwalde) (Neugebauer, 1936) ir Garbina (buv. Sankau) (Bohne-Fischer, 1941:100–101). Po II Pasaulinio karo Lenkijoje dar bandyta tyrinėti kai kurias PmK gyvenvietes (Szwed, 1968; Szymańska, 1968; Maciukiewicz, 1970), o Žuceve atlikti platesni tyrinėjimai (Król, 1991, 1992). Kaliningrado srityje tyrinėtoms kelios nedidelės PmK gyvenvietės – Tušino, Utinoje boloto (Тимофеев, 1979; 1980; 1983), Pribrėžnoje (Зальцман, 2000) ir grįžta prie Cedmaro (Sierovo).

Lietuvoje PmK radinių buvo aptikta jau XIX a. pradžioje (Beehrbohm, 1833:84–89). Gausybė radinių, ypač puodų šukių, buvo sukaupta XIX a. aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje, kai Kuršių nerijoje radinius rinko ir net šiek tiek kasinėjo žymūs Karaliaučiaus archeologai O. Tišleris (Tischler, 1874; 1875; 1877; 1882; 1891) bei E. Hollakas (Hollack, 1896; 1898; 1900; 1908). Buvo skelbiami net atsitiktiniai radiniai (Bezenberger, 1893a; 1893b). Deja, visi šie Karaliaučiaus rinkiniai II Pasaulinio karo metu žuvo, ir teko vėl viską pradėti iš naujo.

Šie rinkiniai sudarė apibendrinamųjų darbų apie PmK pagrindą. Jie dažnai buvo vienintelis šaltinis šios kultūros medžiagai pažinti. Visą keramiką pirmasis apibūdino W. Gaertė (Gaerte, 1927). Vėliau parašytuose darbuose buvo stengiamasi pažūrėti į PmK kaip visumą, aišku, kiek buvo įmanoma. Čia reiktų išskirti L. Kiliano (Kilian, 1955), E. Šturmo (Šturms, 1970), J. Machniko (Machnik, 1979), V. Tetzlaffovos (Tetzlaff, 1970) veikalus.

Paplitimas. PmK paminklų tuo tarpu daugiausia pažįstama pajūryje nuo Latvijos iki Lenkijos Pamario srities, nors nemažai jų aptikta ir toliau žemyne. PmK gyventojų pulkeliai bastėsi visoje Lietuvoje, nes ir toliau nuo jūros rasta mažų, matyt, žvejų stovyklų, įsikūrusių kokiam sezonui prie žuvingų ežerų ar upių, dažnai kitų gyventojų apleistose vietose. Laivinių kovos kirvių paplitimas rodo, kad PmK gyventojų apskritai buvo nemažai. Atskirų nedidelių gyvenviečių aptikta ir Latvijoje (Ванкина, 1970, lent. LXXXVIII; 1980; Лозе, 1987; 1979; 1987b; Šturms, 1936; 1957). Toliau į šiaurę – į Estiją bei Suomiją – VKK žmonės irgi buvo nekeliaugę, tačiau šiaurėje PmK nėra gryna (Edgren, 1970; Янитс, 1959:343). Ten pateko elementų iš pietų – per Dnieprą iš Padnieprės kultūros ir iš rytų – iš Fatjanovo kultūros, tad susidarė savitas Kovos kirvių kultūros centras.

Lietuvoje PmK radinių gana apstu, tačiau tai daugiausia laiviniai kovos kirviai (Bagušienė, Rimantienė, 1974:91–97) ir titnaginiai dirbiniai. Iš tyrinėtų gyvenviečių pajūryje žymiausios Šventosios, apie kurias čia bus kalbama, ir Nidos (Rimantienė, 1989). Toliau nuo jūros – Žemaičių aukštumoje prie Biržulio ežero tyrinėtoms Širmės kalno 1-oji, 2-oji, 3-ioji, Kalniškių, Duonkalnio, Daktariškės 1-oji ir 5-oji (Butrimas, 1982; 1988; Butrimas ir kt., 1985), prie Žemaičių Kalvarijos – Šarnelės gyvenvietė (Butrimas, 1996). Vidurio Lietuvoje tyrinėtoms Eigulių 1b (Римантене, 1959), Radikių (Rimantienė, 1965) ir kt. gyvenvietės (Rimantienė, 1985c). Pietvakarių Lietuvoje tyrinėtoms Kubilėlių, Dusios, Gedupio ir kt. gyvenvietės (Juodagalvis, 1988; 1992; 1999). Pietryčių Lietuvoje mažos, vieno lizdo žvejų stovyklėlės tyrinėtoms Lynupyje

(Rimantienė, 1985b), Mergežeryje (Rimantienė, 1985a), Šakių lankoje (Rimantienė, 1992a), Dubičiuose (Rimantienė, 1999a), Margiuose (Rimantienė, 1999b; Grinevičiūtė, 2000). Šiaurės rytų Lietuvoje tyrinėtoms gyvenvietės prie Jaros ir Kretuono ežerų (Girininkas, 1977; 1994; Гирининкас, 1990:60–62).

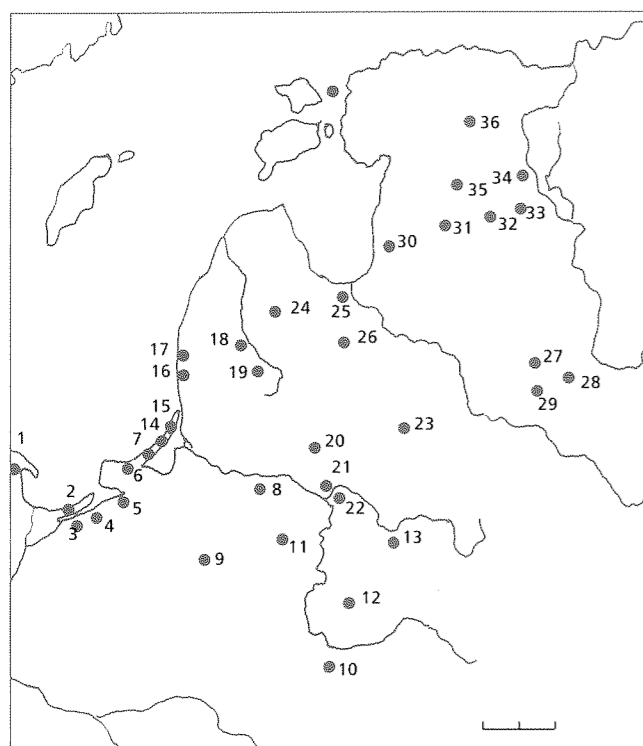
Kilmė. PmK susidarė vietoje, Pietryčių Pabaltijyje, t. y. Lenkijos ir Lietuvos pajūryje. Pamarių kultūroje galima įžiūrėti keturių kultūrų elementus. Pirmiausia – abiejų vietinių ankstyvojo neolito kultūrų – Narvos ir Nemuno – elementus, po to labai smarkiai paveikusias čia jau seniai įsitvirtinusios RAK elementus. Ir pagaliau kaip tam tikras laiko fenomenas viską nuspalvino VKK, atnešusi Bendrojo horizonto elementus. Aišku, kad PmK nėra tiesiog išriedėjusi iš VKK, daug davė ir vietinis palikimas. Yra pareikšta įvairių nuomonių, kurie elementai Pamarių kultūroje vyrauja. Vieni pagrindine laikė Vidurio Vokietijos virvelinę (Kilian, 1955:154 tt), kiti – RAK (Šturms, 1957), o dar kiti – net Padnieprės (Moopa, 1958:16) kultūrą.

Chronologija. PmK chronologija glaudžiai siejasi su visos VKK bendrijos chronologija (Dresely et al 2001). Pagal radiokarbonines datas, gautas iš įvairių paminklų nuo Šveicarijos iki pat Pabaltijo, konstatuotos trys raidos fazės, nors ryškių ribų tarp jų nėra. Vidurio Europoje ankstyviausios fazės datos siekia apie 2900 m. pr. Kr. Ši fazė tęsiasi maždaug iki 2600/2500 m. pr. Kr. (Włodarczak, 2001). Tuo metu susidarė įvairios lokalinės grupės. Vėlyvojoje fazėje, kuri įėjo ir į ankstyvąjį žalvario amžių, vietiniai variantai tiek išsiskyrė, kad dažnai kultūra pasidarydavo nebepanaši į pirmąją savo pavidalą (Buchvaldek, Strahm, 1992).

Šalia daugybės radiokarboninių datų iš VKK paminklų, ypač iš šiaurinės šios kultūros paplitimo srities, pastaruoju metu prisidėjo dar tikslesnis dendrochronologinis datavimas iš Šveicarijos radinių (Winiger, 1993). Šios datos derinasi ir su Šlėzvinge Holšteine nustatyta reliatyvia chronologija pagal atitinkamo laikotarpio kapų gylį pilkapiuose (Struve, 1955). Išskirtos apatinių, antžeminių ir viršutinių kapų (Untergrabzeit, Bodengrabzeit, Obergrabzeit) fazės (jos dar vadinamos MN BI-III). Pastaruoju metu ryškėja ir šių fazių radiokarboninis datavimas bei jų chronologiniai ryšiai (Rassmann, 2001).

ŠVENTOSIOS IR BŪTINGĖS PAMARIŲ KULTŪROS PAMINKLAI

Paminklų pobūdis. Rytinio lagūnos kranto radimvietės buvo pakilesnės vietose, smėlynuose, tad visos vėlesnės erozijos, pustymo ir arimo buvo labai apnaikintos. Daugumoje aptikta tik negreit nykstančių medžiagų dirbinių – akmeninių ir gintarinių, nors pastarieji dažniausiai irgi sudūlėję. Keramikos buvo išlikę daugiausia tik trupiniai. Vakarinėje lagūnos pusėje buvo tik dvi radimvietės gitijos sluoksnyje su gausia ir įvairia medžiaga. Tai Šventosios 9-oji – užtvanka žuvims gaudyti (apie ją bus kalbama prie žvejybos liekanų) ir aptvaras Šventosios 1A radimvietėje, kuris kelia ypač daug mįslių. Čia pateikiame vieną iš galimų jo interpretacijų.

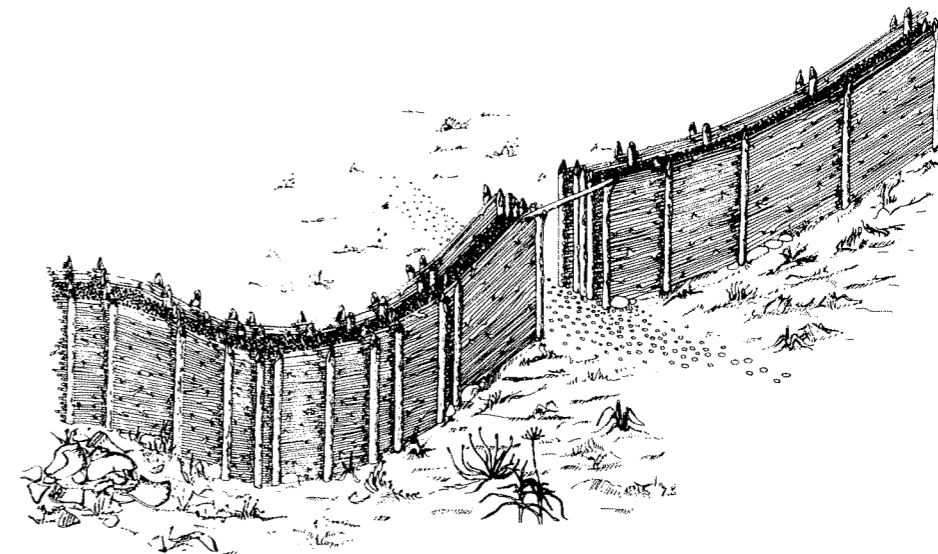
69 pav. Žymiausias Pamarių kultūros ir Estijos Laivinių kovos kirvių kultūros radimvietės. 1 – Žucevas (Rzucewo) (Lenk.), 2 – Tolkmicikas (Tolkmicko) (Lenk.), 3 – Suchačius (Suchacz) (Lenk.), 4 – Svienty Kamien Pšilesie (Święty Kamień Przylesie) (Lenk.), 5 – Pribrežnoje (Rus.), 6 – Mochovoje (Kaup) (Rus.), 7 – Grobšto ragas (Grabšt) (Rus.), 8 – Tušino (Rus.), 9 – Sierovo–Cedmar (Zedmar) (Rus.), 10 – Krasnoje Selo (Baltr.), 11 – Kubilėliai (Liet.), 12 – Lynupis (Liet.), 13 – Papiškės (Liet.), 14 – Nida (Liet.), 15 – Juodkrantė (Liet.), 16 – Šventoji 1A ir 9-oji (Liet.), 17 – Būtingė (Liet.), 18 – Šarnelė (Liet.), 19 – Biržulio ež. (Daktariškės 1-oji ir 5A, Duonkalnis (Liet.), 20 – Plinkaigalis (Liet.), 21 – Eiguliai (Liet.), 22 – Radikiai (Liet.), 23 – Kretuono 1A (Liet.), 24 – Tuojačiai (Tojati) (Lat.), 25 – Varnaskruogas (Varnaskrogs) (Lat.), 26 – Ruteniekai (Rutenieki) (Lat.), 27 – Lubano ež. (Abora 1-oji, Asne 1-oji, Eini, Lagaža, Kvapani) (Lat.), 28 – Kreičiai (Kreiči) (Lat.), 29 – Leimaniškiai (Leimaniški) (Lat.), 30 – Riniukalns (Riņukalns) (Lat.), 31 – Zveiniekai (Zvejnieki) (Lat.), 32 – Tamula (Est.), 33 – Kulamiagis (Kullamägi) (Est.), 34 – Kunila (Est.), 35 – Ardu (Ardu) (Est.)

⁶ Literatūroje (Гирининкас, 1990:91–92) minimas Žemaitiškės 1-osios (Šiaurės rytų Lietuvoje) tariamai gynybinis aptvaras greičiausiai buvo ne to laikotarpio ir ne tos paskirties. O apie tariamą aptvarą kuolus įstrigusius strėlių antgalius (Girininkas, 1989:16–17) jokių duomenų nėra.

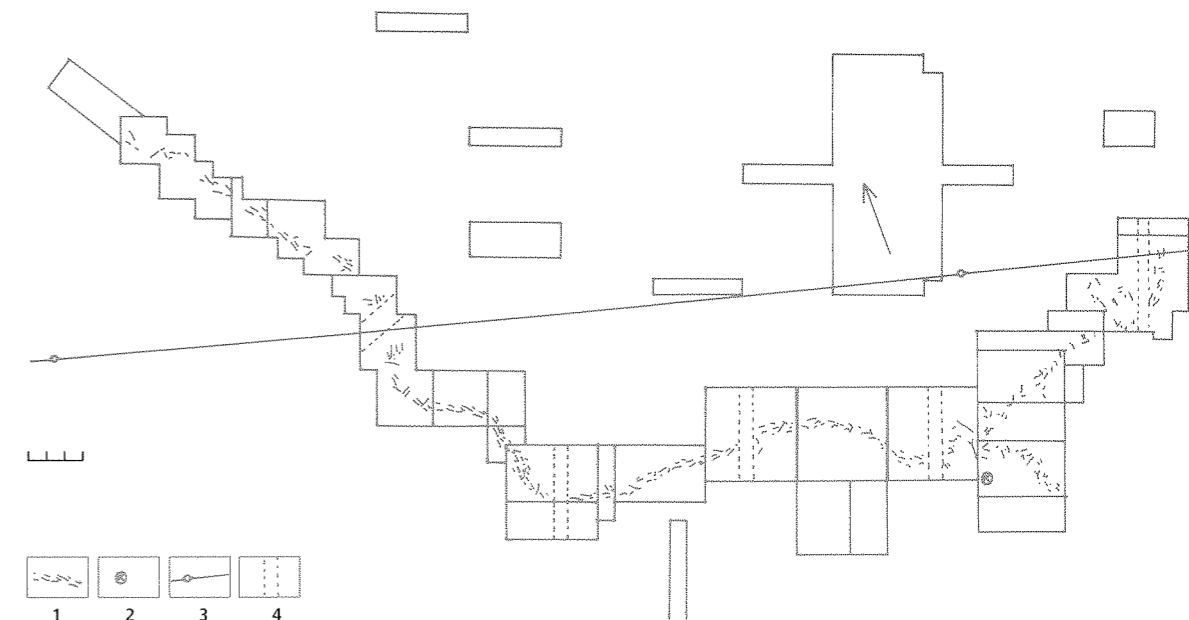
Ar iš pėdžių aukščio galima spręsti apie aptvaro aukštį, nėra visai aišku. Pėdžios, matyt, buvo negiliai įkaltos, nes abi išvirto, kai tuo tarpu retas šulelis buvo išviręs. Vartai (o gal ir aptvaras), matyt, nesiekė 2 m aukščio. Kokie buvo kitur tyrinėti aptvarai, nelabai aišku, nes paprastai išlieka tik stulpvietės, o iš jų labai sunku ką nuspręsti. Pvz., spėjama, kad Danijoje (Fiuno saloje) tyrinėtios Sarupo gyvenvietės palisadas buvęs apie 1 m aukščio. Tačiau esama duomenų, kad kai kurie palisadai galėję būti ir 4,5–6 m aukščio (Andersen, 1997:290, pav. 83).

Aptvaras. Šventosios 1A aptvaras tuo tarpu yra unikalus⁶ radinys Rytų Pabaltijyje. Jis buvo pastatytas sausoje vietoje, tačiau jo konstrukcija tokia pati kaip užtvanka žuvims gaudyti, pvz., Šventosios 9-ojoje radimvietėje. Aptvaro pagrindą sudarė dvigubų šulų sienelė, tarp kurių suguldytos gulsčios kartys (pav. 70). Šulai sustatyti maždaug 1 m tarpais tiesiose vietose, o linkyje daug tankiau. Kuolai nužievinti – matyt, rūpintis, kad jie ilgiau išsilaikytų, tuo tarpu skersinės kartys daugiausia su žieve, kai kurios kreivos, įvairaus storio. Pietinėje aptvaro pusėje buvo matyti dvi tokios eilės. Tarp jų buvo 0,5–1 m tarpas. Tuo tarpu aptvarui pasisukus į šiaurės vakarus, belikusi tik viena eilė, ir ta galiausiai išnyksta. Iš viso buvo atkasta 150 m ilgio aptvaro dalis – t.y. visa, kas buvo išlikę. Pietinėje pusėje šulai buvo tvirtai įkalti, daugiausia 1 m ilgio, tačiau pasitaikė ir labai ilgų karčių – kai kurios siekė 2,1 m. Matyt, po apačia gitijos gruntas dar buvo gana minkštas, tai įsmeigti buvo nesunku. Rytinis aptvaro galas rėmėsi į pelkę, gal senvagę. Tai rodo ir stipresni ir giliau įkalti šulai šiame gale. Pietvakarinėje dalyje, atrodo, irgi buvo išlikusi senvagė, prie kurios aptvaras buvo ypač sustiprintas. Šiaurinėje pusėje aptvaro galėjo ir nebūti, nes į galą jis visai susiaurėjo. Galbūt šiaurinė pusė buvo nuardyta ilgai dirbant žemę. Kartu nulygintas ir šlaitelis, kuriame aptvaras buvo įrengtas.

Aptvaro pietinėje pusėje buvo vartai. Juos žymėjo dvi storos išvirtusios pėdžios, išsišakojusios viršūnėse (pav. 91:6). Taigi, reikia manyti, vartus dengė skersinis.

70 pav. Scheminis planas ir aptvaro rekonstrukcijos bandymas (Virginija Rimantienė). 1 – aptvaras, 2 – židinytis, 3 – elektros linija, 4 – uždaras kanalas. Šventosios 1A rad.

Vidinėje, t. y. šiaurinėje, aptvaro pusėje nebuvo beveik nieko, tik išversta 80 cm ilgio stora klevinė pliauska grubiai apsmailintu galu (pav. 92). Aplinkui mėtėsi tik keletas šukelių bei angliukų, tačiau šiaip, galima sakyti, aikštelė buvo tuščia. Gal tai buvo apeiginis stulpas?

Išorinėje, t. y. pietinėje, aptvaro pusėje, į rytus nuo vartų buvo keletas šulų, išsibarsčiusių karčių gabalų ir vienas židinėlis. Tuo tarpu į vakarus nuo vartų primesta daug keramikos ir įvairių buities dirbinių. Ten, atrodo, buvusi pelkutė. Tyrinėjimų metu toji vieta buvo sausa ir labai suplūkta, tačiau buvus pelkę rodo gerai išlikę medžio dirbiniai. Tiesiai ties vartais buvo visai sausa vieta.

Neolito bei eneolito laikotarpio aptvarai Europoje nėra retas radinys (Müller-Karpe, 1968:198 tt; Andersen, 1948; 1981). Nilsas H. Andersen (Andersen, 1997:136) tarp Kaukazo ir Airijos suskaičiavo 815 aptvertų paminklų, iš kurių 751 galima buvo kartografuoti. Tai labai dideli paminklai, todėl tik nedaugelis jų plačiau ištirta ir paskelbta. Aptvarai būna įvairūs – kartais tai griovių ir pylimų sistema, kartais su palisadais ar paprastomis tvoromis (Andersen, 1997:133–280, pav. 178, 179, 289). Ankstyvojo neolito aptvarų daugiausia aptikta Pietų Europoje. Viduriniame neolite (IV tūkst. pr. Kr.) jie išplito į visas Pietryčių ir Vidurio Europos sritis, išskyrus Skandinaviją ir Britaniją.

Seniausi palisadai žinomi iš Juostinės keramikos kultūros srities apie 5000 m. pr. Kr. ir Piltuvėlinių taurių kultūros paminklų. Palisadų šulai būna įvairiai sustatyti – kartais retai, kaip Šventosios 1A, kartais labai tankiai, kaip Sarupo aptvare (Fiuno saloje) (Andersen, 1997:289, pav. 16). Tokie aptvarai sudavo didelius plotus – nuo 0,15 iki 3 ir 6 ha (Andersen, 1997:293–295). Aptvarų viduje randama dar atskirų aptvarėlių, griovių, laužų, radinių, kartais kapų, apeiginių duobių, maisto liekanų.

Išorinė aptvarų pusė mažai tyrinėta, nors ir ten aptikta gyvenviečių, kapų ir apeiginių duobių pėdsakų.

III tūkst. pr. Kr. Europoje ima plisti Virvelinės keramikos, Varpinė ir kitos taurių kultūros. Jų atėjimą rodo ryškūs pokyčiai archeologinėje medžiagoje: atsirado mažos gyvenvietės, pavieniai kapai, kartais pilkapiai, mažos taurės, kartu smarkiai sumažėjo didelių ankstyvesnio laikotarpio aptvarų skaičius, senieji buvo apleisti. Vis dėlto ten, kur buvo likę senųjų tradicijų, tokių aptvarų dar pasitaikė (Andersen, 1997:280, pav. 289f). Prie tokių priklauso ir Šventosios 1A aptvaras, kurio inventoriuje ryškus senasis RAK bei NaK palikimas.

Archeologai labai nevienodai sprendžia apie tokių aptvarų paskirtį. Beje, jie ir buvo nevienodos paskirties. Pietų Europos aptvarai dažnai interpretuojami kaip kaimų ar miestelių apsauginiai aptvarai. Tokie galėjo būti nebent Šveicarijos sijinių pastatų srities aptvarai. Tuo tarpu Vidurio ir Vidurio Europos šiaurės aptvaruose pastatų būna retai. Ten aptikta aptvarų su ilgais koridoriais ir manyta, kad tai galėjusios būti slėptuvės. Tačiau vargu ar tas spėjimas pagrįstas, nes jie įrengti visai nesaugiose vietose, be to, ir patys buvo per menka apsauga. Tiesa, buvo tokių aptvarų, kuriuos reikėtų skirti prie tvirtovių, pvz., Bronocice Lenkijoje (Kruk, Milisauskas, 1985), Valendorf (Wallendorf) ir Diolauer Heide (Dölauer Heide) Vokietijoje (Behrens, Schröter, 1980) bei kt. (Preidel, 1953:59; Struve, 1955:106).

Kai kas spėjo, kad aptvarai galėjo būti diendaržiai, prekyvietės, susirinkimų vietos, astronominių stebėjimų vietos. Vis dėlto pastaruoju metu laikomasi nuomonės, jog tokie aptvarai buvo kulto bei apeigų vietos (Höckmann, 1972:199; Malmer, 1962:97–99).

Tokia vieta laikomas ir mūsiškiam radiniui artimas Pietų Švedijoje, Alvastroje, rastas aptvaras (Frödin, 1910; Malmer, 1982, 1986; Browall, 1986).

Jis buvo įrengtas viduryje pelkės, apjuosė apie 1000 m² plotą, perskirtą į du sektorius. Pastatytas apie 3000 m. pr. Kr. ir naudotas 42 metus. Paskutiniaisiais metais, beje, paliktas tik mirusiesiems. Naudotas buvo tik sausu metų laiku, bet ir tai tekę pakloti medines grindis ir iškloti takus, o židinius kurti ant akmenų. Alvastra apibūdinama ne kaip gyvenvietė, bet kaip ritualinė vieta (Malmer, 1986:97–99; 2002:112). Nors aptvare rasta daug buitės dirbinių – natūralių titnagų, gremžtukų, strėlių antgalių, skiltuvų, tačiau nemažai ir dviašmenių kovos kirvių, kurie, manoma, buvo aukojami, ir žmonių kaulų, vėlesnių, kai vieta buvo paversta kapinynu. M. P. Malmeris ją gretina su Sarupo II paminklu.

Nors esama ir didelių skirtumų tarp Šventosios ir Alvastros aptvarų, ir pirmiausia kultūros požūriū, vis dėlto Alvastrą galėtume laikyti pačiu artimiausiu Šventosios 1A radimviete paminklu, juo labiau, kad ir laikotarpis labai artimas. Alvastros aptvaras taip pat rėmėsi į pelkę, taip pat aiškiai statytas ne apsaugos tikslais, abiejuose matyti aukų požymių. Alvastra buvo lankoma tik vasarą, kaip, beje, ir Šventosios 1A. Kaip ir Alvastroje, Šventosios 1A negyventa, bet atsinešta įvairių buitės daiktų. Vidury Šventosios aptvaro stovėjęs stulpas visai galėjęs būti apeiginis. Alvastroje, kaip ir Šventojoje, buvo išlikę ir mediniai šulai, kai tuo tarpu iš kitų aptvarų telikusios stulpavietės.

Priešais aptvarą buvusioje pelkuteje sumesti įvairūs buitės daiktai leidžia daryti išvadą apie to meto gyvenimą ne tik šioje, bet ir kitose PmK gyvenvietėse.

Chronologija. Radiokarbonu buvo datuoti tik Šventosios 1A aptvaro šulai – pirmąja III tūkst. pr. Kr. puse ar net pirmuoju ketvirčiu:

(Ta-246) 4120±80 bp/cal 2976 () 2501 BC

(Vs-22) 4100±100 bp/cal 2876 () 2490 BC

Pagal V. Dvarecko žiedadulkių analizę (Rimantienė et al., 1971, pav. 2), šis paminklas priklauso jau pažengusiai subborealio fazei, III von Posto zonai. Tai turėjo būti Baltijos jūros regresijos laikotarpis. Ant aukštesnių krantų, sausose vietose įsikūrusios gyvenvietės jau priklausė vėlesnių transgresijų laikotarpiui.

Pati vėlyviausia PmK radimvietė buvo Šventosios 9-osios užtvanka, kurioje buvo keramikos, artimos vėlyvajai RAK keramikai ir net Tščineso fazei. Pirmosios užtvankos kuolas datuotas:

(Vib-8) 3860±90 bp/cal 2466 (2305) 2149 BC

Antroji užtvankos eilė datuota:

(Ki-7617) 3540±60 bp/cal 1943 () 1770 BC

(Ki-7618) 3490±60 bp/cal 1884 () 1695 BC

Šventosios 1A inventoriuje galima pastebėti daug bendrų bruožų su VKK bendrojo horizonto radiniais. Aptikti visi šį horizontą apibūdinantys dirbinių tipai. Tai A tipo amfora, A tipo taurė ir A tipo laivinis kovos kirvis. Tai rodo, kad radimvietė tikrai priklausė VKK bendrijai, nors chronologinio etapo galbūt ir nerodo. Įvairiose srityse šis radinių kompleksas galėjo priklausyti skirtingiems laikotarpiams, kuriuos apibrėžia ir kitas kartu randamas inventorių. Lietuvos radiniai rodo ne pačią VKK pradžią, bet vis dėlto ankstyvąjį laikotarpį.

Tuo tarpu Lietuvoje ankstyviausia PmK data žinoma iš Šarnelės (Butrimas, 1996; Rimantienė, Butrimas, 1991). Buvo datuotas medinis pastato šulas:

(Vs-318) 4260±90 bp/cal 2919 (2884) 2704 BC

Šventosios 1A datas atliepia Širmės kalno prie Janapolės data:

(Vs-319) 4070±80 bp/cal 2858 () 2473 BC

bei Nidos (Rimantienė, 1989:175–178) židinio Nr. 56 data:

(Bln-2592) 4070±50 bp/cal 2834 () 2497 BC

KERAMIKA

Spręsti apie visų gana gausių Šventosios PmK paminklų keramiką tenka tik pagal Šventosios 1A ir 9-osios radimviečių dirbinius, nes kitose geriausiai atveju tebuvo išlikę menkų nuolaužėlių, nieko nesakančių apie puodo formą bei ornamentą. Tačiau šie paminklai dėkingi bent tuo, kad nekelia abejonių, jog visi radiniai priklausė vienam laikotarpiui, nors keramika ir gana įvairi.

Technologija. Puodų molio masė nevienoda, molyje daug smulkių granito ir lauko špato trupinių priemaišų, yra ir stambių. Molio masė gana sunki, jos tankis didelis, didesnis negu $d=2,2$, t.y. tik šiek tiek mažesnis negu vėlyvesnės klasikinių PmK paminklų, pvz., Nidos, keramikos tankis. Puodai įvairūs. Skiriame juos į amforas, įvairių dydžių taures, dubenis, vazas, statinėlius puodelius susmaugta anga, plačiaangius piltuvėlius puodus, kiaušinio pavidalo puodus. Puodų formos dažnai siejasi su ornamentika, nors ji tėra papildomas požymis.

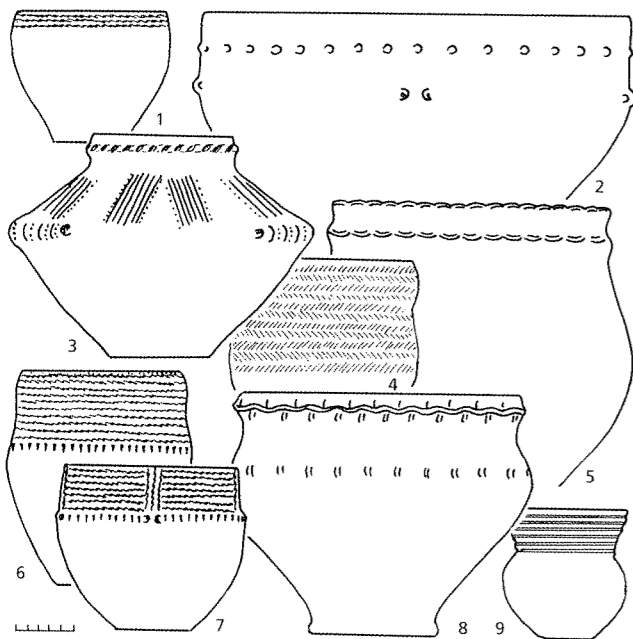
Puodų formos (pav. 71; 72). Šventosios 1A radimvietėje buvo tik viena amfora. Išlikusi didelė jos dalis leido patikimai ją rekonstruoti (pav. 71:3; 100:6). Ji turėjo būti apie 30 cm aukščio ir maždaug tiek pat skersmens per pilvelį kartu su ašomis. Pilvelis apvalus, su puošniomis ašomis, kurių vienoje

buvo išlikusi įverta liepos karnos virvelė. Amforos anga gana plati (14 cm), dugnelis siauras (10 cm). Anga buvo puošta rumbu su įstrižinėmis įpjovomis. Ant petelių – įraižų pluoštai, aprėminti taškučių eilutėmis.

Tai vadinamoji A tipo amfora (Fischer, 1969), kuri laikoma vienu ryškiausių VKK bendrojo horizonto požymių (Struve, 1955:98–105). Pagal M. Buchvaldeką (Buchvaldek, 1986:142; 1998; Buchvaldek, Koutecký, 1970), ji priskirtina A1b tipui, t.y. amforoms, kurių pilvelio nejuosia skersinė puošiamoji juosta.

Jau Struvė, nagrinėdamas VKK bendrojo horizonto radinius, pagal amforas išskyrė dvi VKK grupes – daug amforų turinčias (Vidurio Vokietijos grupė) ir beveik neturinčią amforų (Pabaltijo taurių kultūra) (Struve, 1955:105). Tačiau tuo pat metu, dar neturint absoliučių

71 pav.
Šventosios 1A rad. indų
pavyzdžiai

datavimo kriterijų, iškilo neaiškumas – kur yra laikotarpio, kur regioniniai, o kur galbūt ir paminklo pobūdžio skirtumai. Juk Vidurio Europoje turime kapus su amforomis, o tose srityse, kur amforų mažai, turime gyvenvietes. Tiesa, pastaruoju metu ir kapų srityje vis daugiau atrandama gyvenviečių.

Lietuvoje amforų rasta nedaug. Ankstyviausiuose PmK paminkluose, pvz., Šarnelėje (Butrimas, 1996) ar Daktariškės 1-ojoje (Butrimas, 1982), amforų dar nebuvo. Atskirų A tipo amforų nuolaužų aptikta tik Nidos PmK gyvenvietėje (Rimantienė, 1989:90–92, pav. 45), nors jos vis dėlto nepriklausė pagrindiniam, klasikiniam, Nidos PmK kompleksui, nes buvo plonesnėmis sienelėmis, iš geriau paruoštos molio masės. Neišliko nė vienas kaklelis, tik ryškūs peteliai su įraižų pluoštais, aprėmintais taškučiais arba trikampiškais bei kitokiais įspaudėliais. Kai kurios amforos, matyt, turėjo ir skersinę juostą per pilvelį (A1a tipo). Pagal įspaudėlių įvairovę galima manyti Nidoje buvus ne vieną (gal net keliolika) amforų. Tai buvusios didžiausios amforos, iki 40 cm skersmens per pilvelį. Tokių šukių Nidoje buvo žinoma ir iš senesnių rinkinių (Gaerte, 1927, pav. 228, 229). Visos jos, atrodo, čia pasilikusios iš kokio senesnio negu pagrindiniai radiniai kultūrinio komplekso (kapų?). Jos buvo apdulintos ir paplitusios ribotame sąnašų plotelyje prie buvusios lagūnos. Daugiau įraižų pluoštais puoštų amforų žinoma iš senųjų Kuršių nerijos rinkinių. Gan ryškus pavyzdys, tik be ašų, taip pat apie 30 cm aukščio, žinomas iš radimvietės prie Juodkrantės (Gaerte, 1927:219, 222; Kilian, 1955, pav. 20) bei kitų Kuršių nerijos vietų (Gaerte, 1927, pav. 218–221).

Amforų nebuvo gausu ir kituose PmK paminkluose. Pasak L. Kiljano (Kilian, 1955:15–17), Žuceve turėjusios būti 42, o Suchačiuje 15 amforų. Tačiau į šią grupę buvo įskaitytos ir vadinamųjų pareiginių formų amforos. Tokie puodai yra plačia anga ir siauru dugneliu, bet jų šonai pasipūtę kaip amforos, nors viršutinė puodo dalis kaip virvelinės profiliuotos taurės. Vis dėlto tipišku A amforų buvo ir Žuceve (Žurek, 1954:4, lent. IV:3,4) bei Suchačiuje (Kilian, 1955:1–4), nors iš paskelbtos medžiagos aiškėja, kad, lyginant su taurių skaičiumi, A tipo amforų PmK aptikta nedaug.

A tipo amforų aptikta ir ankstyvuose Latvijos PmK paminkluose, pvz., Tuojačiuose, Dvietėje, Abuoroje (Ванкина, 1980:55; Loze, 1992; Лозе, 1979:99–100). Ten rasti trumpais stačiais ar kiek atloštais kakleliais indai, kai kurie jų papuošti įraižų pluoštais.

A tipo amforos labai panašios visame jų paplitimo plote nuo Šveicarijos (Wolf, 1993, lent. 95:1) iki Latvijos ir nuo Jutlandijos iki Dniepro. Jos dažnai skiriasi tik dydžiu. Šiaurinėse srityse gana didelės – 25–30 cm aukščio, o Šveicarijoje bei Vidurio Vokietijos kapuose žemesnės – 13–17 cm aukščio (Buchvaldek, 1986:142; 1997:47).

A tipo amforų nerasta nei Dniepro vidurupio, nei Fatjanovo bei Balanovo kultūrose, nors atskirų papuošimų, perimtų iš A tipo amforų, pastebėta (Крайнов, 1972, pav. 39). Neaptikta jų nei Švedijoje ir Suomijoje, nes ten buvo paplitusios periferinės VKK grupės, atsijusios nuo Vidurio Europos.

A tipo amforos, be abejo, atsirado Vidurio Europoje, nes požymių, kurie jas skiria nuo kitų tipų amforų (t.y. tokių, ant kurių petelių yra įraižų pluoštai, o ant pilvelio ąsos), galima pastebėti senesnių vietinių kultūrų, ypač PTK, induose. Vieni jas sieja su Baalbergo kultūros keturąsėmis amforomis (Preuß, 1966, lent. 59), kiti su RAK amforomis (Beran, 1997). Tiesiogiai išvesti jų iš minėtųjų puodų tipų negalima. Turėjo paveikti kitų kultūrų įtakos.

Amforų įvairovė ir paplitimas tiksliai nenurodo jų kilmės vietos, tačiau požymių vienodumas plačiose teritorijose leidžia aiškiai išskirti šį tipą, vienodą ir Pabaltijyje, ir Šveicarijoje (Buchvaldek, 1986:143).

A tipo amforos buvo gaminamos tam tikrą neilgą laikotarpį. Jutlandijoje, pagal P.V. Globą (Glob, 1944/45:74), amforos buvo datuotos vėlyvesniųjų apatiniųjų kapų laikotarpiu. Taip pat ir Bochemijoje bei Vidurio Vokietijoje A tipo amforos aptinkamos ne pačių ankstyviausių VKK fazių paminkluose. Pastaruoju metu Šveicarijoje dendrochronologiškai nustatytas tikslus šveicariškųjų A tipo amforų laikotarpis – 2660–2625 m. pr. Kr. Ankstyvojoje VKK fazėje, t. y. XXVI a. pr. Kr., tokios amforos dar labai retos (Winiger, 1993:98–99). Galima sugretinti Šveicarijos ir Jutlandijos A tipo amforas su Šventosios 1A radimvietės radiniais.

Taurės (pav. 72:1–4) yra pagrindinis PmK, kaip ir visų Virvelinės keramikos kultūrų indas. Šventosios 1A radimvietėje taurės sudarė 70% visų rastųjų indų (pav. 71:4, 6, 7, 9; 95:2, 4). Tai liekni daugiau ar mažiau susmaugtu kakliuku puodeliai profiliuotomis sienelėmis. Jų aukštis paprastai kiek didesnis už pilvelio skersmenį. Taurės būna įvairių dydžių. Mažomis vadiname tas, kurių angos 10–12 cm skersmens, vidutinėmis (jų dauguma) – kurių angos 13–18 cm skersmens, didelėmis – iki 25–30 cm skersmens angomis. Taurės būna gana įvairios, nors skiriasi tik jų detalės. Tarp kelių ryškesnių tipų dar būna daug pereinamųjų variantų. Bandysime apibrėžti tipus pagal ryškiausias pavyzdžius.

Šventosios 1A radimvietėje išskiriame tris pagrindinius taurių tipus. Pirmasis tipas – tai taurelės kiek papūstu pilveliu, priplotu siauru dugniuku ir aukštu kakliuku, papuoštu giliomis juostelėmis (pav. 71:9; 97; 100:1). Jos primena vadinamuosius „taurių prosenius“ (vok. Urbecher), kurių Europoje aptikta seniausiuose VKK paminkluose (Brøndsted, 1938:132, pav. 79; Struve, 1955:42–44, pav. 3–1). P. V. Globas studijoje apie Jutlandijos Pavienių kapų kultūrą (Glob, 1944/45:64–66) šio tipo taurės priskyrė A grupei. Jos turėjusios būti seniausios VKK taurės ir priklausyti požeminių kapų laikotarpiui. K. Struvė savo sistemoje (Struve, 1955:42–44, pav. 3) šį taurių tipą nurodė kaip patį ankstyviausią ir vienintelį požeminių kapų laikotarpį, nors jis gyvavo ir vėliau. Tokią reliatyvią chronologiją papildė vėlesni radiokarboniniai bei dendrochronologiniai datavimai. Viena iš ankstyviausių datuotų šio tipo taurių rasta Kujavijoje vaiko kape Kruša Zamkova (Krusza Zamkowa) 3-iojoje stovykloje kartu su kaulinėmis trikampėmis plokštelėmis, gintariniais karoliukais, žvėrių dantų kabučiais, kauline yla ir įvežtinio titnago skeltėmis (Cofta-Broniewska, Koško, 1982:97–99; Koško, 1997, pav. 3; Kruk, Milisauskas, 1999:278, pav. 66).

72 pav.
Rekonstruota Šventosios 1A rad. keramika. 1–4 – taurės, 5 – puodynėlė, 6, 7 – vazelės, 8, 9 – plačiaangės puodynės

Kapas (Czerberszuk, Szmyt, 2000:72) datuotas:
(Bln-1812) 4395±70 bp/cal 3257 (3019) 2913 BC

Tokios taurelės dažnai randamos su A tipo amforomis.

Antrasis tipas – tai taurės gana ryškiai išskirtu stačiu kakliuku (pav. 71:6; 95:1; 98:5). Mažųjų taurių kaklelis – trumpas ir status, o didžiųjų kartais ir labai aukštas. Taurės užkirtu kakliuku artimos bendrojo horizonto taurėms. Jos labai plačiai paplitusios, nors atskirose srityse galima įžiūrėti skirtumų. Pvz., Šveicarijoje šio tipo taurės paprastai platesnės, kaklelis trumpesnis ir ne taip ryškiai išskirtas.

Panašios į minėtasias yra taurės su ryškiai piltuvėliniu kakliuku (pav. 72:3; 95:12; 96:7). Tokios taurelės, kiek galima spręsti iš šukės pasvirimo kampo, kartais jau pačios būna beveik piltuvėlio formos.

Trečiasis tipas – tai taurės išriestomis S pavidalo sienelėmis. Jų profilis paprastai mažai išriestas, o kaklelis dažnai tik nežymiai atriastas – tuo skiriasi nuo kitų paplitusių labai profiliuotų taurių. S pavidalo taurių daug visuose PmK paminkluose (Kilian, 1955; Лозе, 1979; Ванкина, 1980). Iš pažiūros jos labai vienodos, tačiau skiriasi detalėmis. Ankstyvajai grupei priskiriamos taurės išgaubtu kakleliu (pav. 71:4; 95:10, 13). Tokių būna ir didelių. Kai kurių kaklelis tik iš išorės atrodo išgaubtas, o iš vidaus išgaubtoji dalis tik pastorinta. K. Struvė taurės išgaubtu kakleliu, šalia paprastų S profilio taurių, priskyrė vėlyvesniam požeminių kapų etapui (Struve, 1955, pav. 3). PmK keramikoje ryškiausi taurių išgaubtais kakleliais egzemplioriai žinomi iš Žucevo (Žurek, 1954, pav. 4:1–3; 5:1). Jos artimos Jutlandijos šio tipo taurėms. Tuo tarpu kitose PmK gyvenvietėse, pvz., Kuršių nerijoje, taip pat Šventosios 1A radimvietėje, toks kaklelio išgaubimas retas ir, be to, neryškus.

Visi minėtieji taurių tipai priskirtini prie būdingiausių VKK bendrojo horizonto puodų tipų. Jie ir išsilaikė ilgiausiai. Įvairiose srityse jie mažai

skiriasi, nebent tuo, kad Pietuose randamos taurės dažniausiai daug ryškiau išriestos (Strahm, 1971, Wolf, 1993). Lietuvoje taip išriestų taurių randama tik neolito pabaigos ir žalvario amžiaus pradžios paminkluose.

Statinėliniai puodeliai šiek tiek panašūs į taures, tačiau jų kaklelis neišskirtas, o briaunelė dažniausiai kiek į vidų įgaubta. Šventosios 1A radimvietėje tokių puodelių nedaug ir formos neryškios (pav. 72:2; 95:2; 96:5, 8; 100:4). Jų pasitaikė kituose ankstyvuose paminkluose, pvz., Šarnelėje (Butrimas, 1996, pav. 15:1), Aizkrauklėje Latvijoje (Ванкина, 1980:48, pav. 4:8) ir vėlyviausioje Šventosios 9-ojoje radimvietėje. Šie puodeliai dažnai būna priskiriami prie taurių. Tokia indo forma ankstyva, žinoma ir RAK paminkluose (Szmyt, 1999, pav. 36). Tokių puodelių šukių aptikta ir Šventosios 2/4 A radimvietėje.

Dubenys – tai žemi plačiaangiai indai paprastai visiškai neišryškintu kakleliu. Šventosios 1A radimvietėje jie sudarė 6% visų puodų. Dubenys paprastai būna gana gilūs ir menkai papuošti – tik keliomis virvelių eilutėmis prie briaunos, o jų paviršius dažniausiai lygus. Jų dugneliai gana smarkiai susiaurinti, dažnai su priedugniu (pav. 71:1). Kai kurie jų buvo labai negrabiai nulipdyti, nepuošti. Įvairiuose PmK paminkluose dubenų aptikta daug (Kilian, 1955:20–21), nemažai buvo Nidoje (Rimantienė, 1989:134–143), Žuceve (Žurek, 1954:5, pav. 3:1, 2; 15:4–9, lent. VII:7–17). Pastarojoje gyvenvietėje jie, kaip ir Šventosios 1A, labai paprasti, papuošti vien virvelių eilutėmis. Vėlesnėse gyvenvietėse, pvz., Suchačiuje (Kilian, 1955, pav. 90, 93, 95, 98), Juodkrantės 3-iojoje (Kilian, 1955, pav. 96, 97), Sventy Kamienio (Ehrlich, 1925:119), šalia paprastų ūkinių, atsiranda ir labai puošnių dubenų.

Paprastieji dubenėliai priskiriami VKK bendrojo horizonto puodams. Įvairiose vėlesnėse kultūrose jie riedėjo sava kryptimi. Labai nevienodi dubenys nuo pat ankstyvosios fazės buvo Jutlandijoje (Glob, 1944/45:78–81, pav. 46–50). Visai kita kryptimi negu PmK rutuliojosi dubenėlių formos Vidurio Vokietijoje (Loewe, 1959; Matthias, 1968; 1974).

Dubenų tipai glaudžiai siejasi su RAK dubenų tipais Centrinėje ir Rytų Europoje (Szmyt, 1999:121, pav. 34). Tai dažnas radinys ir Šventosios RAK paminkluose.

Vazos pavidalo puodai (pav. 72:6) yra labai artimi giliems dubenims, skiriasi tik ypač ryškiai išmaugtu kakleliu. Šiaip jau tai žemi indai, jų aukštis mažesnis negu pilvelio skersmuo. Šventosios 1A radimvietėje jie sudarė 8%. Nors juos galima sujungti į vieną grupę, tačiau savo forma bei puošyba jie nevienodi. Nevienodas ir jų dydis: mažiausios – 11 cm skersmens anga ir 13 cm skersmuo per pilvelį (pav. 94:2), o didžiausios – 30 cm skersmens anga ir 36 cm skersmuo per pilvelį (pav. 94:1, 96:4). Kukliausios vazelės turi trumpą statų kakliuką, papuoštą virvelių eilutėmis (pav. 71:7). Jos beveik tokios pačios kaip Šventosios 2/4 A radimvietės vazelės (pav. 142:4). Bet buvo vazų ir gerokai išriestais kakleliais, gausiai išpuoštų banguotais rumbais bei įgnybimais (pav. 71:8; 72:7; 96:2, 6; 99:2). Vazos pavidalo puodai yra

būdingi RAK (Szmyt, 1999:121, pav. 35). Didžiosioms vazoms ypač ryškių atitikmenų galima rasti tarp Šventosios 6-osios radimvietės hibridinių tipų puodų.

Literatūroje vazos kartais įvardijamos kaip plačiaangės amforos.

Artimų vazelėms būna ir paprastų, matyt, geriamųjų puodelių (pav. 94:5). Jie yra susmaugtu kakleliu, be ornamentų.

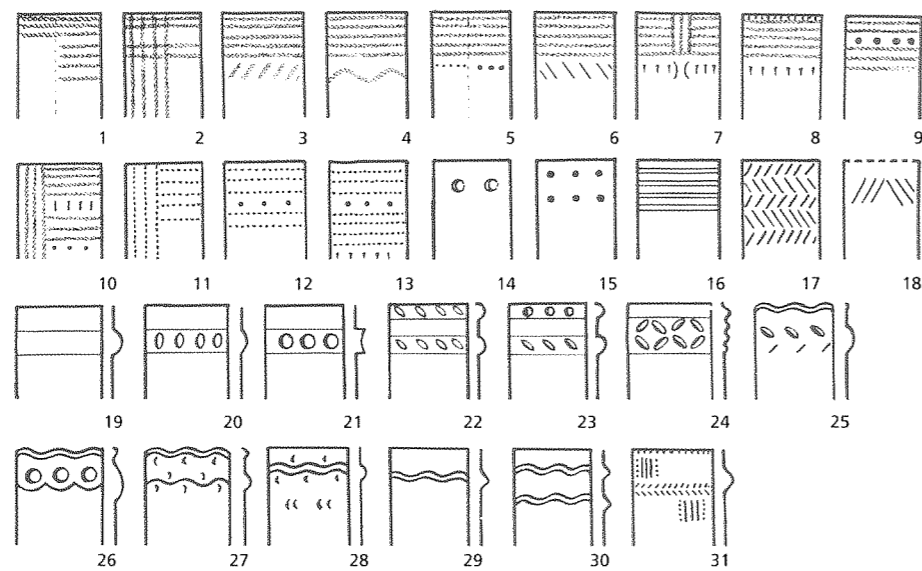
Puodynės – tai grupė didelių, gana įvairių indų, kurių formose galima pastebėti daug jau minėtų puodų tipų elementų (pav. 72:5, 8). Puodynės Šventosios 1A radimvietėje sudarė 15% visų puodų. Šventosios 1A radinius galėtume sugrupuoti į tris stambias grupes. Pirmoji grupė – tai dideli taurės pavidalo indai lengvai išriestomis S pavidalo sienelėmis. Jie dažniausiai puošiami rumbais (pav. 99:1, 3–5, 7, 8), todėl įvardijami kaip rumbuoti puodai atsargoms. Antroji grupė – tai kiaušinio pavidalo puodai stačiu kakliuku, kuris paprastai papuoštas išpaustų virvelių eilutėmis (pav. 95:5). Prie tokių reiktų priskirti ir kiaušinio pavidalo puodus iš Šventosios 9-osios radimvietės (pav. 301; 302). Jie šiek tiek primena vazos pavidalo indus. Trečioji grupė – tai beveik piltuvo pavidalo puodai (pav. 72:9; 98:3). Jų kaklelis paprastai tiesus, į apačią staigiai siaurėjančiomis sienelėmis. Tokių randama tarp vėlyvojo neolito bei Tšcineco fazės puodų.

Puodynių rasta visuose PmK paminkluose, ir jos labai būdingos šiai kultūrai (Kilian, 1955:22–25). Labai gausiai jų rasta Nidoje (Rimantienė, 1989:118–134), kur aptikta labai puošniai virvelėmis ir rumbais išdabintų egzempliorių, tačiau pasitaikė ir beveik nepuoštų, ypač didelių, puodynių – aukščiausia buvo 90 cm aukščio.

Literatūroje tokios puodynės vadinamos įvairiai – plačiakakliais puodais, puodais, puoštais rumbais ir pan. Tai būdinga gyvenviečių keramika. Antai Vidurio Vokietijoje tokių puodynių – didžiulių taurės pavidalo indų, papuoštų įgnybimais, spurgais ant kaklo, mažais gunkleliais-rankenėlėmis, o ypač aplink einančiais rumbais su nagų išpaudais, – aptikta tik gyvenvietėse (Großlehna, Lettin) (Matthias, 1996:16). Labai panašių į PmK gyvenviečių puodynes rasta ir Šveicarijos VKK gyvenvietėse (Strahm, 1971, Wolf, 1993).

Ornamentika. Šventosios 1A radimvietės keramika buvo puošta penkiais pagrindiniais puošybos elementais (pav. 73), dar vienas elementas aptiktas 9-ojoje radimvietėje.

Virvelinis ornamentas užima pirmąją vietą (pav. 74). Net 58% visų Šventosios 1A radimvietės puodų (ne šukių) puošta virvelių išpaudais. Išpaudžiama būdavo iš dviejų kietų, greičiausiai karnos, pluoštų susukta virvelė. Daugiausia taip puoštos taurės, ypač vidutinio dydžio, 15–20 cm skersmens anga. Tačiau taip buvo papuošti ir kelių vazos pavidalo indų kakleliai. Virvelinio ornamento motyvai labai nesudėtingi (pav. 73:1–10). Kaklelis dažniausiai gražintas 4–10 eilių horizontalių virvelių išpaudais (pav. 95; 96). Kartais šios eilutės keturiose kaklelio vietose perskirtos vertikalių išpaudelių pluoštais (pav. 95:1, 2, 8; 96:2). Labai retai tarp virvelinių eilučių pasitaiko kitų elementų – giliai išpaustų duobučių (pav. 95:6) ar statmenų įkartelių

73 pav.
Pamarių kultūros keramikos
ornamentikos motyvai.
Šventosios 1A rad.

(pav. 96:6). Vienos taurės kaklelis buvo papuoštas duobučių eilute, užspausta virš virvelių eilučių. Kartą tarp virvelių eilučių pasitaikė taškų eilutė. Dažnai virvelių eilės, juosiančios kaklą, ties petelių linkiu užbaigiamos kitų elementų kutais. Tai būna ir tos pačios virvutės įstrižos atkarpelės, vingelis (pav. 96:3), mažų gilių duobučių eilutė (pav. 95:4, 12; 96:8), įstrižos įraiželės, grūdelių ar trikampių pavidalo įspaudėliai (pav. 96:1, 2).

Virvelinis ornamentas buvo pagrindinis įvairių PmK puodų puošybos elementas ir ankstyvojoje, ir klasikinėje šios kultūros fazėje. Ankstyviausiuose Lietuvos PmK paminkluose, pvz., Šarnelės, Širmės kalno, Kalniškių, Dakariškės 1-osios (Vidurio Žemaitijoje), virvelinis ornamentas paprastai nekomponuojamas su jokiais kitais. Vėlyvesniuose paminkluose, pvz., Žuceve (Žurek, 1954:13–14), Suchačiuje (Ehrlich, 1936:67–70), Nidoje (Rimantienė, 1989:147–158), kur didžiąją medžiagos dalį sudarė klasikinio laikotarpio radiniai, virvelinis ornamentas puošė daugumą radinių. Šalia tokių paprastų puošybos motyvų, kokie pažįstami iš Šventosios 1A radimvietės, aptinkama ir labai gražių sudėtingų raštų.

Panašių paprastų virvelinių ornamentų motyvų Šventojoje aptikta ir RAK radimvietėse – Šventosios 2/4 A (pav. 143:2, 7, 8; 144:4, 5, 8) ir 6-ojoje (pav. 259:1, 2, 4).

Virvelinis ornamentas dažnas Latvijos paminkluose (Ванкина, 1970:119; 1980; Лозе, 1979). Estijos ir Suomijos VKK paminkluose virvelinių ornamentų reta, o ir aptiktieji pačių paprasčiausių motyvų. Jie labai artimi Šventosios 1A virvelinei ornamentikai, nors puodų formos gerokai ir skiriasi (Янитс, 1959:151–167; Edgren, 1970:20–23).

Virvelinis ornamentas toli gražu nebuvo VKK atradimas. Seniausi indai, papuošti virveliniais įspaudais, žinomi Dniepro srityje, IV tūkst. antrosios pusės bei III tūkst. pradžios Srednij Stogo kultūroje (Telegin, 1991, 1992). Srednij Stogo kultūros keramika daugiausia smailiadugnė, molio masėje gausu

kiaukūtų priemaišų. Virveliniai ornamentai atsirado antrojoje šios kultūros (Dereivkos) fazėje (Telegin, 1986), kai kuriuose paminkluose net gausiai. Iš šios kultūros virvelinį ornamentą perėmė ir kitos kultūros. Srednij Stogo kultūrą pakeitusioje Duobinių kapų kultūroje liko taip pat daug virvelinių ornamentų. Voluinėje ir Podolėje virveliniai ornamentai pasirodė jau Piltuvėlinių taurių kultūroje III tūkst. pradžioje, tęsėsi III tūkst. viduryje Rutulinų amforų kultūroje ne tik Ukrainoje, bet ir Lenkijoje bei Vokietijoje (Wislański, 1979b; Свешников, 1983; Telegin, 1992:337). Dar iki VKK įvairiose kultūrose virvelinis ornamentas pasirodė ir Danijoje, Švedijoje, Vidurio bei Rytų Europoje, ypač paplito vėlyvajame PTK laikotarpyje.

Rytinėje PTK grupėje yra kitokių virvelių įspaudų. Ten spausa tripluoštė virvelė, kokios nebuvo nei VKK, nei PmK kultūroje. Taigi ryšys su VKK turėjęs būti netiesioginis (Wislański, 1981:211–216), nors motyvų išdėstymas ir labai panašus.

Ankstyvas virvelinio ornamentas pasirodymas davė pagrindo spėti, kad Jutlandijoje Pavienių kapų (VKK) kultūra galėjusi vietoje išriedėti iš ankstyvesnės „virvelinės“ kultūros. Tačiau pastebėta, kad daugiausia virvelinių įspaudų buvo ankstyvojo neolito keramikoje, kuri neturėjo jokio ryšio su vidurinio neolito keramika (Davidsen, 1974:45–48). Taigi virveliniai ornamentai galėjo atsirasti įvairiose kultūrose nepriklausomai vieni nuo kitų. Netgi manyta, kad virvelės naudotos tik kaip techninė priemonė (kad geriau priliptų dažai grioveluose) ir ne visada šie ornamentai duoda pagrindo daryti kultūros istorijos išvadas (Becker, 1981:105–107).

Kad VKK virvelinį ornamentą pasisavino iš kitų kultūrų, rodo ir tai, kad ankstyviausioje fazėje šis ornamentas dar retas. Laikotarpiu, kai VKK dar aptinkama kartu su PTK bei RAK, dažniau negu virvutės būna juostelių papuošimas (Machnik, 1979:341, pav. 205; Buchvaldek, 1986:147). Taip pat ir pagal dendrochronologinius duomenis iš Šveicarijos paminklų matyti, kad virvelinis ornamentas įsigalėjo ne ankstyviausioje VKK fazėje, o tik XXVI a. pr. Kr. Tuo metu jais buvo puošiamos ne tik taurės, bet ir puodynės. Virvelės papildė tarpiniai papuošimai ir kutai (Winiger, 1993:36).

Dantukų (perlų juostelių) ornamentas labai panašus į virvelinį. Taip papuoštų puodų Šventojoje rasta daug mažiau – 10%. Šiuo ornamentu puošti tik dideli taurės pavidalo puodai, kurių angos skersmuo ne mažesnis kaip 25–30 cm (pav. 98:1, 2). Ornamentuota panašiu į šukinį spaudu. Ornamentu juostelės dažniausiai įspaustos nerūpestingai ir netiesiai. Puošiamas tik tai puodo kaklelis, dažniausiai iki 8 eilių įspaudų. Kaip ir virvelinėje ornamentikoje, juostos keturiose vietose dažnai perkirstos statmenų juostelių pluoštais. Tarp dantukų eilučių kartais pasitaiko gilių duobučių eilučių, o ties petelėmis – pailgų įspaudėlių.

Dantukų ornamentas pažįstamas ir kitose VKK gyvenvietėse. Visur jo nėra gausu. Nedaug jo ir neįvairių motyvų buvo ir Nidos gyvenvietėje (Rimantienė, 1989:162–163). Panašus ornamentas aptiktas Suchačiuje (Kilian, 1955, pav. 126, 141, 173, 175, 178). Kartais jis būna šalia virvelinių įspaudų.

Pasitaikė ir kitose PmK gyvenvietėse (Kilian, 1955:29–31, pav. 52, 138, 194). Žuceve tokių išpaudėlių aptikta mažose šukelėse, tad ką nors pasakyti apie motyvus ir taip puoštų puodų formą sunku, nors viena šukė, atrodo, panaši į amforos (Žurek, 1954:13–15). Dantukų papuošimų būta Šlėzvigė Holšteine ir Šiaurės Vokietijoje (Struve, 1955:48–49), kur jie išpausti bangomis. Pasitaikė jų ir Padnieprės kultūroje (Артемченко, 1967, pav. 13:4,8). Vidurio Vokietijoje dantukų ornamento nėra, gal tik jo imitacijos (Matthias, 1968, lent. 8:12–31).

Dantukų ornamentą tyrinėtojai dažnai bando sieti su ŠDKK keramikos puošyba, nes jis aptinkamas tokiose srityse, kurias, pagal senus įsitikinimus, autoriai siejo su ŠDKK paplitimo sritimi (Kilian, 1955:29–30, 74, 89; Ehrlich, 1936:68). Tačiau šis ornamentas paplitęs ir ten, kur niekada nėra buvusi ŠDKK, be to, įvairūs dantukų ornamento motyvai, jų išdėstymas visai neprimena ŠDKK ornamentikos, o aiškiausiai atliepia VKK keramikos virvelinę puošybą. Greičiausiai jie perimti iš RAK (pav. 143:1).

Dantukų ornamentas aptinkamas ir Jutlandijos Pavienių kapų kultūroje antžeminių kapų laikotarpiu, šiam iš naujo suklestėjus (Struve, 1955:58).

Juostelių ornamentas Šventosios 1A radimvietėje yra labai retas. Jis greičiausiai atstoją paprastuosius virvelės išpaudus, be to, niekada nebuvo su kuo nors kombinuojamas. Šventosios 1A keramikoje turime tik 1 taurelę, papuoštą juostelėmis, ir tai paties ankstyviausiojo tipo (pav. 71:9; 100:1).

Kitose VKK srityse juostelių ornamentas dažniau pasitaiko, yra lygiavertis virveliniam ir jį pakeičiantis. Atrodo, jis turėjo būti ankstyvesnis negu virvelinis. Laisvos ir netaisyklingos juostelės aplink puodo kaklą pasitaikė įvairių laikotarpių taurių puošyboje (Struve, 1955:44–45; 59). Vakarų Europoje juostelės traktuojamos kaip virvelinių išpaudų pakaitalas, nors jų pasitaiko perpus rečiau negu virvelinių. PmK keramikoje tai nėra dažnas papuošimas (Kilian, 1955:28). Žuceve juostelių, atrodo, iš viso nebuvo, bet Suchačiuje (Kilian, 1955, pav. 46, 50, 51, 119, 120) ir Tolkmicke (Gaerte, 1927:38, pav. 114) žinoma. Nidoje juostelių ornamento palyginti nedaug, motyvai komponuoti panašiai kaip VKK (Rimantienė, 1989:158–160, pav. 102).

Juostelių ornamentas, pažįstamas pačiose VKK ištakose, lydėjo virvelinį, kartais jį pakeisdamas per visus laikotarpius, VKK besibaigiant jis sustiprėjo ir buvo paplitęs daugiau periferinėse srityse, pvz., Estijoje (Янитс, 1959:152–153, lent. XXVII) ir Suomijoje (Edgren, 1970:23, pav. 2). Vidurio Europai šis papuošimas apskritai nebūdingas.

Žuvų ašakų pavidalo įraižomis buvo puošta 8% ornamentuotųjų Šventosios 1A taurių (pav. 94:4; 100:3). Visos taurės buvo maždaug vienodo dydžio, 16–18 cm skersmens anga, grakščiai išriestomis S pavidalo sienelėmis. Viršutinėje dalyje sienelės kartais šiek tiek išgaubtos, o į apačią – ryškiau paplatintos. Žuvų ašakos įrėžtos aštria plokštele (titnagu ar kaulu), išdėstytos kai kada tankiai, kai kada retai. Iš išlikusių šukių matyti, kad šiuo ornamentu buvo padengiama didžioji taurės dalis, priešingai negu kitais ornamentais, kuriais puoštas tik kaklelis. Šiuo ornamentu buvo puošiamos

taurės neiškirtais kakleliais. Žuvų ašakų viena eilutė būna pakreipta į vieną pusę, kita į kitą. Kitaip ornamentuotos pasitaikė tik kelios vienos aptrupėjusios taurės šukelės: tarp dviejų horizontalių linijų išdėstyti į priešingas puses pakrypę įraižų pluošteliai (pav. 100:2).

Žuvų ašakų motyvas VKK ornamentikoje yra dažnas ir priskiriamas prie pačių ankstyvųjų. Tačiau Šveicarijos gyvenvietėse tokios taurių puošybos nėra, todėl M. Buchvaldekas, pritardamas K. Struvės nuomonei, manė, jog tai turėtų reikšti, kad šis papuošimas nepriklauso Bendrajam horizontui, nors jam ir artimas (Buchvaldek, 1986:147).

Šlėzvigė Holšteine bei Šiaurės Vokietijoje žuvų ašakų motyvų daugiausia (Struve, 1955:47, lent. 13, 14). Čia jie būna kartais papildyti ir kitokiais elementais. Jie priskiriami ilgam laikotarpiui, pradedant vėlyvesniųjų apatiniųjų kapų, ir gyvavo ilgai, iki pat vėlyvųjų – durklų – laikotarpio kapų. Manoma, kad šis ornamentas paplitęs iš Jutlandijos.

PmK srityje žuvų ašakų motyvas nėra dažnas. Pvz., Nidos gyvenvietėje jis sudarė tik juostelę po pat briauna (Rimantienė, 1989:160). Dažniausiai įraižos sukomponuotos su kitais elementais (ten pat, pav. 103). Net Žuceve, kur įraižos puošia daugelį puodų, nėra paprastų žuvų ašakų motyvų. Ten dažni parketiniai bei kripių raštai, perskirti gulsčiomis įraižų juostelėmis (Žurek, 1954:10–13, pav. 3–8).

Latvijoje žuvų ašakų motyvas pastebėtas taip pat ankstyvųjų taurių puošyboje (Šturms, 1946:1–9; Ванкина, 1980:48, pav. 2:1). žinomas jis ir Estijoje (Янитс, 1959:151 tt.) bei Suomijoje (Edgren, 1970:23–24, pav. 4).

Išpaudų papuošimai sudaro tik mažą procento dalį. Prie tokių nepriškiriame tų išpaudėlių, kurie papildė virvelinius papuošimus – tarpinių eilučių arba kaklelio juostelių kutų. Šventosios 1A radimvietėje buvo šukių, papuoštų tikrai duobutėmis ant kaklelio (6 puodų) (pav. 95:10; 98:7) arba gubreliais iš vidaus išspaustomis duobutėmis (pav. 98:3).

Tokių išpaudėlių pasitaikė ir kitose PmK gyvenvietėse, pvz., Nidoje (Rimantienė, 1989:163–165), tačiau nedaug. Daugiau jų ankstyvesnėse, kaip Šarnelė (Butrimas, 1996, pav. 17) ar Daktariškės 1-oji (Butrimas, 1982, lent. 17:1, 2). Įvairių išpaudėlių buvo ir Žucevo gyvenvietėje (Žurek, 1954:13, pav. 13, 14). Manoma, kad tokie išpaudai perimti iš vietinių ankstyvesnių – Nemuno ir Narvos – kultūrų, kurioms jie yra būdingi.

Rumbų papuošimai Šventosios 1A radimvietėje sudaro 24% ornamentuotųjų, arba 15% visų, puodų. Po virvelinių, šitaip ornamentuotų puodų yra daugiausia. Rumbų papuošimais dabintos tikrai didžiosios puodynės. Puošiamieji rumbai gana įvairūs. Trys puodai buvo papuošti tik lygiu plačiu rumbu – iki 2 cm pločio ir 1 cm aukščio (pav. 73:19–21; 99:4). 7 puodai ant kaklelio buvo papuošti vienu storu apie 2 cm pločio rumbu, iš viršaus pagnaibytu arba pagaliuku išpaustu. Šie rumbai paprastai būna gana netaisyklingai, negrabiai uždėti. Tiesieji rumbai paprastai puošti įstrižomis įkartinomis ar duobelėmis (pav. 99). Pasitaikė puodų su bangos pavidalo rumbu aukščiau kaklo linkio, kartais su dviem bangos pavidalo rumbais šalia vienas

kito. Kai kurie puodai vietoj rumbų buvo papuošti įgnybimų eilute (pav. 100:5). Tik du žemais rumbeliais papuošti puodukai buvo kitaip pagražinti – vienas duobutėmis, kitas įkartėlėmis (pav. 96:6; 98:4).

Kituose PmK paminkluose rumbų papuošimas aptinkamas taip pat dažnai. Labai artimi yra Nidos keramikos rumbai (Rimantienė, 1989:166–168). Tai platūs prilipdyti rumbai su įspaudėliais arba įgnybimais, dvigubi rumbai, viena ar dvi vingiuotos juostelės ar net rumbas ir vingelė šalimais. Panašūs ir Žucevo rumbų papuošimai, rautyti pirštų bei nagų įspaudais, būna ir vingelių. Prie jų derindavo ir kitus ornamentus (Zurek, 1954:9–10, lent. III, X:14–23).

Apskritai rumbai yra senas VKK keramikos puošybos elementas. Didieji atsargų puodai, papuošti rumbais, priskiriami prie VKK Bendrojo horizonto pagrindinių keramikos formų (Struve, 1955:104; Buchvaldek, 1969:1239; 1986:147). Pagal Šveicarijos dendrochronologinius tyrinėjimus, gyvenviečių keramika, papuošta banguotais rumbais, priskiriama tik seniausiai VKK fazei (Winiger, 1993:94, Wolf, 1993). Rytų Pabaltijyje tokie puodai paplitę plačiai, iki pat Suomijos (Edgren, 1970:25), tačiau ten rumbai daug žemesni ir siauresni. Tokiais rumbais dažniausiai ir Latvijoje puošti puodai (Лозе, 1979, lent. XLIII:1–6, 9).

Su Vidurio Vokietijos medžiaga palyginti negalime, nes ten daugiausia yra kapų radinių, o į kapus tokie puodai paprastai nededami. Vis dėlto retai aptinkamose gyvenvietėse yra rumbais papuoštų puodų (Loewe, 1959:75t, pav. 37; Matthias, 1969:15–17).

Spygliuotos vielos (arba skaitytuvų) pavidalo įspaudai yra patys vėlyviausi. Jie padaromi įspaudus aštrios medžiagos (titnago, kaulo) plokštelę, apvyniotą virvele. Toks įspaudas atrodo lyg perlų vėrinėlis, sujungtas karoliukais, ir tuo aiškiai skiriasi nuo šukinių ar dantukų papuošimų. Taip buvo papuoštas tik vienas Šventosios 9-osios radimvietės puodas (pav. 301). Įspaudai kripučių pavidalu dengė visą puodo paviršių. Pats puodelis vėlyviausio, kiaušinio, pavidalo. Tai jau besibaigiančio virvelinio laikotarpio, vadinamosios Tšcinieco fazės, puodas (Кривальцевич, 1998). Pabaltijyje taip papuoštų puodų reta. Tai pačiai grupei reikėtų priskirti Nemuno deltoje buv. Petriken vietovėje (dabar Fontanka), Labguvos apskr., rastąjį puodą (La Baume, 1939, lent. II). Taip papuoštų puodų aptikta Rytų Baltarusijos vėlyviausiuose VKK paminkluose (Исаенко, Чернявский, 1967:156, pav. 18, 25, 41).

Šventosios PmK radimvietėse rasta dar kitaip, nei minėta, papuoštų puodų šukių. 15 puodų papuošti taip nežymiai, kad jais galima laikyti neornamentuotus. Vis dėlto ant jų matyti arba atskiri įgnybimai ant petelių, arba ašelių imitacijos (pav. 96:2, 4; 98:3, 6). Tik viena buvo tikra ašelė, tačiau pati puodo forma neaiški, nes briauna nutrupėjusi.

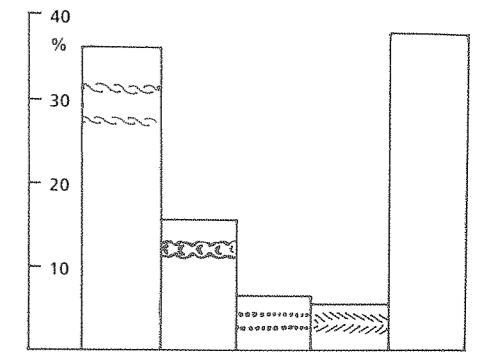
Kai kurių didesniųjų puodų paviršius buvo gana ryškiai brūkšniuotas ir iš viršutinės, ir iš vidinės pusės. Galbūt taip pasidarė tiesiog lyginant paviršių žole ar viksvomis, o gal plakant sienelės mentele, prieš tai apklojant viksvomis –

taip, kaip ankstyvajame laikotarpyje sienelės buvo lyginamos ir ploninamos su audiniu. Vis dėlto kartais atrodo, kad taip norėta papuošti puodą. Toks brūkšniavimas pastebėtas visuose PmK paminkluose. Vis dėlto dauguma puodų buvo lygiu paviršiumi (pav. 74).

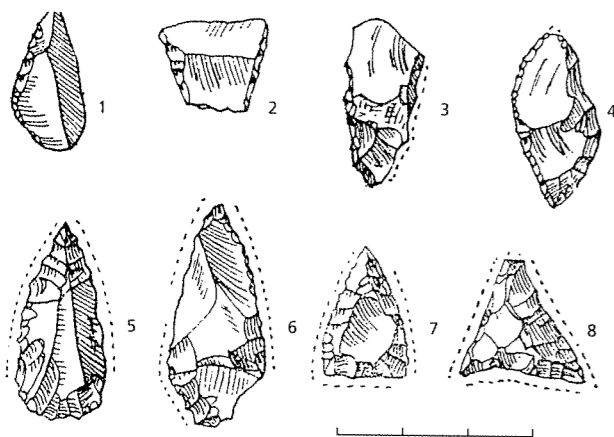
Čia aptarėme tik dviejų – 1A ir 9-osios – radimviečių keramiką. Kitose radimvietėse rasta tik jos pėdsakų. 19-ojoje radimvietėje aptikta tik trapių šukelių su grūsto granito priemaišomis molyje. 20-ojoje radimvietėje šukelės smulkios, išdūlėjusios, su ryškiomis grūsto granito priemaišomis. Tokios pačios ir 22-osios radimvietės šukės, tačiau tarp jų buvo ir vienas plokščias dugnelis. 34-ojoje, 36-ojoje, 38-ojoje ir 39-ojoje aptikta tik plonų rusvų šukelių su grūsto granito priemaišomis molyje, o pastarojoje ir dalelė plokščio dugnelio. Ne ką daugiau keramikos buvo išlikę 40-ojoje radimvietėje, nors kai kurios šukelės buvo ornamentuotos. Neornamentuotose šukelėse pastebėta grūsto granito priemaišų, tuo tarpu ornamentuotosios visai lygios. Tarp ornamentuotųjų minėtina puodo kaklelio dalis, papuošta tankiais virveliniais įspaudais; likusi ir viena briaunos (?) dalis, pagražinta įspaudėliais. Be to, rastas visai paprastos lygios S pavidalo taurės kraštėlis. Kai kurios šukės buvo papuoštos giliomis įraižomis, lyg žuvų ašakų pavidalo ornamentu. Būtingės 1-ojoje radimvietėje aptikta tik smulkių šukelių su grūsto granito priemaišomis molio masėje.

AKMENINIAI DIRBINIAI

Smulkieji titnaginiai dirbiniai. Smulkiųjų titnaginių dirbinių kiekis PmK gyvenvietėse, lyginant su NaK bei RAK paminklų radiniais, labai smarkiai išaugo. Atsirado poreikis ne bet kokių, o gerų ir gražių dirbinių, todėl vis daugėjo dirbinių iš įvežtinės medžiagos. Šventosios 1A radimvietėje dar daug dirbinių buvo pagaminta iš vietinių pajūrio rieduliukų, o Būtingės 1-ojoje jau beveik visi iš įvežtinio panemunių titnago. NaK bei RAK radimviečių įvežtinio titnago dirbiniai, atrodo, būdavo įsigabenami jau išbaigti. Tuo tarpu PmK gyventojai įsiveždavo skaldytinius, nuo kurių vietoje toliau skelė ruošinius ir gamino dirbinius. Šventosios 1A radimvietėje aptikta net septyniolika skaldytinių ir nemažai jų dalių iš įvežtinio ir vietinio titnago. Pagrindinė forma – netaisyklingas skaldytinis, nuo kurio būdavo skeliamos trumpos, bet gana plačios skeltelės (pav. 105:26). Buvo ir nuoskaloms skirtų skaldytinių, apskaldytų iš abiejų pusių. Toks skaldytinis buvo padarytas ir iš kvarcito. Iš prasto vietinio titnago buvo 39-osios radimvietės nuoskalų skaldytinis (pav. 377:7), vėliau panaudotas kaip spaustukas. Geriems ruošiniams gauti buvo naudotas tik įvežtinis titnagas. Ryškiausias tokio skaldytinio pavyzdys rastas 40-ojoje radimvietėje, jis buvo iš balto įvežtinio titnago. Skeltės nuo plačiojo pagrindo skeltos tik vienoje pusėje. Iš įvežtinio titnago buvo ir Būtingės 1-osios radimvietės skaldytiniai – dažniausiai žemi, vienagaliai, platusis pagrindas paprastai išlygintas nuoskalomis, siaurasis natūralus.

74 pav. Ornamentikos elementų kiekių santykiai Pamarių keramikos puošyboje. Šventosios 1A rad.

75 pav.
Pamarių kultūros titnaginiai
strėlių antgaliai.
1-4 – Būtingės 1-oji rad.,
5-8 – Šventosios 1A rad.

Kitose Pabaltijo vėlyvojo neolito radimvietėse tuo pat metu, atrodo, taip pat atsirado poreikis geresnių bei gražesnių dirbinių, todėl visur ėmė plisti importiniai titnagas. Be abejo, su juo iš titnagingųjų sričių atkeliavo ir tam tikri būdingi įnagių tipai. Taip pajūrio PmK gyvenvietėse kartu su Pietų Lietuvos Nemuno pakrančių titnagais atsigabenta ir tai sričiai būdingų dirbinių. Šiaurės Latvijoje, Lubano ež. žemumoje, Abuoros I gyvenvietėje matome didžiausią titnagų įvairovę: čia ir Valdajaus juodasis bei geltonasis titnagas, ir dėmėtasis pilkasis iš Lietuvos bei Baltarusijos.

Vis dėlto ne visose PmK gyvenvietėse buvo gero titnago poreikis. Pvz., Žucevo titnaginiai dirbinėliai visi padaryti iš prasto vietinio įlankos pakrančių titnago rieduliukų (Kostrzewski, 1931:59–60).

Pagrindiniai titnaginiai dirbiniai buvo strėlių antgaliai ir peiliai. Iš seno buvo pažįstami titnaginiai gremžtukai, grandukai, rėžtukai ir ylos.

Strėlių antgalių rasta palyginti nedaug, tačiau jie gana įvairūs (pav. 75). Daugumos jų formos pažįstamos iš ankstyvesnių kultūrų. Net *trikampiai* bei *širdiniai* antgaliai pateko į Šventosios gyvenvietes jau viduriniame neolite. Tai pati būdingiausia PmK antgalių forma. Šventosios 1A radimvietėje buvo du trikampiai, retušuoti iš abiejų pusių antgaliai – vienas tiesiu pagrindu, antras įsmaugtu pagrindu ir kraštinėmis (pav. 75:7, 8; 105:3, 4). Iš netaisyklingos nuoskalos pagamintas trikampis įsmaugtu pagrindu rastas 39-ojoje radimvietėje (pav. 377), o taisyklingas trikampis (nulūžusia viršūne) iš abiejų pusių retušuotais pakraščiais aptiktas 40-ojoje (pav. 380:3).

Sarnatėje taisyklingų trikampių antgalių aptikta vėlyviausioje ŠDKK gyvenvietėje Nr.6, o trys kiti – NaK paminkluose A ir L (Ванкина, 1970:89).

Zlotos kultūroje rasta pakraščiais retušuotų trikampių antgalių (Machnik, 1979:387).

Atrodo, kad ankstyvuosiuose VKK etapuose trikampių antgalių buvo mažai, ir jie, kaip matyti iš senųjų virvelininkų pilkapių Mažojoje Lenkijoje (Małopolska) radinių, visi vienodi – truputį įtrauktu pagrindu (Machnik, 1979:371). Gana ankstyvose gyvenvietėse prie Vyslos aukštupio strėlių antgaliai taip pat daugiausia trikampiai tiesiu arba įgaubtu pagrindu, rečiau klasikiniai širdiniai (ibid:347). O pačiuose vėlyviausiuose Lenkijos VKK kapuose trikampiai antgaliai būna gerai apdirbti iš abiejų pusių, su gilia išpjova pagrindu arba išlenkais šonais (ibid:401). Tokie išlieka Lietuvoje ir žalvario amžiaus pradžioje.

PmK ankstyviausiuose paminkluose trikampių antgalių labai mažai ir jie retušuoti tik pakraščiais, kaip Šventosios 1A radimvietėje, arba jų net visai nėra, kaip Žuceve, tačiau gausu vėlyvuosiuose. Matyt, ta daugybė (apie 400, pagal Kilian, 1955:44) Kuršių nerijoje surinktų trikampių ir ypač širdinių

antgalių buvo iš vėlyvosios PmK fazės. PmK juos paveldėjo iš RAK, o ne iš NemK, nes NemK antgaliai yra saviti, daryti iš skelčių, ne iš nuoskalų.

Vidurio Europos VKK paminklams trikampiai bei širdiniai antgaliai taip pat būdingi (Fischer, 1956; Loewe, 1959; Matthias, 1968; Vencl, 1970; Krzak, 1961:141). Tačiau toliau į pietus, pvz., Bohemijoje, tokie – įtrauktu pagrindu arba su įkote – pasitaiko tik išimtiniais atvejais (Popelka, 1992:90). Šveicarijoje jie jau buvo pranykę prieš VKK laikotarpį.

Iš senesnių formų Šventosios 1A radimvietėje aptiktas *migdolinis* antgalis (pav. 75:5; 105:5). Antras mažiukas toks antgaliukas rastas 39-ojoje radimvietėje (pav. 377:8). Šitokie antgaliai pažįstami ir iš Šventosios RAK radimviečių, pvz., Šventosios 2/4 A (pav. 146:2). Jie dažnai būna gana netaisyklingi. PmK juos paveldėjo iš RAK, o ne iš NemK. Tokių netaisyklingu pagrindu antgalių buvo ir Šveicarijos VKK (Strahm, 1971:37).

Iš ŠDKK galbūt atklydęs *smailai ovalus* antgalio tipas. Toks vienas ne visai taisyklingas egzempliorius rastas Būtingės 1-ojoje radimvietėje (pav. 75:4). Latvijoje jų rasta Sarnatės vėlyvosios ŠDKK gyvenvietėse, taip pat ir kitose šios kultūros gyvenvietėse (Zagorskis, 1965, pav. 4:4; Ванкина, 1970:88–89), Estijoje jie pasirodė su tipiškąja ir vėlyvąja ŠDKK (Янитс, 1959:189–190).

Iš RAK paveldėti *lapelio pavidalo* antgaliai plačia susmaugta įtvara (pav. 75:6). Vienas rastas ir Šventosios 1A radimvietėje (pav. 105:6). Jis buvo padarytas iš gelsvai pilko vietinio titnago, iš abiejų pusių retušuotas pakraščiais. Tokių buvo rasta ir Šventosios RAK paminkluose – 6-ojoje, beje, iš gero įvežtinio titnago (pav. 269:2). Toks antgalis 20-ojoje radimvietėje buvo pagamintas iš prasto vietinio titnago. Tokių antgalių rasta ir Latvijos VKK paminkluose, pvz., Varnas–Kruogs bei Zveiniekų (Šturms, 1936, pav. 3:5–7), bei Estijos, pvz., Tamuloje (Янитс, 1959, pav. 18:10; 1954:186, pav. 8:6). Matyt, ir Latvijoje šis tipas paveldėtas iš senesnių kultūrų, nes tokių antgalių aptikta ir Zvidzėje, ir Nainiekstėje (Лозе, 1988:lent.XIX, LXXI). Iš senųjų vietinių kultūrų (greičiausiai RAK) tokius antgalius paveldėjo ir senieji virvelininkai Varmijos – Mozūrų ežerų srityje (Machnik, 1979:366). Panašių tipų antgalių, tik ištaisai retušuotu paviršiumi, aptinkama ir Jutlandijos Pavienių kapų kultūros paminkluose (Behrens, 1969:89, pav. 13b).

Dar vienas antgalių tipas – tai *trapeciniai* antgaliai (pav. 75:2, 3), taip pat paveldėti iš senesnių kultūrų, greičiausiai kartu su titnago žaliava perimti iš Nemuno kultūros Pietų Lietuvoje. Vienas buvo rastas 20-ojoje radimvietėje kartu su rombinio antgaliu. Trys trapecijos rastos Būtingės 1-ojoje radimvietėje (pav. 383:7, 8). Jos buvo iš įvežtinio titnago. Dvi buvo taisyklingos, iš skelčių dalių, trečioji iš nuoskalos. Trapeciniai antgaliai NaK nebūdingi, tačiau nuo mezolito laikų jų gausu NemK (Rimantienė, 1996a:80–81; 125) ir visame pietiniame Baltijos pajūryje bei Vidurio Europos šiaurėje, kur jie paveldėti iš Piltuvėlinių taurių kultūros.

PmK paminkluose trapecinių antgalių visur rasta nedaug. Buvo jų ir Ni-
doje (Rimantienė, 1989:53, pav. 29:13) bei kitose Kuršių nerijos radimvietėse

(Kilian, 1955:44). Tokių aptikta ir Žuceve (Žurek, 1954:19; pav. 28:2; Kilian, 1955:44). Trapecijų randama ir kitose VKK radimvietėse (Struve, 1955:64–66), bet nedaug.

Prie antgalių reiktų skirti ir *nusmailintas skelteles*, panašias į netaisyklinius lancetinius antgalius (pav. 75:1). Šventosios 1A radimvietėje aptikta pora lancetinius primenančių antgaliukų įstrižai nuskeltomis ir retušuotomis viršūnėmis (pav. 105:1, 2). Panašus antgaliukas iš nuoskalos buvo ir 19-ojoje radimvietėje. Jis buvo net su išskala viršūnėje, kaip tikras mezolitinis lancetas. 39-ojoje radimvietėje rasta tik šiek tiek retušuota skeltelė smaila viršūnėle (pav. 377:2). Tokių skeltelių rasta ir 40-ojoje radimvietėje (pav. 380:1, 2). Būtingės 1-ojoje radimvietėje aptikti septyni lancetiniai antgaliai (pav. 383:1–3). Jiems artimas ir vienas segmentinis antgalis truputį įsmaugta įtvara ir viena facete pasmailinta viršūne (pav. 383:4).

Be antgalių, minėtini ir įstatomieji ietigalių ašmenėliai, pagaminti iš gero įvežtinio titnago, retušuotais pakraščiais (pav. 383:6). Ašmenėlis buvo rastas ir Šventosios 1A radimvietėje. Jis buvo retušuotu šonu ir galu. Lancetiniai antgaliai ir ašmenėliai, be abejo, buvo gauti ir iš NemK kartu su trapecijomis ir gal kai kuriais kitais dirbiniais bei žaliava.

Vieni iš pačių ryškiausių ir reprezentatyviausių VKK titnaginių dirbinių yra peiliai. Jų aptinkama visose gyvenvietėse ir kapuose. Į kapus dažnai vietoj peilių dedamos didelės ilgos skeltės iš gero titnago, o ten, kur nebuvo vietinio gero titnago, iš įvežtinio. Buvo stengiamasi, kad titnagas būtų ne tik tvirtas, bet ir gražus, tam tikros spalvos. Tokie buvo ir Šventosios PmK peiliai.

Pagal įtvaras peilius galime skirstyti į dvi grupes – tai skersiniai ir išilginiai peiliai. *Skersiniai peiliai* – tai plačios nuoskalos arba skelčių dalys, retušuotos viename krašte, antrasis kraštas turėjo būti įtvirtintas į medines kriaušas. Tokių peilių aptikta Šventosios 1A (pav. 105:7), 40-ojoje (pav. 380:4, 11) ir Būtingės 1-ojoje (pav. 383:13) radimvietėse. Tokių peilių NaK ir NemK pasitaikė jau baigiantis viduriniam neolitui, bet ryškiausi pavyzdžiai yra iš vėlyvojo, pvz., Pietų Lietuvoje iš Lynupio (Rimantienė, 1985b, pav. 10:4, 6, 14–16), Mergežerio 13-osios (Rimantienė, 1985c, pav. 8:19, 21, 26) ir PmK gyvenviečių, pvz., Žucevo (Žurek, 1955:10, 54, pav. 28:3), Abuoros I Latvijoje (Лозе, 1979, lent. VI:8) ir kt.

Antrajai didelei grupei priklauso *išilginiai peiliai*. Jie įtvirtinami išilgai į kotą kaip durklai. Jie buvo kelių tipų. Paprasčiausias peilis – tai didelė plati skeltė įstrižai nusklembta ir retušuota viršūne. Ryškių egzempliorių aptikta Šventosios 40-ojoje radimvietėje (pav. 380:5–7) ir ypač Būtingės 1-ojoje (pav. 383:10–13, 15, 16). Tai NemK būdingas dirbinio tipas, dažnai aptinkamas vėlyvesniuose paminkluose (Чарняўскі, 1979, pav. 41:11, 12) ir ypač PmK, pvz., Duonkalnio alkvietėje (Butrimas ir kt., 1985, pav. 23:11, 12), Plinkaigalio neolitiniuose kapuose (Butrimas ir kt., 1985, pav. 7:3) ir kt. Šalia buvo ir lenktų peilių, kurių viršūnė nuretušuota gaubta linija, retušas plokščias, o kad ašmenys būtų dar plokštesni, jie paretušuoti ir iš nugarėlės pusės. Ypač dailus toks peilis aptiktas 38-ojoje radimvietėje (pav. 375:1).

Lenktų peilių aptinkama vidurinio ir vėlyvojo neolito NemK paminkluose (Чарняўскі, 1979, pav. 25:25; 30:13; 41:7, 8). NaK gyvenvietėse jų pasitaiko tik įvežtinių iš Pietų Lietuvos, pvz., Šventosios 6-ojoje radimvietėje (pav. 270:17). Tokie peiliai ypač būdingi PmK ir kitoms VKK gyvenvietėms bei kapams. Jų aptikta, pvz., Nidoje (Rimantienė, 1989, pav. 20), Lynupyje (Rimantienė, 1985b, pav. 10:12), Vilkijoje (Rimantienė, 1985c, pav. 7:5). Vidurio Europoje šitaip apdirbti dideli tiesūs peiliai buka apvalėjančia viršūne yra viena svarbiausių VKK įkapių (Behrens, 1969, pav. 13; Popelka, 1992, pav. 2:2; 3:1,5). Tokie peiliai dažna įkapė ir Fatjanovo (Крайнов, 1972, pav. 28, 29) bei Padnieprės kultūros (Артемченко, 1967, pav. 28) kapuose. Lietuvoje jų gausu ankstyvojo žalvario amžiaus paminkluose (Rimantienė, 1999b; 1999c).

Peilis, matyt, labai buvo svarbi įkapė, galbūt žymėjusi palaidoto žmogaus statusą. Labai dažnai kapuose vietoj peilio būdavo įdedamas tik ruošinys – didelė plati skeltė (Vencl, 1970:236–241). Tokių neretušuotų ir retušuotų skelčių kapuose aptinkama labai plačiai – Vidurio Vokietijoje (Fischer, 1956; Loewe, 1959; Matthias, 1968 ir kt.), Vakarų Vokietijoje, Slovakijos pilkapiuose, Lenkijoje (Krzak, 1961; Machnik, 1966) bei Šiaurės Europoje (Struve, 1955; Malmer, 1962). Šiaurinėse srityse skeltės rečiau aplinkui retušuotos.

Kiti smulkieji titnaginiai dirbiniai – gremžtukai, grandukai, rėžtukai ir ylos – būdingi įvairioms kultūroms, ir PmK iš jų neišsiskiria.

Gremžtukai dažniausiai netaisyklingi, platus, padaryti iš nuoskalų. Šventosios 1A radimvietėje rasti net 22 gremžtukai (pav. 105:8–14, 16, 19), iš jų tik vienas kitas primena taisyklingesnius mezolitinius tipus. Gremžtukų paprastai buvo retušuoti tik ašmenys, šoninės kraštinės dažniausiai paliktos aštrios. Tarp jų pasitaikė tik 3 pailgieji gremžtukai – vieno retušuoti tik ašmenys, kitų dviejų ir šoninės kraštinės. Mažų menkai retušuotų gremžtukų aptikta ir 17-ojoje (pav. 312:1) bei 38-ojoje radimvietėse. 39-ojoje radimvietėje buvo ir iš skaldytinio pagrindo padarytas gremžtukas (pav. 377:4), ir beveik keturkampis dirbinys abiejuose šonuose nuretušuotais ašmenimis (pav. 377:5). Apie 20 gremžtukų surinkta 40-ojoje radimvietėje (pav. 380:8, 9, 13–19, 22–24). Tai daugiausia smulkūs, į apskritimą panašūs dirbinėliai, tarp jų tik 4 buvo siauri ilgi gremžtukai, padaryti iš storų gero įvežtinio titnago skelčių (pav. 380:8, 9). Tuo tarpu mažieji daugiausia gaminti iš vietinio titnago. Buvo ir vienas savitas platus šoninis gremžtukas neišlyginta nugarėlės puse (pav. 380:13). Būtingės 1-ojoje radimvietėje aptikti net 25 gremžtukai, daugiausia pagaminti iš nedidelių netaisyklingų nuoskalų. Tik 3 pailgi, nors taip pat netaisyklingi, buvo padaryti iš įvežtinės medžiagos (pav. 383:19–23, 26–30).

Į gremžtukus panašūs grandukai. Jie pagaminti iš dar netaisyklingesnių nuoskalų, tačiau jų ašmenys tvirti, įgaubti. Ryškių pavyzdžių rasta 17-ojoje radimvietėje (pav. 312:2, 3), taip pat Būtingės 1-ojoje (pav. 383:31). Kitų grandukų ašmenys beveik tiesūs.

Tokių mažų netaisyklingų gremžtukų ir grandukų aptikta ir kitose PmK radimvietėse, ypač ten, kur nebuvo vietoje gero titnago, pvz., Nidoje (Rimantienė, 1989, pav. 21) ar Žuceve (Žurek, 1954:31, pav. 24; Kilian, 1955:51). Beje, abiejose minėtose radimvietėse buvo ir savitų gremžtukų gludintais ašmenimis.

Rėžtukai, kurių beveik nebuvo NaK paminkluose, PmK yra dažnesni ir ryškesnių formų, šiek tiek savotiški. Šventosios 1A radimvietėje rėžtukais reikėtų laikyti trejetą storų segmento pavidalo dirbinėlių iš abiejų pusių retušuota režiamąja briauna (pav. 105:20–23). Panašių rėžtukų aptikta ir Būtingės 1-ojoje radimvietėje. Dviejų iš įvežtinio titnago padarytų rėžtukų briauna sudaryta tik retušu, o priešingas galas apdirbtas kaip gremžtuko (pav. 383:24). Trijų rėžtukų briauna sudaryta nuoskala ir retušu (pav. 383:9, 15, 18), o keturių – vien nuoskala (pav. 383:17).

Apskritai rėžtukai nėra būdingi neolitui, nebent tik tie, kurių režiamoji briauna sudaryta retušu.

Tuo tarpu ylos, arba gražteliai, visai panašūs į NaK ir RAK radinius. Šventosios 1A radimvietėje buvo 4 gražteliai storu trikampio pjūvio smaigaliu (pav. 105:20–23), vieno jų viršūnė atsukta į šoną. Dažnai jie randami nulūžusiomis viršūnėmis. Toks nulūžęs gražtelis rastas 10-ojoje radimvietėje. Po keletą gražtelių aptikta Šventosios 40-ojoje (pav. 380:10) ir Būtingės 1-ojoje (pav. 383:20, 25) radimvietėse. Dažniausiai jie pagaminti iš gero įvežtinio titnago. 40-ojoje aptiktas ir storas gražtas retušuota ir smarkiai nudirbta viršūne. Storas gražtas–perforatorius buvo ir Būtingės 1-ojoje radimvietėje (pav. 383:32).

Šalia šių dirbinių, daugiausia gamintų iš gero įvežtinio titnago, dar vartoti iš vietinio prasto titnago pagaminti ovalūs kirveliai bei kaltelių ašmenėliai. Šventosios 1A radimvietėje buvo pora ryškesnių kirvelių egzempliorių (pav. 105:27, 28) ir pora plokštelių, greičiausiai kaltelių ašmenėlių. 17-ojoje radimvietėje buvo didokas kaltelio ašmenėlis. Pradėtas daryti ovalusis kirvelis iš vietinio titnago buvo ir Šventosios 18-ojoje radimvietėje. 22-ojoje radimvietėje rastos 3 apskaldytos plokštelės, matyt, irgi buvo kaltelių ašmenėliai. Tačiau Šventosios 40-ojoje radimvietėje, kurią reikėtų laikyti viena iš vėlyviausių PmK radimviečių Šventojoje, surinkti net 43 kaltelių ašmenėliai (pav. 380:25, 26). 16 jų buvo pagaminti iš nuoskalos, 24 iš skeltės dalies ir 3 iš skaldytinio. Iš jų dviem–trimis ašmenimis buvo 2, įgaubtais ašmenimis – 4. Būtingės 1-ojoje radimvietėje aptikti 8 kaltelių ašmenėliai (pav. 383:34): 1 iš skeltės, 3 iš nuoskalos ir 4 iš skaldytinio. Iš jų vienas buvo įgaubtais ašmenimis. 40-ojoje radimvietėje, be to, aptiktas plokščias apskaldytas keturkampis kirvelis iš šviesaus įvežtinio titnago (pav. 380:28) bei neišbaigtas ovalus kirvelis smarkiai apdaužytomis briaunomis (pav. 380:27).

Ovalūs apskaldyti titnaginiai kirveliai labiausiai buvo vartoti Pietų Lietuvoje mezolito ir neolito laikotarpiams. NaK jie visai nebūdingi, nors PmK dauguma dar pagaminta iš vietinių riedulių. Pati idėja, be abejo, atsinešta iš

NemK. Tuo tarpu kaltelių ašmenėliai ypač būdingi kai kurioms PmK gyvenvietėms. Pvz., Nidoje jie sudarė daugiau kaip pusę visų apdirbtų titnagų (Rimantienė, 1989:45–48). Labai didelę radinių grupę sudarė jie ir Žucevo gyvenvietėje (Žurek, 1955:18, pav. 23). Ir vienoje, ir kitoje radimvietėje būta kaltelių ir gludintais ašmenimis. Tuo tarpu srityse, kur buvo pakankamai titnago žaliavos, t. y. panemuniais, tokie dirbiniai reti. Šventosios 1A radimvietėje kaltelių ašmenėlių nedaug, ne taip, kaip Nidoje ar Žuceve. Tikriausiai todėl, kad titnago dirbinius, kaip ir titnagą, Šventosios 1A gyventojai bus gavę tiesiai iš Pietų Lietuvos telkinių. Tuo tarpu Nidoje ar Žuceve šis dirbinio tipas greičiausiai buvo perimtas per tarpininkus iš PTK, kur jų buvo gausu (Wislański, 1979c:220, pav. 124:18–25).

Be minėtų titnaginių dirbinių, surinkta daug paretušuotų prasto bei gero titnago nuoskalų, vartotų, matyt, atsitiktiniams darbams. Šventosios 1A radimvietėje, be to, aptiktas titnaginys rutulys. Jį patogiai galima laikyti rankoje už įdubimų šonuose, jo paviršius labai apdaužytas, matyt, vartotas kaip skeltukas. Be to, įvairiose radimvietėse aptikta nemažai storų, iš visų pusių retušuotų ir apdaužytų titnago gabalėlių – ugnies skiltuvų. Ypač daug jų buvo 40-ojoje radimvietėje, tačiau neaišku, ar visi jie akmens amžiaus (nes tarp jų aptikta ir XVIII a. radinių).

Gludinti titnaginiai kirveliai. Tokių kirvelių Šventojoje rasta mažai, nors kituose PmK paminkluose, kaip ir iš viso VKK, jų netrūksta. Visur pažįstami dvejopi titnaginiai kirveliai – keturkampio ir ovalaus pjūvio. Ryškiausias keturkampio pjūvio kirvelio egzempliorius aptiktas Šventosios 39-ojoje radimvietėje (pav. 378). Kirvelis buvo stora keturkampe pentimi, kiek įstrižais ir smarkiai nudirbtas ašmenimis. Antrojo rasta tik skersai nuskilusi pusė Būtingės laukuose (prie naftos terminalo) (pav. 386). Kirvelis buvo savito pjūvio – nusklembtomis šoninėmis kraštinėmis. Labai suvartotas titnaginys keturkampio pjūvio kirvelis aptiktas ir Būtingės 1-ojoje radimvietėje (pav. 382:2). Jis buvo padarytas iš vietinio titnago, ašmenys daug kartų aštrinti, kol galiausiai jis visai sutrumpėjo.

Vienintelis gludintas ovalaus pjūvio titnaginys kirvelis rastas dumble prie Šventosios 9-osios užtvankos, padarytas iš gero balkšvo titnago ir dailiai nugludintas (pav. 303:3). Kaip matyti iš likusių nuoskalų, gludintų titnaginių kirvelių būta daugiau. Šventosios 1A radimvietėje aptikta neaiškios formos kirvelio dalis. 17-ojoje rastoji nuoskala buvo su briauna, pagal kurią matyti, kad buvęs ovalaus pjūvio kirvelis. Būtingės 1-ojoje radimvietėje aptiktos trijų titnaginių kirvelių nuoskalos – viena buvo išriestų ašmenų dalis, dvi paviršiaus nuoskalos. Beveik visi titnaginiai kirveliai buvo pagaminti iš įvežtinės medžiagos.

Titnaginiai kirveliai, ypač keturkampio pjūvio pentimi, priklauso VKK Bendrajam horizontui ir kapuose dažnai randami šalia laivinio kovos kirvio. Titnaginių kirvelių Lietuvoje daugiausia aptikta pietų bei vidurio srityse, kur gausu titnago (Bagušienė, Rimantienė, 1974:85, žem. 11:2). Ovalaus pjūvio kirvelių ruošiniai buvo masiškai gaminami ir to meto titnago kasyklose

prie Krasnoje Selo Baltarusijoje (Гурина, 1976:77–79) ir išgabenami į titnago neturinčias vietas. Ovalaus pjūvio kirveliai vartoti šalia keturkampio pjūvio. Visi jie būdingi ir PmK paminklams. Ankstyvieji dažnai būna lęšio pjūvio, išriedėję iš senesnių vietinių tipų, pažįstamų ir NaK, ir NemK. Vidurio Europoje VKK titnaginiai kirveliai dažniausiai storo lęšio pjūvio, daugiau mažiau apskaldyti, prigludintais ašmenimis (Popelka, 1992:90). Tuo tarpu Zlotos kultūroje titnaginiai kirveliai paprastai keturkampio pjūvio, gludintais plačiais šonais, nors pasitaiko ir siaura pentimi; lęšio pjūvio kirveliai retenybė (Machnik, 1979:387).

Toliau į šiaurę, pvz., Estijoje, VKK titnaginių kirvelių labai mažai, ir tie visi atvežti iš Pietų Lietuvos ar Baltarusijos (Jaanits, 1985:31).

Skobteliai. VKK gyvenvietėse skobteliai vartoti lygiagrečiai su titnaginiais kirveliais ir laikomi tų kirvelių atmaina. Jie buvo gaminami ne tik iš titnago, bet ir iš kitų smulkiagrūdžių akmenų rūšių, šiaurėje dažniausiai iš skalūno. Šventojoje tik 1A radimvietėje buvo du skobteliai išduobtais ašmenimis ir labai dailiai gludinti (pav. 101:1, 2). Mažasis buvo padarytas iš šviesaus įvežtinio uralitinio porfirito, antrasis iš diabazo. Abiejų kilmės reiktų ieškoti Voluinėje ar Podolėje. Abiejų pentys keturkampio pjūvio, briaunos aptakios. Skobteliai yra plačiai įvairiose kultūrose pažįstami dirbiniai. Galima išskirti tris skobtelių paplitimo centrus: Šiaurės rytų Europa (Suomija, Leningrado sritis, Karelija), Vidurio Europos šiaurė (Jutlandija, Šiaurės Vokietija) ir Pietryčių Europa (Ukraina). Tokius dirbinius PmK gyventojai galėjo būti paveldėję iš senesnių vietinių gyventojų, bet taip pat jie galėjo būti atėję iš VKK. Jų žinoma ir kitose PmK gyvenvietėse, pvz., Nidoje (Rimantienė, 1989:60–62), Žuceve (Žurek, 1954:19), Modževinoje (Kilian, 1955:50) bei Tolkmicke (La Baume, 1923:136). Tokie skobteliai būdavo įtvėriami į medines moveles. Movelių buvo rasta Šventosios 1A ir 9-ojoje radimvietėje (pav. 109:5, 6; 306). Darbo metu movelė buvo padaužoma medine kūle. Tokia movelė iš Šventosios 1A radimvietės ir buvo aptikta prie aptvaro šalia kūlės. Taip buvo dirbama ir Skandinavijos VKK gyvenvietėse. Ant skobtelio liemens dažnai matomos nusiglundinusios trynės nuo įtvaros. Skobteliai buvo skirti smulkiam darbui, todėl Skandinavijoje dažnai aptinkami moterų kapuose (Malmer, 1975:78–79).

Laiviniai kovos kirviai. Laiviniai kovos kirviai – pats svarbiausias VKK bendrojo horizonto rodiklis (pav. 76). Šventojoje rasti du sveiki kirveliai ir kelių nuolaužos. Ryškiausias pavyzdys – tai Šventosios 1A kirvelis, rastas su mediniu kotu prie pat aptvaro. Kirvelis padarytas iš amfibolito, buvo 13,9 cm ilgio. Jo liemuo ovalaus pjūvio, beveik keturkampis, pentis gana ryškiai susmaugta, ovali (pav. 101:6). Kotas buvo su buožele gale, kad nenusmuktų. Antrasis aptiktas Būtingės 2-ojoje radimvietėje šalia gintarinio skridinio ir briedžio kaktos kaulo. Jis buvo padarytas iš juosvo vietinio plagioklazinio porfirito, profilis nežymiai gaubtas, pjūvis panašus į keturkampį, pentis nežymiai susmaugta, ovalaus pjūvio. Paviršius labai lygus, ašmenys aštrūs, matyti, kad nevertotas (pav. 385:1).

Iš likusių nuolaužų galima matyti buvus daugiau šio tipo kirvelių. Skersai nudažusi šio tipo kirvelio pusė buvo aptikta ties 25-ąja radimvietę bekasant griovelį kabeliui. Jo paviršiai buvo išpūsti, pereinantys į siauras šonines briauneles. Pjūvis buvęs ovalas nukirstais galais. Ašmenys apskriti, šiek tiek kampeliuose paplatinti (pav. 350). Padarytas iš įvežtinio uralitinio porfirito.

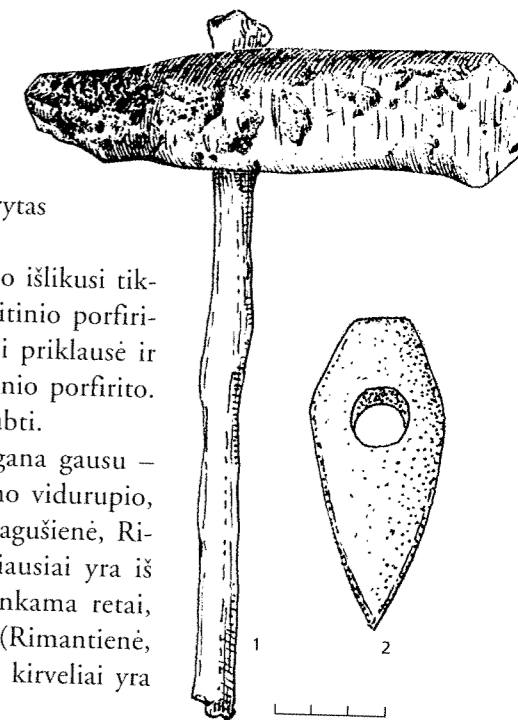
Laivinis turėjo būti ir 40-osios radimvietės kirvelis, kurio išlikusi tik-tai pentis (pav. 379:1). Jis taip pat buvo padarytas iš uralitinio porfirito. Pentis susiaurinta ir priplota. Galbūt laiviniam kirviui priklausė ir nulūžusi aštri ašmenų dalis (pav. 379:2), taip pat iš uralitinio porfirito. Kirvio pjūvis artimas keturkampiiui, tik paviršiai kiek gaubti.

To paties ankstyvojo tipo laivinių kirvelių Lietuvoje gana gausu – daugiausia vakarinėje dalyje, iki Dubysos upės bei Nemuno vidurupio, šiek tiek tarp Nevėžio ir Šventosios (rytinės) aukštupių (Bagušienė, Rimantienė, 1974:91–94, žem. 15). Didžioji jų dalis greičiausiai yra iš suardytų kapų, bet gal ir iš depozitų. Gyvenvietėse aptinkama retai, žinoma iš Kuršių nerijos, tik keli fragmentai rasti Nidoje (Rimantienė, 1989:54, pav. 30; Kilian, 1955:38, žem. 4, 5). Beje, Nidos kirveliai yra kiek vėlyvesnio pavidalo, su būdinga kūgine pentimi.

Šventosios kirveliai yra vadinamieji A tipo kirviai (I tipas, kontinentalusis, europinis, senasis). Jo paplitimas sutampa su kitų A horizonto dirbinių tipų paplitimu, tad kalbant apie paplitimą, galima panaudoti ir gyvenviečių, ir atsiktinius radinius. Jų buvo visuose VKK paminkluose – ir Pabaltijyje, ir Šveicarijoje (Buchvaldek, 1986:148), tačiau chronologija jų gali būti skirtinga. Pagal E. Sangmeisterį (Sangmeister, 1981:127), jų priklausomybė A horizontui pati problemiška, nors ir Pabaltijyje, ir Šveicarijoje jie ankstyvi. Manoma, kad ir Pabaltijyje, ir Šveicarijoje A tipo kirviai turėjo paplsti per trumpą laiką iš Vidurio Vokietijos. Daugiausia jų aptikta Vidurio Vokietijos šiaurėje (Struve, 1955:102–111). Kirvių neišriestais ašmenimis bei apvalia pentimi forma yra vėlesnė, degeneruota (Struve, 1955:29). Pagal dendrochronologiją, Šveicarijoje A tipo kirviai bei vietiniai suprastėję jų variantai pasirodė XXVIII a. pr. Kr. ir toliau gyvavo šimtmečiais, kisdami priklausomai nuo kontaktų su kitomis kultūromis (Winiger, 1993:94–97). Jutlandijoje šie kirviai priskiriami vėlyvesniam apatinių kapų laikotarpiui (Struve, 195:29).

Kiti kirvių tipai. Šventojoje rasta dar keletas kirvių su skyle kotui nuolaužų. Į pietus nuo 38-osios radimvietės (38a) aptikta storo keturkampio pjūvio kirvelio ašmenų dalis (pav. 376) iš vietinio gabra. Kirvio forma neaiški, nes pentis neišlikusi, tačiau atrodo, kad baltiško laivinio kirvelio varianto. Tokių kirvelių aptinkama visoje Lietuvoje, tačiau daugiausia rytinėje dalyje. Jo pentis keturkampio pjūvio.

40-ojoje radimvietėje greičiausiai išliko didžiojo baltiškojo kirvio nuolauža (pav. 379:4). Tai šoninės plokštumos ir gaubto viršaus dalis. Didieji

76 pav.
Pamarių kultūros laiviniai kirveliai. 1 – Šventosios 1A rad., 2 – Būtingės 2-oji rad.

baltiškīji kirviai yra gana plačiai Lietuvoje paplitę (Bagušienė, Rimantienė, 1974:88–91, pav. 9:5, 6; 10:1, 2). Šis tipas galėjo atsirasti vietoje, veikiamas laivinių ir baltiškųjų kirvelių keturkampe pentimi.

Buityje PmK gyventojai daugiausia vartojo paprastus, dažniausiai ovalaus pjūvio įtveriamuosius kirvelius, kurių forma daugiau mažiau taikyta prie riedulio. Visi 10 padaryti iš vietinių akmenų, ovalaus pjūvio. Keli iš jų buvo stori ir labiau apdoroti. Trys aptikti Šventosios 1A radimvietėje. Vienas (pav. 101:5) buvo padarytas iš gana prasto pilko gneiso su kvarco intarpu, mažai pagludintas. Antrasis (pav. 101:4) geriau gludintas, iš lauko špato amfibolito. Ir dar vienas buvo visai plokščias gargždo kirvelis (pav. 101:3). Du kirveliai rasti ir 40-ojoje radimvietėje. Vienas buvo storas, smulkiai grublėtu paviršiumi (pav. 379:5), antrasis, nudužusia ir taisyta pentimi, buvo kiek įstrižais ašmenimis (pav. 379:3). Taip pat įstrižais ašmenimis smulkiai kalnėtas kirvelis iš gabro gulėjo į šiaurę nuo 35-osios radimvietės (35a) (pav. 373). Be to, 40-ojoje radimvietėje (pav. 379:6) ir Būtingės 1-ojoje (pav. 382:3) rasta kirvelių iš natūralių gargždo akmenų šiek tiek pagludintais ašmenimis.

MEDŽIOKLĖ

Apie medžioklę galime spręsti iš labai nežymių pėdsakų. Šventosios 1A radimvietėje aptikti tik 8 žvėrių kauliukai, iš kurių nei procentų išvesti, nei plačiau medžioklės apibūdinti negalima. Daugiausia medžioti šernai (3 kaulų nuolaužos), be to, dar briedžiai, taurai ir ruoniai. Kitose Šventosios PmK radimvietėse aptikta tik po vieną kitą bebro kauliuką. Visi kauliukai patekę labai atsitiktinai, todėl, norėdami geriau suprasti to meto medžioklės ūkį, turime panaudoti kitų PmK gyvenviečių radinius (apibūdino V. Danilčenko).

Šarnelės gyvenvietėje tarp laukinių gyvūnų daugiausia aptikta taurių elnių ir briedžių kaulų, kiek mažiau bebrų, stirnų, šernų ir laukinių kačių. Kitą laukinės faunos pusę sudarė paukščių kaulai (Girininkas, 1977, lent. I).

Tuo tarpu Daktariškės 5-ojoje gyvenvietėje, ypač vidurinėje perkamos dalyje, nebuvo galima aiškiai išskirti NaK ir PmK kultūrinių sluoksnių, gal todėl joje labai didelis (apie 86%) laukinių žvėrių kaulų kiekis. Medžioti briedžiai, taurieji elniai, stirnos, šernai, bebrai.

Priešingai, Duonkalnio alkvietėje trys ketvirtadaliai rastųjų kaulų buvo naminių gyvulių, o iš laukinių žvėrių rasta tik tauriojo elnio ir kiškio kaulų, tačiau amuletų būta padarytų iš briedžio, tauriojo elnio, stumbro (tauro), šerno ir stirnos dantų bei šerno ir lokio ilčių (Daugnora, Girininkas, 1996:77–84; 1998:223–225).

Tokie patys žvėrys medžioti ir vėlyvojo neolito Rytų Lietuvos gyvenvietėse prie Kretuono ežero (Daugnora, Girininkas, 1996:69–77).

Latvijos ir Estijos pajūrio vėlyvojo neolito gyvenvietėse daugiausia aptikta ruonių kaulų ir palyginti mažai miško žvėrių (Павлов, 1965:359–360, 439–440, lent. 97, 98). Ypač gausu ruonių ankstyvosiose NaK gyvenvietėse, kai kuriose salose, be ruonių, nieko daugiau nemedžiota. Nuo vidurinio neolito, be paprastojo ruonio, atsiranda kitų jūros žinduolių rūšių – grenlandi-

nių ruonių ir delfinų. Žemyninėse pakrančių gyvenvietėse medžioti briedžiai, taurai ir šernai – jų procentas vis augo (Kriška, 2000).

Tų pačių medžiojamųjų žvėrių kaulų aptikta ir kitose pajūrinėse PmK gyvenvietėse Kuršių nerijoje ir prie Aistmarių, pvz., Nidoje (Rimantienė, 1989:64; Tischler, 1875:39; 1882:40), Žuceve (Žurek, 1954:23) ir kt. (Okulicz, 1973:124).

Remiantis minėtų PmK gyvenviečių medžiaga, galima daryti išvadą, kad ir Šventosios, ir Būtingės PmK gyventojai turėjo verstis visų pagrindinių to meto žvėrių medžiokle, tik, deja, nebuvo sąlygų jų pėdsakams išlikti.

Nedaug išlikę ir medžioklės priemonių. Tai jau anksčiau aptarti titnaginiai strėlių antgaliai ir dar kelių medinių antgalių liekanos (pav. 113:3), be to, nuo koto nulūžusi suploto kiaušinio pavidalo ieties viršūnė. Keli apdegę fragmentai galbūt irgi buvo tokių specialiai apdegintų iečių antgaliai (pav. 113:8).

Ruonių medžioklės įrankių, t.y. kaulinių žeberklų, Šventosios vėlyvosiose gyvenvietėse neaptikta. Jų buvo rasta Žuceve (Žurek, 1954, pav. 22) ir Šarnelės bei Daktariškės PmK paminkluose (Butrimas, 1996), nors ne ruoniams medžioti.

Taigi nors Šventosios 1A radimvietėje medžioklės pėdsakai yra labai menki, bet, sprendžiant iš kitų PmK gyvenviečių radinių ir iš to, kad kituose Šventosios bei Būtingės paminkluose nemažai yra titnaginių strėlių ir iečių antgalių, reikia manyti, medžioklė PmK ūkyje užėmė dar gana svarbią vietą.

ŽVEJYBA IR SUSISIEKIMAS

Žvejybos pėdsakų, ir daugiau negu medžioklės, išliko Šventosios 1A radimvietėje. Vis dėlto tai taip pat pavieniai radiniai (kaulus ištyrė E. Cepkinas), ir iš jų negalima išvesti procentų. Daugiausia buvo žvejojamos lydekos (*Esox lucius*), jų kaulų rasta dvigubai daugiau negu visų kitų žuvų kartu sudėjus. Pagal išlikusius slankstelius apskaičiuota, kad jos turėjusios būti nuo 60 iki 150 cm ilgio. Iš kitų žuvų minėtini storkiai (*Stizostedion lucioperca*) (iki 52 cm ilgio), plekšninės (*Pleuronectidae*). Rasta po vieną ešerio (*Perca fluviatilis*) (29 cm ilgio) ir karšio (*Abramis brama*) (36 cm ilgio) kaulą. Taigi klimatas dar buvo pakankamai šiltas ir žuvys užaugdavo didesnės negu dabartinės.

Žvejybos įrankių irgi rasta daugiau negu medžioklės. Dalis jų išliko tokie, kokie buvo pagaminti, bet dauguma buvo sulūžę ir antrąkart panaudoti kaip statybinė medžiaga aptvarui, todėl nebetekę savo pirmąsias išvaizdas.

Nors ir prastai išlikusius, turime visų tinklo sudėtinųjų dalių gabalėlius. Jie nebuvo nutrūkę žvejojant, bet, greičiau, tiesiog išmesti. Remiantis NaK radimviečių duomenimis, galima atstatyti žvejybos įrenginius ir palyginti su ankstyvesniaisiais. Iš paties tinklo Šventosios 1A radimvietėje išliko tik storos liepos karnos iš dviejų pluoštų suvytos virvelės gabalas. Iš trumpos (15 cm) brankto dalelės (pav. 110:7) negalima spręsti apie tinklo plotį. Išliko net 12 pušies žievės plūdžių. Neatrodo, kad būtų buvęs koks pamestas tinklas, nes visos plūdės yra skirtingos ir išsimėčiusios po visą tyrinėtą plotą. Pagrindiniai plūdžių tipai atliepia vėlyviausius NaK paminklų radinius.

Aiškiai matyti, kad trapecinių plūdžių su skylute gale jau nebevertota. Šventosios 1A radimvietėje tik viena plūdė priminė trapecinę (pav. 110:15). Vėlyvojoje Šventosios 9-ojoje radimvietėje irgi buvo rasta panaši į trapecinę plūdė (pav. 303:6), tačiau apversta kitu galu. Pagrindinės PmK plūdės buvo jau nuo vidurinio neolito antrosios pusės beįsigalinčios ovalios plūdės su išilginiu grioveliumi, kokių rasta ir Šventosios 23-iojoje bei 6-ojoje radimvietėse. Antras panašus tipas, taip pat paveldėtas iš senųjų NaK paminklų, yra *rombinės* plūdės su skylute per vidurį ir taip pat įrantytais galais (pav. 110:17). Plūdžių su grioveliumi ir įkarpomis galuose rasta ir Šarnelės gyvenvietėje (Butrimas, 1996, pav. 8:4, 5). Šio tipo pušies žievės plūdžių rasta ir vėlyvoje akmens amžiaus gyvenvietėse prie Kretuono ežero (Гирининкас, 1990, pav. 39, 40). Be to, Šventosios 1A radimvietėje aptiktas ir naujas plūdžių tipas – *mažytė keturkampė ar beveik apskrita plūdelė su skylute viduryje* (pav. 110:16), nors viena kita buvo jau pasirodžiusi ir Šventosios 23-iojoje radimvietėje. Tokios plūdės, be abejo, buvo skirtos meškerėms. Atrodo, meškeriojama buvo retai, nes nerasta meškerės kabliukų. Priešingai, Latvijoje jų rasta daug (Zagorska, 1977, 1994a). Šventosios 1A radimvietėje pasitaikė ir neaiškios formos plūdžių iš pušies žievės (pav. 110:18, 19). Ir Šventojoje, ir Šarnelėje, taip pat prie Kretuono ežero aptikta plūdžių, susuktų iš beržo tošies, liekanų.

Pasvarų tipai pajūryje išliko nepakitę per visus laikotarpius, iki pat XIX a., nes daugiausia buvo vartojami plokšti pajūrio gargždo akmenėliai dviejose ar keturiose vietose išskeltomis kraštinėmis (pav. 104). Be abejo, buvo vartoti ir paprasti perskelti ar ir visai natūralūs lauko akmenys, aprišti karna. Tokių, net labai nedailių, kalkakmenių, perrištų karna, rasta ir Šarnelėje (Butrimas, 1996, pav. 9). Šventosios 9-ojoje radimvietėje, šalia gargždo akmenėlių išskeltomis kraštinėmis, rasta ir perskeltų lauko akmenų su karnos pririšimo žymėmis. Šventosios 1A radimvietėje aptiktas akmuo, įdėtas į bučių.

Pasvarų iš gargždo akmenėlių išskeltais šonais aptikta įvairiose PmK gyvenvietėse. Nemažai jų surinkta Nidos gyvenvietėje (Rimantienė, 1989, pav. 36), nors ten jau daugiau būdingi pasvarėliai trimis išskeltomis kraštinėmis. Pasvarų žinoma ir iš kitų Kuršių nerijos bei kitų PmK paminklų (Engel, 1931:100–101).

Kad buvo vartoti ir venteriai, panašiai kaip NaK gyvenvietėse, rodo Šventosios 1A radimvietėje aptiktos keturios butinių dalys (pav. 110:1, 2). Jos gulėjo netoli viena kitos, tad galėjo priklausyti vienam įrenginiui, tačiau suderinti tų dalių nebuvo galima, nes buvo labai aptrupėjęsios.

Bučiai Šventosios 1A radimvietėje buvo daryti iš kiek platesnių skalų negu įprasta NaK gyvenvietėse – 2–3 cm pločio ir 1 cm storio. Vieno bučiaus 25 cm ilgio gabalėlis su akmeniu buvo išlikęs prie aptvaro vidinėje pusėje (pav. 112:3), o dar du skalų pluoštai gulėjo visiškai priglundę prie aptvaro vienoje vietoje (pav. 112:1, 2) tame pačiame 40–41 g–h kvadrato. Gal tai tik bučių ruošiniai, nes jie nebuvo perpinti, tačiau trumpesnis pluoštas buvo dvigubas, o tarpe gulėjo nedidelis, 5 cm skersmens, akmenėlis, tai gal neišliko tik perpynimo karna.

Ungurių šakių įrenginys taip pat perimtas iš NaK, tačiau Šventosios 1A radiniai kiek skiriasi, juos net J. Meurers-Balke (1981) išskyrė į atskirą Šventosios tipą. To tipo dvi šakių pusės rastos netoli viena kitos (10g–11h kv.) ir tikriausiai priklausė vienam įrenginiui. Joms būdingas tiesus trikampio pjūvio kotelis ir maža trikampė galvutė. Tokios šakos turėjo būti pritvirtinamos, anot minėtos autorės, prie storos tarpinės (pav. 110:9, 10). Panaši rasta ir atskirai (pav. 110:12). Rasta viena kitos šakės pusė (pav. 110:11) – ji dar kitokia. Jos kotas taip pat tiesus, per vidurį kiek pastorintas, trikampio pjūvio. Galvutė gana stambi, trapecijos pavidalo, plokščio keturkampio pjūvio. Visa šaka 47,5 cm ilgio. Tokiomis šakėmis, be abejo, buvo galima gaudyti ir dideles žuvis. Galbūt ungurių šakių dalis buvo ir tribriaunė lazdelė nulūžusiais galais (pav. 110:5), o keturbriaunė lazdelė (pav. 110:6) galėjo būti šakių kotas.

Tikros užtvankos liekanos (pav. 297) buvo likusios 9-ojoje radimvietėje (Римантене, 1983). Išlikusios jos sudėtinės dalys: statmenai stovėję kuolai, gulsčios kartys ir pušų žievės, sutankinančios jas, bei šakočiai, prilaikantys gulsčiausias kartis. Pora bučiaus lankelių (pav. 303:4, 5) paryškina žvejybos būdą.

Remdamiesi etnografijos duomenimis, galime pabandyti rekonstruoti šios užtvankos vaizdą. Ji buvo trumpa, apie 40 m ilgio, vienu galu prisišliejusi prie kranto, antruoju siekianti sąsmaukos vidurį. Atrodo, ji buvo kiek išlenkta lanku, per vidurį buvo paliktas tarpas bučiui įstatyti. Kaip matyti iš R. Kunsko rekonstrukcijos (pav. 16), ši prataka buvo ilgai naudojama užtvankoms statyti, tai patvirtino ir 1998 m. bandomoji perkasa (pav. 298).

Užtvanka per vidurį buvo sustatyta iš dviejų tankiai sukaltų, daugiausia beržinių, kuolų eilių, dar sutankintų statmenai sustatytomis didžiulėmis pušų žievėmis. Į galus kuolai kalti daug rečiau, tarpai užpildyti kartimis. Kad srovė neišverstų kuolų, per visą ilgį jie sutvirtinti storesnėmis išilginėmis kartimis bei rąsteliais, prie statmenų kuolų pririštomis karklo vytelėmis, kaip tai daroma iki pastarojo meto. Skersines kartis, be to, iš išorės rėmė ilgieji šakočiai. Dėl nuolatinių potvynių užtvanką tekdavo taisyti kas sezoną, todėl įvairiose vietose buvo daug papildomai sukalinėtų kuolelių. Labai panašios Lietuvoje ir etnografinės užtvankos.

Tačiau geriausia rekonstruoti akmens amžiaus užtvankas, remiantis Šiaurės tautų statytomis ir iki šiol statomomis užtvankomis. Estijoje žinomos labai paprastos užtvankos: sukalti kuolai sutankinami skersai sudedamais kadagiais ar berželiais ir sutvirtinami skersai permetamu rąsteliu. Dažnai kuolai kalami poromis (Manninen, 1931:225–226). Suomijoje, kur srovė nestipri, buvo rengiamos trumpos (nuo keleto iki 40 m ilgio) pavasarinės pakrančių užtvankos. Kuolai buvo sutvirtinami skersiniu, kuris laikėsi remiamas šakočiaus. Vandeniui kylant, šis spyris beveik išsitiesdavo, o smunkant – priguldavo (Vilkuna, 1975:140–151). Obės ir Irtyšiaus lėtai tekančiose upėse užtvankos būdavo labai paprastos – kaip mūsiškės: per vidurį kartys tankios, sparnai sudaryti iš retesnių, kad nesusilpnintų upės tėkmės. Šitaip, vandeniui

sūkuriojant, žuvys neranda ramios vietos ir priverstos traukti prie angos, kur patenka į bučių. Tolimiausias užtvankos galas visai retas, tačiau taip pakreiptas, kad srovė kryptų į bučių (Sirelius, 1934:122–125).

Užtvankos, kaip ir bučiai, yra senas žvejų išradimas. Bene seniausia, dar atlantinio laikotarpio, užtvanka žinoma iš Olandijos, Svining Veile vietovės (Becker, 1941:138–139). Laikotarpiui tarp akmens ir žalvario amžiaus priskiriama užtvanka, buvusi Norvegijoje tarp dviejų ežerų Meilando apylinkėse, Rogalande (Andersen, 1948). Tuo tarpu Pabaltijyje seniausia užtvanka, rasta Zvidžeje, Latvijoje (Юозе, 1988:38–39), stratigrafiškai priskiriama ankstyvajam neolitui.

Luotų ir irklų sulūžę gabalai Šventosios 1A radimvietėje buvo vartoti tik kaip statybinė medžiaga, todėl galima tik konstatuoti, kad jie buvo Šventosios 1A gyvenvietėje, tačiau labai mažai tegalima pasakyti apie jų pirmąjį pavidalą. Rastos kelios ilgų lentų nuolaužos, kai kuriose išlikusi pastorinta briauna ir skylutės pakraštyje (pav. 109:9, 10; 111:2), kaip buvo ir NaK luotuose.

Sutrušusi 3,6 m ilgio luoto dalis rasta ir prie daug vėlyvesnės Šventosios 9-osios radimvietės užtvankos, tačiau jo briaunos nebuvo pastorintos (gal nutrupėjo?) (pav. 305:2).

Greičiausiai to paties laikotarpio buvo 1937 m. iškastas sveikas luotas Nairušių km., Kelmės vls., 2 m gylyje. Luotas buvo 370 cm ilgio ir 60 cm pločio, abiem smailėjančiais galais (Vitauskas, 1939:471). Nekonservuotas muziejuje jis sutrupėjo į smulkius gabaliukus, tačiau išliko jo fotografija. To paties laikotarpio greičiausiai buvo ir Cedmaro luotas iš Kaliningrado srities (Stadie, 1921:151; Grigat, 1927:34).

5 irklų dalys Šventosios 1A radimvietėje taip pat buvo išmestos arba suvarotos kaip statybinė medžiaga. Tai buvo du irklų vidurinės dalies gabalai, viena smaigalio dalis ir dvi perėjimo iš mentės į kotą dalys (pav. 110:3, 4, 8).

Iš ankstyvesnių gyventojų perimti ir skridiniai – atsispiriamųjų lazdų antgaliai ar baldės. Šventosios 1A radimvietėje buvo išlikęs sveikas tik vienas skridinys. Jis kiek skiriasi nuo ankstyvųjų skridinių – yra storas, ovalus, priplo-tais šonais (pav. 110:14). Pailgoje skylutėje išliko liepos karnos pluoštas, kuriuo, matyt, buvo įtvirtintas kotas. Antrasis skridinys buvo apnykęs. O trečiasis, kurio išlikusi tik pusė (pav. 113:2), greičiausiai buvo baldės galva, nes labai panašių baldžių žinoma etnografinėje medžiagoje (Ränk, 1934, pav. 19).

Apskritai žūklė nėra būdingas VKK gyventojų pragyvenimo šaltinis, tačiau šios kultūros pakraštiniuose paplitimo zonose, pvz., Lietuvoje ar Šveicarijoje, ji buvo labai svarbi.

ŽEMĖS ŪKIS IR GYVULININKYSTĖ

Apie žemės ūkį ir gyvulininkystę Pamarių kultūroje iš esmės nieko naujo pasakyti negalime. Pagrindiniai kultūriniai augalai, kaip ir naminiai gyvuliai, buvo pažįstami NaK gyventojams jau nuo vidurinio neolito. Žemės apdirbimo būdai bei įrankiai buvo perimti iš RAK ateivių.

Šventosios 1A radimvietėje, kiek toliau nuo kasinėjimo vietos, ariamoje dirvoje rastas plokščias mažai apdirbtas akmeninis kaplys (pav. 102). Gal dėl specifinio šios radimvietės pobūdžio daugiau žemės darbo įrankių joje neaptikta.

Svarbus radinys – Būtingės 1-osios radimvietės gyvatgalvio kaplio nuolauža (pav. 382:4). Gyvatgalviai kapliai – tai ypatingą susidomėjimą keliantys dirbiniai. Jie visada būna labai gerai nugludinti, todėl manoma, kad tai ne žemės darbo įrankiai, o žemės darbo apeigų priemonės (pvz., pirmosios vagos arimo ar pan.). Dauguma jų rasta atsitiktinai (gal aukos?), tad apie jų laikotarpį spėjama įvairiai. Tačiau, nors ir negausūs, tokie radiniai, rasti PmK gyvenvietėse arba šalia jų, pvz., Nidoje, Eiguliuose, Rumšiškėse, Radikiuose, Tolkmicke ir kt., aiškiai leidžia juos priskirti PmK, nes jų paplitimas beveik sutampa su PmK paplitimu. Apie gyvatgalvius kaplius nemažai rašyta, bandyta nustatyti jų tipologinę seką ir chronologiją (Gaerte, 1929; 1933; Kilian, 1939; Kostrzewski, 1931b).

Daugiau kaplių buvo gyvenvietėse toliau nuo jūros.

Iš kultūrinių augalų Šventosios 1A radimvietėje aptikta tikrai kanapių grūdų. Kanapių grūdų rasta ir Šventosios 9-ojoje radimvietėje bei įvairiuose kituose PmK paminkluose. Jose, t. y. Šventosios 9-ojoje ir, pvz., Šarnelės gyvenvietėje (Butrimas, 1996:183), taip pat rasta ir dedešvinių (*Malvaceae*) augalų sėklų. Be to, Šventosios 23-osios ir 4-osios radimviečių žiedadulkių diagramoje, PmK atitinkančiame sluoksnyje, aptikta ir kviečių rūšies žiedadulkių (Rimantienė, 1979, pav. 11). Javų žiedadulkių rasta ir kitose PmK gyvenvietėse (Okulicz, 1973:65–66). O Kuršių nerijos PmK puodų šukėse pastebėta atsispaudusių miežių ir kviečių grūdų (Heydeck, 1909:202; Okulicz, 1973:125).

Žemė, be abejo, buvo įdirbama arklais, kurie buvo pažįstami RAK, tačiau PmK paminkluose arklų rasti nepavyko. Rasti, nors ir nedaug, jaučių kaulai leidžia spėti, kad jie buvo kinkomi į arklus.

Šventosios 1A radimvietėje rasti keli naminių gyvulių kauliukai toli gražu neapibūdina gyvulininkystės PmK gyvenvietėse. Tikrai naminis gyvulys buvo tik š u o, kurio rasta kaulų gabalų ir pragręžtas dantis-amuletas (pav. 103:2). Greičiausiai galvijams priklausė ir kitų rastų dantų bei dubens kaulo fragmentai. Kitose Šventosios PmK gyvenvietėse nė tokių nebuvo, nes ten kaulai negalėjo išlikti.

Vaizdą papildoma kitose Lietuvos PmK gyvenvietėse rasti naminių gyvulių kaulai. Nidos gyvenvietėje dar XIX a. pabaigoje mažose perkasose buvo rasta labai daug kaulų (Hollack, 1895:160), tačiau nedaug jų buvo apibūdinta. Išskirtos žirgo (*Equus caballus*) antroji falanga ir atrajojančių gyvulių kaulų nuolaužos. Vėliau, tyrinėjant šią gyvenvietę, teko konstatuoti, kad per pastarąjį šimtmetį beveik visus kaulus sugrauzė anaerobinės bakterijos, palikdamos tik žalsvus kaulų pėdsakus ir tik kelias nedideles nuolaužas. Iš jų nustatytos stambaus jaučio bei karvės liekanos, smulkiųjų raguočių kaulų nuolaužos, tikrai naminio jojamojo žirgo nugaros slanksteliai, taip pat šunys

(Rimantienė, 1989:67–68). Žinoma ir daugiau naminių gyvulių kaulų radinių iš Kuršių nerijos gyvenviečių senųjų rinkinių: Grobšto rago gyvenvietėje aptikta žirgo dantų nuolaužų ir šunų kaulų (Hollack, 1895:159), Meškadaubio gyvenvietėje pasitaikė šunų (?), jaučių ir kiaulių kaulų (Kilian, 1955:62).

Toliau nuo jūros ankstyvojoje PmK gyvenvietėje Šarnelėje net 17% kaulų buvo naminių gyvulių – avių/ožkų (10%), kiaulių (4%), arklių ir šunų (Girininkas, 1977:62–63). Daktariškės 5-ojoje gyvenvietėje 14% sudarė naminių gyvulių kaulai, tarp kurių 80% buvo galvijų kaulų (Daugnora, Girininkas, 1996:77; 1998). Taip pat ir Duonkalnio alkvietėje 75% buvo naminių gyvulių kaulų, tarp kurių 25% sudarė galvijų kaulai, 20% avių, o kitų, t.y. kiaulių, žirgų ir šunų, sudarė maždaug po 10% (Butrimas, 1982:5, 37; Daugnora, Girininkas, 1996:77). Vidurio Lietuvoje Eigulių I B gyvenvietės PmK sluoksnyje rasta mažaūgės karvės dantis ir ožkos/avies šonkaulis (Римантене, 1959:21). Tų pačių gyvulių kaulų surinkta ir vėlyvoje gyvenvietėje prie Kretuono ežero (Daugnora, Girininkas, 1996:61–77), tačiau ten daugiau laukinių žvėrių kaulų. Taip pat nedaug naminių gyvulių (jautis, avis/ožka) ir Baltarusijos Krivinos vėlyvojo neolito sluoksnyje bei Asaveco viršutiniame kultūriniame sluoksnyje (kiaulė, jautis, avis/ožka) (Чарняўскі, 1997b).

Kitose PmK gyvenvietėse į pietus nuo Lietuvos, Tolkmicke, Suchačiuje, Žuceve, Svienty Kamien Pšilesijoje (Święty Kamień Przylesie), naminių gyvulių kaulų mažai, nors visur rasta stambiųjų ir smulkiųjų raguočių, kiaulių, žirgų ir šunų (Lubicz-Niezabytowski, 1929:65–79; Żurek, 1954:38; Tetzlaff, 1979:359; Machnik, 1979:375). Nedidelis procentas naminių gyvulių kaulų ir Latvijos gyvenvietėse su virveline (PmK) keramika pvz., Abuoroje I, Einuose, Lagažoje (Паавер, 1965:439–440; Лозе, 1979:125–126). Ten taip pat daugiausia stambiųjų raguočių, žirgų ir šunų. Estijos paminkluose naminių gyvulių kaulų dar mažiau, nors vis dėlto visuose tyrinėjimuose kapinynuose su kovos kirviais (Ardu, Sore, Kunila) rasta jaučių, kiaulių, avių/ožkų ir šunų kaulų (Паавер, 1965:357).

Taigi PmK, kaip ir toliau į šiaurę – Estijos Laivinių kirvių kultūroje, buvo pažįstami visi pagrindiniai gyvuliai, bet jie nebuvo svarbiausias pragyvenimo šaltinis. Juos, matyt, skersdavo tikrai išimtiniais atvejais, o daugiausia valgydavo medžiojamuosius žvėris. Naminiai gyvuliai yra prienaminių gyvulininkystės liudininkai, sėslių žemdirbių palydovai. Tai pasakytina ypač apie kiaules, be to, jaučius, kurie buvo skirti žemei arti ir tik retai kada užmušami maistui.

Apie VKK ekonominę struktūrą archeologai nėra vieningos nuomonės (Beranová, 1987). Tačiau reikia turėti omenyje, kad buvo operuojama nevienareikšmiais paminklais. RAK ir VKK Vidurio Europoje pažįstama beveik vien iš kapų, o periferinėse srityse – iš gyvenviečių. Taigi Vidurio Europos tyrinėtojai dažniausiai darydavo išvadą, kad tai buvusios klajoklių gyvulininkų gentys (Wislański, 1970:443), tačiau periferinių sričių, pvz., Skandinavijos ir Šveicarijos, tyrinėtojai (Malmer, 1962; Strahm, 1971), laikėsi nuomonės, kad atskiros gentys vertėsi žemdirbyste. Tačiau ir Vidurio Europoje po pilkapiiais pastebėta arimo vagų, taigi ir ten buvęs mišrus ūkis. Manoma, kad

ganyta sezoniškai, vasarą, tad ir judėjimas galėjęs būti sezoniškas. Taigi žmonės turėję būti pusiau sėslūs – tai rodo didelis kiaulių procentas (Milisauskas, Kruk, 1989:435–436).

Klajoklių palikimui reiktų priskirti ritualinius jaučių (Behrens, 1964) bei žirgų (Kempisty, 1978) kapus, taip pat žąslus, kokie buvo rasti Lenkijos paminkluose (Kruk, 1973b).

NAMŲ ŪKIS

Pamarių kultūroje atsirado kirveliai su skylė kotui ir kartu naujas jų įtvirtinimo būdas (pav. 76:1). Labai ryškus yra laivinis kovos kirvelis, išlikęs su visu kotu. Beje, koto galas nulūžęs, išlikęs tik 25,5 cm ilgio gabalas, bet gerai matyti jo viršūnė su buožele gale (pav. 109:4). Toksai kotas būdavo įstatomas iš viršaus, o buoželė neleisdavo kirviui nusmukti.

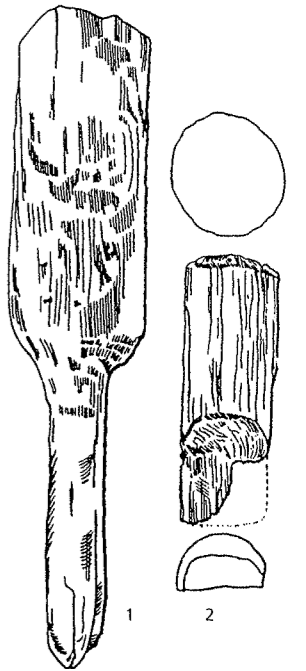
Kaltams ir skobtams įtvartos (pav. 77:2) buvo panašios kaip senosios kirvių movos – taip pat sudėtos iš dviejų dalių, tačiau su išskoba viename gale. Dvi tokios įtvartos aptiktos prie pat Šventosios 1A aptvaro (pav. 109:5, 6). Tai rodo, kad aptvarą statant buvo vartoti kaltai. Dar viena trumpa įtvarta rasta prie Šventosios 9-osios užtvankos (pav. 306). Visos įtvartos labai trumpos – 10–14 cm ir greičiausiai vartotos be jokio koto. Tokia movelė reikalinga tam, kad, per ją mušant kūle, kalteliu būtų galima dirbti ir jis nenukentėtų. Tokiais kalteliais išskobdavo išdegintą luoto vidų ir atlikdavo daug kitų medžio darbų (Malmer, 1974:78–79).

Tarp Šventosios 1A radimvietės aptvaro kuolų netoli viena kitos aptiktos ir keturios (trys ažuolinės) kūlės, matyt, skirtos aptvaro kuolams sukalti (pav. 77:1). Jos buvo gana vienodos, 35–38 cm ilgio, matyt, numestos kaip jau visai sunaudotos, nes buvo išdaužytos per vidurį, nulūžusiais kotais. Šalia labiausiai išdaužytosios (iš minkšto lapuočio) (pav. 109:1) gulėjo ir kalto įtvarta (pav. 109:5) – tai, matyt, vieno meistro darbo įrankiai.

Kūlė yra toks paprastas ir praktiškas įrankis, kad jo forma nepakitusi išliko iki mūsų dienų. Jų aptikta Sarnatės A, K ir M pastatuose (Ванкина, 1970:95, lent. XXI:4–7), tik ankstesnio laikotarpio negu Šventosios 1A kūlės. Panašių žinoma ir iš Danijos durpyninių gyvenviečių (Brøndsted, 1960, pav. 180). Šitokias kūles iki pat XIX a. pabaigos vartojo Kuršių nerijos žvejai (Nidos muziejaus rinkiniai). XIX a. pabaigoje tokias kūles Lietuvoje ir Latvijoje vartojo statybos darbams (Vitauskas, 1940:130, pav. 1:8, 9) ir skalbiniams išmušti (Bielenstein, 1918:443, pav. 441).

Panašioms darbams, matyt, vartotas ir medinis plaktukas, kurio stora, beveik apvali nulūžusi galvutė buvo rasta taip pat prie aptvaro (pav. 109:7).

Šventosios 1A radimvietėje aptikta ir įvairių namų apyvokos reikmenų, bet jie numesti kiek toliau nuo pagrindinio ploto, o kai kurie, suskilę, panaudoti kaip medžiaga aptvaro statybai. Geriau išlikusi buvo tik išilgai perskilusios 77 cm ilgio geldos dalis, išskobta iš perskelto rąstelio, beveik plokščiu dugnu ir statmenomis sienelėmis (pav. 114), vienas jos galas, atrodo, kiek pasmailintas. Abiejuose galuose sienelės storesnės negu per vidurį.

77 pav.
Kūlė ir kalto įtvarta. Šventosios 1A rad.

Rasta dar vienos panašios geldos liekana (pav. 109:8); jos dugnas buvo apvaliai išskobtas. Sudužusių, o vėliau virvutėmis sutaisyty geldų gabalai galbūt buvo kelios išilgai nuskilusios lentelės. Vienos kraštas pastorintas ir atriastas į išorę – taip būdavo daromi mediniai NaK dubenys bei luotai ir lipdoma molinio puodo briauna (CS₁ pavidalo).

Šventojoje Pamarių kultūros gyvenvietėse, atrodo, buvo vartojama daug įvairių medinių indų, tačiau jie visi buvo plonasieniai, labai dailaus darbo, todėl išliko tik jų fragmentai. Nulūžusių dubenų, kaip ir geldų, dalys buvo panaudotos aptvaro statybai. Sprendžiant pagal sienelių išlinkimą (pav. 113:1), dubenys galėjo būti ovalūs. Jų briaunos dažnai paplatintos taip kaip NaK puodų briaunos, todėl, atrodo, tokius dubenis ateiviai bus perėmę iš vietinių senųjų gyventojų. Greičiausiai bus buvę ir didesnių, statmenomis, bet plonomis sienelėmis, indų – tai matyti iš didelių sutrupėjusių plonų, kiek gaubtų lentelių (pav. 126:3).

Šventosios 1A radimvietėje aptikta tik vieno plono šaukšto galvutės dalis (pav. 113:6), nerodanti šaukšto formos. Ją gerai išryškina šaukštas, rastas prie Šventosios 9-osios užtvankos (pav. 303:1). Šaukštai buvo įprastas PmK valgymo įrankis. Kitose gyvenvietėse, kur nėra išlikę medinių dirbinių, pvz., Žuceve, Suchačiuje, Tolkmicke, rasta molinių šaukštų galvų (Kostrzewski, 1931:59; Żurek, 1954, lent. IX:10, 11; Kilian, 1955:27).

Unikalusias radinys – tai apie 40 cm ilgio ir 25 cm pločio demblio dalis (pav. 115). Jis buvo nupintas iš liepos karnos pluošto su luoba, todėl gana storas ir tankus. *Pintas ruoželiu* (pav. 78), o pakraštys ripsiniu pynimu. Panašių demblių atspaudų puodų dugnuose pastebėta ir kitose PmK gyvenvietėse. Gana ryškių ruoželinio pynimo demblių atspaudų yra išlikę Nidos puodų dugnuose (Rimantienė, 1989:80–81, lent. VIII), tačiau ten apmatai, atrodo, buvę virvelės, tik ataudai – karnos pluoštai. Atspaudų būta ir Suchačiuje (Ehrlich, 1936:70; Raschke, 1983:39–44), nors ten vyrauja vytinis pynimas. Vytinio pynimo demblių aptikta ir NaK, bet ruoželinio pynimo ten dar nebuvo. Ruoželinio pynimo demblių aptikta Šiaurės Lenkijoje (Laczyńska Huta) kasant durpes. Dembliai buvo pinti iš meldų ir liepos karnos. Žinomas demblis ir iš Bżesc Kujavskio (Brześć Kujawski) vietovės (Jazdewski, 1938:80, 102, lent. XXXVII:1, 2). Ruoželinio pynimo pėdsakų aptikta ir kitur: Kujavijoje ir Padnieprėje (Kulczycka-Leciejewiczowa, 1979:84, 150, pav. 30, 76), Balkanuose, Rumunijoje, Jugoslavijoje, Vengrijoje (Vogt, 1938:7,8, pav. 2, 3). Pačių ankstyviausių ruoželinio pynimo atspaudų aptikta Palestinoje. Taigi ruoželinis pynimas greičiausiai būdingas Rytų Europos neolitui. Tuo tarpu Šveicarijos neolito paminkluose tokių neaptikta.

PAPUOŠALAI, SIMBOLIKA IR APEIGOS

Gintariniai papuošalai. Visas komplektas gintarinių papuošalų surinktas tik Šventosios 1A radimvietėje, kitose pasitaikė tik pavienių dirbinių ar jų dalių. Visi gintarai nuo gulėjimo geležingame gitijos luobo sluoksnyje pasidarę rusvos spalvos.

Iš viso Šventosios 1A radimvietėje surinkta 138 dirbiniai ar jų ruošiniai (įskaitant tuos, kurie anksčiau buvo priskirti Šventosios 3A radimvietei). Iš jų daugiau kaip pusę (77) sudarė sagutės. Jų aptikta visose PmK radimvietėse Šventojoje – 7-ojoje (pav. 395), 17-ojoje (pav. 312:5), 20-ojoje (pav. 313:10), 22-ojoje (pav. 314:2, 3), 34-ojoje (pav. 347:3) ir Būtingės 1-ojoje bei 2-ojoje. Daugiausia jų vidutinio dydžio (1,5–2 cm skersmens), bet pasitaikė ir visai mažų (iki 1 cm skersmens). Dauguma sagučių buvo *apskritos*. Kai kurių radimviečių, pvz., Šventosios 7-osios ar 34-osios, sagučių paviršius facetuotas. Kai kurios visai tokios pat kaip NaK sagutės, t.y. lėšinės, tačiau dauguma, bent iš Šventosios 1A radimvietės, buvo segmentinės (pav. 106:3, 4). 17-ojoje radimvietėje aptikta sagutė aiškiai plokštesne viena puse. Pasitaikė ir ovalių sagučių, pvz., 22-ojoje radimvietėje. Ši irgi segmentinė, o jos paviršius ryškiai kūgliu nuretušiuotas (ji neįgludinta ir be skylių) (pav. 314:2).

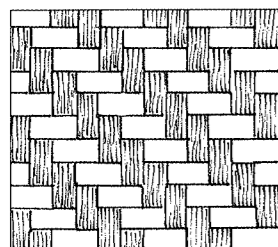
Lietuvoje apskritų sagučių aptikta ir kitose PmK gyvenvietėse, pvz., Kuršių nerijoje – Juodkrantėje ir Alksnynėje (Bezenberger, 1893b:40, 131), nors Nidoje aptikta tik vienos ovalios sagutės pusė (Rimantienė, 1989:84).

Panašių sagučių aptikta ir kituose PmK paminkluose, nors aplamai jos šiai kultūrai nebūdingos, aiškiai paveldėtos iš NaK. PmK paminkluose daugiausia būna segmentinių sagučių, pvz., Žucevo (Tetzlaff, 1970, pav. 126:5) bei kitose gyvenvietėse (Kilian, 1955:57–58). Latvijoje vėlyvajame neolite taip pat šalia lėšinių sagučių padaugėjo segmentinių, o vietoj apskritų – ovalių (Ванкина, 1970:109, lent. XLVIII:1; Лозе, 1969:128; Loze, 1975:68–70). Ovalių sagučių daugiau aptikta PmK gyvenvietėse į pietus nuo Lietuvos, pvz., Suchačiuje, Stegnoje (La Baume, 1935, lent. I; Ehrlich, 1936:74). Ne taip mažai apskritų sagučių rasta ir Šventosios 2/4 A radimvietėje, nors RAK jos nėra būdingos (Šturms, 1956:13). Jų rasta ir Zlotos kultūros kapuose (Krzak, 1970, pav. 122:6) bei prie Vyslos Žemupio (Mazurowski, 1983; 1984:12–14).

Gintarinės sagutės yra labai paprastas papuošalas, todėl kai kuriose kitose kultūrose galėjo atsirasti nepriklausomai. Štai Danijoje ir Skandinavijoje aptikta gintarinių sagučių su kūgine viršūne, kurios datuojamos vėlyvuojų neolitu ir ankstyvuojų žalvario amžiumi. Ankstyvajame žalvario amžiuje jos buvo pažįstamos ir Vakarų Europoje (Glob, 1952, Nr. 613, 614).

Iš kur gintarinės sagutės pateko į Rytų Europą, sunku pasakyti – gal iš Lietuvos, o gal iš Latvijos. Vėlyvajame neolite suklestėjo gintaro dirbtuvės Šiaurės Latvijoje, Lubano ežero žemumoje (Лозе, 1969:129), kur šalia specifinių, Lubanui būdingų, dirbinių buvo gaminamos ir lėšinės sagutės. Galima paminėti kai kuriuos žymesnius vėlyvojo neolito kapinynus Rytų Europoje, kuriuose rasta gana daug apskritų sagučių. Tai Sachtyšo II kapinynas Vidurio Pavolgyje (Ошибкина, 1992:108–109, pav. 147) ir Vidurio Rusijos Volosovo kultūros kapai (Utkin, 1993:55, pav. 3, 4, Du Gardin, 1992). Tuo tarpu Estijoje ir Suomijoje tokių sagučių reta.

Apskritai sagutės su V pavidalo skylute buvo paplitusios visoje Europoje, jos gamintos iš įvairių medžiagų. Ispanijoje jos buvo daromos iš dramblio kaulo, Italijoje ir Vengrijoje iš kiaukutų arba akmenėlių, Britanijoje iš žadeito,

78 pav.
Demblio pynimo schema.
Šventosios 1A rad.

Austrijoje iš akmenėlių. Šitą papuošalų formą reikėtų laikyti chronologiškai vienyte, ji padeda sinchronizuoti labai įvairias vėlyvojo neolito kultūras (Pape, 1978:133).

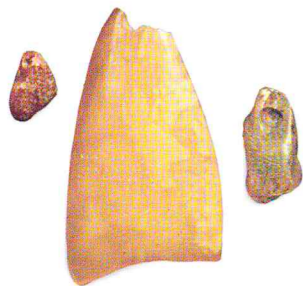
Tikrai PmK priklausanti papuošalų forma – tai *keturkampės* sagutės. Keletas ruošinių, panašių į keturkampes sagutes, buvo aptikta Šventosios 23-ojoje ir 26-ojoje radimvietėse. Ryškesnis 6-osios radimvietės ruošinėlis. Jis jau turbūt tikrai keturkampės sagutės ruošinys, bet reikia priminti, yra iš laikotarpio, kai bendravo visų kultūrų gyventojai.

Šventosios 1A radimvietėje surinkta 14 keturkampių sagučių ir jų ruošinių – tai daugiau kaip ketvirtadalis visų sagučių. Visos sagutės buvo taisyklingai kvadratinės, jų apatinė pusė su skylutėmis visai plokščia, paviršius tik šiek tiek gaubtas, dažniausiai keturšlaičio stogelio pavidalo (pav. 106:5–13). Dėl jų plokštumo šoninės briaunos dažnai būna statmenai nugludintos. Tokios sagutės ypač gražiai poliruotos. Viena tokia sagutė rasta ir 37-ojoje radimvietėje. Keturkampių sagučių yra ir Juodkrantės kolekcijoje, tačiau ten yra ir keletas pailgų keturkampių (Klebs, 1882, lent. II:14, 17–21). Tuo tarpu jų labai gausu ir jos labai įvairios Lubano žemumos vėlyvojo neolito paminkluose Latvijoje (Loze, 2000b:75–77). Toliau į šiaurę jos neplito. Kelios keturkampės pailgos sagutės aptiktos tik Baltarusijoje Asaveco II gyvenvietėje (Чарняўскі, 1984, pav. 1:13, 17, 20). Pietuose, šalia apskritųjų, keletas keturkampių sagučių rasta ir Pietryčių Lenkijoje, Zlotos kultūros kapuose (Mazurowski, 1983, lent. XII). Keturkampių sagučių idėja, be abejo, atėjo iš Vakarų Europos. Kaulinių keturkampių sagučių su V pavidalo skylute aptinkama, pvz., Prancūzijos megalitiniuose kapuose (Arnal, 1954:255–268).

Kaip buvo nešiojamos sagutės, kai ką paaiškina Latvijos Abuoros gyvenvietės radiniai (Loze, 1968, pav. 3:1, 2, 5–26; 1975:71–72, pav. 13; Лозе, 1979:117). Ten buvo rasta apvara iš žvėrių dantų ir lęšinių bei keturkampių sagučių.

Antra didelė gintarinių papuošalų grupė – tai kabučiai (pav. 79). Šventosios 1A radimvietėje surinkti 38 kabučiai bei jų ruošiniai, be to, jų aptikta ir kitose PmK gyvenvietėse, pvz., 17-ojoje, 22-ojoje, 36-ojoje, Būtingės 1-ojoje ir 2-ojoje. Vieni kabučiai yra pritaikyti prie natūralių gintaro plokštelių ir yra labai artimi NaK kabučiams, pvz., iš 22-osios radimvietės (pav. 314:1). Šventosios 1A radimvietėje aptikta ir visiškai neapdirbtų kabučių, tik su pragręžta skylute (pav. 106:14–16). Būtingės 1-ojoje buvo pora aiškiai trapecinių kabučių, visai artimų NaK kabučiams (pav. 384:3, 5). Taigi visai aišku, jog tokie kabučiai yra paveldėti iš NaK.

Tačiau būdingiausias kabučių tipas – tai ploni, plokšti, dažnai dideli kabučiai išgaubtomis kraštinėmis. Kartais jie būna puošti taškučiais. Geriausias pavyzdys – Šventosios 1A radimvietės kabutis (pav. 79; 107:1), iš abiejų pusių papuoštas taškučių eilutėmis – vienoje pusėje trys eilutės, antroje dvi. Rastos ir kelių taip puoštų kabučių liekanos. Vieno išlikusi vidurinė dalis, prie abiejų šoninių briaunų yra po taškučių eilutę. Antro išlikusi tik maža dalelė su dviem taškučių eilutėmis prie briaunos. Keli didžiųjų plokščių kabučių gabalai buvo ir Būtingės 1-ojoje radimvietėje

79 pav.
Gintariniai kabučiai.
Šventosios 1A rad.

(pav. 384:1, 2, 4). Be to, Šventosios 1A radimvietėje buvo aptikta dešimt nebaigtų didžiųjų kabučių ruošinių (pav. 106:19), retušuotų iš abiejų pusių, vienas net pradėtas gludinti. Tokių pačių kabučių buvo rasta ir RAK radimvietėje Šventosios 4A (pav. 147:1, 2). Taškučių papuošimas irgi būdingas RAK, ypač kabučio suskirstymas zonomis. Plokščių didžiųjų kabučių Juodkrantės rinkinyje irgi buvo, vienas kitas nedidelis buvo puoštas taškučiais (Klebs, 1882, pav. VI, VII).

Dar vienas kabučių tipas būdingas tik vėlyvajam neolitui – tai stori, ovalaus pjūvio ar beveik lašo pavidalo kabučiai. Lietuvoje tai reti radiniai, tačiau Šventosios 1A radimvietėje aptikta keletas retušuotų ruošinių (pav. 106:16) ir vienas išbaigtas kabutis statmenomis briaunomis ir cilindrine skylute. Iš vienos likusios kabučio dalelės matyti, kad jis buvo nugludintas neryškioomis facetėmis. Storių kabučių yra ir Juodkrantės rinkinyje (Klebs, 1882, pav. XII:3). Daugiau jų aptikta Latvijos vėlyvojo neolito paminkluose Lubano žemumoje, tik jie skiriasi nuo Lietuvos radinių – dažnai būna pragręžti iš šono, kartais savita T forma. Matyt, iš Rytų Latvijos jie bus patekę ir į Vidurio Padnieprės gyvenvietes (Артеменко, 1967, pav. 26:2, 41:3). Fatjanovo kultūroje, kuri dar vėliau užmezgė ryšius su Pabaltiju, rasta tik mažų storokų, į lašą panašių kabučių (Крайнов, 1972a:217, pav. 72).

Vamzdeliniai karoliai – visais akmens amžiaus laikotarpiais ir įvairiose kultūrose pažįstami papuošalai. Šventosios 1A radimvietėje jų kartu su ruošiniais surinkta 14 egzempliorių, beje, įvairiausių apdirbimo stadijų. Kadangi tokiam karoliui pagaminti reikėjo didelio gero gintaro gabalo, tad dažnai teko rasti numestų nepavykusių ruošinių. Pvz., rastas pradėtas apdirbti ir nevykusiai nuskilęs ruošinys (pav. 106:20), kitas nebaigtas su jau pradėta gręžti skylute (pav. 106:21), be to, dar rastas ir labai gerai gludinto plonytėmis sienelėmis karoliuko ruošinys. Nebaigtas, matyt, nepavykęs ruošinys aptiktas ir 30-ojoje radimvietėje.

Labai daug vamzdelinių karolių aptikta RAK paminkluose, viename kape pasitaikė 30–40 egzempliorių. Jie būna 1,5–8,5 cm ilgio, kūgio pavidalo arba cilindriškai gręžti iš abiejų galų, galai statmenai nugludinti arba apvalūs (Šturms, 1953:171; 1956:13, lent. VI:23). Jų rasta Kuršių nerijos PmK gyvenvietėse, Kaliningrado srityje, lenkų Pamaryje (Kostrzewski, 1931, pav. IV:11; Żurek, 1954:37; Kilian, 1955:56–57), taip pat Zlotos kultūros kapuose (Krzak, 1970, pav. 122:8). Tuo tarpu Rytų Europoje daugiausia žinoma vamzdelinių karolių pastorintu viduriu, pvz., Sachtyšo II (Ошибкина, 1992, pav. 148) ir Končanskojės (ibid., pav. 172) kapinyuose.

Turbūt visai nepriklausomai nuo Rytų Pabaltijo vamzdeliniai karoliai lygiu ar pastorintu viduriu buvo gaminti ir Laivinių kovos kirvių kultūros gyvenvietėse Danijoje (Brøndsted, 1938:51; Glob, 1952, Nr. 401) bei Vyslos žemupyje (Mazurowski, 1984:9–12).

Retkarčiais kaip vamzdelinių karolių atmaina pasitaikė vienas kitas rutulinis karoliukas. Beje, aptikta tik jų ruošinių – Šventosios 1A ir 34-ojoje radimvietėse. Toks karolis kartu su dideliu netaisyklingu šešiakampiu buvo

rastas ir Suchačiaus gyvenvietėje (Ehrlich, 1936:74). Atrodo, tokia karolio forma bus atsiradusi prisitaikius prie natūralaus gintaro lašo.

Gintarinės grandys – taip pat būdingas PmK papuošalas, nors jų nėra daug. Ryškiausias pavyzdys – Šventosios 1A radimvietėje aptikta didelė sveika išlikusi neskaidraus margo gintaro grandis (pav. 107:2; 108). Ji buvo gerai gludinta, gręžta iš abiejų pusių, maždaug lašo pavidalo pjūvio. Antros grandelės rasta tik dalis, taip pat iš neskaidraus gintaro, irgi plokščio lašo pjūvio. Ji visiškai panaši į RAK grandeles iš Šventosios 4A radimvietės. Tokios pat grandelės dalis rasta ir 34-ojoje radimvietėje.

Gintarinių grandžių rasta ir Juodkrantės rinkinyje (Klebs, 1882, lent. III, IV) bei kitose PmK radimvietėse. Kopose prie Juodkrantės rastas jos fragmentas. Meškadaubio gyvenvietėje, Kuršių nerijoje, viena rasta kartu su virveline keramika (Bezenberger, 1893a:41). Retkarčiais jų pasitaikė ir Zlotos kultūros kapuose (Krzak, 1970, pav. 122:4). Vėlesniuose PmK paminkluose, pvz., Nidoje (Rimantienė, 1989:85–86) ar Suchačiuje (Ehrlich, 1936:74, lent. XXII:4; Kilian, 1955, pav. 283), grandys dažnai storos, apskritos ar net keturkampės. Ta pati stambėjimo tendencija neolito pabaigoje pastebima ir Latvijoje (Лозе, 1979:117). Stambiųjų grandžių aptikta ir Juodkrantės rinkinyje (Klebs, 1882, lent. IV:10, 14).

Grandžių idėja, be abejo, paveldėta iš vidurinio neolito, kur ji buvo pažįstama įvairiose kultūrose – ir NaK, ir RAK, ir ŠDKK. Skalūno grandys jau ankstyvajame ŠDKK laikotarpyje buvo paplitusios Suomijoje bei Karelijoje (Kopisto, 1959). Iš ten jos pasiekė ir Pabaltijį, kur pradėtos gaminti gintarinės, o šios kartu su kitais įvežamais dirbiniais sugrįžo atgal į Kareliją (Панк-рушев, 1973:69). Tačiau gintarinės grandys buvo pažįstamos ir į pietus nuo Lietuvos, pvz., Piltuvėlinių taurių kultūroje (Wislański, 1979b, pav. 141).

PmK būdingas ir gintarinis skridinys, papuoštas taškučių kryžma. Sveikas rastas Būtingės 2-ojoje radimvietėje (pav. 385:2); jis aptiktas buvusioje pelkėje šalia laivinio kovos kirvio ir briedžio kaktikaulio. Skridinys buvo segmento pjūvio. Iškiliojoje pusėje pakraščiais išgręžtos dvi duobučių eilutės, per vidurį – trijų eilučių kryžma. Plokščiojoje pusėje – dvi V pavidalo skylučių poros. Antro skridinio dalelė buvo Šventosios 1A radimvietėje (pav. 107:5). Pakraštys buvo papuoštas trimis duobučių juostelėmis, per vidurį – kryžma iš dviejų duobučių eilučių. Šio skridinio paviršius buvo plokščias, apatinė pusė gaubta.

Šventojoje rasta ir tokių skridinių ruošinių. Pusė ruošinio buvo 20-ojoje radimvietėje (pav. 313:9), didelis ruošinys žinomas iš Palangos rinkinio (pav. 82:18). Tokių skridinių aptikta Juodkrantės rinkinyje ir keliose buv. Rytprūsių vietovėse (Klebs, 1882, lent. III:21, XI:6, 7). Taškučių kryžma arba taškučių eilute pakraščiuose buvo papuošta ir keletas lėšinių sagučių iš Juodkrantės rinkinio (Klebs, 1882, lent. II:22, 23; III:1, 6).

Skridiniai su kryžma ypač būdingi RAK paminklams, iš jų jie pateko į PmK (Šturms, 1956:17). Iš RAK juos perėmė ir Zlotos kultūra (Krzak, 1970, pav. 122:1). Greičiausiai RAK priklausė ir ovalus skridinys iš Palangos rinkinio

(pav. 82:9). Tokių aptikta ir PmK paminkluose, pvz., Žuceve (Žurek, 1954, pav. 37:1; Tetzlaff, 1970, pav. 126:1).

Skridinių su kryžma aptikta ir PmK kapuose, pvz., Mužynove (buv. Groß Morin), Bydgoščio raj., Lenkijoje, kur jie rasti kartu su ankstyva virveline (Bendrojo horizonto) keramika ir laiviniai kovos kirviai (Koško, 1989:46–58, Šturms, 1953:173) bei Zlotos kultūros kapuose (Krzak, 1970). Vidurio Europoje taip pat aptinkama tokių duobutėmis kryžmai arba aplink papuoštų skridinių, tik jie padaryti iš kiaukutų (Buchvaldek, 1961, Wolf, 1992:191, pav. 4:3–5). Labai panašių spinduliais išdėstytomis duobutėmis puoštų skridinių iš elnio rago ir kaulo rasta Šveicarijos VKK gyvenvietėse (Wolf, 1992, pav. 4:1–2). Bohemijoje rasta varinių plokštelių, papuoštų taškučių kryžma (Šumberová, 1992, pav. 1, A8).

Savitų formų dirbinių rasta vos po vieną. Tiesa, jie dažniausiai nebūna visai naujai išrasti, bet tik perdirbti iš senųjų formų. Tokia buvo Šventosios 1A radimvietėje aptikta laivelio pavidalo sagė, kurios išlikusi tik pusė (pav. 107:3). Ji buvo plokščia apatine puse ir ryškia briauna paviršiuje. Sveika ji turėjusi būti apie 9 cm ilgio. Tai tolimesnė vidurinio neolito sagės, tokios, kaip iš Palangos rinkinio (pav. 85:8), tąsa, tik ši vėlyvoji turi kiaurai pragręžtas skylutes, kaip rastosios Šventosios 6-ojoje. Panašių sagių liekanų aptikta ir Sarnatės V ir I aikštelėse (Ванкина, 1970:109–110, lent. XLIV:1, 2). Beje, T aikštelėje rasta ir virvelinės keramikos. Tokios sagės skiriamos PmK, nors jų rasta nedaug. Kiaurai pragręžtomis skylutėmis sagė buvo ir Žuceve (Žurek, 1954:23, pav. 37:2; Tetzlaff, 1970, pav. 126:2). Laivelio pavidalo sagė su 4 skylutėmis skersai buvo ir Stegnos depozite, Gdanskio žemumoje (Kilian, 1955:57, pav. 274).

Šios laivelio pavidalo sagės, matyt, buvo vietinis senųjų laivelinių sagių variantas, ir jos nebuvo platinamos. Nuo ankstyvųjų jos skiriasi griežtesnėmis formomis ir kiauromis skylutėmis.

Kitas Šventosios 1A radimvietėje aptiktas savitas dirbinys – tai asimetris, gerai nupoliruotas plokščio pusės lėšio pjūvio, į segmentą panašus skirstiklis (?) (pav. 106:18). Jam atitikmenų nerasta.

Savitas apskritas kabutis rastas 36-ojoje radimvietėje (pav. 374:5). Jis išsiskiria keturkampiu pjūviu ir vienodo storio liemeniu. Skylutė – viename pakraštyje, kūginė. Beje, jis rastas kiek nuošaliau nuo pagrindinės radimvietės, galėjo būti vėlesnės kilmės.

Kiti papuošalai. Šventosios 1A radimvietėje aptikta tik viena pragręžta šuns iltis (pav. 103:2). Kitose PmK gyvenvietėse bei kapuose būta ir įvairių laukinių žvėrių dantų bei ilčių amuletų. Šarnelėje, šalia gintarinio neapdirbto kabučio, rasta pragręžtų briedžio dantų bei iš šerno ilčių išpjautų plokštelių (Butrimas, 1996:189, pav. 21). Pragręžtų žvėrių dantų aptikta ir Žuceve (Žurek, 1954, lent. XII:18, 19), Latvijoje Abuoros kapuose (Лозе, 1979:43–52) ir Kreičių gyvenvietėje (Zagorskis, 1961:11, lent. II), taip pat Zlotos kapuose (Krzak, 1970, pav. 192:10). Paprotys puoštis žvėrių dantimis-amuletais atėjęs iš senesnių vietinių kultūrų.

Tarp kitų papuošalų minėtina Šventosios 17-ojoje radimvietėje aptikta kaulinės plokštelės, panašios į sagutę, su išilginiu grioveliu, dalis (pav. 312:6). Šventosios 1A radimvietėje rasti du akmeniniai kabučiai. Vieno (pav. 103:1) skylutė galėjo būti ir natūrali, bet tai nereiškia, kad jis nebuvo nešiotas. Beje, jis labai artimas Šventosios 2/4 A plokštelei su skylute. Antrasis buvo natūralus trikampis akmenėlis su pragręžta V pavidalo skylute (pav. 103:3). Akmeniniai natūralių formų kabučiai būdingi įvairioms vėlyvojo neolito kultūroms – nuo Šveicarijos iki šiaurinės srities. Dažniausiai jie būna pailgi keturkampiai arba ovalūs (Pape, 1978:132).

Simbolika. Šventosios PmK gyventojai nesukūrė naujų simbolių, kaip, beje, ir mažai gavo iš bendro VKK simbolių lobyno. Visi simboliai buvo paveldėti iš RAK. Išliko dvejopas pasaulio modelis – vertikalus ir horizontalus. Keturdalį pasaulio vaizdą matome skridiniuose su kryžma (pav. 107:5; 385:2) – toks būdingas RAK, tik dar labiau išdailintas. Vertikalų pasaulio modelį matome kabutyje su skersinėmis juostelėmis (pav. 107:1, 4), jis irgi paveldėtas iš RAK. Beje, PmK radiniuose nebematyti tokio aiškaus zonų išskyrimo, nes to, matyt, jau nebereikėjo. Kreiptas dėmesys į dirbinio grožį, kabučio formą, o horizontalios juostos liko tik kaip simbolio priminimas.

Keramikos puošyboje taip pat galime įžiūrėti zoninį paskirstymą, paveldėtą iš RAK. Kai kurių taurių ar net puodynų kaklelius juosiančios juostelių eilės perskirtos keturiose vietose – apsaugota iš visų keturių pusių. Pasaulio santvarkos mėgdžiojimas yra apeiginis veiksmas, nes visa buitį buvo persunkta dvasinių vaizdinių. Reikia manyti, kad ir horizontalus indo suskirstymas zonomis, be puošybinės, turėjo ir apeiginę prasmę.

PmK ornamentikoje dar neturime motyvų, kurie išreikštų Žemės motinos sąvoką – ją Nidos keramikoje išreiškia, pvz., užbrūkšniuotų trikampių motyvai (Rimantienė, 1989:170–175).

Ryšius su dar senesne – NaK – ideologija rodo ilties amuletas (pav. 103:2), beje, vienintelis. Tai medžiotojų pasaulėvaizdžio palikimas.

Žemdirbių kultūroms ypač būdingas kirvio simbolis. Kirviai buvo laikomi didžiausia brangenybe, šventais objektais, dievų dovana žmonėms. Paaukotų kirvių, ypač gražių, gerai nugludintų, padarytų iš brangios įvežtinės medžiagos, nemažai būta PTK ir RAK radimvietėse. Kirvių aukojimą paveldėjo ir PmK gyventojai. Kirviai simbolizavo dangiškąją ugnį bei galią (Babel, 1980). Pamarių kultūroje patys garbingiausi buvo laiviniai kovos kirviai, perimti iš VKK. Tačiau nenureikšminti buvo ir iš RAK paveldėti gerai gludinti titnaginiai kirveliai iš įvežtinės medžiagos. Prie simbolių priskirtini ir gyvatgalviai kapliai. Vieno tokio nuolauža rasta Būtingės 1-ojoje radimvietėje.

Aukojimas. Aukojimas, kaip viena svarbiausių kulto apeigų, paveldėtas iš NaK ir RAK. Įsigalėjusios žemdirbystės gyventojai daug kur praktikavo aukų deginimą, tuo tarpu Šventojoje matome tik senuoju papročiu pelkėse paskandintas aukas.

Tokia alkvietė turėjo būti minėto Šventosios 1A aptvaro išorinėje pusėje prie vartų. Vieta tuo metu buvo pašlapusi, dumblēta, tuo tarpu kitapus aptvaro, taip pat kitapus pelkutės buvo sausa. Tyrinėjimų metu pelkės sluoksnis

buvo smarkiai suplotas ir gana kietas, tačiau aukojimo metu jis turėjo būti gana storas ir dumblētas, nes mediniai dirbiniai išliko gana gerai. Pelkė ir stovintis vanduo – tai tipiška aukų vieta įvairiais laikotarpiais (Bradley, 1990; Karsten, 1994).

Auka – tai dovana, suartinanti žmogų su antgamtinėmis būtybėmis. Santykis su tomis būtybėmis būna gana savitas – duodama, kad gautum. Aukoms tiko brangūs dirbiniai, naudoti buityje, bet ir specialiai apeigoms ar aukoms pagaminti, tačiau būdavo aukojami ir gyvenime nebetinkami, iš apyvartos išėję, sulūžę dirbiniai.

Visose kultūrose buvo apeiginių indų, kurie tiko ir kapams, ir aukoms. PmK tokie apeiginiai indai buvo didžiosios amforos, vazos, kai kurios taurės. Jie dažniausiai patekdavo ir į kapus. Šventosios 1A radimvietės amfora, vazos, be abejo, buvo paaukotos kaip apeiginės. Aiškiai apeiginiai puodai buvo ir rastieji prie Šventosios 9-osios užtvankos. Šie buvo nulipdyti iš labai trapios molio masės, su daugybe grūsto granito priemaišų, tad begulėdami vandenyje sutrupėjo į mažus gabalėlius. Vienas jų buvo ištaisai puoštas spygliuotos vielos ornamentais, kiti – tik virvelėmis prie briaunos. Puodai, juo labiau sveiki, negalėjo atsitiktinai patekti ties užtvankos viduriu. Jie buvo paskandinti sąmoningai. Įdomus ženklas, kad šalia puodų buvo įmestas ir dailaus darbo medinis šaukštas. Paaukotų šaukštų kartu su puodais aptinkama ir kitose pelkėse. Kartais jie būna labai išgražinti. J. Ailio (Ailio, 1912), auka laikydamas puošnų šaukštą iš Lauko Suomijoje, jį sugretino su moderniais laikais medžiotojų aukotais šaukštais ir puodais Rytų Suomijoje bei Karelijoje. Ten, tam tikroje aikštelėje tarp pelkių po medžioklės buvo verdamą mėsa tošiniame puode, valgoma tošiniaus šaukštais, o likučiai kartu su šaukštu ir puodu paskandinami pelkėje – paaukujama aukštesniosioms būtybėms.

Nors vadinami kovos kirviais, laiviniai kirviai buvo ir apeiginiai. Jie visai netiko kovai, ypač mažiukai. Jie buvo tam tikrą žmogaus statusą pažymintys ženklai, kurie, žmogui keičiant statusą, t. y. pereinant į kitą amžiaus tarpą, buvo vis keičiami, kaip tai atliekama primityviųjų tautų gyventojų (Malmer, 1992:243).

Kirviai tiko ir aukoms. Šventosios 1A radimvietėje prie pat aptvaro rastas laivinis kovos kirvis su visu mediniu kotu buvo paaukotas. Antra auka buvo Būtingės 2-ojoje radimvietėje rastas mažas aukų depozitas – tai laivinis kirvelis, gintarinis skridinys su kryžma ir briedžio kaktikaulis nupjautais ragais (pav. 385). Depozitas galėjo būti ir vienas dirbinys (Karsten, 1994:22; Nielsen, 1977:90–91), nors pavieniai radiniai gali kelti abejonių. Dalis jų gali būti likę iš sunykusių ar suardytų kapų, tačiau tie, kurie aptikti pelkėse ar bent smarkiai pašlapusiose vietose, greičiausiai buvo aukų depozitai. Tad ir trečiasis laivinis kirvelis, aptiktas prie 25-osios radimvietės, greičiausiai buvo aukų depozitas (pav. 350) (jis apgadintas vėliau bekasant žemę). Labai dailus titnaginys kirvelis prie Šventosios 9-osios užtvankos (pav. 303:3), be abejo, irgi įmestas kaip auka. Šventosios 1A alkvietėje paaukoti ir prasto akmens įveriamieji kirveliai, vartoti buityje, net apdaužytai ašmenimis.

Nors dauguma aukų depozitų Skandinavijoje žinoma iš vidurinio neolito laikų (Brøndsted, 1960:238–240), tačiau netrūko jų ir vėlyvajame (Malmer, 1962:476tt; 2002:136–168, Davidsen, 1976). Išskirtinis požymis tas pats – jie aptikti pelkėse.

Aukodavo ir nebenaudingus daiktus. Tokia auka reiktų laikyti seną sutrešusį luotą, paskandintą prie Šventosios 9-osios užtvankos. Šiaip nuskęsti tokioje vietoje luotas negalėjo. Iš Danijos žinomas ne vienas senas paskandintas, t.y. paaukotas, luotas (Brøndsted, 1960:218). Beje, juose dažnai būna įdėta ir paaukotų dirbinių, net ugnis kūrenta. Nereiktų stebėtis, kad į Šventosios 1A aukų duobę pateko ir visiškai buitinių dirbinių ir net liekanų, tokių kaip titnago skaldytiniai, gremžtukai, strėlių antgaliai, žvejybos įrankių dalys. Tokias pat aukas matome buvus ir Alvastruje, Pietų Švedijoje (Browall, 1986). Neabejojama, kad Alvastra buvo ne gyvenvietė, o ritualinė vieta (Malmer, 1982; 1986:97–99). Joje rasta po grindimis pakastų, t.y. paaukotų, ne tik dviašmenių kovos kirvių, bet ir daugybė titnagų ir titnaginių dirbinių bei pavienių gyvulių kaulų. Gali būti, kad visa tai žmonės atsinešdavo į apeiginius susirinkimus, o paskui paaukodavo.

Visa tai yra tik nuotrupos, iš kurių galima tik kai ką spręsti apie to meto žmonių pasaulėvaizdį. Matyti, kaip jis glaudžiai susijęs su senesniais vietiniais papročiais. Daug kas paveldėta iš NaK ir RAK, ypač iš pastarosios, nes ji jau buvo žemdirbių kultūra.

PAMARIŲ KULTŪROS GYVENTOJAI

Keldami PmK antropologijos klausimus, turėtume pasinaudoti duomenimis iš pastaruoju metu daugiausia vakarinėje Lietuvos dalyje tyrinėtų kapų su laiviniams kovos kirviais bei kitomis atitinkamomis įkapėmis; mirusieji juose paguldyti miego padėtyje (Česnys, 1990; 1991a; 1991b; Butrimas, Česnys, 1990; Butrimas et al., 1985; Kuskas et al., 1985). Pasak G. Česnio, jų kaukolės buvo nepaprastai masyvios, dolichokraninės, platoko griežtos profiliuotės veido. Jos artimos žinomo VKK pilkapiu Kaliningrado srityje, vadinamojo Kaupo (dabar Mochovoje) (Kilian, 1955:64–68), kaukolėms (Perret, 1943:337–340).

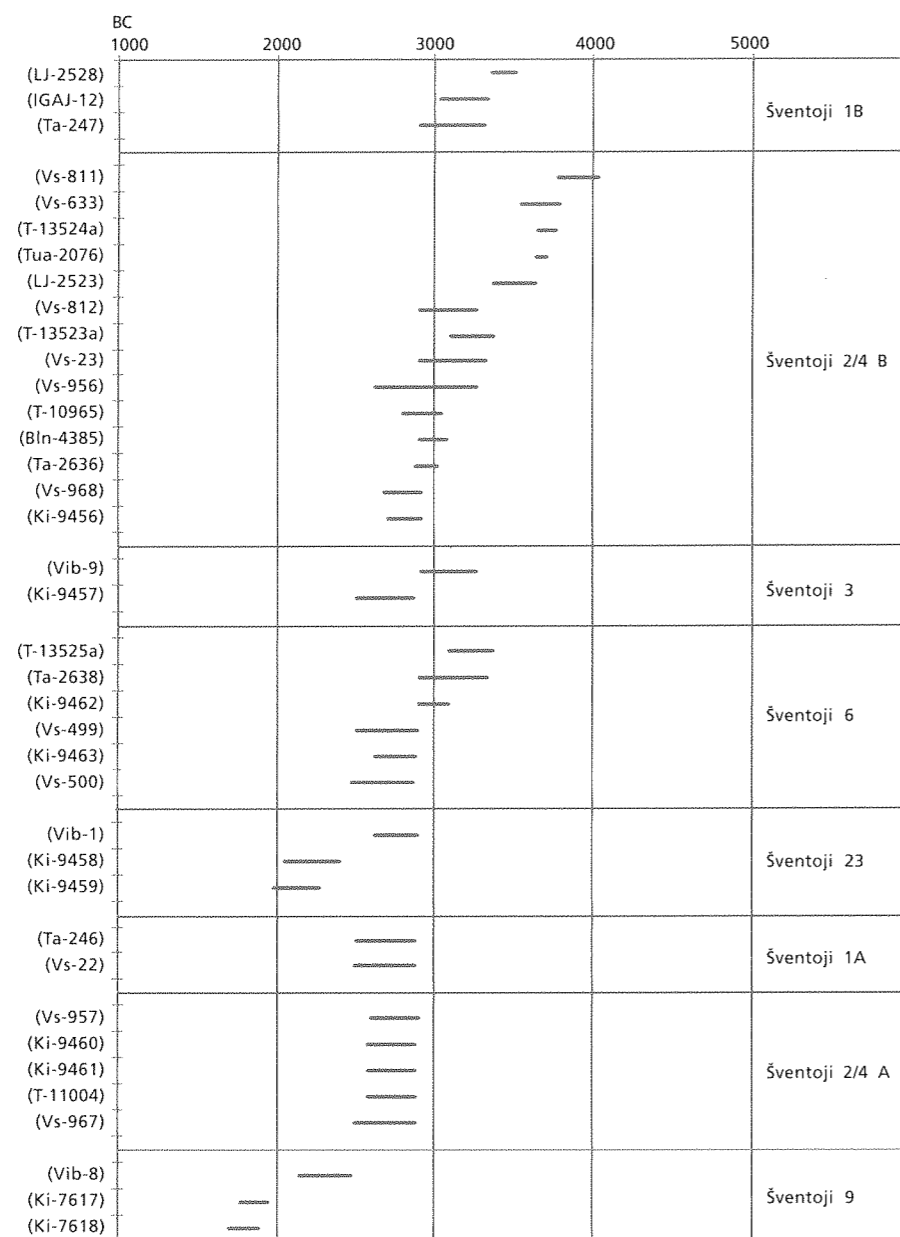
G. Česnys sugretino PmK kaukoles, iš vienos pusės su Laivinių kovos kirvių kultūros kaukolėmis, iš kitos pusės, su NaK bei NemK kaukolėmis ir pabrėžė, kad šios abi serijos sudaro priešingus poliūs. Tų abiejų serijų fone, kaip ryškiai matyti iš G. Česnio suvestinėje pateiktos kraniologinės serijos (Česnys, 1990; 1991a, pav. 4; 2001), PmK kaukolės įtelpa maždaug per vidurį, tačiau arčiau NaK bei NemK. Be to, jos artimos ir RAK kaukolėms. Tai rodo, kad jų metizacijos procesas dar nebuvo baigtas. Tai buvo pirmas žingsnis į baltų antropologinio tipo formavimąsi.

KULTŪRŲ TARPUSAVIO RYŠIAI

Šventosios radiniai davė labai daug dėkingos medžiagos ne tik V–III tūkst. pr. Kr. pajūrio žmonių gyvenimo būdai, papročiams, net kai kuriems pasaulėžiūros bruožams pažinti, bet išryškino ir visų keturių to meto Lietuvos akmens amžiaus kultūrų tarpusavio santykius. Išryškėjo ne tik kultūras skiriantys bruožai, kuriuos geriausiai pabrėžia keramikos ir akmeninių dirbinių skirtingumas, bet ir tai, kas jas visas jungia, o tai svarbiausia. Be to negalima susidaryti aiškaus akmens amžiaus istorijos vaizdo, pagrįsto kultūrų tarpusavio ryšiais. Įvairių kultūrų radiniai leidžia įterpti šio nedidelio plotelio aplink vieną lagūną paminklus į kaimyninių kultūrų kontekstą. Tai įmanoma padaryti, nes jie atspindi ne tik lokalius reiškinius, bet didžia dalimi padeda spręsti ir visos Lietuvos neolito istorijos klausimus.

Radiokarboninių datavimų duomenimis, Šventosios paminklas apima apie 2000 metų laikotarpį (pav. 80), t. y. ankstyvojo neolito pabaigą, visą vidurinį neolitą ir vėlyvojo neolito pradžią (nors pasitaikė ir atskirų vėlesnių radinių).

Ankstyviausi NaK gyventojai prie lagūnos pasirodė V–IV tūkst. pr. Kr. sandūroje. Nors svarbiausias to meto žmonių verslas dar buvo medžioklė, tačiau gausybė žuvų lagūnoje pritraukė juos sezoniskai ir čia lankytis. Tai pačios ankstyvojo neolito pabaigos laikotarpis. Šio laikotarpio keramika yra grynai vietinė, joje nepastebima jokių su kitomis kultūromis bendravimo požymių. Keramika išsiskiria organinėmis priemaišomis molio masėje ir mažai reglamentuota ornamentika. Ankstyviausios keramikos aptikta tik Šventosios 2/4B radimvietėje. Tačiau nei stratigrafiškai, nei planigrafiškai jos atskirti nuo vėlesnės, vidurinio neolito, keramikos buvo neįmanoma, nes ši radimvietė buvo labai daug kartų lankyta žvejybos vieta, kurios visi radiniai nusmego į vieną horizontą. Išskirti galima tik tipologiškai ir gretinant su kitų vidurinio neolito radimviečių keramika. Vis dėlto didžioji 2/4A radimvietės keramikos dalis priklausė jau viduriniam neolitui. Vidurinio neolito pradžios požymis – tai pirmieji importiniai radiniai, kurie rodo užsimezgiusius, nors dar tik epizodinius, ryšius su RAK bei ŠDKK gyventojais, ir tai

80 pav.
Suvestinė Šventosios
radimviečių kalibruotų
radiokarboninių datų
diagrama

greičiausiai per tarpininkus. Tokie ženklai – tai 2/4B radimvietės skalūno buožės dalis ir 3-iosios radimvietės diabazo skobtelis. Keramikoje atsirado mineralinių priemaišų molio masėje, ornamentika tapo labiau reglamentuota. Apytikriai vidurinio neolito pradžia galėtų būti laikyti IV tūkst. pr. Kr. pirmąjį ketvirtį. Tik antrojoje vidurinio neolito pusėje užsimezgė pastovesni ryšiai su RAK (23-ioji radimvietė), o kiek vėliau su ŠDKK gyventojais (26-oji radimvietė). Tačiau gyventi kartu ar šalia NaK gyventojų ateiviai pradėjo tik IV ir III tūkst. pr. Kr. sandūroje – vidurinio neolito gale (2/4A ir 6-oji radimvietės), įsigalint žemdirbystei.

Vėlyvasis neolitas prasidėjo III tūkst. pr. Kr. pirmajame ketvirtyje, kai pasirodė PmK gyventojai. Pamarių kultūroje dar žymūs abiejų vietinių vidurinio neolito kultūrų (NaK ir RAK) elementai, nors keramikos formos aiškiai Virvelinės keramikos kultūros tipo. Reiktų manyti, kad PmK susidarė pamariuose kiek toliau į pietus nuo Lietuvos. Ateidama į Lietuvos pajūrį, ji atsinešė ir nemažai Nemuno kultūros elementų, kuriuos gavo kartu su titnago žaliava. PmK, skirtingai negu NaK, daugiausia naudojo įvežtinį, ne vietinį titnagą. PmK, kaip ir RAK gyventojai, vertėsi žemdirbyste. Tačiau ir vieni, ir kiti pajūryje prisitaikė prie vietinių papročių, sezoniškai užsiimdami žvejyba tose pačiose iš seno pažįstamose žūklės vietose, naudodami vietinius įrankius: tinklus, bučius, venterius, ungurių šakes ir pan. Net aukojimui pasirinkdavo tas pačias lagūnos priekrantės vietas. Tik ŠDKK pasirodymas buvo laikinas epizodas, nepalikęs vėliau pėdsakų. Kurį laiką įvairių kultūrų gyventojai gyveno šalimais, bendraudami mainais ir ypač egzogaminėmis vedybomis, kol galiausiai, iš Europos plintant žalvario amžiaus tradicijoms, suvienodėjo.

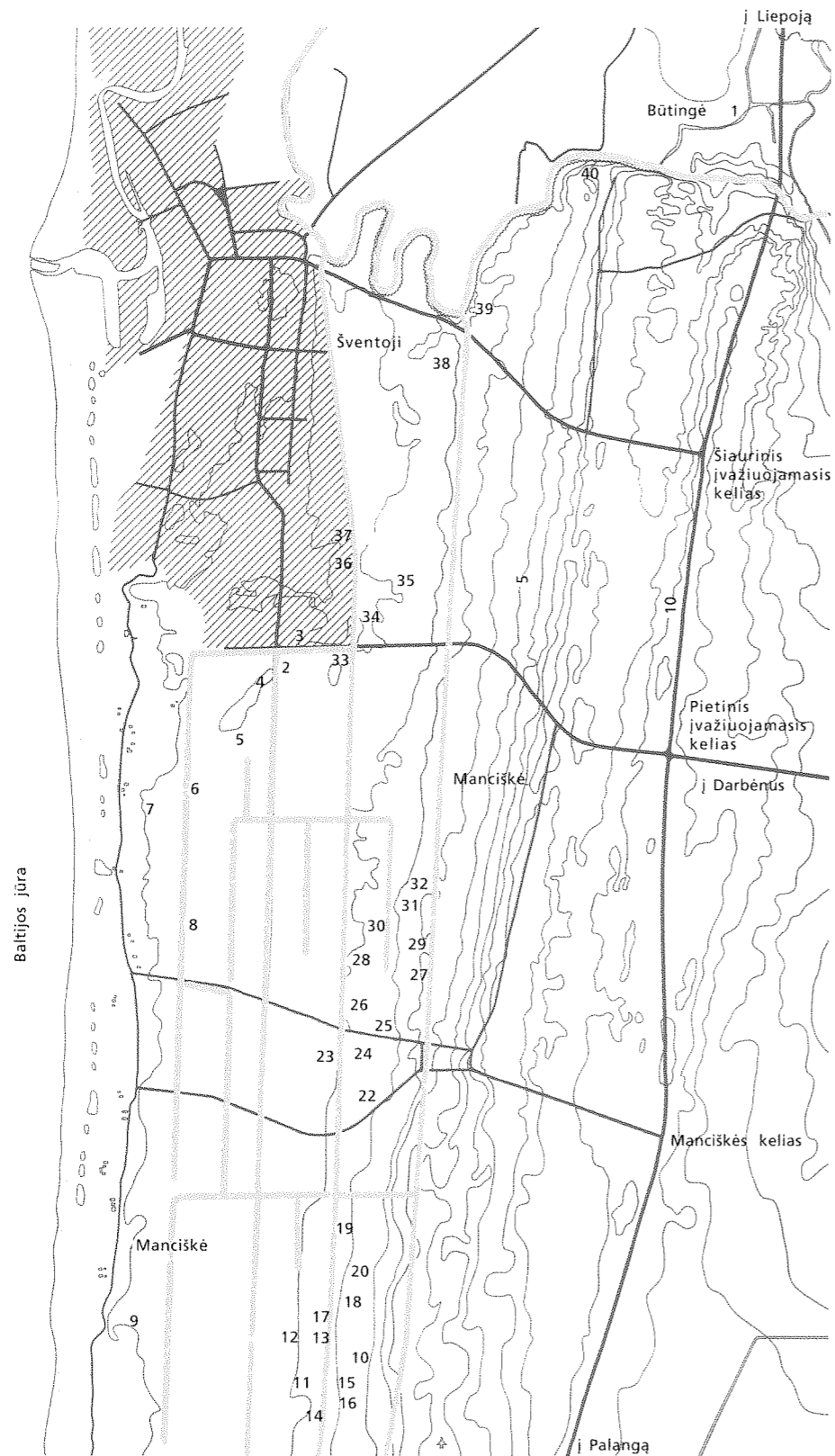
*Archeologiniai kasinėjimai Šventojije.
G. Grižo nuotrauka*

Paminklų tyrinėjimai

Šioje knygos dalyje skelbiama visų tyrinėtų ir žvalgytų Šventosios paminklų medžiaga jų eilės tvarka. Visi tyrinėjimų planai ir pjūviai darbo metu buvo braižyti 1:20 masteliu ir šiuo metu saugomi Lietuvos Istorijos instituto archyve (nuorašai Lietuvos Nacionaliniame muziejuje). Čia pateikiame tik charakteringiausias atskirų perkasų iškarpas ir nedetalizuotus kasinėtų vietų planus. Tyrinėjimo kvadratai visur perkasose yra 2x2 m dydžio.

Šioje dalyje stengiamasi parodyti atskirų paminklų radinių visumą pagal vieningą planą ir kuo išsamiau apibūdinti radinius jų neanalizuojant – tai jau buvo padaryta kalbant apie kultūras. Radiniai kartojasi įvairiuose paminkluose, ir jų analizė galėjo būti efektyvi tik lyginant vienus su kitais. Apie ūkio bei pasaulėžiūros raidą juo labiau galima spręsti tik iš radinių visumos, todėl prie pačių radinių paaiškinimų beveik nėra.

Lokalizuodami paminklus dažnai turėjome griebtis ne visai pastovių ir sunkiai atsekamų orientyrų. Kadangi visas plotas buvo perkirstas keturiais atvirais drenažo kanalais, į kuriuos atsiveria uždarieji kanalėliai, tai prie jų ir siejome mūsų tyrinėtus paminklus. Vidurinį kanalą vadiname pagrindiniu, nes jis sujungtas su vandens reguliavimo stotimi. Rytinis kanalas galėtų būti vadinamas ir senuoju, nes buvo iškastas dar XIX a. pabaigoje. Lygiagrečiai su pagrindiniu eina du vakariniai (I ir II) kanalai. Uždarytų kanalų žiotys turi savo melioracijos numerius. Skaitytojui šie numeriai, aišku, nieko nesako, todėl, kad būtų aiškiau, radimviečių vietą susiesime su įvažiuojamaisiais į Šventąją keliais. Tų kelių yra trys. Per miestelį eina šiaurinis iš Liepojos plento įvažiuojamasis kelias. Į pietus nuo miestelio eina pietinis įvažiuojamasis kelias. Dar toliau į pietus eina Manciškės kelias, vedantis iš kaimo į pajūrį. Pagal kopas išilgai pajūrio eina Ošupio (dviračių) takas (pav. 81).

81 pav.
Šventosios radimviečių
dabartinė situacija

PIRMIEJI RADINIAI

Pirmieji Šventosios pelkių radiniai pačioje XIX a. pabaigoje pateko į Tiškevičių šeimos rinkinius. Tai vadinamasis Palangos lobis. Tačiau tik praėjus daugiau kaip pusšimčiui metų buvo išsiaiškinta, kad didžioji to rinkinio dalis buvo iš Šventosios akmens amžiaus radimviečių.

Savotiškos šio rinkinio sudarymo aplinkybės.

Tiškevičių šeima, kuriai priklausė dideli žemės plotai Kretingos, Palangos bei Šventosios apylinkėse, pagrindinę rezidenciją buvo pasistatę Kretingoje (dabar Kretingos kraštotyros muziejus). 1897 m. Feliksas Tiškevičius pasiryžo statyti ir vasaros rezidenciją Palangoje bei steigti kurortą. Rūmams statyti pasirinkta vieta netoli jūros, prie legendinio alkakalnio, vadinamo Birutės kalnu, seno miško pakraštyje. Pasikviestas garsus landšafto architektas E. F. André į šį kraštovaizdį įkomponavo puikų parką su tvenkiniais. Iš tvenkinių žemių supylė kalvelę, kuri uždengė pirmąjį rūmų aukštą ir taip suteikė visam ansamblui iškilmingumo. Buvo atvežta daug įvairių nevietinių želdinių, kurie kartu su vietiniais, nuo seno čia augusiais medžiais, sudarė iki šiol gražiai išlikusį ir puoselėjamą parką. Tačiau aplinkinė dirva buvo grynas smėlis. Jai pagerinti iš Šventosios pelkių, kur jau buvo iškastas pirmasis (senasis) sausinimo kanalas, vežimais buvo gabenamos durpės. Darbininkai, skleisdami atvežtąsias durpes, aptikdavo gintarų bei gintaro dirbinių, kuriais labai susidomėjo rūmų savininkas. Jis vaikščiodavo tarp dirbančių žmonių su smulkiais sidabriniais pinigėliais kišenėje ir tuoj pat gerai sumokėdavo už kiekvieną radinį. Tuo metu darbininkai, matyt, tyčia slėpė tikslias radimo vietas, todėl ilgą laiką, pavadintas Palangos lobiu (pav. 82, 83), šis rinkinys neturėjo metrikos.

Žinoma, kad šis rinkinys yra buvęs Paryžiaus parodoje, kur jis buvo labai brangiai įvertintas (Tarvydas, 1937). 1936 m. Tiškevičių šeima šį Felikso Tiškevičiaus testamentu paliktą rinkinį padovanojo Kretingos kraštotyros muziejui. Tada jis pirmąkart buvo paskelbtas (Tarvydas, 1937; Puzinas, 1938:19). Tačiau Kretingoje jis buvo neilgai, nes tuoj buvo deponuotas Kaune naujai įrengtoje Kultūros muziejaus archeologijos skyriaus ekspozicijoje.

Palangos Tiškevičių rūmuose įsikūrus Gintaro muziejui, 1963 m. šis rinkinys vėl grįžo į Palangą ir šiuo metu eksponuojamas minėtame muziejuje.

Pradėjus kasinėjimus Šventoje, ėmė rasti žmonių, ano meto darbininkų vaikų, kurie atsiminė tą durpių vežimą parko želdiniams, ir Kretingos muziejaus direktoriui J. Mickevičiui pavyko apytikriai nustatyti vietą, iš kur tos durpės buvo kasamos. Vieta sutampa su rytinės buvusios lagūnos pakrantės radimvietėmis, kurias įvardijome kaip 25–30-ąją. B. Tarvydo skelbta, kad dalis rinkinio gulėjusi vienoje krūvelėje – tai būtų lyg depozitas, tačiau to patikrinti negalima.

Be to, 1907 m. Feliksas Tiškevičius Lenkų mokslo bičiulių draugijai padovanojo 27 gintaro dirbinius, kurie dabar saugomi Nacionaliniame muziejuje Vilniuje. Radimo vieta nenurodyta, tačiau galėtume spėti, kad jie buvo iš to paties Šventosios rinkinio.

82 pav.
F. Tiškevičiaus (Palangos) rinkinio gintariniai dirbiniai (GM)

83 pav.
F. Tiškevičiaus (Palangos) rinkinio gintariniai dirbiniai (GM)

Beje, į šį rinkinį, šalia akmens amžiaus radinių, buvo patekę ir vėlesnių, matyt, darbininkų atneštų iš apylinkių geležies amžiaus kapinynų. 1936 m. perduoti Kretingos muziejui ir B. Tarvydo buvo aprašyti 153 eksponatai. Iš jų vėliau į Kauną buvo pervežta 139. Kiek tarp jų buvo tikrai Šventajai, t.y. akmens amžiui, priklausiusių, nustatyti sunku, tačiau vis dėlto apie 120–130 egzempliorių galima skirti akmens amžiui, nes jie atliepia Šventosios tyrinėjimų metu rastus radinius.

Kretingos rinkinyje didelę grupę – 30 egzempliorių – sudarė sagutės su V pavidalo skylute bei jų dalys, taip pat jų ruošiniai (pav. 82:1–6, 10, 16). Tarp jų buvo pora retušuotų, dar be skylučių, ir dvi retušuotos bei pragręžtos. 4 sagutės buvo gludintos, nors dar be skylučių. Pora sagučių buvo kiau-rai pragręžtų, iš jų vienoje pragręžtoje buvo likusi V pavidalo skylutė. Dauguma sagučių buvo apskritos, lęšinės, 1,2 – 3,4 cm dydžio. Tik viena ne visai taisyklinga sagutė siekė 4,7 cm skersmens (pav. 82:10). Viena retušuota sagutė buvo ovali, 3,05 cm ilgio ir 2,45 cm pločio (pav. 82:4), viena, per vidurį pragręžta, buvo panaši į keturkampę.

Įvairesni buvo kabučiai, kurių, kartu su ruošiniais, surinkta apie 40 egzempliorių (pav. 83). Tarp jų buvo ir visai natūralių gintaro gabalėlių su skylute arba labai menkai pataisyto pavidalo (pav. 83:8, 19–22). Buvo kabučių ir perdirbtų iš kitų papuošalų. Tačiau daugumą stengtasi padaryti trape-cijos pavidalo (pav. 83:1–4, 7), beje, taikantis prie natūralios gintaro plokš-telės. Kai kurių šoninės briaunos buvo kiek įsmaugtos – atrodo, taip norėta jiems suteikti panašesnę į žmogaus pavidalą formą. Ryškiausias 4,8 cm ilgio kabutis (pav. 83:4) turėjo lyg įsmaugtą kakliuką. Jis buvo gludintas, bet nepoliruotas. Išsiskiria keli kabučiai. Vienas kabutis buvo karpytomis briaunomis (pav. 83:11), vienas buvo ovalus, 4 cm ilgio, su dviem skylutėmis viršuje (pav. 83:13). Prie išsiskiriančių priskirtina pora plačių kabučių įgaubtu pagrindu (pav. 83:14, 15) ir smarkiai paplatintu pagrindu (pav. 83:10). Be to, buvo keletas didelių trapecinių kabučių ruošinių, tarp jų vienas 7 cm, o antrasis net 9 cm ilgio (pav. 82:21).

Vamzdelinių karolių bei jų dalių rinkinyje buvo 15 (pav. 82:20–25), tačiau tik vienas buvo visai išbaigtas, gludintas ir poliruotas, 4,2 cm ilgio, kiek susiaurintais galais. Dar vienas buvo tik apgludintas, o kiti retušuoti, be skylučių ar pradėtomis gręžti skylutėmis. Tarp jų buvo išilgai perskilusios keturių karolių puselės. Viena tokia puselė, ją pragręžus per vidurį, vėliau buvo panaudota kaip karolis.

Rasta ir gintarinių grandžių bei skridinių ir jų dalių. Tačiau šalia jų rinkinyje buvo ir į grandis panašių geležies amžiaus verpstukų smagračių bei karolių. Tik 10 jų galėjo priklausyti Šventosios rinkiniui (pav. 82:10, 14–18). Ryškus pavyzdys yra 4,7 cm skersmens plona (0,8 cm storio) grandis su didele skylute (pav. 82:17). Rasta ir labai didelių apvaliomis briaunomis trapecinio pjūvio grandžių – viena 6,2 cm skersmens, kita net 7 cm skersmens. Išsiskyrė vienas ne visai taisyklingas plokščias (0,8 cm storio) 3,9 cm skersmens skridinys gražiai gludintu, aprintu paviršiumi, beveik cilindrine sky-

lute arčiau vieno krašto (pav. 82:18). Šiame rinkinyje buvo ir nebaigtas 5,5 cm skersmens skridinys su dviguba V pavidalo skylute (pav. 82:15) ir dar keli mažesni skridinukai bei jų dalys.

Be to, rinkinyje buvo keletas vienetinių dirbinių. Iš jų išsiskiria ovalus 7,1 cm ilgio lęšis su skylute per vidurį ir dviem perlūžusiomis ašselėmis galuose. Antroje pusėje matyti V pavidalo skylutės liekanos. Jis buvo padarytas iš margo, šviesaus, neskaidraus gintaro. Paviršiuje buvo lenktų linijų taškučių kryžma (pav. 82:9). Dirbinys labai nusipoliravęs – matyt, ilgai nešiotas.

Antras panašaus tipo dirbinys – tai luotelio pavidalo sagė, buvusi 6 cm ilgio (išlikusi 5,65 cm) ir 2 cm pločio (pav. 82:8). Ji taip pat neskaidraus, tamsaus gintaro. Paviršiuje gana ryški išilginė briauna. Sagė papuošta trimis dvigubomis skersinėmis taškučių juostelėmis.

Matyt, buvusi ir antra, didelė luotelio pavidalo sagė, tačiau perlūžusi per pusę. Likusi trikampė, 5,4 cm ilgio ir 3,5 cm pločio dalis. Atrodo, kad perlūžusią ją dar bandyta taisyti išgręžus kampuose dvi mažas skylutes, per kurias ji turėjo būti sujungta su neišlikusia antrąja puse. Tai, matyt, nepavykus, apgludinus briaunas, ši dalis buvo paversta kabučiu su dviem skylutėmis plačiajame gale (pav. 82:7). Dar mažas trikampis gintaro gabaliukas galėjo irgi būti tokios sagės kampelis.

Labai savitas 5,2 cm ilgio žmogelio pavidalo kabutis (pav. 83:5) su gana didele skylute galvutėje ir dviem kojytėmis (viena nulūžusi). Dirbinėlis plokščio lęšio pjūvio.

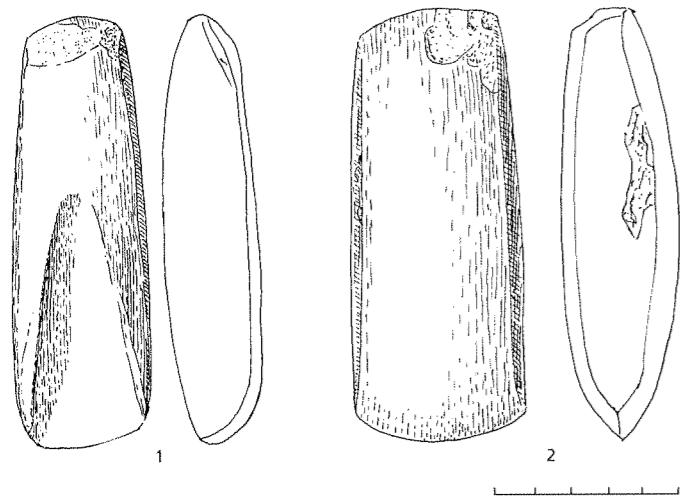
Antra, greičiausiai irgi žmogų vaizdavusi figūrėlė, kurios apačia buvo seniai nulūžusi, buvo ovalaus pjūvio, 4,3 cm ilgio, 2,5 cm pločio ir 1,1 cm storio. Paviršius retušuotas, tik kai kur pagludintas. Galvutė ir šonai apgludinti facetėmis (pav. 83:6). Figūrėlių ruošiniai, matyt, buvo ir 2 plokštelės (pav. 82:19, 20).

Prie šios grupės priskirtina (šiek tiek apgadinta) 2,9 cm ilgio figūrėlė, primenanti falą (pav. 82:13).

Šiame rinkinyje buvo keletas dirbinių, kurie nesikartoja kasinėtose radimvietėse, tačiau priklauso akmens amžiui. Tai kabutis karpytais pakraščiais (pav. 83:11), dvigubą sagą primenantis dirbinėlis (pav. 82:11), stori trumpi karoliukai ir kt.

Tarp 1907 m. F. Tiškevičiaus į Vilnių atvežtųjų dirbinių buvo 3 lęšinės sagutės, iš kurių viena ovali, 3,9 cm ilgio, kitos apskritos mažytės. Be to, buvo 6 natūralūs, menkai apdirbti 1,6–3,45 cm ilgio trapeciniai kabučiai, 3 kabučių ruošiniai, 3 vamzdelinių karolių ruošiniai, 1 per vidurį pastorintas vamzdelinis karolis, mažų plokščių karoliukų, didoka keturkampė gintaro plokštelė su skylute, taip pat natūralių gabalėlių.

Pagrindinės Palangos rinkinio dirbinių formos labai artimos ar net tapachios kitų Šventosios radimviečių inventoriui, ypač tų, kurias įvardijome kaip 25–30-ąją radimvietes. Pvz., kabutis su dviem skylutėmis (pav. 83:13) visai artimas 25-osios radimvietės kabučiu net savo tamsia spalva (pav. 349:5) (taigi jis iš viršutinio kultūrinio sluoksnio). Visai atitinka ir smulkesni grandelių

84 pav.
F. Tiškevičiaus rinkinio
akmeninis skobtelis ir kirvelis
(KrM)

vietovėse tokių beveik neaptikta. Vienas dirbinys (pav. 84:2) buvo keturkampio pjūvio kirvelis kiek gaubtais paviršiais, nežymiai įstrižais, staigiai susiaurintais ašmenimis. Jo ilgis 12,2 cm, plotis 4,8 cm, storis 3,2 cm. Antras skobtelis (pav. 84:1) buvo trapezinio pjūvio, siaura nugarėle, giliai išduobtais ašmenimis, 12,2 cm ilgio, 2,5–3,9 cm pločio ir 2,9 cm storio. Abudu buvo labai gerai gludintu paviršiumi, padaryti iš Voluinės ar Podolės diabazo ir galėjo čia būti patekę, kaip ir kiti Šventosios šio tipo dirbiniai (pvz., iš Šventosios 1A radimvietės), bendraujant su RAK žmonėmis.

ŠVENTOSIOS 1-OJI RADIMVIETĖ

Situacija. Radimvietė buvo į vakarus nuo pagrindinio melioracijos kanalo ir į šiaurę nuo skersinio kanalo, esančio šalia pietinio įvažiuojamojo kelio iš Palangos į Šventąją per Manciškę. Tyrinėtasis plotas buvo apie 150 m į pietryčius nuo Mikelio Balčiaus sodybos ir maždaug tiek pat į šiaurę nuo įvažiuojamojo kelio (pav. 85).

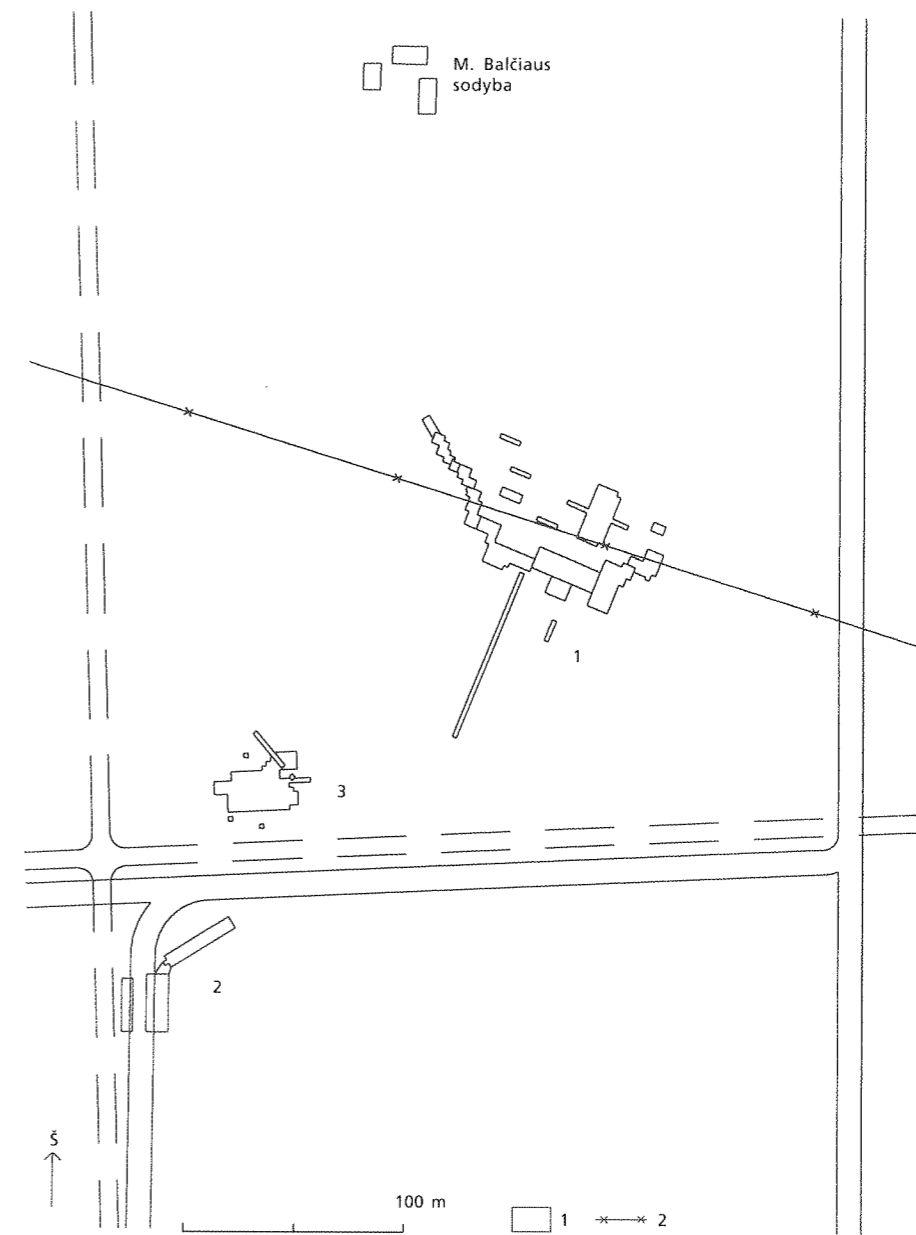
Radimvietė aptikta 1966/67 m. žiemą melioruojant šį plotą. Uždaruose melioracijos kanalėliuose radinių aptikta tiesiai po pat aukštos įtampos elektros stulpų linija. Plotas nuo seno buvo dirbamas, tad nereikėjo jo perarti pelkiniu plūgu, todėl ir išliko gana negiliai slūgsoję radiniai. Tyrinėjant buvo stengtasi perkamas išvesti statmenai melioracijos grioveliams, kuriuose aptikta radinių (pav. 86).

Tyrinėta 1967, 1968 ir 1969 m. Atkastas 1860 m² plotas ir pasiekti radimvietės pakraščiai. Kasmet tyrinėjimų kvadratai buvo atskirai numeruojami. Šioje publikacijoje numeracija suvesta į vieną bendrą eilę, pradedant nuo rytinio perkamos galo, kuris siekė jau visai pažliugusią vietą be radinių.

Stratigrafija ir chronologija. Ryškiausia stratigrafija buvo matyti vidurinėje paminklo dalyje, kv. 13–27d–h, kuri buvo tyrinėta pirmaisiais metais. Išryškėjo du kultūriniai sluoksniai (pav. 87).

bei kabučių radiniai. Perlūžusiai didžiajai luotelio pavidalo saugei (pav. 82:7) visai artima taip pat perlūžusi 25-osios radimvietės saugės dalis (pav. 149:1). Daugybė saugučių, kabučių, vamzdelinių karolių atliepia kitus Šventosios radimviečių dirbinius.

Kartu su šiuo gintaro papuošalų rinkiniu Kretingos muziejui buvo perduota ir pora akmeninių dirbinių, kurie greičiausiai irgi bus patekę iš Šventosios pelkių kartu su durpėmis. Juo labiau, kad šių tipų ir tos pačios įvežtinės medžiagos (diabazo) dirbinių surinkta ir Šventosios tyrinėjimų metu iš 3-iosios, 28-osios ir 1A radimviečių. Tuo tarpu kitose Lietuvos

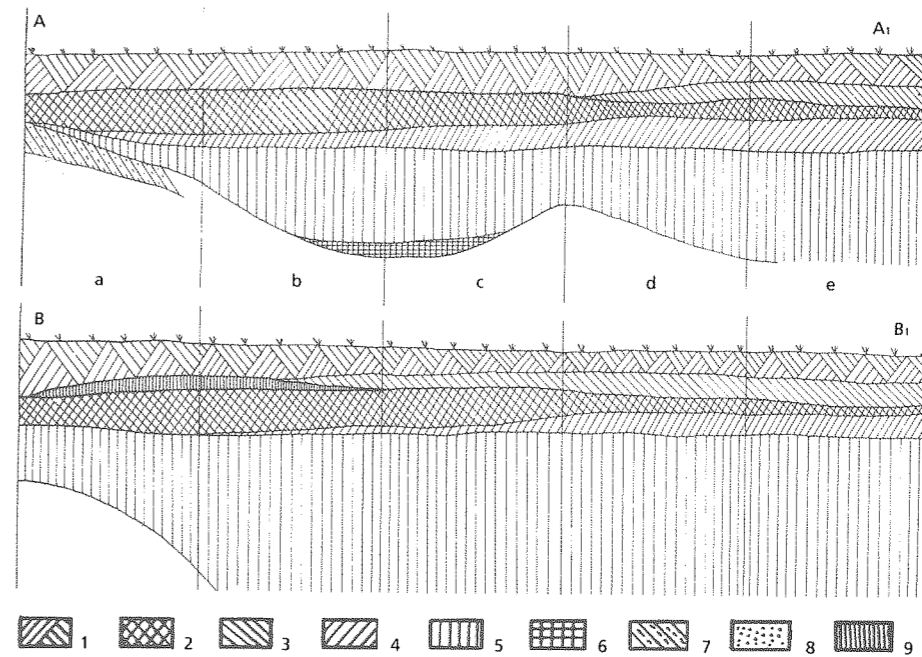
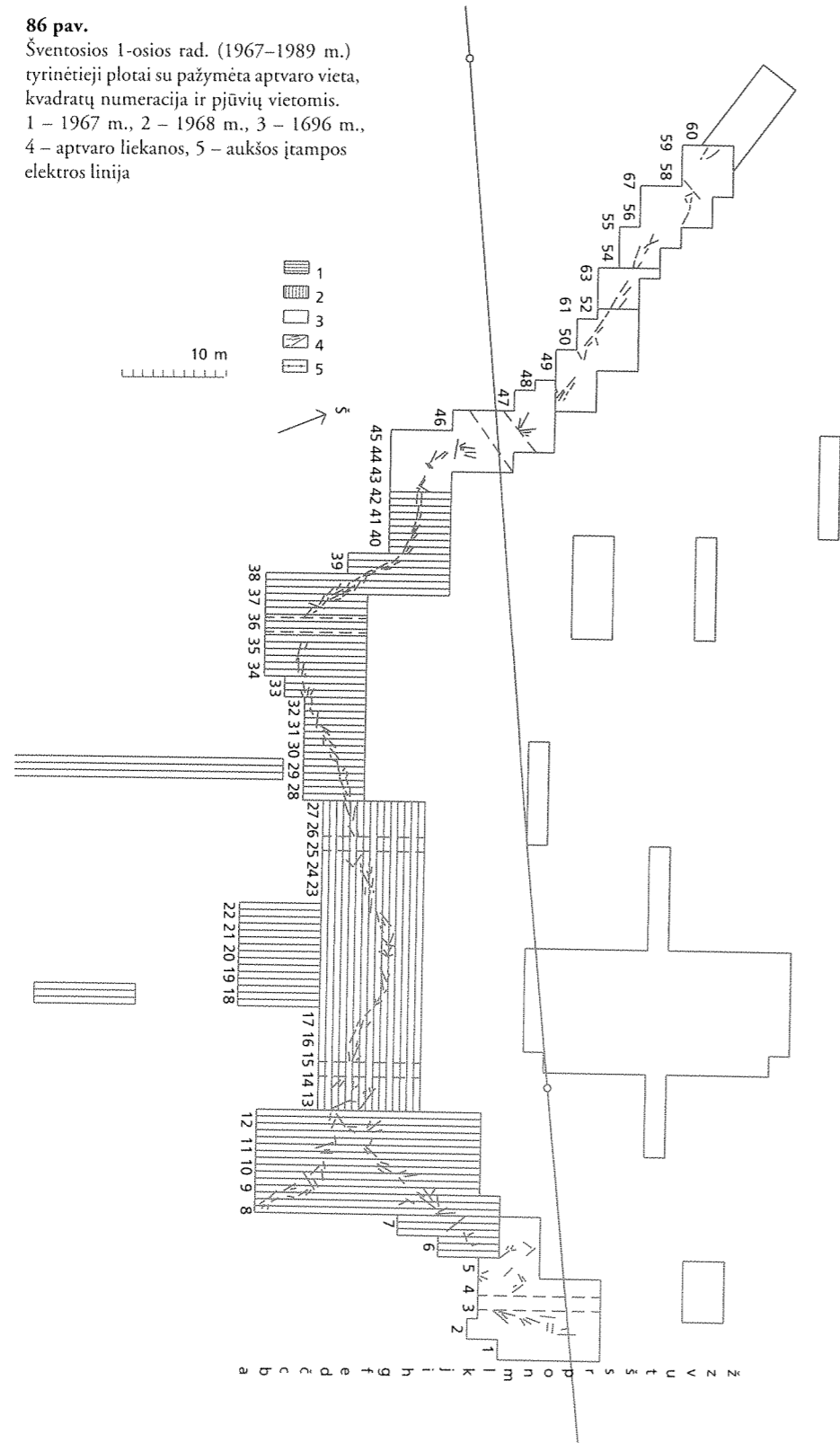

85 pav.
Šventosios 1-osios, 3-iosios ir
2-osios radimviečių situacijos
planas. 1 – tyrinėjėjų plotai,
2 – aukštos įtampos elektros
linija

Paviršių dengė apie 50 cm storio durpingo dirvožemio sluoksnis. Po juo slūgsojo sausas birus rudas geležingas gitijos luobo sluoksnis – tai vėlyvojo neolito Pamarių kultūros sluoksnis (A). Po juo buvo nestoras ir neištisai išlikęs šviesesnis pereiginis 15–20 cm storio smėlingos gitijos sluoksnelis be radinių su ryškesniais tarp sluoksnėliais. Jis dengė žalios detritinės gitijos sluoksnį (B). Pietiniame krašte jis buvo visai plonas, o į šiaurę staigiai gilėjo iki 220 cm ir toliauėjo dar gilyn. Tačiau horizontas su ankstyvojo neolito Narvos kultūros radiniais buvo vienodame lygyje, apie 100 cm nuo žemės paviršiaus, t. y. apie 15 cm žemiau A kultūrinio horizonto. Pratęsus perkasą

86 pav.

Šventosios 1-osios rad. (1967–1989 m.) tyrinėtieji plotai su pažymėta aptvaro vieta, kvadratų numeracija ir pjūvių vietomis. 1 – 1967 m., 2 – 1968 m., 3 – 1696 m., 4 – aptvaro liekanos, 5 – aukštos įtampos elektros linija

87 pav.

Šventosios 1-osios rad. pjūviai A-A₁ ir B-B₁ – durpingas dirvožemis ir velėna, 2 – molingas gijijos kultūrinis sluoksnis A, 3 – humusingas smėlis, 4 – smėlinė gijija, 5 – detritinė gijija, kultūrinis sluoksnis B, 6 – dūrpės, 7 – aleuritai su smėliu, 8 – smėlis, 9 – gijijos luobo sluoksnis

į pietus (kv. 18–22a–č), pasiekta pati lagūnos pakrantė, kurioje buvo daug nendrių tarp sluoksnių.

Ištirus visą plotą, paaiškėjo, kad ši vietovė buvo apgyvendinta du kartus. Pirmajame etape (B horizontas) žmonės buvo įsikūrę jau pradėjus dumbliėti didžiosios lagūnos priekrantei. Antrą kartą apsigyventa, kai lagūna šioje vietoje buvo jau visai nusausėjusi ir apaugusi velėna (A horizontas), šalia likusio nedidelio ežerėlio-senvagės vakaruose ir, matyt, pažliugusios pievos rytuose.

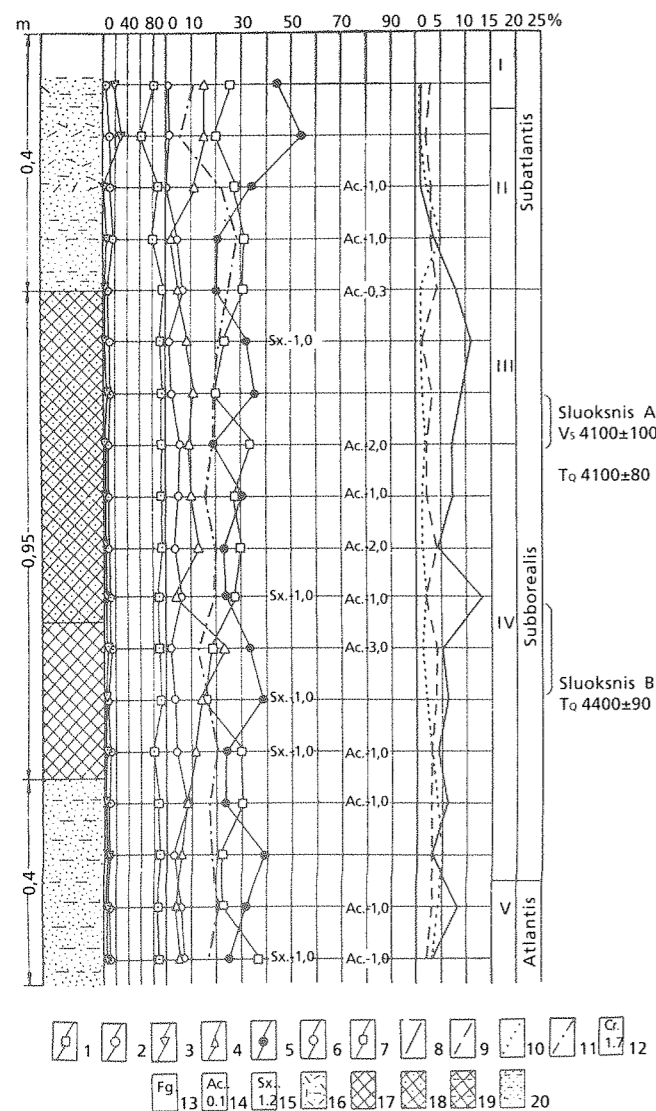
Be to, į vakarus nuo 1-osios radimvietės, greičiausiai kitapus vėlyvos senvagės telkinio, ariamajame dirvožemyje aptikta palaidai išblaškytų radinių, kurie savo pobūdžiu buvo visai artimi minėtosios radimvietės A sluoksnio radiniams⁶. Pasak žmonių, prieš II pasaulinį karą čia ariant buvęs iškastas didžiulis neapdirbtų gintarų lobis.

Viršutinis kultūrinis sluoksnis (A)

Stratigrafija. Paminklas buvo įsikūręs ant nusausėjusios lagūnos gijijos luobo sluoksnio, kai paviršius buvo jau suvelėnėjęs. Sluoksnis buvo 10–20 cm storio, birus, geležingas, rudos spalvos. Nuo apatinio žalios gijijos sluoksnio jį dar skyrė plonas sluoksnelis be radinių bei organinės medžiagos – smėlinga gijija, kuris ryškus buvo tik perkasos viduryje. Pietvakariniu kraštu kultūrinis sluoksnis priėjo prie lagūnos liekanos, o rytiniu kraštu rėmėsi į pelkę.

Gamtinė aplinka ir chronologija. Pagal V. Dvarecko žiedadulkių analizės duomenis (pav. 88), viršutinis kultūrinis sluoksnis susidarė paskutiniame subborealiao ketvirtyje (von Posto diagramos III zonos pradžioje). Aplink lagūną augo alksniai, tačiau ėmė daugėti ir pušų. Alksnių vyravimas gal ir kiek atsitiktinis, nes pavyzdžiai paimti pačioje užankančios lagūnos priekranteje, kur

⁶Anksčiau (Rimantienė, 1980) laikyta, jog šie radiniai priklausė 3A gyvenvietei. Tačiau 3-iosios radimvietės tyrinėjimuose jokio viršutinio kultūrinio sluoksnio (A) neaptikta, todėl juos reiktų skirti prie 1A radimvietės.

88 pav. Šventosios 1-osios rad. (kv. 22e) žiedadulkių diagrama (analizavo Vytautas Dvareckas). 1 – medžiai, 2 – žolės, 3 – sporos. Medžių žiedadulkės: 4 – eglės, 5 – pušys, 6 – beržai, 7 – alksniai, 8 – ąžuolai, 9 – liepos, 10 – guobos, 11 – lazdynai, 12 – skroblai, 13 – bukai, 14 – klevai, 15 – gluosniai. Litologinė sudėtis: 16 – priemėlingos durpės, 17 – detritinė gitija, 18 – smėlinė gitija, 19 – aleuritinė gitija, 20 – aleuritinis smėlis

⁷ Datos koreguotinos, nes paaiškėjo, kad Le laboratorijoje 1970–1980 m. nustatytosios yra pavėlintos 200–300 metų dėl neatitinkančių laboratorijos etalonų (Тимофеев, 1992).

jų ir turėjo būti labai daug. Apskritai pajūrio srityje šios von Posto zonos ribose vyravo pušys, o kilniųjų lapuočių vis mažėjo.

Radiokarboninei analizei imtos statmenų kuolų apatinės dalys ir gulsčios kartys. Datos tokios:

(Vs-22) 4100±100 bp/cal 2876 (2656, 2622, 2607, 2609) 2490 BC

(Ta-246) 4120±80 bp/cal 2876 (2834, 2819, 2662, 2648, 2625) 2501 BC

(Le-835) 3860±50 bp/cal 2488 (2305) 2205 BC

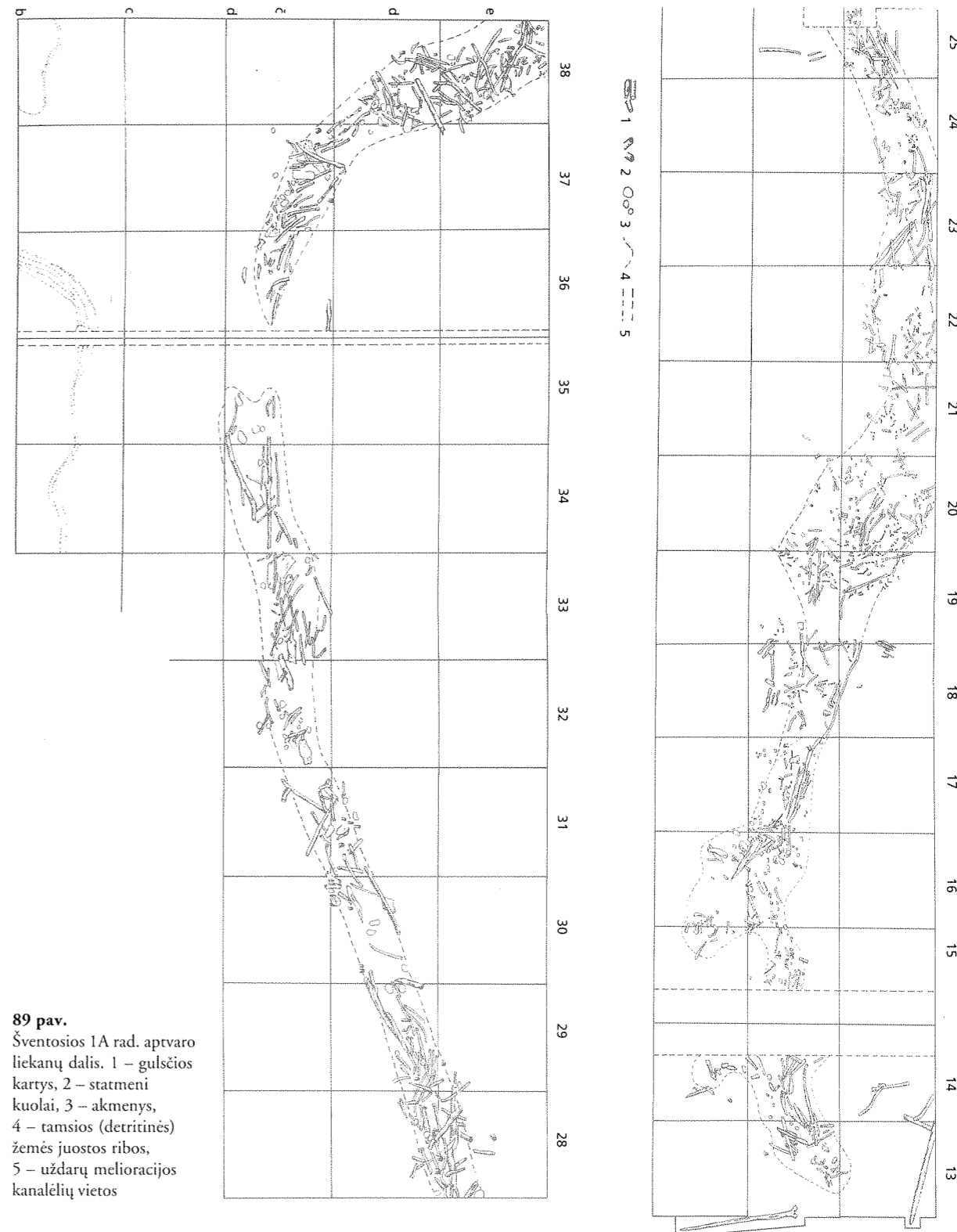
(Le-865) 3880±80 bp/cal 2468 (2398, 2382, 2346) 2203 BC⁷

Apie šio kultūrinio sluoksnio žvėris ir žuvis turime mažai duomenų, tačiau išryškėjo pagrindinės jų rūšys. Iš miško žvėrių (ištyrė V. Danilčenko) daugiausia medžiojo šernus (*Sus scrofa*), briedžius (*Alces alces*), taurus/stumbrus (*Bos primigenius/Bison bonasus*). Didžiąją dalį sudarė šernų kaulai. Medžiojo ir ruonius (*Phocidae*).

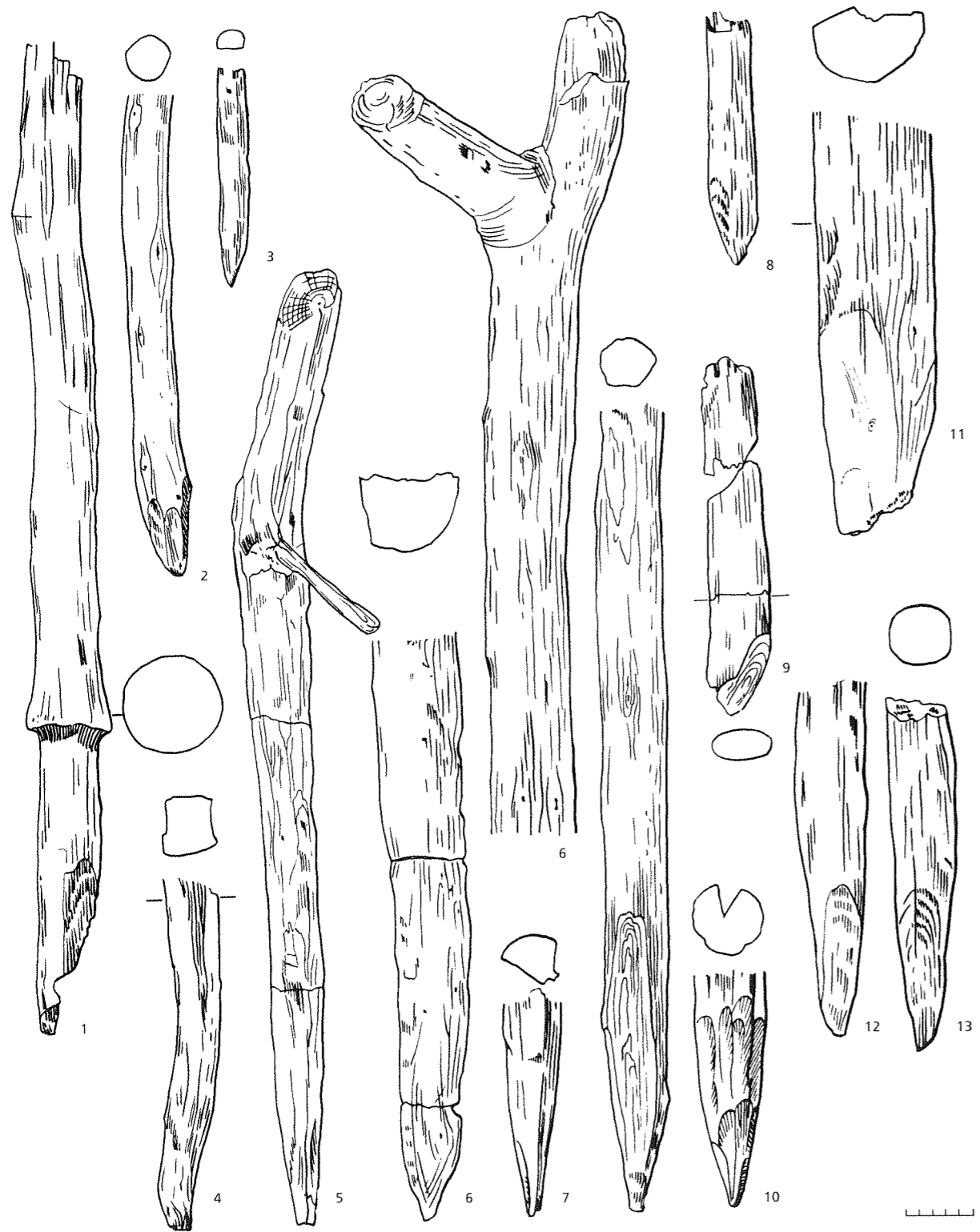
Tarp gaudomų žuvų (ištyrė A. Cepkinas) vyravo lydekos (*Esox lucius*) – jų kaulų aptikta dvigubai daugiau negu visų kitų kartu. Jos buvo nuo 60 iki 105 cm ilgio. Iš kitų žuvų minėtini starkiai (*Lucioperca lucioperca*) iki 52 cm ilgio, plekšnės (*Pleuronectidae* gen. sp.). Po vieną kaulą rasta 29 cm ilgio ešerio (*Perca fluviatilis*) ir 36 cm ilgio karšio (*Abramis brama*). Kaip matyti, žuvis buvo didesnės už dabartines.

Statiniai. Per visą tyrinėtą plotą ėjo medinio aptvaro – palisado liekanos (pav. 89–91). Pirmiausia iškasus vidurinę jo dalį, toliau perkasos buvo vedamos pagal aptvaro kryptį. Aptvaras buvo pastatytas sausoje vietoje

tarp dviejų vandens telkinių. Atrodo, jis buvo pradėtas statyti pažliugusiam rytiniame krante. Kultūrinis sluoksnis į rytus aiškiai nuolaidėjo, tačiau tai buvo matyti tik nukasus viršutinį durpių sluoksnį. Po durpėmis rytiniame gale nebuvo susidaręs gitijos luobo sluoksnis, taigi ši vieta niekad nebuvo kaip reikiant išdžiūvusi ir aptvaro kuolai buvo sukalti tiesiai į dumblą. Po durpėmis kyšojo tiktai pačios kuolų viršūnės, tad buvo galima nustatyti ilgį tik tos kuolo dalies, kuri buvo po žeme. Rytiniame gale kuolai buvo stambūs

89 pav. Šventosios 1A rad. aptvaro liekanų dalis. 1 – gulsčios kartys, 2 – statmenų kuolai, 3 – akmenys, 4 – tamsios (detritinės) žemės juostos ribos, 5 – uždarytų melioracijos kanalėlių vietos

90 pav.
Šventosios 1A rad. aptašyti aptvaro kuolai

91 pav.
Šventosios 1A rad. aptvaro
tyrinėjimų detalės 1967 ir
1968 m.

ir sukalti po porą. Tarpuose buvo pušų žievių ir karčių gabaliukų. Toliausiai šiaurėje kv. 20 stovėjo pasviręs 210 cm ilgio ir 7 cm storio kuolas, įkaltas į grunto smėlį. Šalia jo antras 200 cm ilgio ir tokio pat storio kuolas. Tarpas tarp jų smaigalių – apie 100 cm. Stambiais kuolais baigėsi aptvaras kv. 2m–n, kai kurie buvo išsirangę nuo žemės slėgimo. Ilgų kuolų pora buvo kv. 2n – vienas 110 cm ilgio ir 5,5 cm storio, antrasis – 160 cm ilgio ir 3,5 cm storio. Toliau kuolai kiek trumpesni. kv. 4m vienas kuolas buvo 80 cm ilgio ir 3,5 cm storio, o jo porininkas 120 cm ilgio ir 5 cm storio. Stambūs kuolai styrojo ir kv. 5–6j–m Pvz., kv. 5m kuolų poroje vienas, įleistas į gruntą, buvo 125 cm ilgio ir 7 cm storio, o antrasis 130 cm ilgio ir 6 cm storio. Toliau į pietvakarius aptvarą žymėjo daugiausia tik gulinčios kartys ir smulkūs kuoliukai, tik vienas iš kv. 10h stambesnis. Visai atskirai, toliau nuo aptvaro, kv. 11i, stovėjo 180 cm ilgio ir 9 cm storio kuolas, įkaltas į smėlį, gıtijos paviršiuje išsikišęs 20 cm. Kv. 11f–g tarp išsiskleidusių karčių gabalų išryškėjo irgi dvi stambių kuolų poros. Ilgi ir stambūs kuolai kyšojo ir kv. 12e. Viduryje stovėjo 125 cm ilgio ir 3 cm storio kuolas, o jo porininkas už 80 cm į pietvakarius buvo 145 cm ilgio ir 4 cm storio.

Nuo šios ryškesnės aptvaro dalies į pietryčius atsišakojo kartelių, pušų žievių ir rąstigalių eilė. Tarp jų stovėjo tik vienas 15 cm ilgio kuoliukas. Tačiau kv. 12č–d išryškėjo apie 70 cm ilgio ir 50 cm pločio židinėlio pėdsakai. Jį sudarė 7 cm storio suodžių, perdegusių kauliukų bei žuvų žvynų sluoksnelis. Prie židinėlio buvo keli akmenukai, o šiaurinėje pusėje styrojo 70 cm ilgio ir 7 cm storio kuolas. Jo porininkas buvo dar 70 cm toliau į šiaurę – 195 cm ilgio ir taip pat 7 cm storio.

Toliau į vakarus aptvaro pėdsakai nutrūko – ten buvusi vartų vieta. Juos žymėjo dvi nužievintos pėdžios nusmailintais galais ir išsišakojusiomis viršūnėmis (pav. 90:6). Jos buvo negiliai įkaltos, todėl ir išvirto. Sveikoji buvo 205 cm ilgio ir 10 cm storio. Antrosios viršūnė buvo nulaužta, užkabinta lauką ariant.

Aptvaro tęsinį po durpių sluoksniu, 50 cm gylyje, žymėjo apie 100 cm pločio juosvas ruožas. Kuolai pasirodė 80 cm gylyje, prie jų juosvasis sluoksnis išnyko. Šalia buvo daugybė išblaškytų kartelių. Aptvarą apgadino drenazo kanalas. Už jo, kv. 14e, stovėjo savitas 69,5 cm ilgio ir 5,2 cm storio keturkampio pjūvio kuolas su įkalta į jį medine vinimi (pav. 90:5). Toliau buvo matyti jau kiek aiškiau sugulusios kartys 50 cm pločio juosta, iš išorės paremta akmenimis. Tačiau jau kv. 16d ir e abi karčių eilės suvirtusios ir susijungusios į vieną 20–25 cm storio sienelę, sutvirtintą statmenais kuolais ir pakamšytą akmenimis.

Gana ryškios aptvaro liekanos buvo ir kv. 17e. Pietiniame pakraštyje buvo matyti poromis sukaltų ir akmenimis pakamšytų kuoliukų, o šiauriniame – kuoliukai rėmė iki 10 cm storio gulsčias kartis. Tarpuose buvo išlikę kiminų (baltųjų samanų). Šioje vietoje gana ryškiai buvo matyti, kad aptvarą, bent jau per vidurį, sudarė dvi karčių eilės, iš abiejų pusių apramstytos kuoliukais. Karčių būta gana ilgų. Pvz., kv. 19e ir f tarp išskydusių aptvaro liekanų gulėjo

iki 2 m ilgio kartys, nors buvo išlikęs tik vienas kuoliukas. Tačiau pietinėje aptvaro sienoje, nutolusioje per 70 cm, buvo išlikusi visa kuolų grupė, rėmusi kartis iš abiejų pusių. Tarp tiesių karčių būta ir kreivų, ir išsišakojusių rąstelių. Kv. 20f ilgosios kartys buvo išlikusios prastai, tačiau matyti, kaip gerai išlikę kuoliukai jas apgaubė poromis. Tarpas tarp eilių čia siekia 75 cm.

Ryškesnių aptvaro pėdsakų išliko kv. 23f. Tai tarsi keturių karčių sluoksnių sienelė, suvirtusi ant ją rėmusių kuoliukų. Kartys buvo 120–130 cm ilgio, tarp jų primesta pagalių, pušų žievių, akmenų, o skersai gulėjo kreivas rąstigalis.

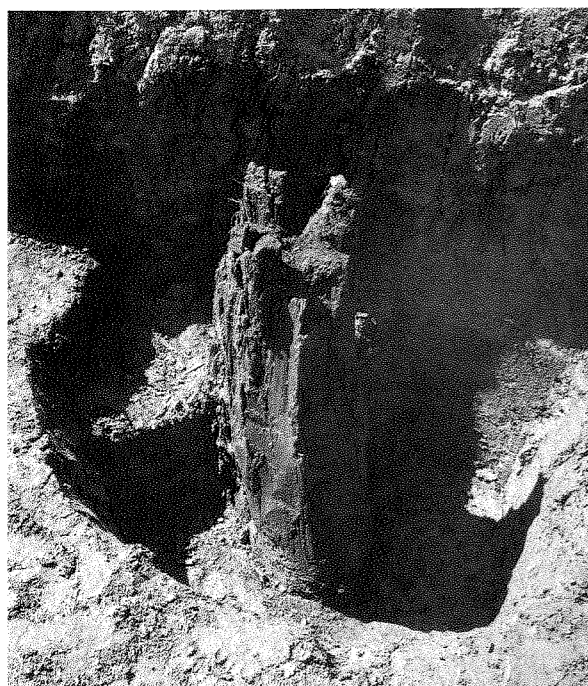
Toliau aptvaras buvo prastai išlikęs, tačiau kv. 24f buvo išlikę 5 įvairūs kuoliukai, sukalti 40 cm tarpais. Kv. 25f tarp kanalo išblaškytų smulkių nuolaužų vėl buvo galima išskirti dvi karčių eiles. Šiaurinėje pusėje buvo išlikę net 5 karčių sluoksniai, kuriuos rėmė 2 kuoliukai, tarp kurių buvo 60 cm tarpas. Kv. 26–27 buvo galima išskirti vėl dvi ir tris išilginių karčių eiles, paremtas kuoliukų poromis. Atstumas tarp eilių – 50–110 cm. Ryškiausia liekana buvo kv. 34č, kur kuolai iš abiejų pusių rėmė 170 cm ilgio ir 8 cm storio rąstelį. Šalia gulėjo antras rąstelis.

Už melioracijos uždaro kanalėlio kv. 35–36 aptvaras suko į šiaurės vakarus ir toliau tiesiai į šiaurę, ir jo liekanos buvo labai ryškios. Į šiaurę pasisukusios aptvaro liekanos kv. 38–39 d–e paplatėjo iki 180 cm. Posūkyje buvo sukalta labai daug 115–140 cm ilgio ir 7–8 cm storio kuolų. Kv. 38e per patį aptvaro karčių krūvos vidurį buvo išlikusi penkių 75–120 cm ilgio ir 3–4 cm storio kuolų eilutė, tačiau šalia jos gulėjo ir daugiau išvirtusių kuolelių. Tai gi posūkyje jie buvo labai tankiai sukalti.

Toliau į šiaurę aptvaro pėdsakai sumenko, vietoj kuolų buvo sukalta ir lentgalių, ir net medinių dirbinių nuolaužų. Tik linkyje sukalta kuolų grupelė. Kv. 37g gulėjęs storas 155 cm ilgio rąstelis rodė aptvaro kryptį. Prie aptvaro buvo pamesta medinių dirbinių. Dar toliau aptvaro kryptį ryškiausiai rodė 50 cm gylyje esantis juodos žemės ruožas. Dar buvo matyti dvi karčių eilės su 60 cm tarpu. Kartys labai įvairios, tarp jų gulėjo 165 cm ilgio ir 15 cm storio gumbuotas lapuočio rąstelis, buvo ir pušų žievių. Tačiau kuoliukai čia buvo trumpi ir todėl dažnai išvirte. Kv. 44–45j tarp aptvaro liekanų buvo primesta ir nebenaudotinių aptvaro statybos įrankių. Kv. 46m iš stovėjusių dviejų kuolų vienam buvo panaudota kažkokio sulūžusio dirbinio liekana (pav. 111:3), šalia buvo kito dirbinio dalis.

Dar toliau į šiaurę aptvaro kryptį rodė tik juosvas 70 cm pločio ruožas ir reti trumpi ploni kuoliukai. Padarius įstrižą 10 m ilgio perkasą į šiaurės vakarus, po velėna dar buvo matyti neryškus tamsesnis ruožas, tačiau aptvaro liekanų nebebuvo. Šiame gale buvo toks susisluoksniavimas: 30–40 cm storio velėnos ir durpių sluoksnis, po juo 15–20 cm storio gıtijos luobo sluoksnis, žemiau žalia detritinė gıtija.

Už tvoros, jos linkyje į vakarus nuo vartų buvo sąvartynas, kuriame ir surinkti visi keramikos bei medžio dirbiniai. Kaip matyti iš 80 m ilgio bandomosios perkasos, iškastos į pietus nuo kv. 29 ir iš 10 m ilgio perkasos ties kv.18, priešais vartus buvo nemažas sausas plotas.

92 pav.
Šventosios 1A rad. papildomosios perkaso C stulpo liekanos

Norėdami išsiaiškinti, kas buvo už tvoros į šiaurę, padarėme 9 bandomąsias perkaso. Tačiau perkasoje į šiaurę nuo vartų aptikome tik menkų pėdsakų, todėl jas sujungėme į vieną didelę perkaso C. Jos rytinėje dalyje aptikta šiek tiek puodų šukių bei gintarėlių. Matyt, būta kažkokių statinių. 60 cm gylyje buvo išblaškytų medžių gabalėlių. Perkasoje C 50 cm gylyje nuo žemės paviršiaus pasirodė 35 cm storio statmenas klevinis (?) rąstas. Jis buvo 120 cm ilgio, grubiai apkapotu apatiniu smaigaliu, labai sutrešęs ir parudavęs, prisigėręs vandens. Per jį ištisai buvo peraugusios durpyno krūmų šaknys (pav. 92). 140 cm į šiaurės vakarus nuo šio stulpo stovėjo kitas 5 cm storio kuolelis, įleistas iki 110 cm gylio. Šioje perkasoje buvo toks susisluoksniavimas: 35 cm dirvožemis su durpėmis, po juo 25 cm storio rudas gitijos luobo sluoksnis, žemiau žalia gitija. Įsikasus iki 170 cm gylio, gitija dar nesibaigė.

Keramika. Beveik visos puodų šukės buvo krūvoje sąvartyne prie vartų, todėl vienoje vietoje buvo išlikę daug didelių puodų dalių. Daug puodų buvo galima restauruoti ar bent rekonstruoti (pav. 94). Pagal išlikusias dalis su kakleliais minimalus puodų skaičius turėjo būti 270. Tai bus išeities taškas apskaičiuojant santykinius tipų kiekius.

Puodai lipdyti iš molio juostų gana vienodos molio masės su smulkiomis grūsto granito priemaišomis. Tankis $d = 1,66-2,17$.

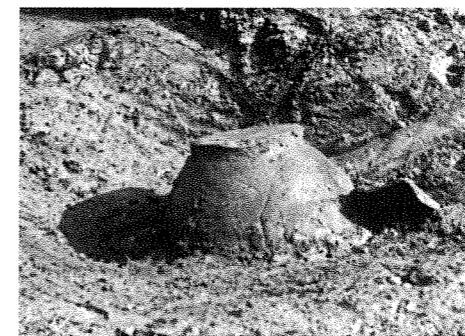
Dugniukai beveik visiems puodams buvo daromi vienodo dydžio – 10–12 cm skersmens, tik geriamųjų puodelių būna kartais mažesni – likę du dugneliai 6 cm skersmens ir du prasto darbo, kreivi, 4,5 cm skersmens.

Didžiąją puodų dalį sudarė taurės – 196 indai (70% visų puodų). Dauguma (91 egz.) buvo lengvai S pavidalu profiliuotomis sienelėmis ir grakščiai išriestais peteliais (pav. 95:2–4; 96:1, 8). Viršutinė briauna beveik visada apvali, labai retai plonėjanti ar net aštri. Šitokios taurės buvo labai įvairaus dydžio – nuo mažų geriamųjų taurelių, kurių angos skersmuo 10 cm, iki didelių beveik 30 cm skersmens anga.

Daug mažiau (31 egz.) buvo taurių staigiai užkirstais peteliais. Jos paprastai didesnės – 20–30 cm skersmens anga. Sienelės gana staigiai siaurėjo prie dugnelio, todėl jos artimos ir plačiaangiems puodams, ir dubenims (pav. 95:1, 12).

Visai kitokia viena beveik sveika išlikusi taurelė (pav. 97; 100:1). Ji buvo 10 cm aukščio, tokio pat skersmens anga ir 6 cm skersmens priplotu dugneliu. Kaklas aukštas ir atloštas, papuoštas 7 giliai įrežtomis juostelėmis.

Taurių ornamentika derinta prie dydžio, formos ir galbūt paskirties. Pusė taurių visai neornamentuota. Tai arba visai maži geriamieji puodeliai, dažnai nulipdyti negrabiai, arba priešingai – labai gero darbo ir dailios formos

didelės taurės, kartais neįžymiai pagražintos įgnybimais ar gubreliais. Kartais po briauna būna skylutės, išdurtos dar šlapiame molyje.

Virveliniu ornamentu puoštos 65 taurės (33% taurių), dažniausiai vidutinio dydžio. Jų motyvai labai paprasti ir vienodi (pav. 95:1, 7, 12; 96:1, 5, 9). Paprastai ant kaklelio būna 4–10 horizontalių virvelių eilių. Kitokių elementų tarp šių eilių pasitaikė retai. Dažniau ant petelių virvučių eilės užbaigiamos kokiais nors kutais. Keturiuose kaklelio vietose pasitaikė virvelių eilės, perskirtos vertikalių įspaudų pluoštais. Retkarčiais vietoj virvelės įspaustos juostelės.

Virvelinius motyvus kartais pakeičia perlinės juostelės, kuriomis puošta 18 taurių (9%) (pav. 98:1, 2). Taip puoštos tik didžiosios taurės. Ornamentikos motyvai tokie patys kaip virvelių įspaudų, tačiau perlinės juostelės dažniausiai įspaustos nerūpestingai ir kreivai.

13 taurių (8%) buvo puošta žuvų ašakų motyvais. Tai labai vienodo dydžio grakštūs indeliai 16–18 cm skersmens anga. Žuvų ašakomis puošta didžioji puodo dalis. Tik vienas puodelis puoštas ašakomis kartu su linija (pav. 95:4; 100:2, 3).

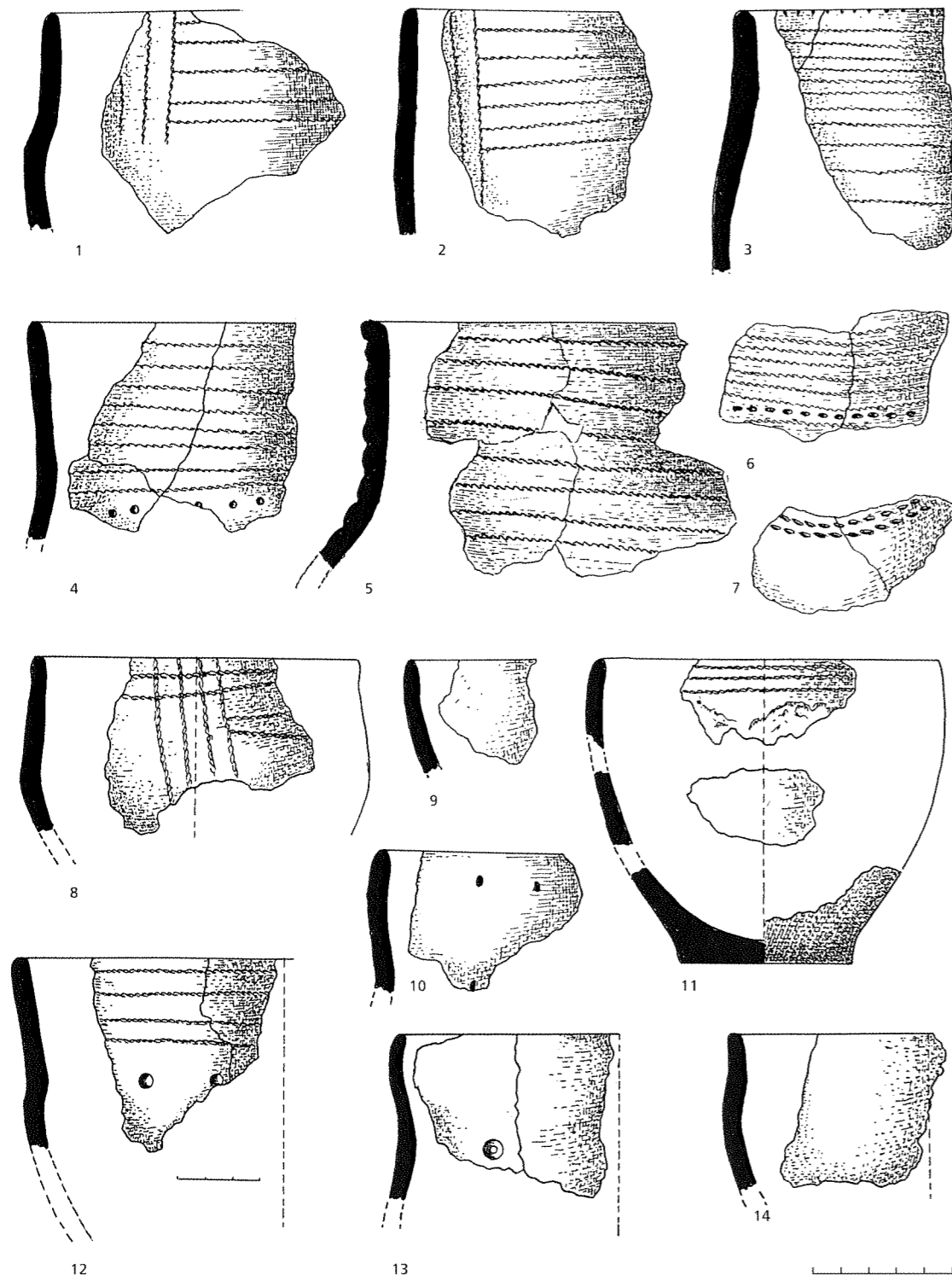
Nedidelę dalį, 24 egz., (8%) indų sudarė plačiaangiai puodai. Kai kurie panašūs į gilius dubenis (pav. 95:1; 98), tik dugneliai ir kakleliai giliau įsmaugti. Iš mažų briaunų šukelių kartais sunku nustatyti, ar tai plačiaangis puodas, ar dubuo, nes plačiaangiai puodai iš šios radimvietės nelabai dideli. Jų kakleliai būna puošti virvelių įspaudais, kartais ornamentai pajvairinti duobutėmis ant petelių arba gubreliais. Būdingos ašelės su skylutėmis ar kyšuliukai (pav. 96:4).

Trečiąją indų grupę – dubenis – sudaro 12 egzempliorių (apie 6%). Jų kaklelis paprastai neišryškintas, tiesiog tik truputį įgaubtas ar neįžymiai profiliuotas (pav. 95:11; 96:9). Dubenys gana gilūs, todėl dažnai neryški tarp jų ir kitų indų tipų riba. Jie paprastai nedideli – 14–18 cm skersmens anga. Dažniausiai jie visai nepuošti, tik retkarčiais pakraštyje įspaustos virvelių eilutės. Nepavyko nustatyti, kiek buvo pailgųjų dubenėlių šukelių.

Į vieną grupę sujungiami stambias storasienes puodynės, papuoštas rumbais (pav. 99) – 41 egz. Jos sudarė 15% visų indų. Tai labai nevienodos formos keramika – puodynės būna panašios tai į vienos, tai į kitos jau minėtos grupės puodus. Tačiau visas puodynės jungia ir nuo kitų indų tipų skiria ypatingas stambumas, daug grūsto granito priemaišų molio masėje,

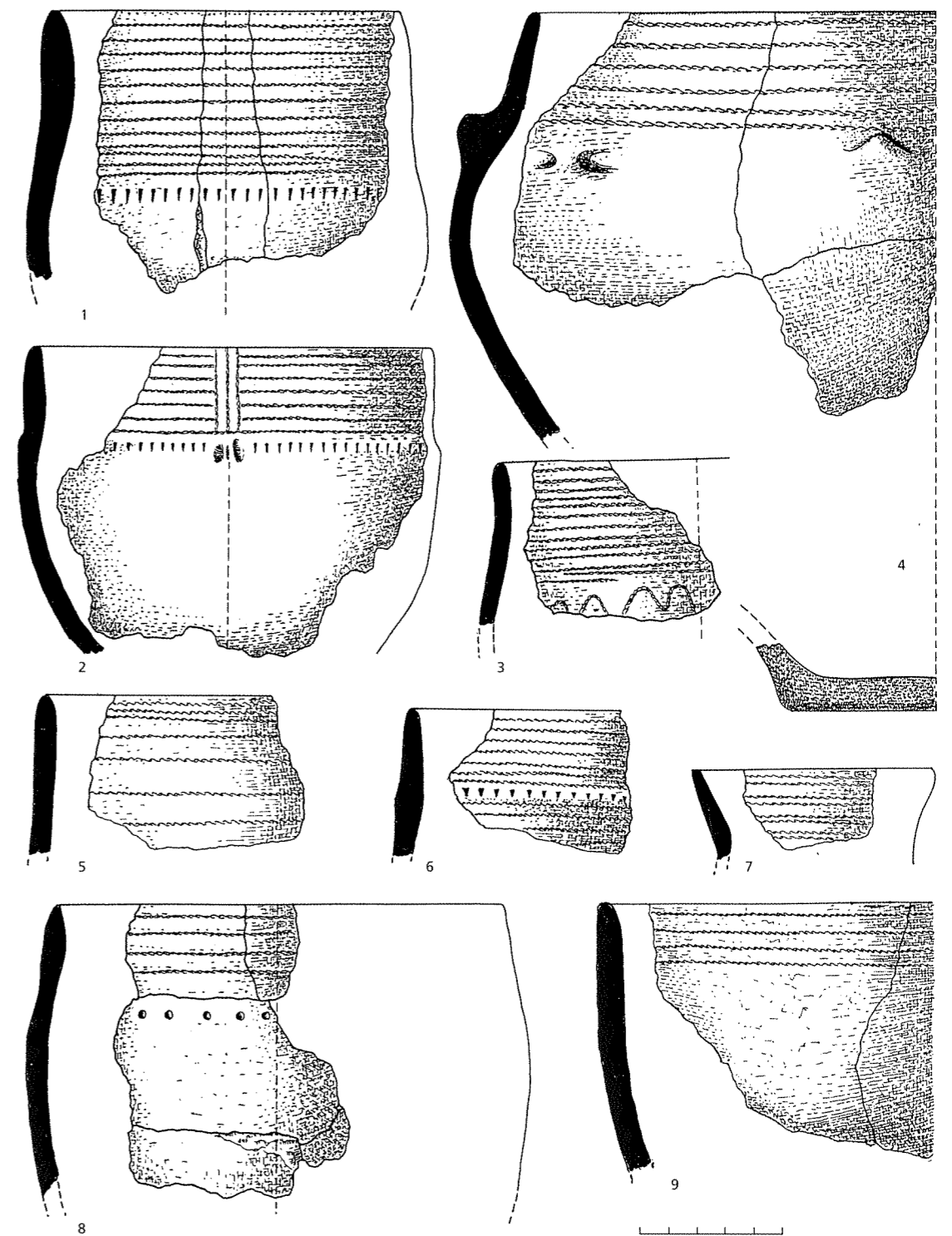
93 pav.
Šventosios 1A rad. puodas in situ

94 pav.
Grupė restauruotų Šventosios 1A rad. puodų (LNM)

95 pav.

Šventosios 1A rad. taurių dalys. 1 – kv. 23f, 2, 9, 13 – kv. 21f, 3, 12 – kv. 17d, 4, 11 – kv. 26d, 5 – kv. 22f, 6, 7 – kv. 27d, 8 – kv. 14d, 10 – kv. 18e, 14 – kv. 15e (LNM)

96 pav.

Šventosios 1A rad. taurių ir vazų dalys. 1 – kv. 13e, 2 – kv. 14d, 3, 7 – kv. 14e, 4, 5 – kv. 20f, 6 – kv. 19e, 8 – kv. 27d, 9 – kv. 19f (LNM)

97 pav.
Šventosios IA rad. mažoji
taurelė, kv. 37c (LNM)

storos sienelės ir siauras dugniukas. Skiriamos kelios ryškesnės formos. Pasitaikė gana aukštų, taures primenančių puodų, puoštų vienu ar keliais rumbais netoli briaunos (pav. 99:1, 3, 7, 8). Aptiktas į piltuvėlį panašus puodas, pagražintas gnaibytu rumbu ir ignybiniais ant petelių (pav. 99:2) ir pagaliau amforą primenantis puodas labai siaura anga ir išpūstu pilveliu (pav. 94:2). Nors šie puodai dideli, jų dugneliai ne didesnio kaip 10–12 cm skersmens.

Puošiamieji rumbai gana įvairūs. 3 puodai buvo papuošti storu lygiu rumbu (pav. 99:4), 7 papuošti vienu gnaibytiniu storu, 2 cm pločio rumbu, tačiau užlipdytu gana netaisyklingai. Pasitaikė puodų su bangos pavidalo rumbu aukščiau kaklo linkio (pav. 99:2, 3), jų ir briauna banguota. Dažnai pastebima puodų su dviem rumbais netoli briaunos (pav. 99:5, 6). Rumbai paprastai puošti įstrižomis įpjovomis (pav. 99:6, 8), išspaudais (pav. 99:1, 5), būna vingiuoti (pav. 99:3). Kartais rumbą atstoja ignybinų eilutė. Du ploni rumbeliai buvo skirtingai puošti (pav. 96:6; 98:4).

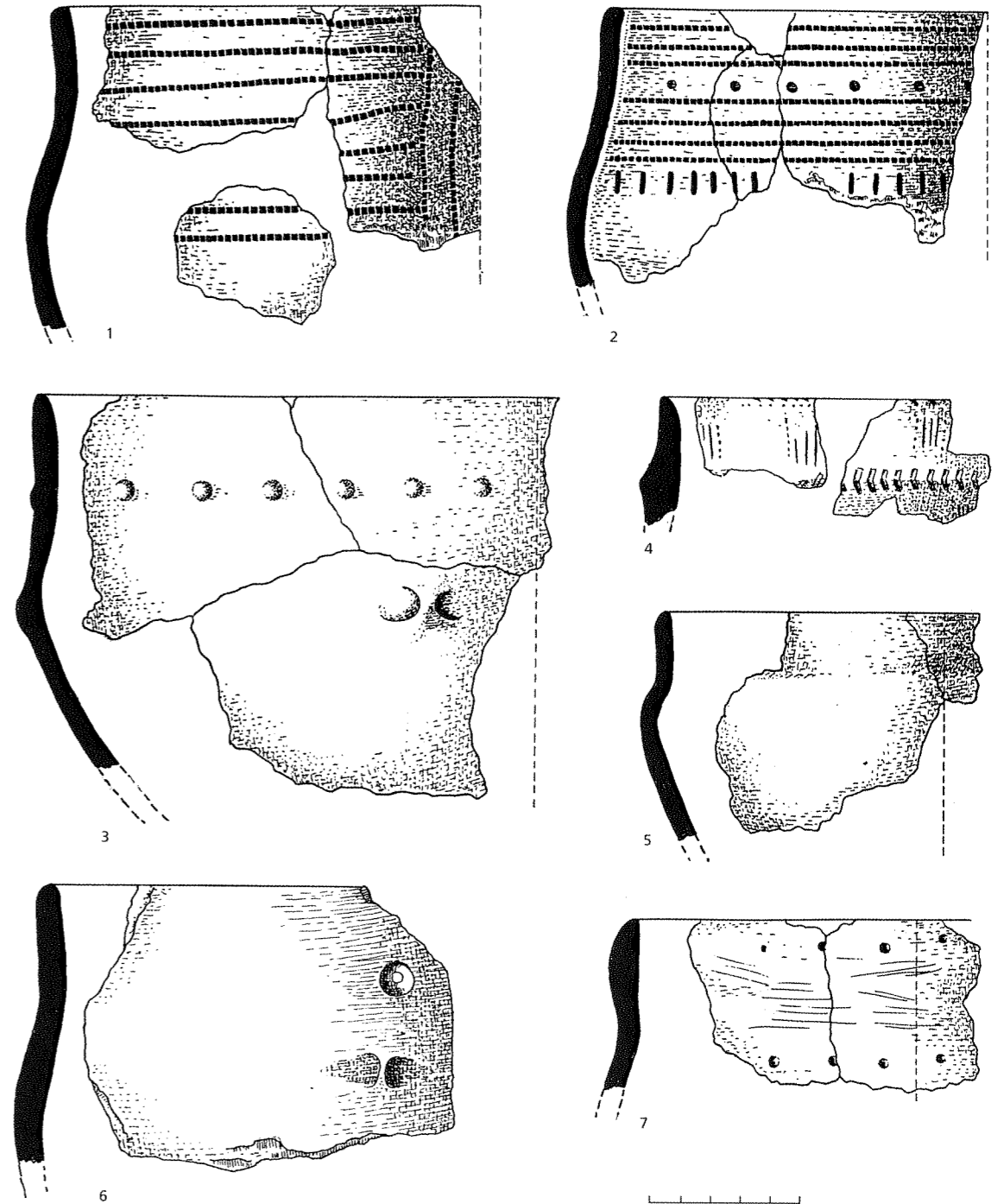
Iš visų indų išsiskyrė vienintelė amfora, puošta įraižių pluoštais. Jos buvo išlikusi didelė viršaus, šono ir dugnelio dalis (pav. 100:6). Jos anga 14 cm skersmens, puošta rumbu. Petelius dengė beveik vertikalių įraižių pluoštai su kabliuko pavidalo išspaudėliais šonuose. Ties pilveliu buvo išlikusi puošni kiauravidurė aša iš keturių vertikalių rumbų. Joje buvo įverta liepos karnos virvelė. Dugniukas buvo apie 10 cm skersmens.

Apžvelgę visus puodų tipus bei jų ornamentiką, galime išvesti mėgstamų ornamentų motyvų kiekio santykį (pav. 74). Ornamentuota iš viso 62% visų indų. Dažniausiai pasitaikė virvelinio ornamento – 58% ornamentuotųjų puodų. Antrą vietą užėmė rumbai. Jais puošti 24% ornamentuotųjų. Perlinėmis juostelėmis puošta 10%, žuvies ašakų įraižomis – 8%.

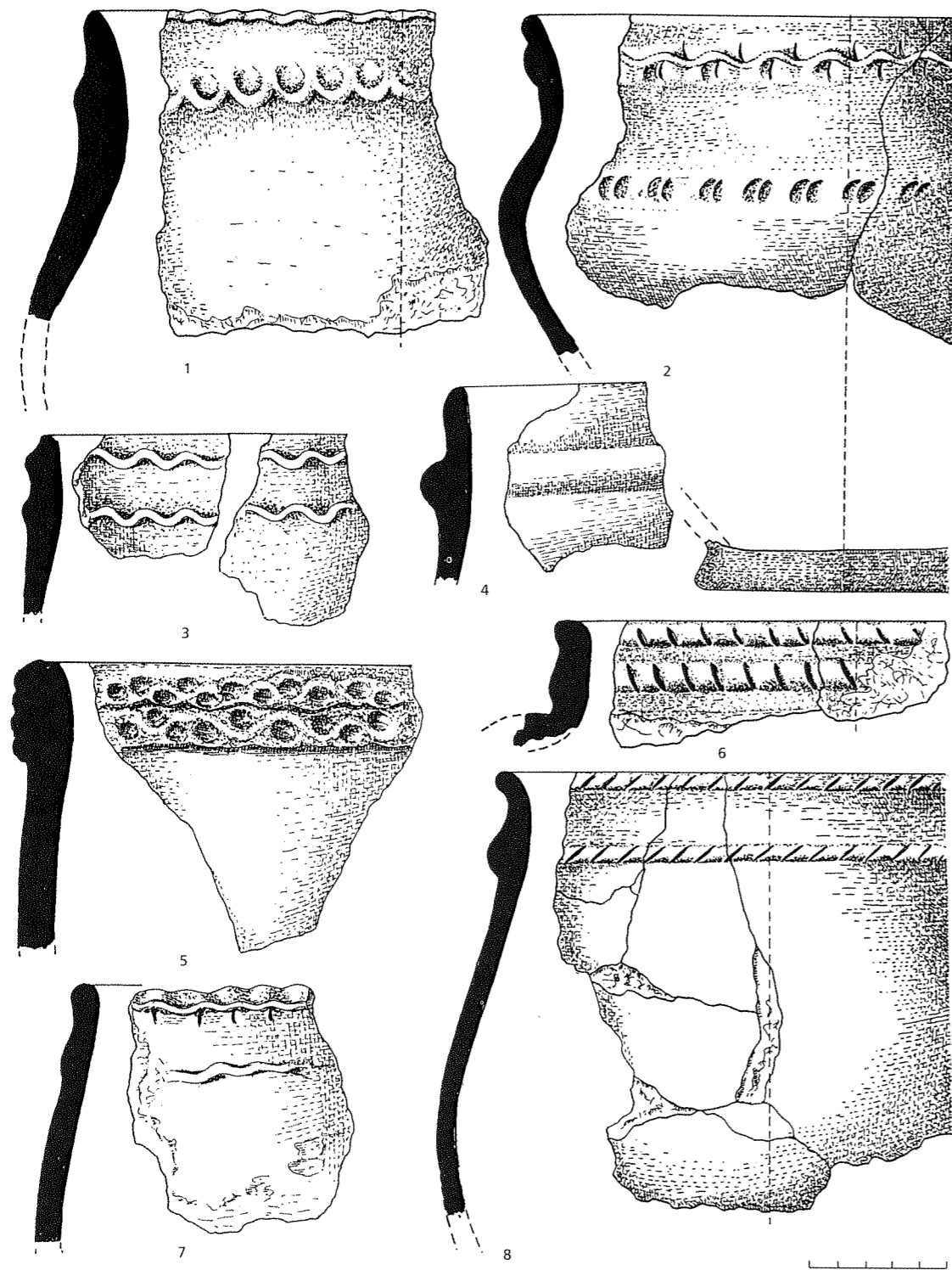
Be to, retkarčiais būdavo puošiama kiauromis ašlėmis bei į viršų užrietais raižukais (pav. 96:2).

Akmeniniai dirbiniai. Būdingiausias yra laivinis kirvelis (pav. 101:6), rastas tarp aptvaro karčių (kv. 47j). Kirvelis padarytas iš amfibolito, Lietuvoje randamo rieduliais, buvo 13,9 cm ilgio, 4,2 cm pločio ašmenimis ir 5,4 cm storio. Nugarėlė beveik tiesi ir plokščia, liemuo ovalaus pjūvio, artimas keturkampiu, pentis gana ryškiai susmaugta, ovali. Ašmenys kiek nutįsę žemyn ir aptrupėję, kaip parodė trasologiniai tyrimai, nuo darbo. Kirvelis buvo su 25,5 cm ilgio kotu nulūžusiu galu (pav. 109:4) su buožele viršūnėje, kad nenusmuktų, padarytu iš kukmedžio ar kadagio.

Du stambūs įtveriamieji kirveliai irgi buvo padaryti iš vietinių riedulinių akmenų. Vienas (pav. 101:5) buvo iš gana prasto trapaus pilko gneiso su baltu kvarco intarpu. Pritaikant akmenį kirveliui, jo paviršius buvo labai mažai apdirbtas, daugiau pagludintas tik prie ašmenų. Kirvelis buvo 10,6 cm ilgio, 6,5 cm pločio ir 3,2 cm storio. Antrasis kirvelis (pav. 101:4) buvo kiek labiau apdirbtas, keturkampio pjūvio, 11,6 cm ilgio, 5,5 cm pločio ir 3,3 cm storio. Jis buvo padarytas iš nelabai kieto Lietuvoje randamo lauko špato amfibolito. Jo šonai taip nugaludinti, kad kartu su pentimi sudarė vientisą juostą.

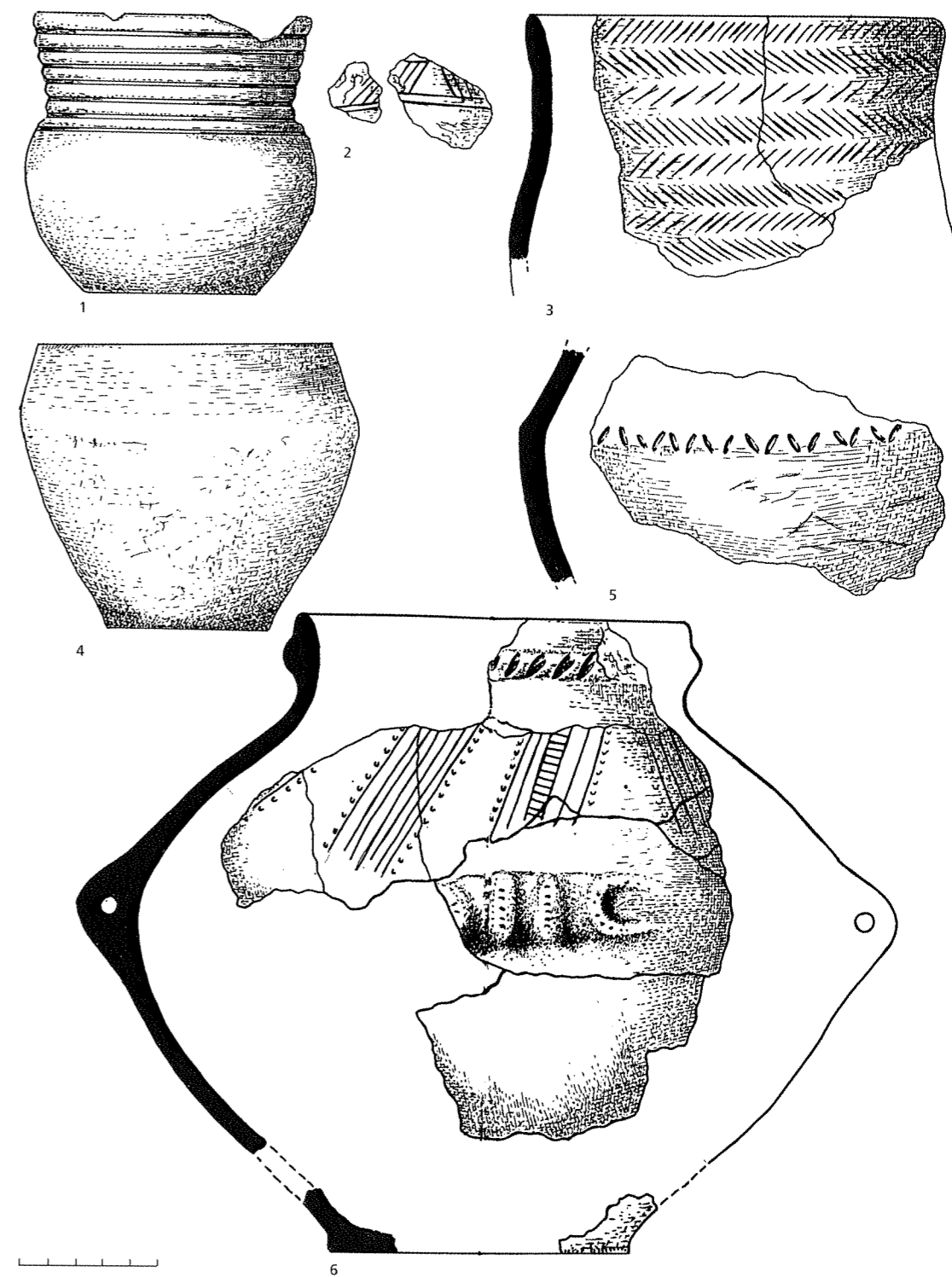

98 pav.
Šventosios IA rad. didžiųjų taurių dalys. 1 – kv. 19 – 20f, 2, 7 – kv. 19e,
3 – kv. 21f, 4 – kv. 22e, 5 – kv. 19d, 6 – kv. 14–15 a–f (LNM)

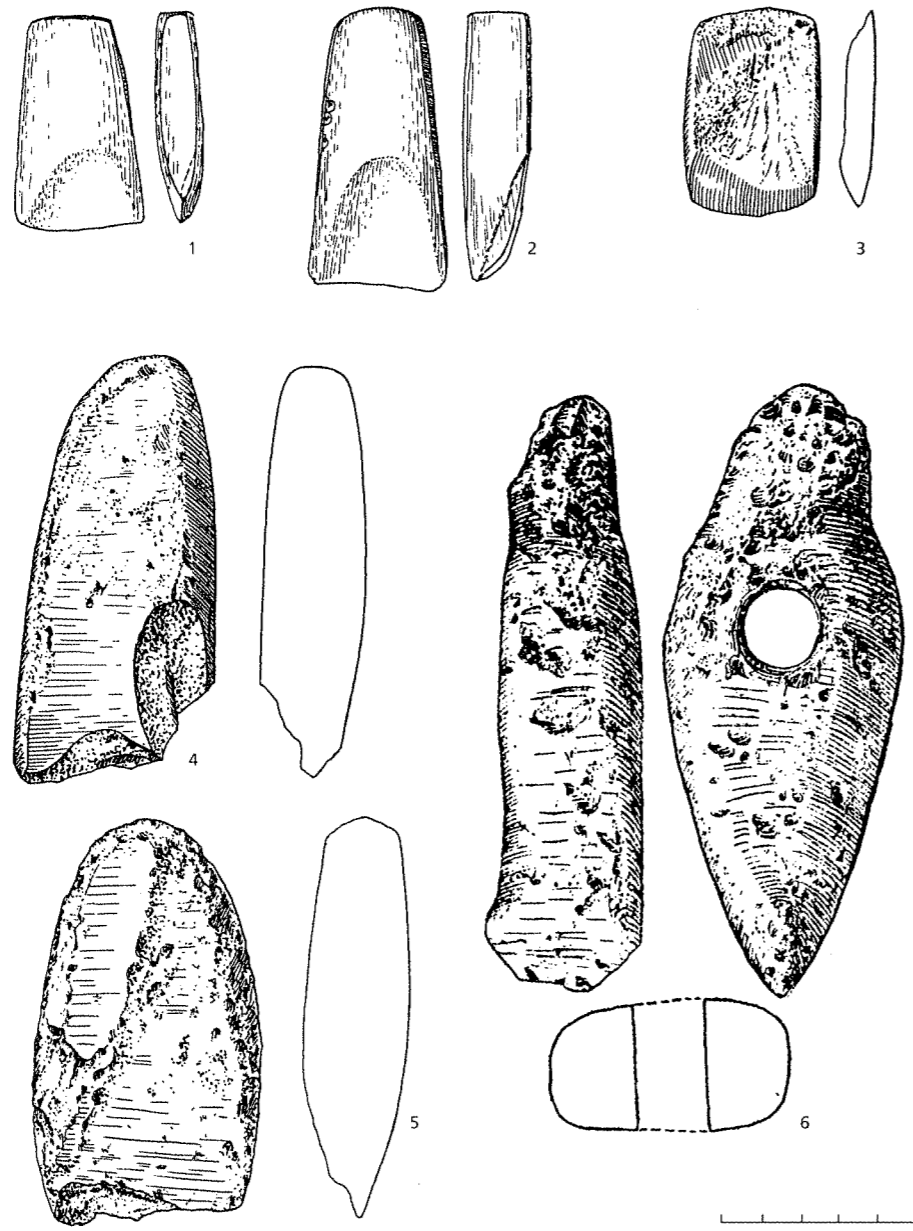
99 pav.

Šventosios 1A rad. plačiaangių rumbais puoštų puodų dalys. 1, 3 – kv. 23e,
2 – kv. 20f, 4, 6 – kv. 16d, 5 – atsitikt., 7–14–15 a–f, 8–kv. 14e (LNM)

100 pav.

Šventosios 1A rad. taurelės ir amfora. 1 – kv. 37c, 2 – kv. 33c, 3 – kv. 13e, 14d,
5 – kv. 21f, 6–24f (LNM)

101 pav.
Šventosios 1A rad. akmeniniai skobteliai ir kirveliai. 1-3, 5 – atsitikt., 4 – kv. 18e, 6 – kv. 47j (1 – KrM, 2 – MB, 3-6 – LNM)

Trečiasis (pav. 101:3) greičiausiai buvo kalto ašmenėlis, plokščias, į vieną pusę nuleistais ašmenimis, panašus į ankstyvųjų gyvenviečių skalūno ašmenėlius, tik šis iš vietinio akmens. Jo ilgis 5,7 cm, plotis 3,3 cm, storis 1,2 cm.

Be to, rastas dailaus darbo įvežtinio iš Ukrainos uralitinio porfirito skobtelis keturkampio pjūvio liemeniu ir pentimi, labai lygiai išduobtais ašmenimis. Jis buvo 5,5 cm ilgio, 3,3 cm pločio ir 1,2 cm storio (pav. 101:1). Antras šios radimvietės skobtelis buvo išraustas per melioraciją. Jis taip pat buvo padarytas iš įvežtinio akmens – diabazo. Jo lienu buvo keturkampio pjūvio, ašmenys giliai įgaubti. Ilgis 7,2 cm, plotis 3,7 cm (pav. 101:2). Rasta

ir antra tokio pat skobtelio dalis. Žemės paviršiuje prieš tyrinėjimus taip pat buvo rastas 14,4 cm ilgio, 7,7 cm pločio ir 1,4–1,7 cm storio menkai apdirbtas vietinio akmens kapliukas (pav. 102) ir titnago skobtelio dalis.

Iš akmens, pritaikant natūralią akmens plokštelės formą, kartais būdavo daromi ir kabučiai. Vienoje nelabai taisyklingos formos plokštelėje (pav. 103:1) skylutė galėjo būti ir natūrali – tai, aišku, nereiškia, kad ji nebuvo nešiota. Rastas ir kitas natūralus beveik trikampis kabutis (pav. 103:3) – 2,6 cm aukščio, su pragręžta V pavidalo skylute.

Iš akmens daugiausia buvo daroma tinklų pasvarų (pav. 104). Tai ovalūs ar apskriti pajūrio gargždo akmenėliai dviejose ar keturiose kraštinėse išskaldytomis įgaubomis.

Titnagai daugiausia vietiniai, tai nelabai skalūs pajūrio rieduliukai, kartais vartotas ir melsvas kvarcitas. Iš jų paruošti trumpi netaisyklingi skaldytiniai. Įvežtinis titnagas irgi gana prastos kokybės – tamsiai pilkas kruopėtas, iš jo buvo nedidelių skaldytinių. Geras skaidrus, tamsus įvežtinis titnagas, matyt, įsigabentas jau ruošiniais – skeltėmis. Ilgiausia tokio titnago skeltė buvo 4,6 cm ilgio. Tokio titnago skaldytinių neaptikta.

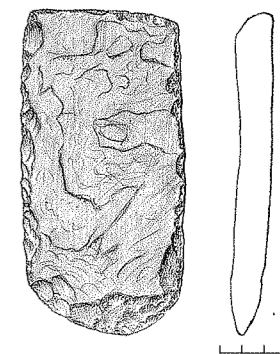
6 strėlių antgaliai buvo gana įvairūs. Vienas 3 cm ilgio migdolo pavidalo antgalis (pav. 105:5) buvo padarytas iš storokos skeltės, pakraščiai plačiai retušuoti iš abiejų pusių, o pagrindas – tik iš viršutinės. Antras mažiuokas, 2 cm ilgio, trikampis tiesiu pagrindu antgaliukas daugiausia retušuotas iš viršutinės pusės (pav. 105:3). Rastas ir trikampis įsmaugtomis kraštinėmis bei aštriais kampais (pav. 105:4). Pastarasis iš antrosios pusės retušuotas tik pakraščiais. Visi jie padaryti iš vietinio spalvoto geresnės rūšies titnago.

Ketvirtasis, lapelio pavidalo, 3,4 cm ilgio, antgalis plačia įtvara (pav. 105:6) buvo padarytas irgi iš gelsvai pilko vietinio titnago ir retušuotas tik pakraščiais iš abiejų pusių. Be to, rasta pora paprastų skelčių įstrižai nuretušotomis viršūnėmis (pav. 105:1, 2), primenančių lancetus.

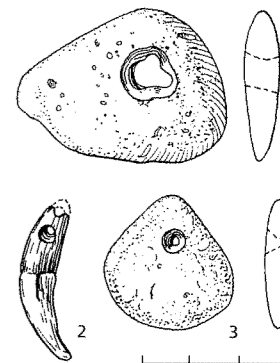
Daugiausia titnagas naudotas gremžtukams, kurių surinkti 22 egzemplioriai (pav. 105:8, 14, 16). Dažniausiai tai trumpi netaisyklingi dirbinėliai, pagaminti iš nuoskalų, ašmenys riesti, retkarčiais tiesūs. Tik vienas kitas primena taisyklingesnes mezolitines formas. Dažniausiai tai 2–3 cm ilgio dirbinėliai, kurių plotis didesnis už ilgį. Tik tris galėtume skirti prie pailgųjų – vieno retušuoti tik ašmenys, dviejų – ir šonai. Šalia jų minėtina ir stora lenkta skeltė, kurios viena kraštinė retušuota kaip gremžtuko, antroje matyti granduko žymės (pav. 105:25).

Šalia klasikinių gremžtukų, rasti ir siauri, pailgi tvirtai retušuoti dirbinėliai (105:17–19 pav.) ir tribriauniai (105:15 pav.). Tikrų tipiškų rėztukų neaptikta – matyt, juos atstojė stori netaisyklingo segmento pavidalo dirbinėliai ištiesai retušuotais pakraščiais ir vienu kampu (pav. 105:21–23). Viename, statmenai retušavus kampą, sudaryta rėžiamoji briaunelė, antro rėžiamasis kampas buvo smailas, trečiasis buvo aptrupėjęs.

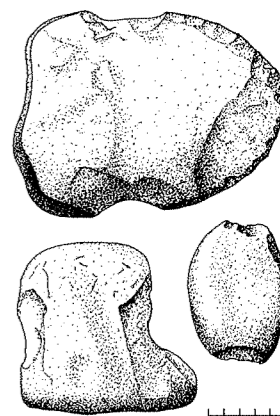
Peiliai buvo labai paprasti – tai ilgos skeltės paretušuotais pakraščiais. Visos jos iš tamsaus gero įvežtinio titnago, tik viena plati trumpa skeltė

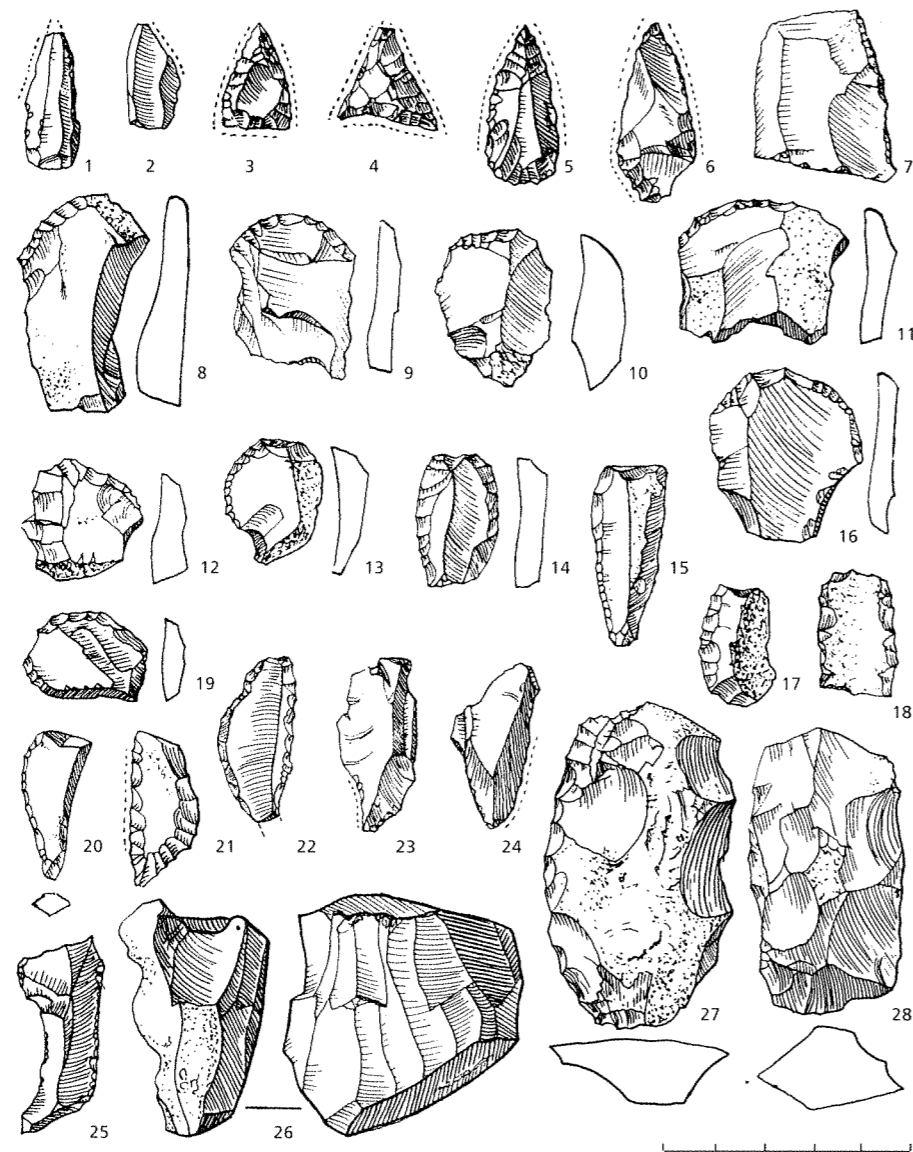
102 pav.
Šventosios 1A rad. akmeninis kapliukas (MB)

103 pav.
Šventosios 1A rad. akmeniniai kabučiai ir pragręžta šuns iltis (LNM)

104 pav.
Šventosios 1A rad. akmeniniai tinklų pasvarai (LNM)

105 pav.
Šventosios 1A rad. titnaginiai dirbiniai. 1–6 – strėlių antgaliai, 8–14, 16, 19 – gremžtukai, 20–24 – grąžteliai, 7, 17, 18, 25 – specialios paskirties dirbinėliai, 26 – skaldytinis, 27, 28 – ovalūs kirveliai (LNM)

buvo iš melsvo vietinio kvarcito (pav. 105:7). Naudotos skeltės ir su žieve paviršiuje (pav. 105:17, 18).

Surinkti 4 netaisyklingi grąžteliai storomis trikampio pjūvio viršūnėlėmis (pav. 105:20), vieno viršūnėlė buvo nugręžta į šoną (pav. 105:22).

Iš prasto vietinio titnago buvo pagaminti ir 2 apskaldyti ovalūs kirveliai (pav. 105:27, 28). Pirmasis darytas iš storos nuoskalos ir, matyt, nebaigtas. Antrasis padarytas iš skaldytinio, 6 cm ilgio ir 3,3 cm pločio. Gal tai dar tik ruošiniai, nes rasta ir mažų gludintų titnago nuoskalų, ir vieno neaiškaus pavidalo kirvelio dalis.

Titnagas buvo apdirbamas vietoje, nes, be daugybės nuoskalų ir netaisyklingų skelčių, rasta net 17 skaldytinių (pav. 105:26), pagamintų iš vietinės

ir įvežtinės žaliavos. Pagrindinė forma – netaisyklingas vienagalys, nuo kurio buvo skeliamos trumpos netaisyklingos skeltelės. Buvo ir nuoskaloms skirtų skaldytinių be ryškesnio pagrindo. Ypač būdingas toks kvarcitinis skaldytinis.

Iš kitų mažai apdirbtų įrankių minėtini muštukai. Geras pavyzdys – tai natūralus titnago rutulys smulkiai nukalinėtu paviršiumi ir dviem natūraliomis įdubomis šonuose, už kurių labai patogų paimti.

Ugniai skelti skiltuvai neturi savo specifinės formos, matyti tik labai sumušta jų briaunelė.

Gintariniai dirbiniai (pav. 106–108) šiame sluoksnyje nuo geležingo kultūrinio gytijos luobo dirvožemio buvo raudonos spalvos. Surinkta daug gintaro nuoskalų ir natūralių gabalėlių ir 138 dirbiniai bei jų ruošiniai (I lent.).

Vieni iš mėgstamiausių visų neolito laikotarpio papuošalų buvo lęšio pavidalo sagutės su V pavidalo skylute, kurių surinkta 26 egzemplioriai (pav. 106:1–4). Dažniausiai jos būna vidutinio dydžio, t.y. 1,5–2 cm skersmens, bet pasitaikė ir visai mažų, nesiekiančių 1 cm skersmens. Daugumos pjūvis nebe lęšinis, o segmentinis. Šiai gyvenvietei ypač būdingos keturkampės sagutės (pav. 106:5–13). Jų paviršius kartais truputį gaubtas, bet dažniausiai keturšlaičio stogelio pavidalo, gražiai poliruotas, užpakalinė pusė plokščia, su V pavidalo skylute, šoninės briaunos statmenai nubukintos. Pasitaikė poliruotų sagučių dar nepragręžtomis skylutėmis.

Aptikta ir vienos laivelinės sagės dalis (pav. 107:3). Ji turėjo būti apie 9 cm ilgio ir maždaug 2,3 cm pločio, su dviem kiaurai pragręžtomis skylutėmis. Apatinė pusė visai plokščia, viršutinė – stogelio pavidalo.

Surinkta 19 kabučių ir 19 jų ruošinių. Ypač gražaus darbo dideli plokščiai retušuoti ir papuošti kabučiai. Geriausias pavyzdys (pav. 107:1) (kv. 24d) buvo 6,9 cm ilgio (ąselė išlūžusi), 4 cm pločio ir 0,7 cm storio. Jo šoninės briaunos išgaubtos, apatinė įgaubta. Jis ornamentuotas įgręžtais taškučiais iš abiejų pusių. Reikia paminėti ir šioje radimvietėje atsitiktinai aptiktus dar 10 tokių kabučių ruošinių – retušuotų, bet dar negludintų (pav. 106:19). Tokio kabučio mažas kampelis buvo ir vienas radinėlis jau iš gytijos sluoksnio (kv. 21f) (pav. 107:4).

Trečia kabučių grupė – tai beveik lašo pavidalo, storo ovalo pjūvio kabučiai. Turime vieno tokio storo kabučio dalį ir kito kiek plonesnio, neryškiai facetuoto, su cilindrine skylute. Dar buvo keli jų ruošiniai.

Ketvirta, gana gausi, grupė – tai natūralios gintaro plokštelės ar jų nuoskalos su skylutėmis (pav. 106:14–17). Pasitaikė kabučių ir tik viena poliruota puse, o antra natūralia (pav. 106:15).

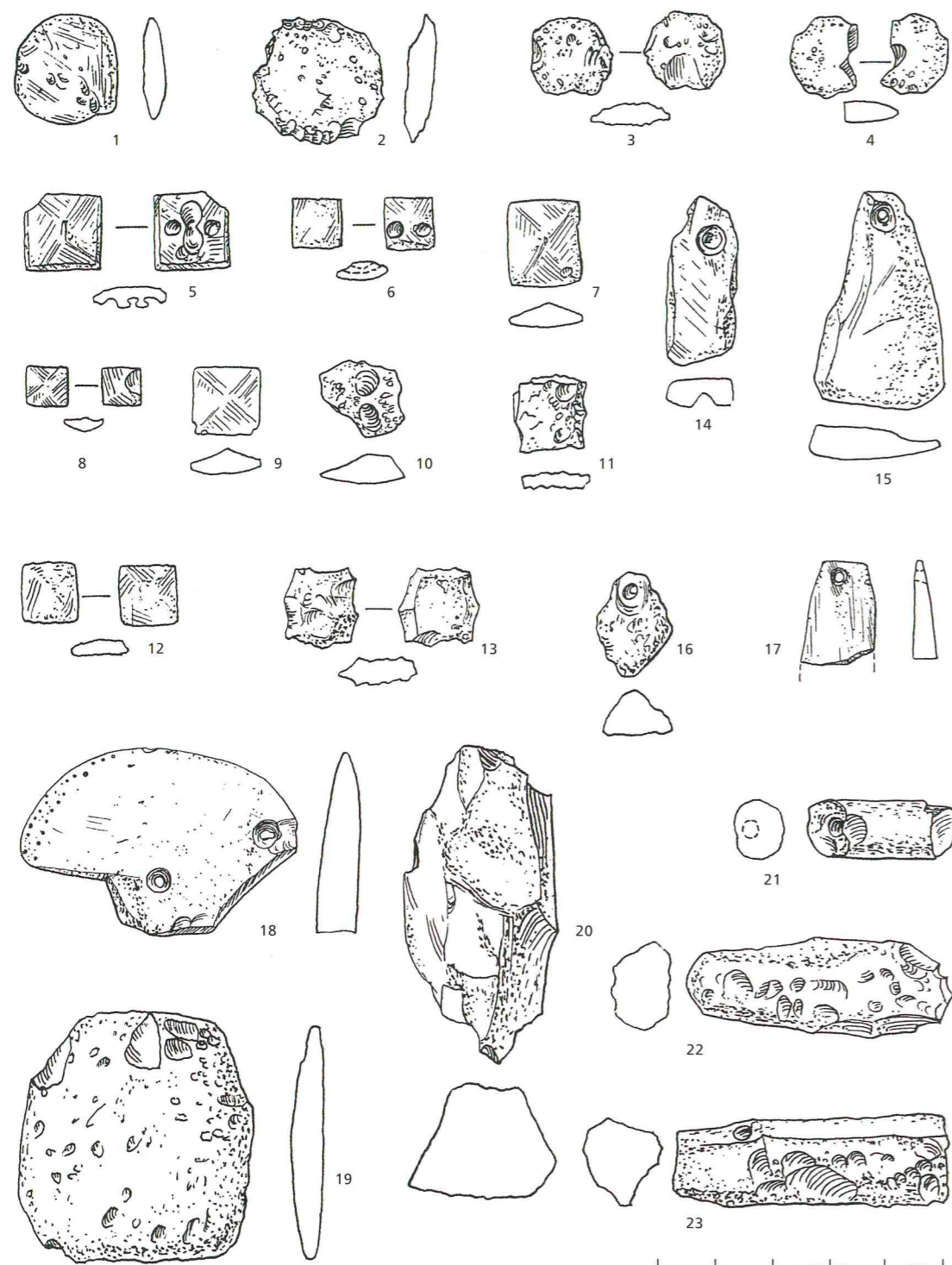
Visuotinai paplitę ir vamzdeliniai karoliai (pav. 106:21–23), kurių kartu su ruošiniais suskaičiuota 10 egzempliorių. Kartais ir gamtoje pasitaikydavę tokių natūralių gintaro formų, bet dažnai tekdavę apskaldyti net didelius gabalus (pav. 106:20). Pasitaikė ir labai plonomis sienelėmis išilgai perskilusi vamzdelinio karoliuko pusė abiem gludintais galais. Aptiktas ir rutulinio karolio ruošinys.

I lentelė.

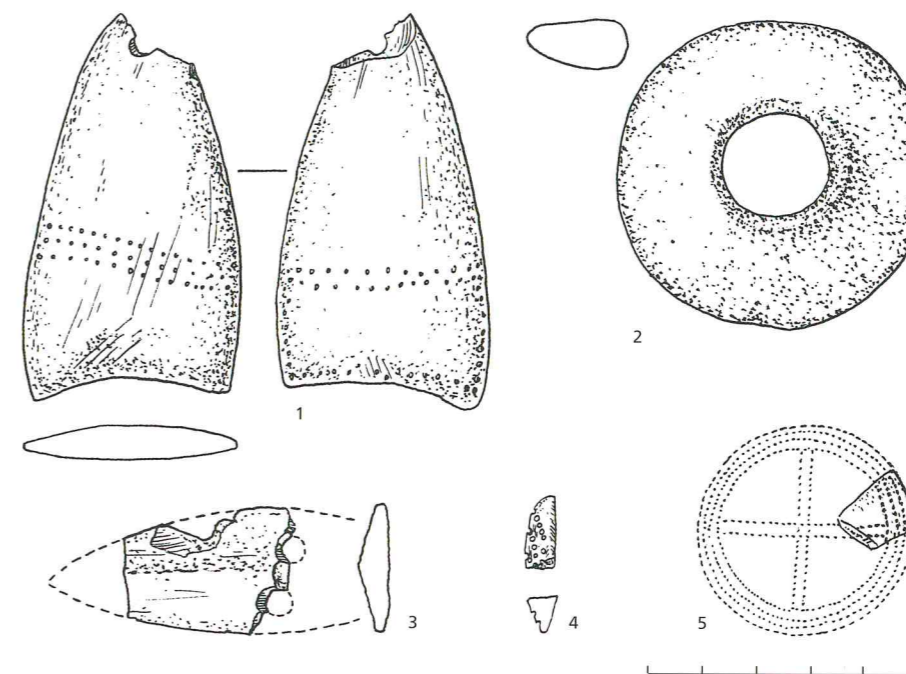
Gintariniai dirbiniai

Lęšinės sagutės	31
Jų ruošiniai	32
Keturkampės sagutės	10
Jų ruošiniai	4
Laivelinės sagės	1
Kabučiai	19
Jų ruošiniai	19
Vamzdeliniai karoliai	6
Jų ruošiniai	8
Grandys ir skridiniai	4
Ruošinių fragmentai	4

Iš viso 138

106 pav.
Šventosios 1A rad. gintariniai papuošalai. 1–13 – sagučių pavidalo karoliai, 14–17 – kabučiai, 19 – kabučio ruošinys, 18 – skirstiklis (?), 20 – vamzdelinio karolio ruošinys, 21–23 – vamzdeliniai karoliai (LNM)

107 pav.
Šventosios 1A rad. išskirtiniai gintariniai papuošalai. 1, 4 – kabučiai–pasaulio modeliai, 2 – grandis, 3 – laivelinė sagė, 5 – skridinys su kryžma (1, 3–5 – LNM, 2 – GM)

Iš uždarojo kanalo buvo išverstos ir dvi grandys. Vienos neskaidraus gintaro grandelės buvo likusi tik pusė. Jos skersmuo turėjo būti 2,5 cm, pjūvis plokščiai ovalus, kraštas plonėjantis. Antroji rasta ten pat išverstose žemėse 1975 m. Ji buvo 5,7 cm skersmens, gerai nugludintomis apvaliomis briaunomis, taip pat neskaidraus gintaro (pav. 107:2; 108).

Viena maža nuolaužėlė (pav. 107:5) (kv. 26d) rodo buvus skridinį su kryžma per vidurį. Išlikusios 3 taškiukų eilutės pakraštyje ir dviejų eilučių kryžmos liekana. Paviršius plokščias, lygiai poliruotas, taškiukai ryškūs, kraštas plonėjantis, apatinė dirbinio pusė gaubta.

Be šių visuotinai žinomų formų dirbinių, buvo ir keletas savitų. Iš jų išsiskiria asimetrinis, 5 cm ilgio gerai nupoliruotas dirbinys su dviem skylutėmis (pav. 106:18). Gal tai kokios apvaros skirstiklis?

Gintarinių dirbinių daugiausia buvo tarp žemės paviršiuje prieš kasinėjimus surinktų liekanų. Tarp jų daugiau kaip 20 buvo lęšinių sagučių gludintu ir retušuotu paviršiumi. Rasta ir segmento pjūvio sagučių, be to, 1 retušuota keturkampė ir 1 gludinta keturkampė. Daugiau kaip 10 buvo kabučių – tai natūralios ar perskeltos plokštelės su skylute, pora storų lašo pavidalo kabučių ruošinių, keli gerai gludintų plokščių kabučių fragmentai, kurių vienas pakraščiais papuoštas taškiukų juostelėmis, o vieno paviršius padengtas negiliomis duobutėmis.

Rasta pora vamzdelinių karolių ruošinių. Vienas su pradėta gręžti skylute (pav. 106:21). Antras sveikas, tik dar be skylutės (pav. 106:22), padarytas iš 4,8 cm ilgio natūralaus atitinkamo gintaro varvekliaus, nes abiejuose šonuose dar matyti gintaro žievė, o šonai šiek tiek retušuoti. Jis buvo kiek apdegęs. Antras toks ruošinys buvo numestas nuskilus galui (pav. 106:23).

108 pav.
Šventosios 1A rad. gintarinė grandis (GM)

Be to, rasta įvairių gludintų ir retušuotų fragmentų, iš jų vienas gal kokio figūrinio dirbinio gludintas gabalėlis. Išsiskiria didelis ruošinys iš skaidraus gintaro, kurio viena pusė retušuota, o antrojoje matyti išilginės linijos, lyg būtų pjauta pjūkleliu.

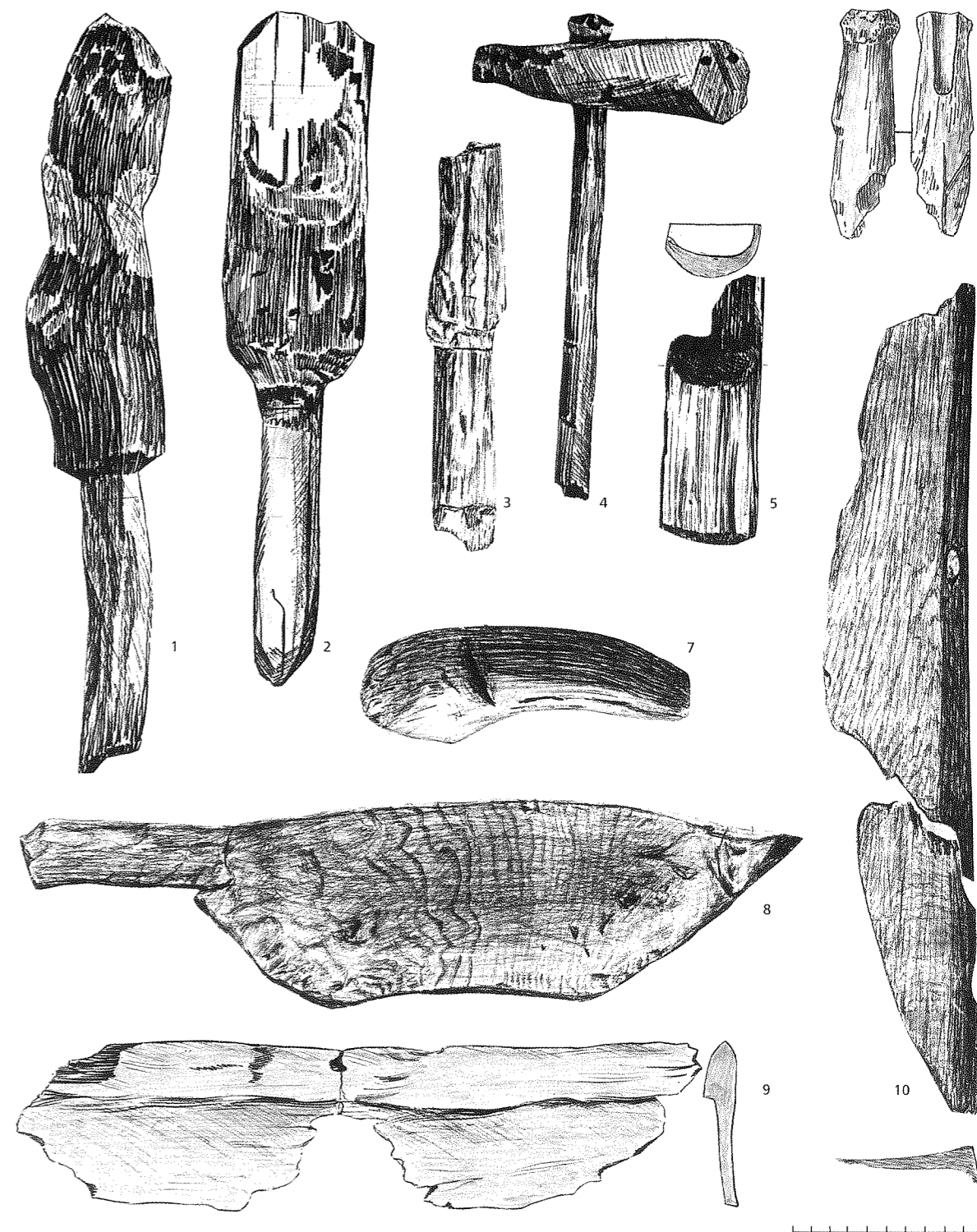
Kaulinių dirbinių visai neaptikta, nors neapdirbtų kaulų bei žuvų ašakų pasitaikė. Iš dirbinių minėtinas tik vienas amuletas iš šuns ilties (pav. 103:2).

Mediniai dirbiniai buvo trejopos paskirties: aptvaro statybos, žūklės ir namų ūkio. Dirbinių, pasilikusių nuo aptvaro statybos, aptikta vakariniame aptvaro gale – matyt, ten atsidadė bebaigiant statybą. Visi jie aplūžę ir gulėjo tarp aptvaro karčių numesti vienas šalia kito. Tai liekanos keturių kulių, vartotų, kaip ir iki šiol tai daroma, kuolams įkalti arba dirbant kaltu. Jų galvos smarkiai apdaužytos, kotai nulūžę. Labai sunaudota, tačiau visu ilgiu išlikusi kūlė (kv. 45k) buvo 38 cm ilgio su ritinio pavidalo 25 cm ilgio galva, labai apdaužyta per vidurį (pav. 109:1), nes buvo padaryta iš gluosnio ar alksnio. Antroji geriau išlikusi (kv. 38f) buvo 33,4 cm ilgio su 19 cm ilgio galva (pav. 109:2). Kitos dvi kūlės dar prasčiau išlikusios. Viena (kv. 17e) buvo labai aptrupėjusia galva ir nulūžusiu koteliu (pav. 109:3), antrosios likusi tik 12,7 cm ilgio apdrožta galvos dalelė (kv. 12e). Visos jos ažuolinės.

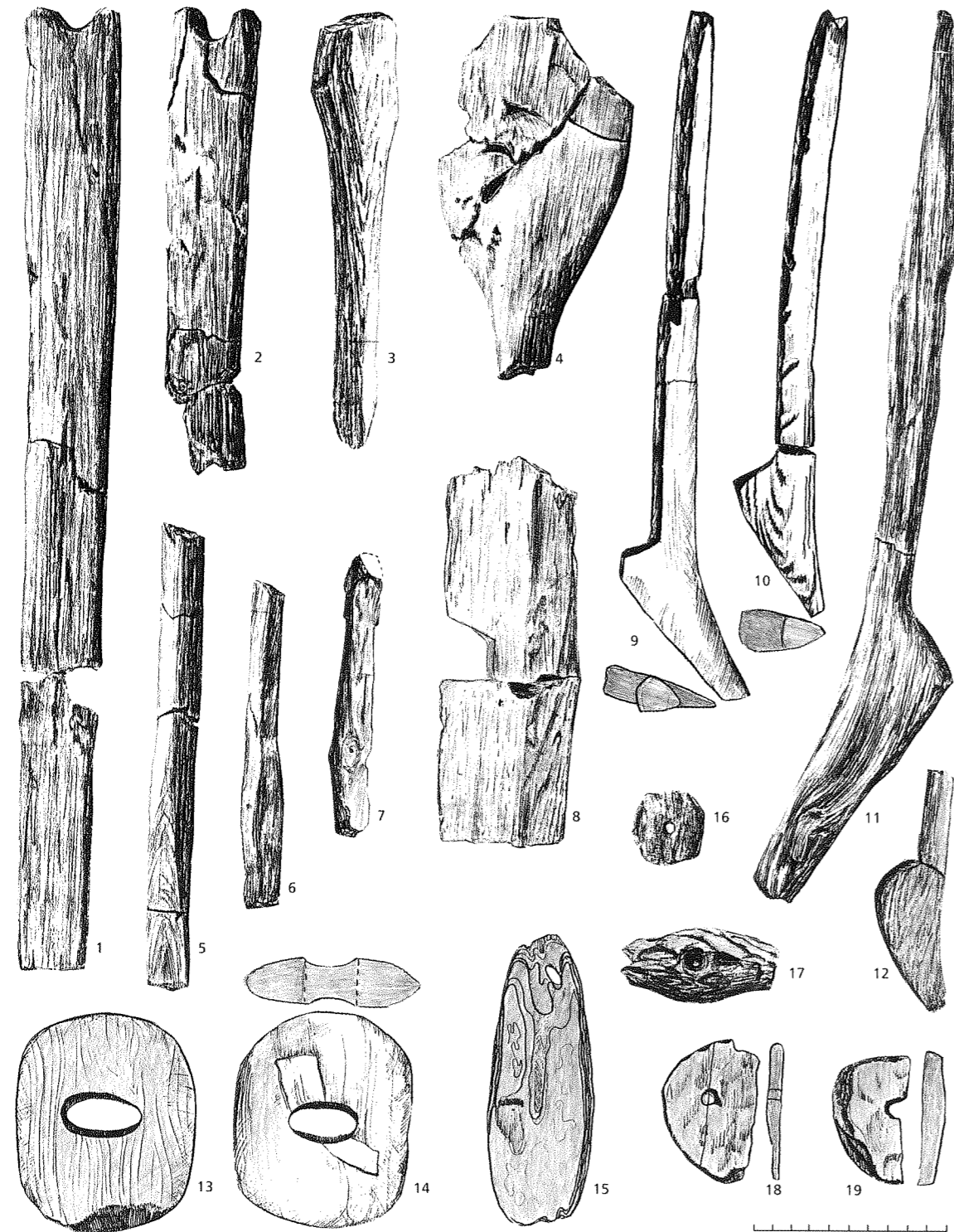
Šalia rastos ir 2 uosinės kaltų įtvaros. Pusė 14 cm ilgio kalto įtvaros (pav. 109:5) gulėjo šalia didžiosios kūlės (kv. 45k). Antrojo, plonesnio, 12 cm ir 3,5 cm pločio, kaltuko įtvaros pusė (pav. 109:6) rasta šalia antrosios kūlės (kv. 38f). Įtvaros dalis galėjo būti ir medinio dirbinio dalis su pailga išpjova (kv. 41g). Maždaug toje pat vietoje po aptvaro kartimis (kv. 47j) gulėjo akmeninis laivinis kirvelis su 25,5 cm ilgio mediniu kotu (pav. 109:4) su buožele viršūnėje. Prie šios rūšies įrankių turbūt priklausė ir 17,2 cm ilgio medinio plaktuko galva (pav. 109:7) (kv. 26e).

Tačiau daugiausia iš medžio buvo gaminama įvairių žūklės priemonių, kurios ypač koncentravosi sąvartyne prie aptvaro. Iš tinklų tebuvo likusios kelios iš dviejų pluoštų susuktos liepos karnos virvelės (kv. 25e), 15 cm ilgio brankto dalelė su buožele gale (kv. 14e) (pav. 110:7) ir 13 pušies žievės plūdžių – taip pat daugiausia sąvartyne ties aptvaro viduriu (kv. 9–38). Tik viena plūdė buvo trapecinės netaisyklingos formos (kv. 11č) (pav. 110:15). Būdingiausias buvo pailgos plūdėlės su išilginiu grioveliu (kv. 31–32č) ir rombinės su įpjovomis galuose ir skylute per vidurį (pav. 110:17) (kv. 10d, 13f). Rasta keletas netaisyklingų, gal atsitiktinių, plūdelių su skylutėmis (pav. 110:18, 19) ir mažų apskritų su skylutėmis (pav. 110:16).

Rastos kelios gana ryškios bučių liekanos. Viena dalelė (pav. 112:3) gulėjo prie pat aptvaro, jau vidinėje pusėje (kv. 16g). Buvo išlikęs 12 plonų plokščių pušinių skalų klojinys maždaug 25 cm ilgio plotelyje, ant kurio gulėjo 12 cm skersmens akmuo, apvyniotas beržo tošimi. Du pušinių skalų klojiniai aptikti tiesiog po suvirtusiomis aptvaro kartimis (kv. 40–41g). Vienas buvo 80 cm ilgio ir 15–20 cm pločio, iš dviejų plokščių skalų sluoksnių. Tarp sluoksnių buvo žemės ir 5 cm skersmens akmuo. Netoliese (kv. 40–41g) gulėjo 265 cm ilgio trijų sluoksnių skalų pluoštas (pav. 112:1,2). Visos skalos buvo 2–3 cm pločio ir 1 cm storio.

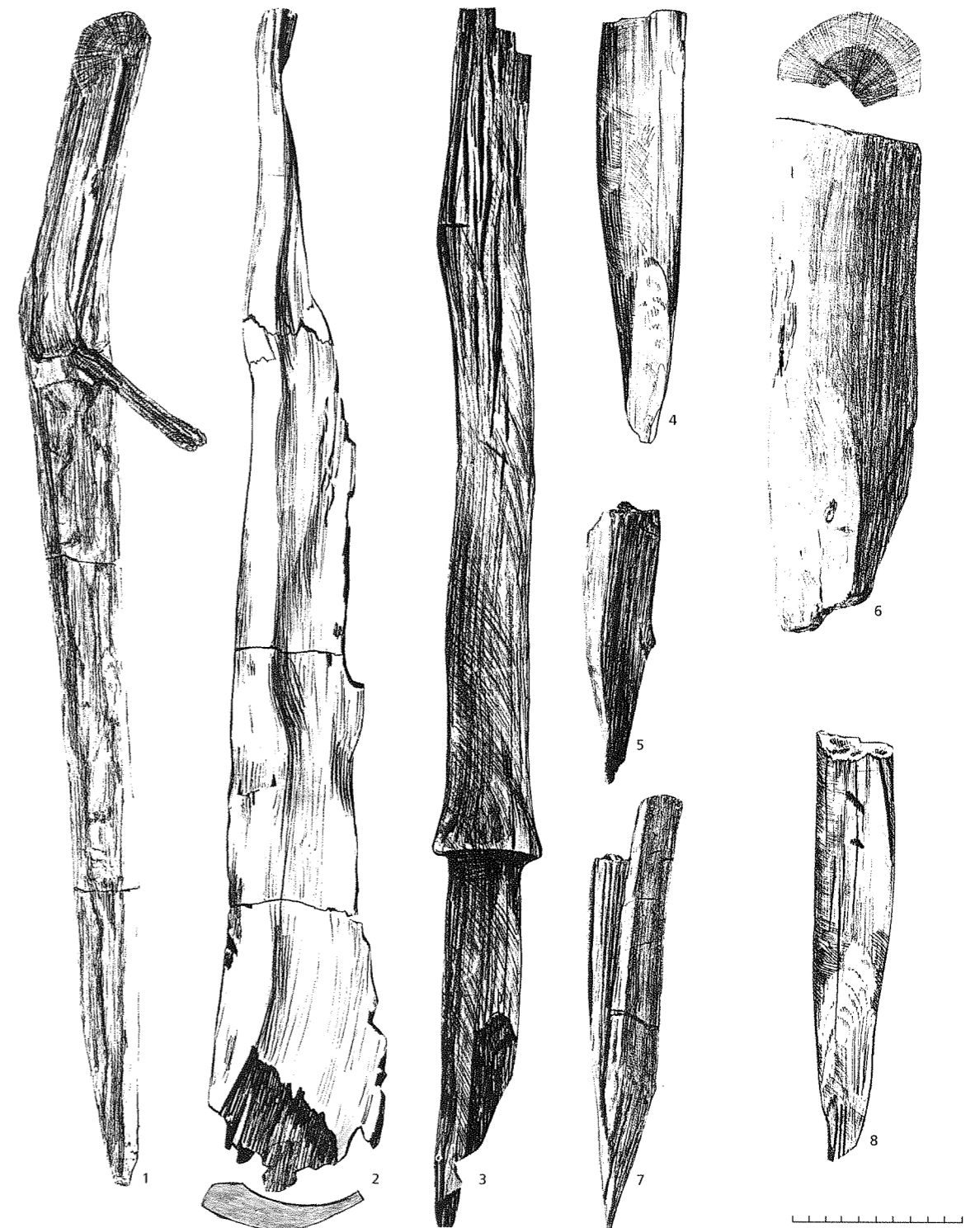

109 pav. Šventosios 1A rad. medinės kūlės (1–3), kirvelis su kotu (4), kaltų įtvaros (5, 6), plaktuko galva (7), geldų dalys (8–10). 1 – kv. 45k, 2 – kv. 32f, 3 – kv. 17e, 4 – kv. 47j, 5 – kv. 45k, 6 – kv. 38f, 7 – kv. 26e, 8 – kv. 24f, 9 – kv. 32č, 10 – kv. 20f (LNM)

110 pav.

Šventosios 1A rad. medinės žūklės priemonės. 1 – kv. 13f, 2 – kv. 14e, 3–4 – kv. 14d, 5 – kv. 8i, 6 – kv. 19e, 7 – kv. 14e, 8 – kv. 17e, 9 – kv. 10g, 10 – kv. 11h, 11 – kv. 19 – 20e, 12 – kv. 26e, 13 – kv. 12d, 14–15 – kv. 11č, 16 – kv. 21f, 17 – kv. 13f, 18 – kv. 38e, 19 – kv. 33č (LNM)

111 pav.

Šventosios 1A rad. aptvaro statybai panaudoti kuoliukai ir nuolaužos. 1 – kv. 14d, 2 – kv. 37g, 3 – kv. 46m, 4–8 – kv. 22–24d (LNM)

Iš kitų žūklės priemonių minėtinos 4 uosinių butinių dalys, kurios galbūt priklausė dviem įrenginiams. Vieno komplekto (kv. 14e) butinio buvo likusi tik 25 cm ilgio dalis (pav. 110:2) – keturkampio pjūvio lentelė su statmenai gręžta skylute, per kurią jis ir buvo nulūžęs. Antro butinio buvo likusi tik 21,3 cm ilgio dalis su užbarzda. Antram komplektui greičiausiai priklausė viena 51 cm ilgio dalis, nulūžusi per skylutę (kv. 13f), (pav. 110:1) ir 12,5 cm ilgio dalelė išdilusiu kraštu (kv. 15d). Šio komplekto dirbiniai gulėjo šalia brankto fragmento tarp įvairių aplaužytų kartelių duobutėje, apnaikintoje drenažo kanalo. Galbūt butinių galai buvo ir kelios gerai gludintos dirbinių dalys su galvutėmis, pakreiptomis į šoną (pav. 113:10).

Tame pat sąvartyne išliko ir 4 ungurių šakių dalys. Viena uosinė šaka buvo labai stambi (kv. 19–20e), 47 cm ilgio, su 17 cm ilgio galvute (pav. 110:11). Jos kotas buvo tiesus, trikampio pjūvio, kiek pastorintas per vidurį, nusmailintu galu. Dvi netoli viena kitos (kv. 10g, 11h) gulėjusios šakos gal priklausė vienam įrenginiui, nors jos nevienodos – viena 35,9 cm, antroji 31,1 cm ilgio, tačiau aplūžusiais smaigaliais (pav. 110:9, 10). Jų koteliai beveik tiesūs, trikampio pjūvio, galvutės mažos, trikampės. Galbūt nuo šakės kotelio buvo likusi ir tribriaunė lazdelė (kv. 8i) (pav. 110:6). Taip pat gali būti, kad keturbriaunė lazdelė, kurios išlikusi 17,3 cm ilgio ir 2,2 cm pločio dalis (kv. 19e), buvo iš vidurinės ungurių šakių dalies, prie kurios tvirtinamas smaigas (pav. 110:5). Atskirai (kv. 26e) rasta dar viena šakės galvutė (pav. 110:12).

Skobtinio luoto liekana iš neidentifikuoto lapuočio buvo panaudota aptvaro statybai (kv. 32ž). Tai buvo 70 cm ilgio, 12,8 cm pločio ir 0,9–2,2 cm storio išilgai nuskilusi gaubta lenta pastorinta briauna (pav. 109:9). Greičiausiai ir kitos nuoskalos pastorintais kraštais ir su skylutėmis po briaunomis irgi buvo luotų liekanos. Vienoje vietoje (kv. 38f), atrodo, statybai buvo panaudotos suskaldyto luoto dalys. Nuo luotų nuskeltos gali būti ir kitos lentelės. Pvz., 52, 8 cm ilgio lentelė su skylute šone (kv. 37c) arba 72,8 cm ilgio lenta vienu pastorintu kraštu (kv. 37g) (pav. 111:2) ir kiek toliau (kv. 41i–j) numesta 54 cm ilgio lenta abiem nulūžusiais galais.

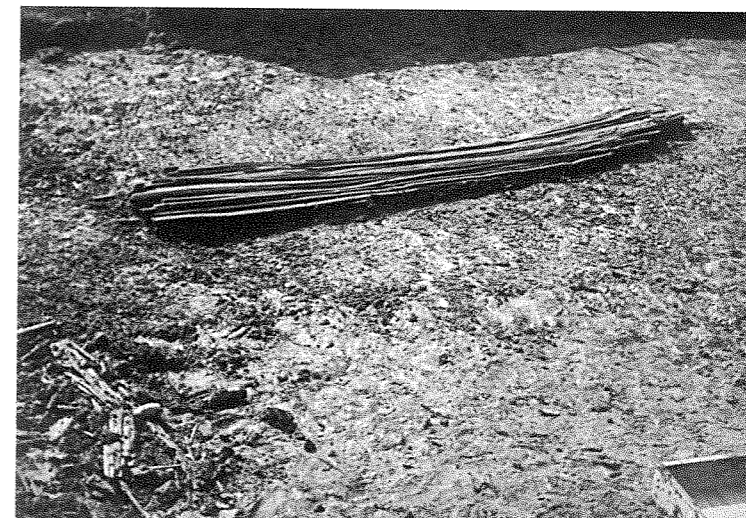
Prie aptvaro sąvartyne rastos ir 5 uosinių irklų dalys. Kartu su kitomis liekanomis buvo sujaukti du irklų gabalai (kv. 14d) – perėjimas iš mentės į kotą (pav. 110:3) ir vidurinės dalies dalelė (kv. 17e) (pav. 110:8). Vakarinėje aptvaro dalyje irklų liekanos buvo panaudotos statybai. Tai 85 cm ilgio plokščio irklo dalis (kv. 44i) ir ant aptvaro užmestas (kv. 38f) irklo smaigalys.

Šalia irklų vartotos ir atsispiriamos lazdos, kurių 3 skirtingi ažuoliniai skridiniai rasti sąvartyne. Geriausiai išlikęs (kv. 11č) storas, panašus į keturkampį, 8,6 cm skersmens dirbinys su karnos liekanomis prie skylutės (pav. 110:14). Antrasis (kv. 12d) tokio pat dydžio, tik pusapvalio pjūvio (pav. 110:13). Trečiojo buvo likusi tik pusė (kv. 14d). Jis buvęs ovalus ir beveik ovalaus pjūvio (pav. 113:2).

Iš medžio buvo gaminta daug namų ūkio reikmenų. Pirmiausia – tai geldos ir dubenys. Kiek toliau nuo aptvaro, visai atskirai (kv. 41g), buvo

1

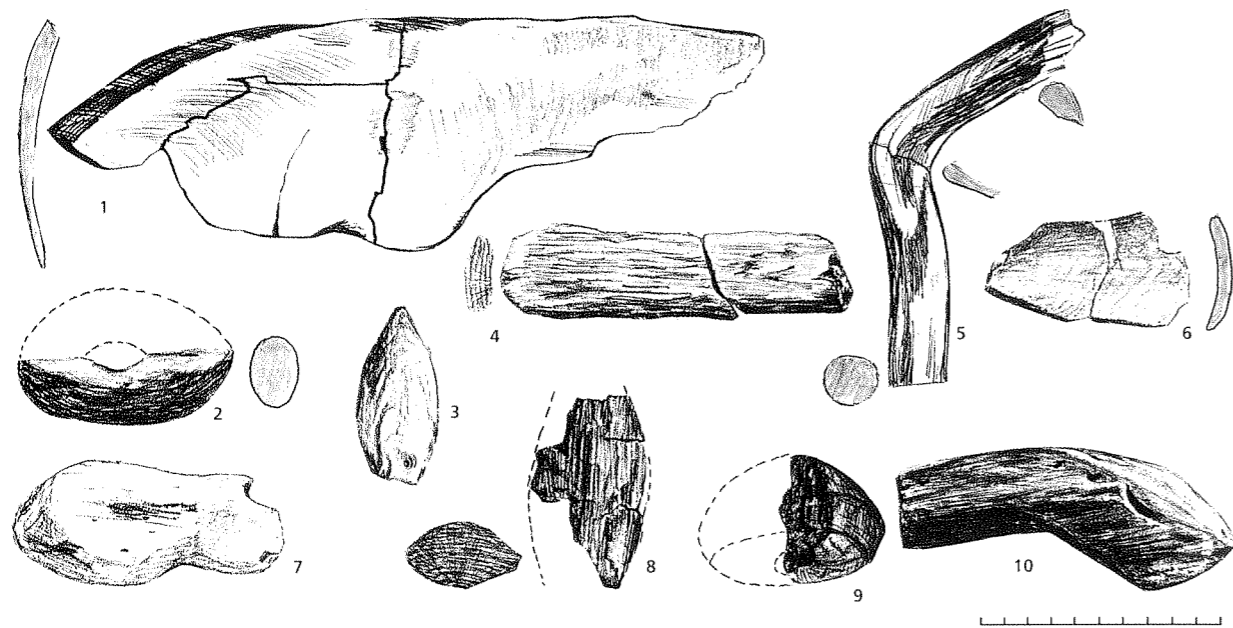

2

3

112 pav.
Šventosios 1A rad. bučių
dalys. 1, 2 – kv. 40–41g,
3 – kv. 16g

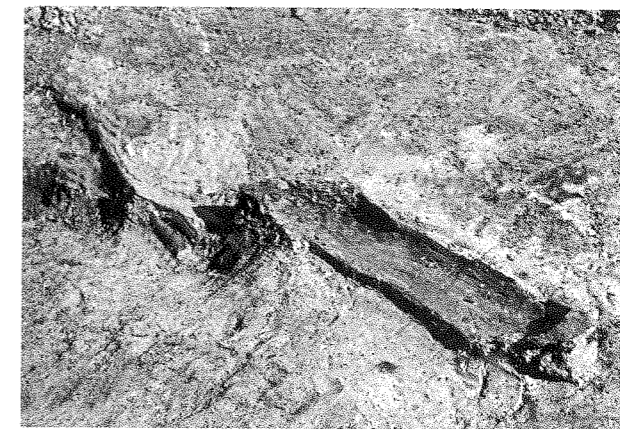
113 pav.
Šventosios 1A rad. smulkūs mediniai dirbiniai. 1 – kv. 32č, 2 – kv. 14d, 3 – kv. 24f, 4 – kv. 15d, 5 – kv. 38e, 6 – kv. 13f, 7 – kv. 20f, 8 – kv. 17d, 9 – kv. 27e, 10 – kv. 20f (LNM)

numesta 78,5 cm ilgio gelda, išskobta iš rąstelio dalies. Šonai buvo gaubti, galai storesni, 2,9–6,4 cm aukščio. Sienujų storis 0,5–1,2 cm (pav. 114). Dubenų dalys taip pat buvo panaudotos kaip medžiaga aptvarui. Tarp dviejų statmenų kuoliukų su 40 cm tarpu (kv. 24f) styrojo 41 cm ilgio ir 10,5 cm pločio dubens dalis (pav. 109:8). Antras dubuo (kv. 20f) buvo plonomis sienelėmis, tačiau paplatinta briauna ir su skylute po ja; rasta 43 cm ilgio dalis (pav. 109:10). Dar vieno statybai panaudoto dubens (kv. 32č) buvo likusi tik 29,5 cm ilgio gaubto šono su dugnu dalis (pav. 113:1). Rasta dar kelių gaubtų dubenų fragmentų.

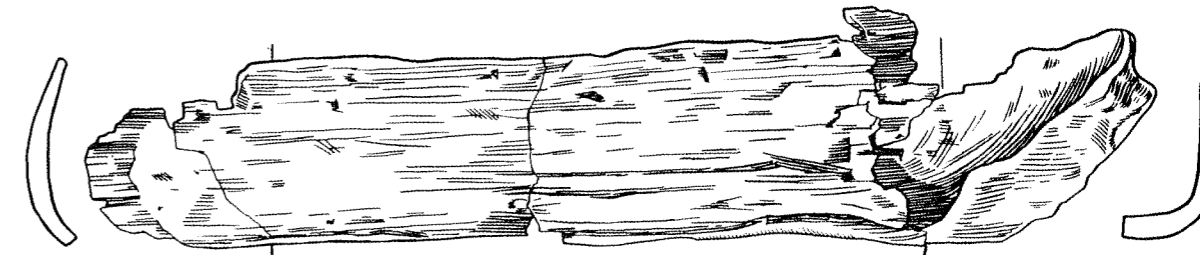
Rastas ir plonas medinis šaukštas (kv. 13f), kurio išlikusi tik 8,5 cm ilgio dalelė (pav. 113:6).

Šalia šių daugmaž aiškios formos ir lengvai atspėjamos paskirties dirbinių, rasta daugybė nuolaužų ir net kartais aiškios formos sveikų dirbinių, kurių paskirtį sunku suvokti. Tai 7,5 cm ilgio suploto kiaušinio pavidalo smailiu galu dirbinėlis – antgalis (?) (kv. 24f) (pav. 113:3). Savita ir kūginė apdegusi ir perlūžusi 7 cm skersmens ir 4,5 cm aukščio uosinė buoželė su išskoba apačioje kotui įkišti (kv. 27e) (pav. 113:9). Prie šios grupės priskirtina ir kažkokio ovalaus, smailiai ovalaus pjūvio, 8,3 cm ilgio ir 2,8 cm storio dirbinio dalis (kv. 17d) (pav. 113:8), ir 11,5 cm ilgio beveik ovalios formos dirbinio dalis, persmaugta per vidurį (kv. 20f) (pav. 113:7), taip pat įvairios lentelės ir uosinio koto su apykakle dalis (pav. 111:3).

Prie aptvaro sąvartyne (kv. 20f) gulėjo pats įdomiausias radinys. Tai gana didelis, apie 40 cm ilgio ir 25 cm pločio, demblio gabalas (pav. 115). Jam naudotos liepos žievės su karna juostelės. Jos supintos ruoželinu pynimu per vidurį ir ripsiniu (?) pakraštyje. Atskirai gulėjo atitrūkęs gabalėlis. Spėjama, kad pluoštai galėjo būti dažyti, nes jų paviršius nevienodas.

114 pav.
Šventosios 1A rad. medinės geldos (kv. 41g) piešinys ir gelda *in situ* (LNM)

Apatinis kultūrinis sluoksnis (B)

Stratigrafija. Beveik visi apatinio sluoksnio (B) radiniai slūgsojo apie 15–20 cm žemiau gitijos luobo sluoksnio, t.y. po viršutiniu kultūriniu sluoksniu (A), išskyrus statmenai įstrigusius ir užlūžusius irklus ir kai kuriuos iki dugno nusmegusius sunkesnius pasvarus. Gitijos sluoksnyje šalia vidurinės ir šiek tiek rytinės aptvaro dalies buvo gausu keramikos, kaulinių ir medinių dirbinių ir kyšojo iš viršutinio sluoksnio perkaltų aptvaro kuolų smaigaliai. Medžių šakos, kartelės ir pušų žievės buvo sumestos ar suplautos į lagūną nuo kranto. Pakrantės sluoksniai buvo prižėlę nendrių. Pirmykštėje vietoje (kv. 18č) buvo išlikęs tik lieptas (pav. 116). Tai buvo 225 cm ilgio ir 12 cm storio eglinis nužievintas (ar nusmukusia žieve) rąstelis paplota viršutine puse, kurio gale styrojo du iš vietos išvirtę kuolai. Lieptas gulėjo pačiame gitijos sluoksnio paviršiuje. Šalia jo buvo ypač daug įvairių šakų, kartelių bei dirbinių.

Gamtinė aplinka ir chronologija. Iš V. Dvarecko žiedadulkių analizės (kv. 22e) diagramos (pav. 88) matyti, kad apatinis kultūrinis sluoksnis (B) susidarė apie subborealio vidurį (von Posto IV zona). Radiokarbonu buvo datuoti medžių gabalai iš 1967 m. perkasos:

(LJ-2528) 4640±60 bp/cal 3515 (3490, 3471, 3372) 3357 BC

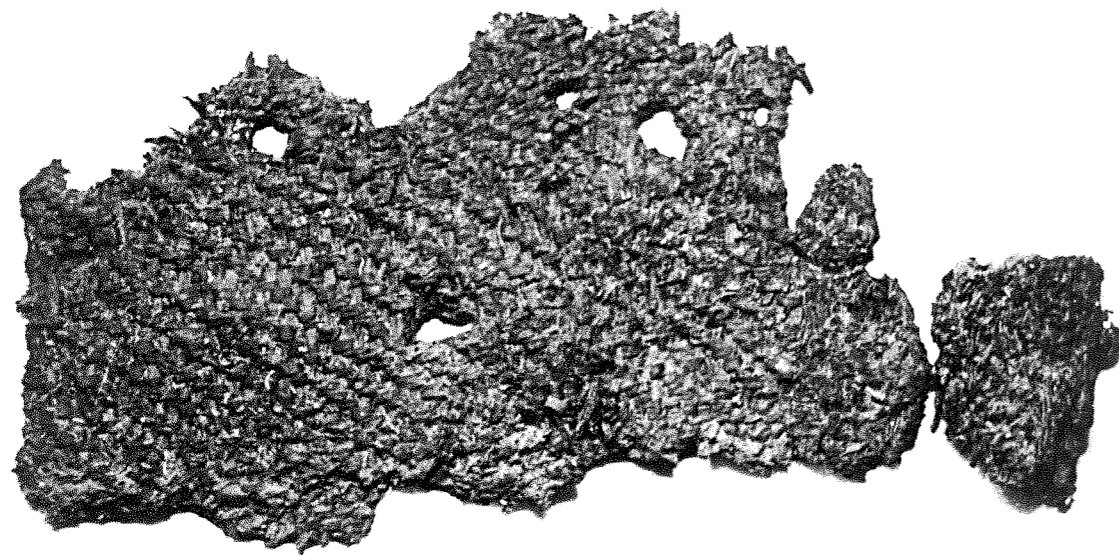
(IGAI-12) 4470±40 bp/cal 3339 (3959, 3243, 3099) 3032 BC

(Ta-247) 4400±90 bp/cal 3311 (3021) 2906 BC

Apie fauną galima spręsti iš rastų žvėrių kaulų (ištyrė V. Danilčenko), kurie ne visada tiksliai atspindi žvėrių kiekį gamtoje – jie daugiau atspindi žmonių poreikius. 1B horizonte surinkti tik 59 žvėrių kaulai, neskaitant iš jų padirbtų

115 pav.
Šventosios 1A rad. demblys
(kv. 20f) (LNM)

dirbinių bei dantų amuletų. Daugiausia rasta briedžių (*Alces alces*) – 32% kaulų (19/1), maždaug tiek pat šernų (*Sus scrofa*) – 31% (18/2). Bebrų (*Castor fiber*) kaulai sudarė 14% (8/2), elnių (*Cervus elaphus*) – 5% (3/1). Be to, rastas abejotinas stumbro (*Bison bonasus*) kaulas ir keli neaiškaus skeltanagio kauliukai. Visai nerasta ruonių (*Phocidae*) kaulų, nors iš jų buvo padarytų dirbinių, pvz., kailių grandikliai (pav. 122:4).

Be minėtų, rasti 7 šunų kaulai (2 individų).

Žuvų kaulai (ištyrė A. Cepkinas) rodo labai išplitusią žvejybą. Daugiausia žvejotos plėšriosios gėlavandenės žuvis, ypač lydekos ir starkiai. 1B horizonte surinkti 178 lydekų (*Esox lucius*) kaulai (62% visų žuvų). Jų ilgis nuo galvos iki uodegos peleko nuo 36 iki 125cm, tačiau daugiau buvo didžiųjų. Antroje vietoje buvo starkiai (*Lucioperca lucioperca*) nuo 45 iki 70 cm ilgio

(23%). Kitų rūšių buvo daug mažiau – karšiai (*Abramis brama*) (9%) buvo nuo 30 iki 42 cm ilgio, apie 2% sudarė šamų (*Silurus glanis*) kaulai – vienas šamas buvęs 110 cm, antrasis 180 cm ilgio. Kitos žuvis, nesudariusios net 1%, buvo lynai (*Tinca tinca*) nuo 25 iki 30 cm ilgio ir lašišos (*Salmo salar*). Be to, pasitaikė iš jūros atplaukusių ir lagūnoje gyvenusių sūriavandenių žuvų: beveik 2% sudarė plekšnių (*Pleuronectidae*) ir kiek daugiau kaip 1% menkių (*Gadus morhua callarias*) kaulai.

Keramika. Puodai buvo lipdyti iš molio masės su gausiomis augalinėmis ir grūstų kiaukutų priemaisomis. Molio masės tankis $d=1,2-1,4$. Buvo tik dvi pagrindinės puodų formos: smailiadugniai plačiaangiai puodai ir pailgi dubenėliai. Pagal kaklelių liekanas minimalus skaičius galėjo būti 273 puodai ir 16 dubenėlių bei mažų indelių.

Puodų kakleliai visų 4 Narvos tipo puodams būdingų formų, tačiau vyrauja visų tipų pirmieji variantai (pav. 117A). Puodai I pavidalo kakleliais sudarė 30 vienetų (11% visų puodų), iš jų daugiau negu pusė (16 puodų) buvo pirmojo varianto – apvalia briauna. Jie dažniausiai neornamentuoti, puošti tik antrojo varianto puodai, dažniausiai dvigubų išpaudėlių kripėmis.

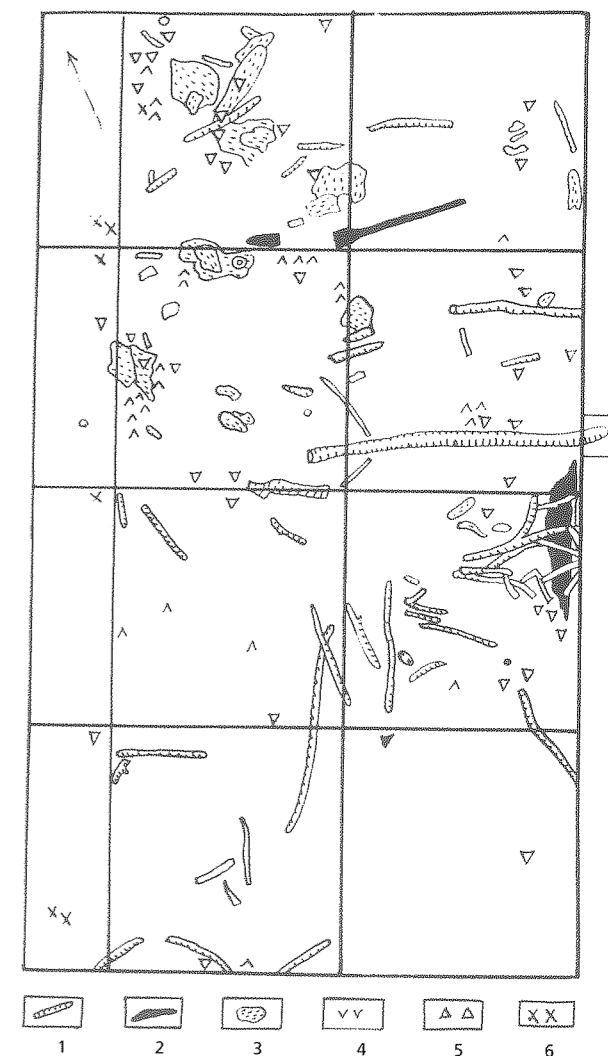
Daugiausia – 142 egz. – puodų kaklelių buvo C pavidalo (52%), iš kurių du trečdaliai (69 egz.) pirmojo varianto. Puodų CS pavidalo kakleliu surinkta 61 egz. (22%), iš jų irgi $\frac{3}{4}$ (44 egz.) buvo pirmojo varianto. Visai tipiški buvo tik keli pavyzdžiai.

Puodai S pavidalo kakliuku sudarė 15% ir beveik visi (90%) buvo pirmojo varianto. Antrajam variantui priskirti puodai nelabai ryškiai atloštu kaklu, bet iš vidaus pagražintu atlošu.

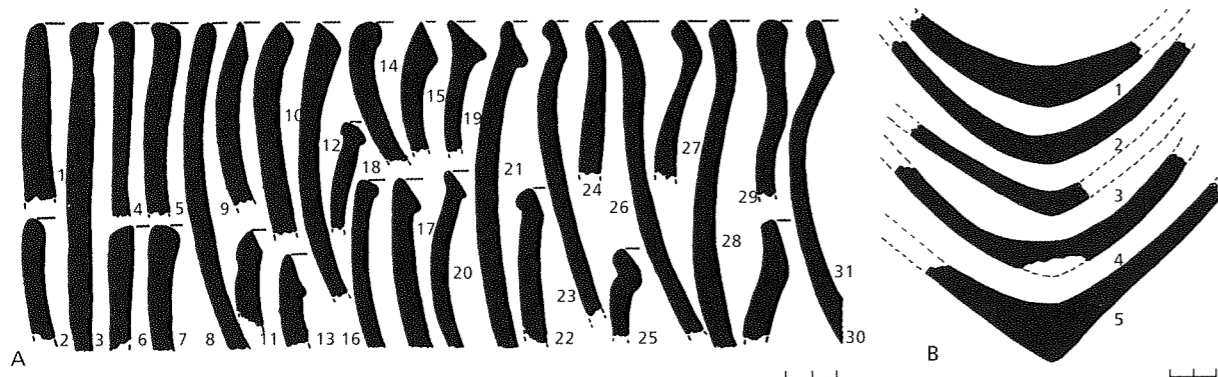
Dugnėlių išliko nedaug. Visi jie smaili, bet nevienodi (pav. 117B), yra beveik apvalių, tik viršūnėje išsikišusių. Antroji forma – ne tokia plokščia, su ryškiu pastorintu smaigaliu. Keletas beveik plokščių dugnėlių apačioje lyg su gunklu.

Puodų dydžiai gana vienodi: dažniausiai jie 35–40 cm skersmens anga ir maždaug tokio pat aukščio. Retai pasitaikė apie 25 cm skersmens puodų.

Ornamentika. 58% puodų briaunos buvo ornamentuotos. Dažniausiai tai buvo apvijiniai išpaudai (74%), mažiau puošta įstrižinėmis įraižomis (13%). Tik 47% puodų paviršius buvo ornamentuotas. Tuo tarpu vidinė kaklelio pusė – atlošas – ornamentuotas tik kelių puodų ir nežymiai. Pagrindiniai ornamentikos motyvai parodyti lentelėje (pav. 24). Puodų paviršius

116 pav.
Šventosios 1B rad. plano iškarpa (kv. 19–20 a–ė) su liepto liekanomis, luoto dalimi, perlūžusiu irklu ir kt. radiniais: 1 – gulinčios kartys ir rąsteliai, 2 – mediniai dirbiniai, 3 – pušų žievės, 4 – puodų šukės, 5 – tinklų pasvarėliai, 6 – tirtagai

117 pav.
Šventosios 1B rad. puodų
kaklelių (A) ir dugnelių (B)
pjūviai

dažniausiai puoštas apvijiniais ornamentais – 64% visų ornamentuotųjų puodų (pav. 119:1, 6, 13, 14; 120:7). Apvijos daugiausia padarytos naudojant vidutinio storio virveles, retkarčiais plonas kaip siūlas. Prie tos pačios grupės priskirtini ir mazgelių įspaudai (pav. 119:4, 11). Šių elementų motyvai labai paprasti: tai 2 eilutės aplink kaklelį, nuo jų kartais nukarusios atskiros įspaudų grupelės. Dažnai pasitaikantis motyvas – žingsniuojančios kriputės (pav. 118:6, 7), retkarčiais susikryžiuojančios. Apvijiniai elementai su kitais komponuojami retai.

19% ornamentuotųjų puodų puošta duobutėmis – apskritomis, pailgomis, netaisyklingomis. Jos sudaro tuos pačius motyvus – eilutes arba žingsniuojančias kriputes. Retkarčiais iš jų sudaromos figūrinės kompozicijos (pav. 119:3, 7, 9; 120:6, 8).

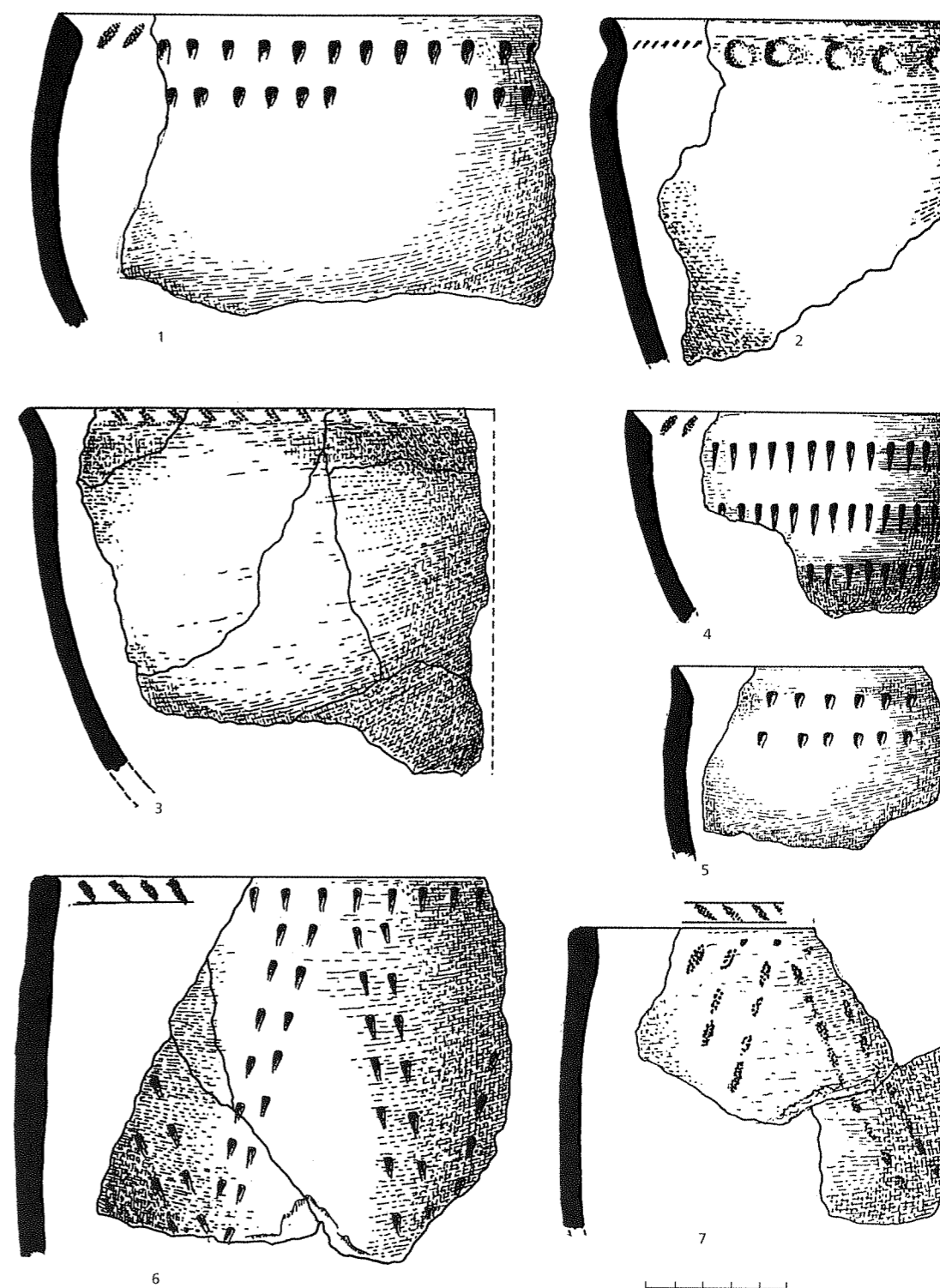
10% ornamentuotųjų puodų puošta apverstais lašiuokais arba pleištukais, išdėstytais tokiais pat motyvais (pav. 118:1, 4, 5).

Kitų motyvų pasitaikė daug mažiau. Tai skersinės terasinės juostelės (pav. 120:5), nagų įspaudai (pav. 120:1, 2), įraižių kripė (pav. 120:9) ar net riestės (pav. 119:12).

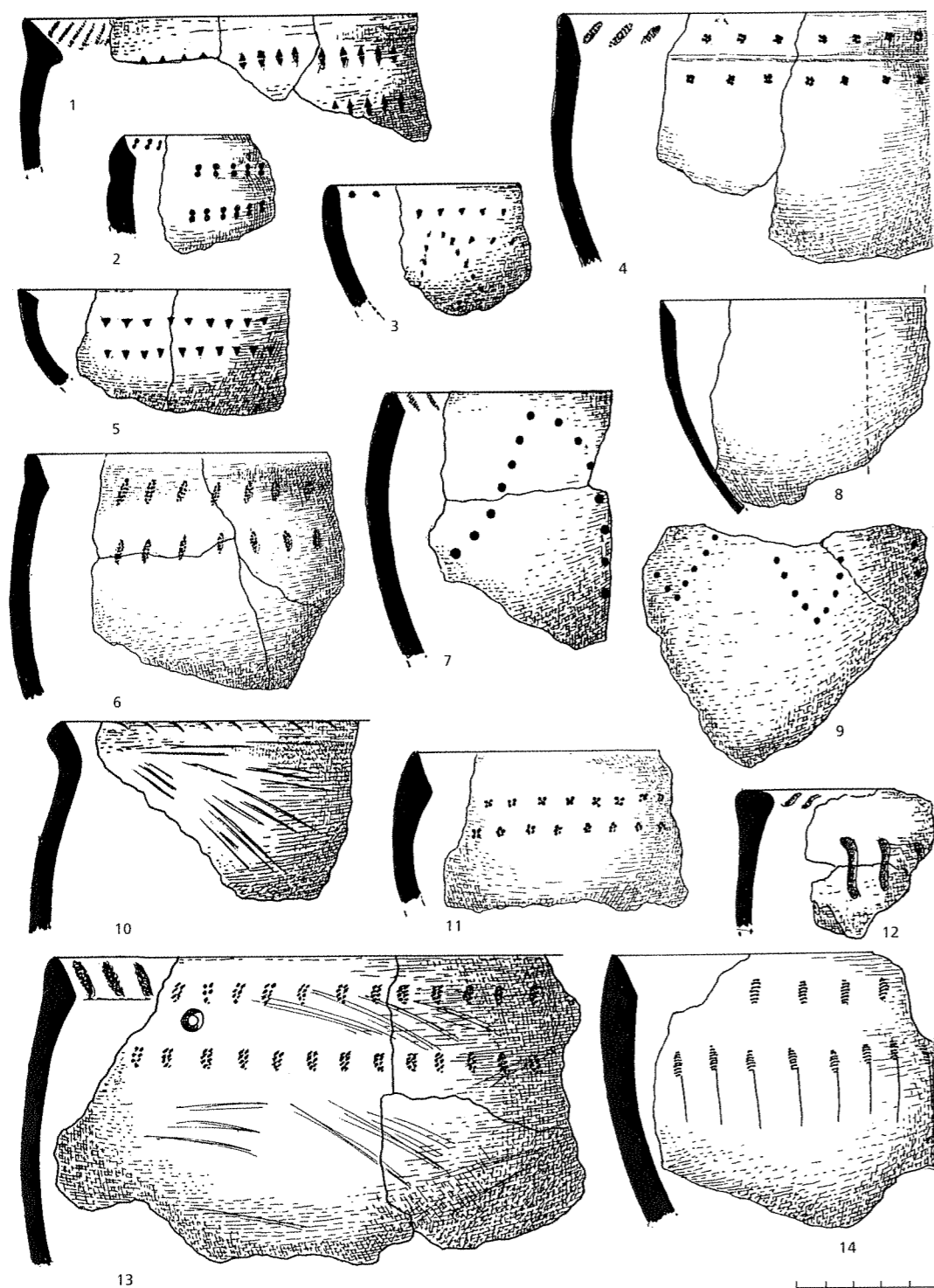
Šalia ornamentikos, svarbi ir puodo paviršiaus apdaila. Retai puodo paviršius visai lygus. Dažniausiai būna brūkšniuotas, kartais labai ryškiai (pav. 119:10, 13), pasitaikė ir tekstilinių atspaudų, kuriuose aiškiai galima įžiūrėti vytinį pynimą.

Atskirai reikia paminėti kai kurias figūrines kompozicijas iš tų pačių primityviausių elementų. Viena kompozicija matyti ant smailiadugnio puodo beveik tiesiomis sienelėmis, apie 30 cm skersmens anga pilvelio (pav. 121). Atrodo, kad tai schematiškai atvaizduoti du žmonės (?). Kūnas stačiakampio pavidalo, apatiniuose kampuose įstrižai įstatytos kojos. Tokio pat puodo (jei ne to paties) šukių rasta apie 10 m toliau nuo minėtųjų. Kitos kompozicijos, išlikusios tik iš dalies, dar neaiškesnės.

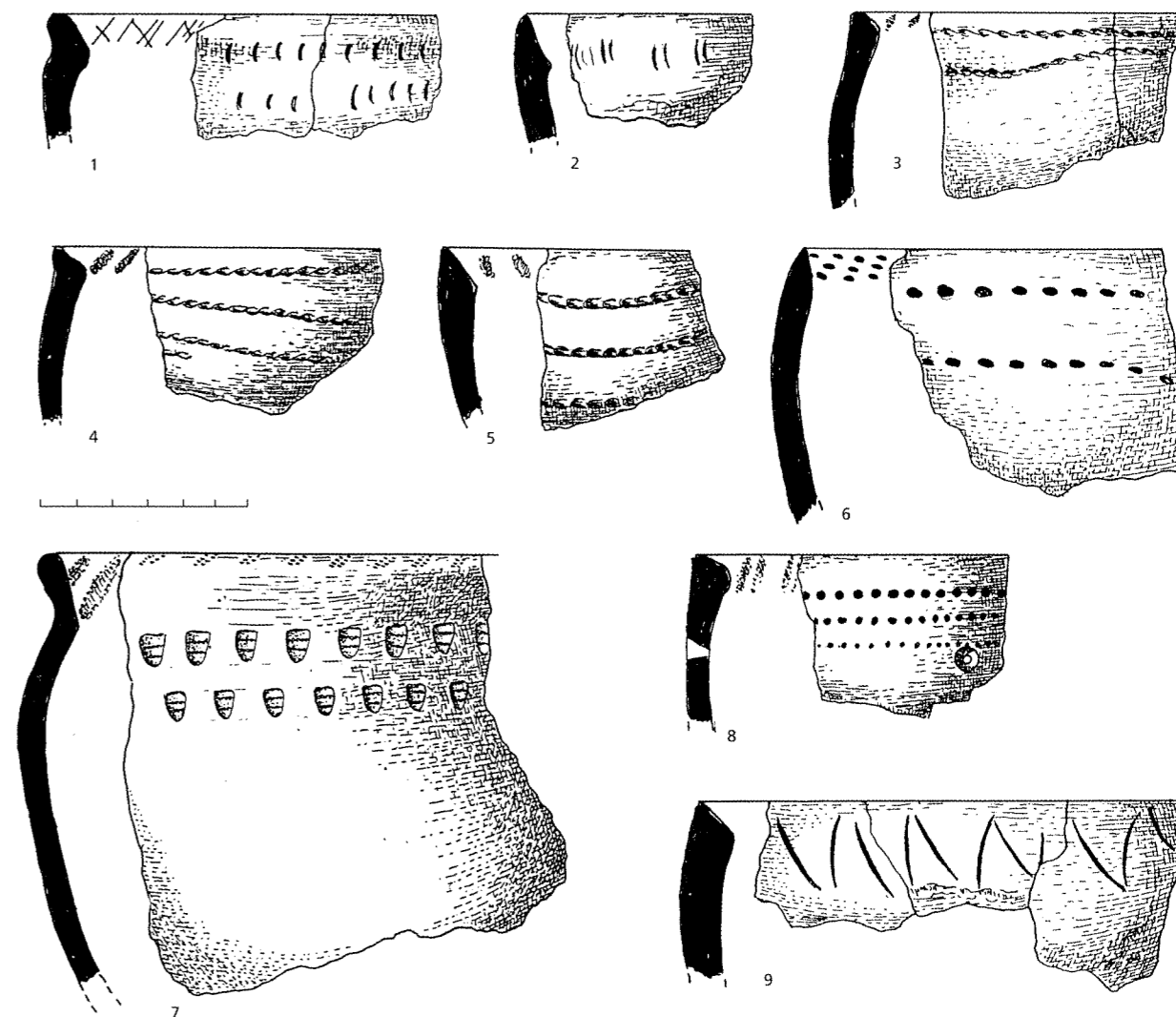
Nors dažniausiai puošiamas puodas tik po kakleliu, tačiau retkarčiais ir dugnelis būna papuoštas koncentriniais ratais. Puodo briauna ornamentuota paprastai tais pačiais rašto elementais, iš kurių sudėti puodo paviršiaus papuošimai. Tik nepilnus 3% sudarė puodai, kurių kaklelio ir briaunos puošyba buvo skirtinga.

118 pav.
Šventosios 1B rad. keramika, papuošta pleištukais ir apverstais lašiuokais. 1 – kv. 43g, 2 – kv. 21f, 3 – kv. 20f, 4 – kv. 10g, 5 – kv. 23f, 6 – kv. 27e, 7 – kv. 26d-f (LNM)

119 pav.
Šventosios 1B rad. keramika, papuošta duobutėmis ir apvijiniais įspaudais. 1 – kv. 13h, 23f, 2, 5, 9 – kv. 23f, 3 – kv. 20d, 4 – kv. 26a–d, 6, 7 – kv. 26d–f, 8 – kv. 30f, 10 – kv. 21f, 11 – kv. 20f, 12 – kv. 13f, 13 – kv. 27e, 14 – kv. 39h (LNM)

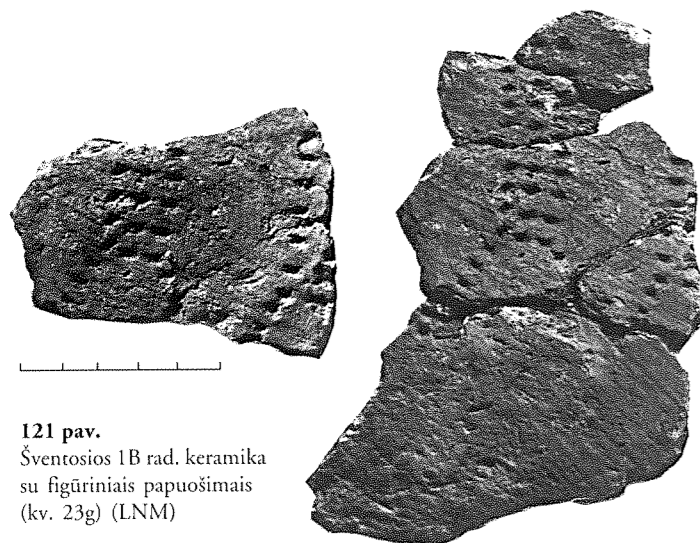

Atskirai reikia paminėti mažus geriamuosius puodelius, kurių mažiausiai galėjo būti 8. Jų angos skersmuo būna 12–15 cm, kaklelis beveik statmenas, sienelės plonytės, visų dugneliai smailūs. Jų paviršius nepuošiamas, nebent briauna.

Pagal briaunas galime atsekti tik 8 dubenėlius. Labai riestos indų galų šukės rodo, kad dubenėliai buvo pailgi (pav. 122). Be to, rasta ir dugninių gabalų. Jų sienelės dažniausiai plonos (0,5–0,7 cm), tik kai kurių siekė 1 cm. Briaunos tiesios ir apvalios, tik kai kurių pastorintos ir nusklembtos į vidų. Visi dubenėliai papuošti skirtingai: vienas – apvijinių įspaudų eilute ant kaklelio ir briaunos, trys – lygiagrečiomis duobučių, taškų ir trikampių eilutėmis, vienas – žingsniuojančia kriptute ir vienas – spinduliais išdėstytais duobutėmis ir trikampėliais.

Akmeninių dirbinių, galima sakyti, nebuvo. Nerasta nei kirvelių, nei ašmenėlių, nors apie jų vartojimą liudija medinės movos.

120 pav.
Šventosios 1B rad. keramika, papuošta įspaustomis virvutėmis, terasinėmis juostelėmis, nagų įspaudais, įraižomis ir kt. 1 – kv. 21f, 2 – kv. 22h, 3 – kv. 22d, 4 – kv. 43g, 5 – kv. 42h, 6 – kv. 10g, 21f, 7 – kv. 14–15 d–f, 8 – kv. 14e, 9 – kv. 23f (LNM)

121 pav.
Šventosios 1B rad. keramika
su figūriniais papuošimais
(kv. 23g) (LNM)

122 pav.
Šventosios 1B rad. pusė dubenėlio *in situ* (kv. 25e)

Titnago surinkta 50 gabalėlių. Visi labai prastos kokybės, pajūrio rieduliukų. Tarp jų ketvertas netaisyklingų, trumpų skaldytinių, 3 maži gremžtukai, kelios retušuotos nuoskalos ir skeltės bei vienas gludinto kirvelio gabalas. Dauguma neretušuotų nuoskalų.

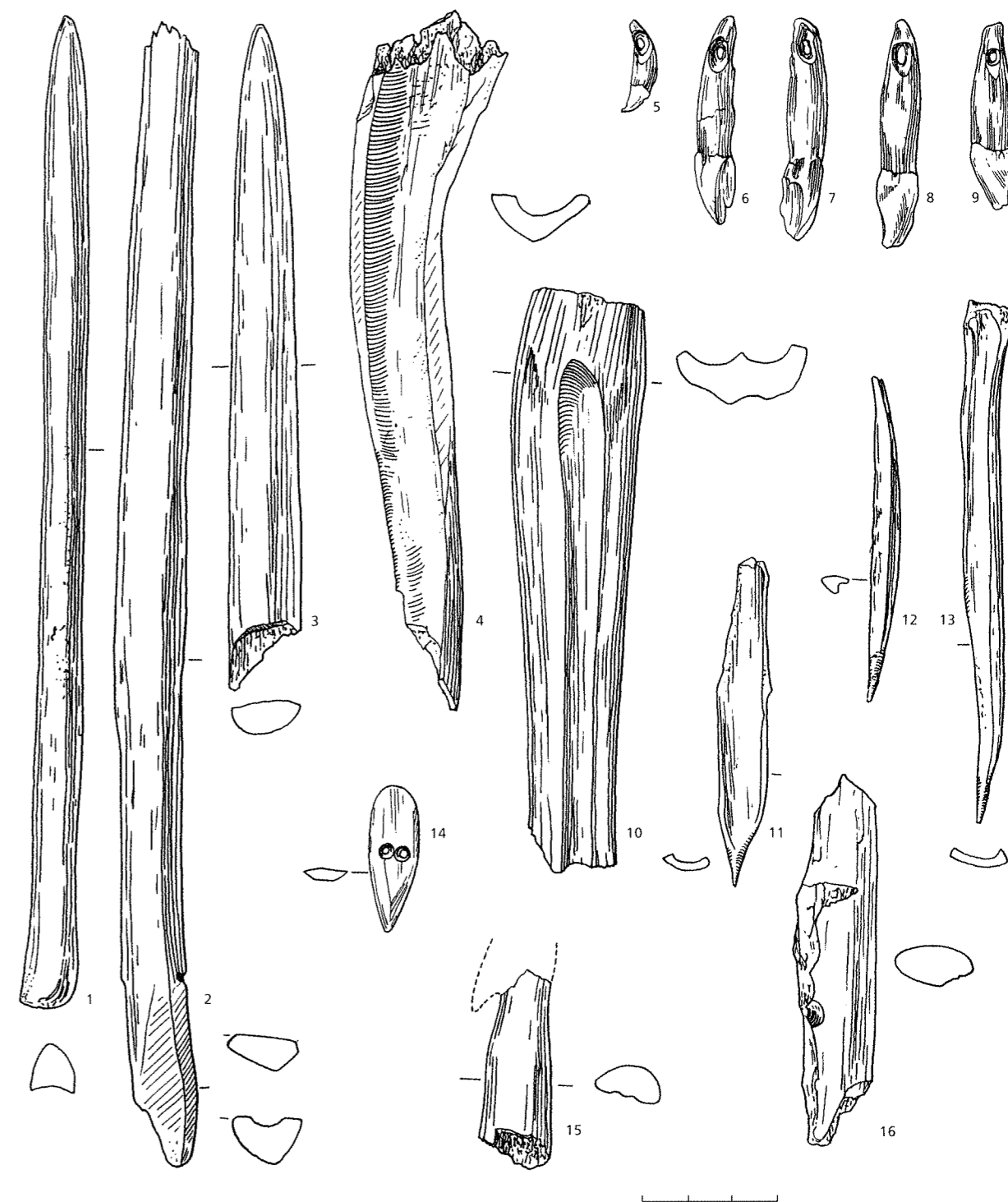
Kauliniai ir raginiai dirbiniai atstojo tuos, kurie kitose gyvenvietėse buvo gaminami iš titnago. Ryškių strėlių antgalių šioje radimvietėje nebuvo, bet kai kurios smaigalių nuolaužos galėjo būti antgalių viršūnės. Tačiau tai galbūt sudėtinių meškerės kabliukų dalys. Kelios nuolaužos liudija buvus žeberklus. Vienoje (pav. 123:16) nulūžusiais abiem galais ir ištrupėjusiu šonu matyti V pavidalo skylutės liekana, būdinga žeberklams. Antroji nuolauža yra gerai nugludinto kaulo fragmentas susiaurintu galu, matyti užbarzdos iškarpa (pav. 123:15). Iš stambaus žvėries blauzdikaulio buvo padarytas, matyt, peikenos antgalis (pav. 123:10).

Surinkti 4 dviejų formų kauliniai ietigaliai bei jų fragmentai. Vienas pirmojo tipo – aukšto trikampio pjūvio – ietigalis buvo išlikęs sveikas (pav. 123:1), 23,6 cm ilgio, 1 cm pločio ir 1,2 cm storio, viršūnė smailėjanti ir plokštėjanti, apačioje apdailinta sąnarinė galvutė. Antrasis panašus, tik atrupėjusia viršūne, nors išlikęs 27,5 cm ilgio (pav. 123:2). Visas turėjęs būti ilgesnis kaip 30 cm. Jis kiek deformuotas vėliau. Trečiasis buvęs 20–25 cm ilgio, dar labiau deformuotas. Antrojo tipo – pusapvalio pjūvio – ietigalis išlikusi tik 15,9 cm ilgio ir 1,8 cm pločio viršūnė (pav. 123:3).

Namų ūkyje ypač vartotos kaulinės ylos, kurių būta ilgu, tolygiai plonėjančiu smaigaliu (pav. 123:12, 13), plokščiu smaigaliu ir trumpu, staigiai užkirstu smaigaliu (pav. 123:11). Ylos buvo padarytos iš plonų vamzdinių kauliukų nuoskalų, 7,7–12,4 cm ilgio.

Rasta ir kailių grandiklio iš ruonio galūnės kaulo dalis (pav. 123:4).

Vienintelis savitas dirbinėlis – tai 3,5 cm ilgio lašelio pavidalo plokštelė iš šerno ilties su dviem skylutėmis per vidurį (pav. 123:14). Rasta iš briedžių

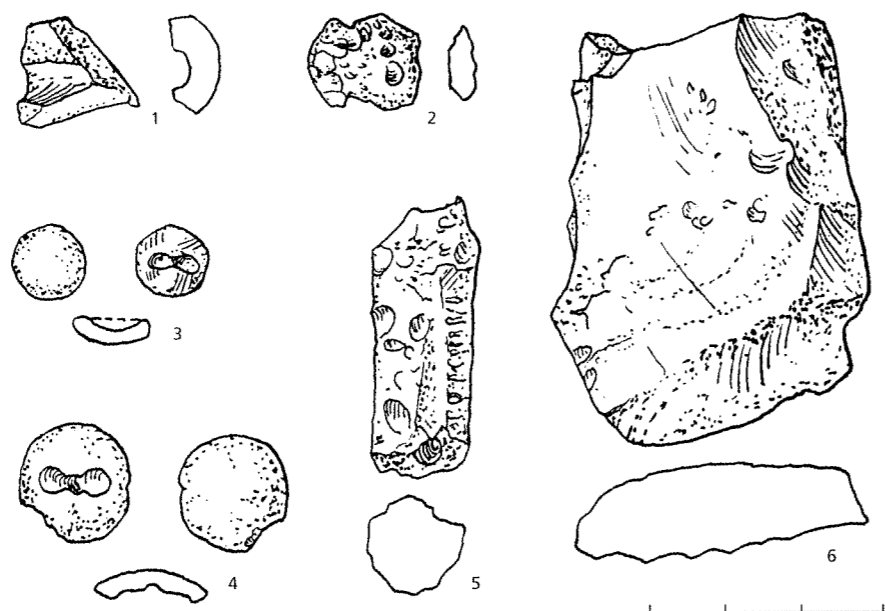

123 pav.
Šventosios 1B rad. kauliniai dirbiniai. 1–3 – ietigaliai, 4 – kailių grandiklis, 10 – durklas, 5–9 – žvėrių dantų kabučiai–amuletai, 14 – plokštelė iš šerno ilties, 11–13 – ylos, 15, 16 – žeberklų nuolaužos (LNM)

bei elnių priekinių dantų padarytų kabučių – amuletų (pav. 123:6–9) bei pragręžtų ruonių ilčių (pav. 123:5).

Gintarinių dirbinių labai mažai. Dažniausiai tai tik nuoskalos – matyt, darbo liekanos. Iš kai kurių nebaigtų ruošinių matyti, kad gyventojai numesdavo net didelius gintaro gabalus, jei perskėlus išryškėdavo koks, jų požiūriu, defektas. Pavyzdžiui, toks buvo didelis kabučio ruošinys (pav. 124:6) iš skaidraus šviesaus gintaro – jo vienoje pusėje dar likusi žievė, o antrąją apskaldžius išryškėjo juodi intarpai. Rasta dar keletas nebaigtų vamzdelinių karolių ruošinių (pav. 124:1, 5), kelios lėšinės sagutės bei jų ruošiniai (pav. 124:2–4).

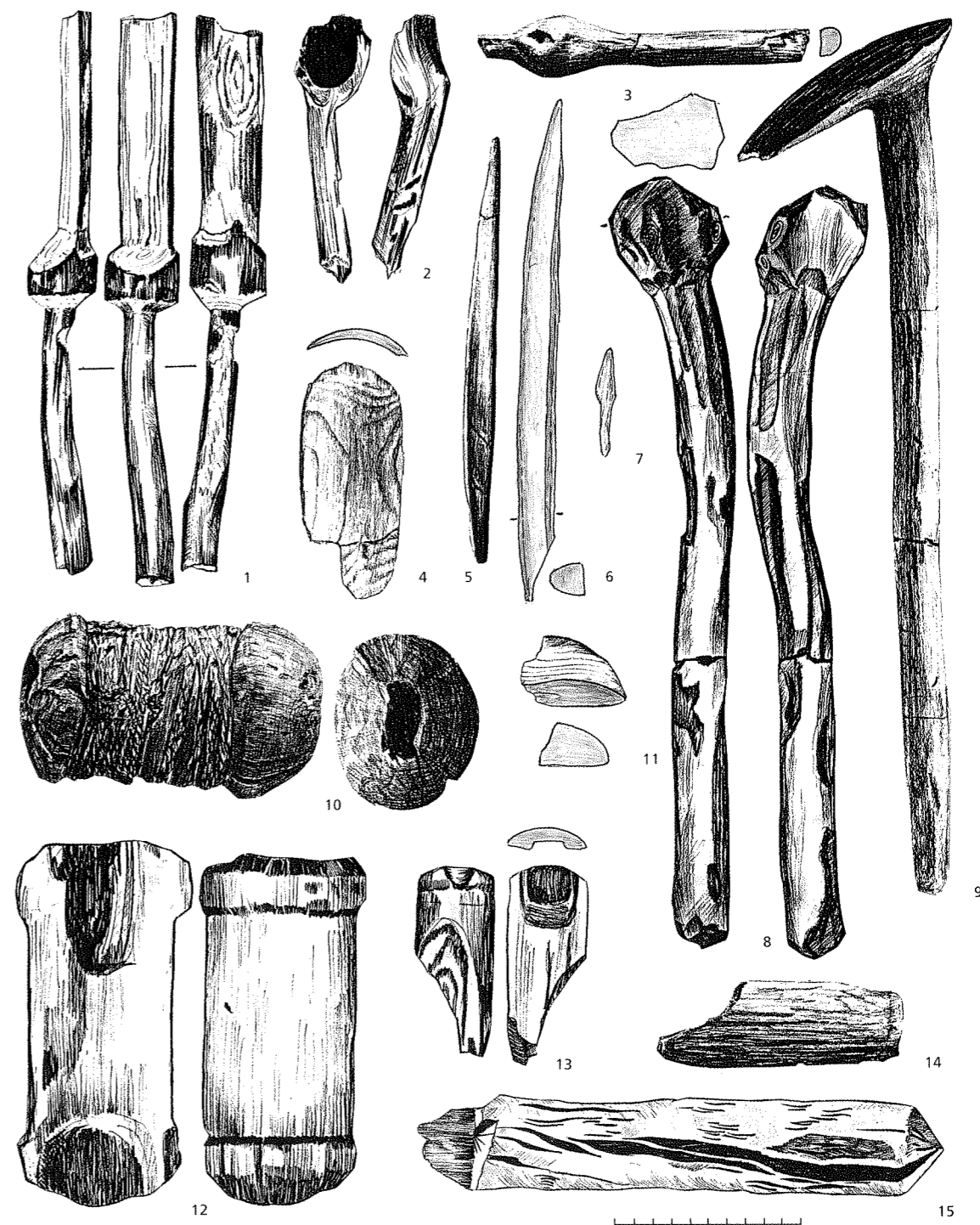
Mediniai dirbiniai geriausiai atspindi šio laikotarpio ūkį. Jie papildė ir tai, ko neišliko kitų medžiagų dirbiniuose.

124 pav.
Šventosios 1B gintariniai dirbiniai (LNM)

Apie pagrindinių darbo įrankių, kirvelių, vartojimą liudija gerai išlikusios medinės jų movos. Vienintelė išlikusi sveika mova irgi iš šio paminklo (kv. 24f) buvo padaryta iš skroblo. Ji buvo 16 cm ilgio, 9,5 cm pločio ir 7,5 cm storio, gal kiek susiplojusi nuo žemės slėgimo (pav. 125:10). Ji buvo sudėta iš dviejų dalių, su išskobomis iš vidaus abiejuose galuose – ašmenims ir kotui. Galai iš viršaus užrantyti nevienodo ilgio rumbais. Abi dalys sujungtos apsukus liepos karnos pluoštu, viršuje dar suveržta tokia pat virvele. Antrosios uosinės movos buvo likusi tik pusė (kv. 36č) – 19 cm ilgio, 8,1–9,2 cm pločio ir 3,9–4,5 cm storio (pav. 125:12). Rasta dar 10 cm ilgio kaltelio įtvoros pusė (kv. 6l) (pav. 125:13). Rastasis kablės pavidalo kirvio kotas buvo ažuolinis.

Aptikta ir kai kurių medžioklės įrankių. 57 cm ilgio šaudomojo lanko dalis rodo, kad tai buvo pats paprasčiausias įrankis – apvali lazdelė su užkirtime gale templei pririšti, padarytas iš lazdyno karties.

125 pav.
Šventosios 1B rad. mediniai dirbiniai: mentelė (1), šaukštukai (2, 4), grūstuvai (8), kapliukai (9, 11), movos (10, 12–14), šėvelės (5, 6), antgalis (7), figūrinis dirbinys (3), ruošinys (15). 1 – kv. 12e, 2 – kv. 38d, 3 – kv. 6f, 4 – kv. 20g, 5 – kv. 14f, 6 – kv. 21f, 7 – kv. 41i, 8 – kv. 8i–j, 9 – kv. 19f, 10 – kv. 24f, 11, 13 – kv. 6l, 12 – kv. 36č, 14 – kv. 27e, 15 – kv. 9i–j (LNM)

Vienintelis 5,5 cm ilgio medinis antgalis (kv. 45i) primena įprastinius raginius dvigubo kūgio pavidalo antgalius (pav. 125:7). Greičiausiai strėlės kotelis buvo 41 cm ilgio ir 1,3 cm storio lazdelė (kv. 11d) su ryškiais baltais pėdsakais, likusiais nuo apvyturiavimo karna (pav. 126:1). Jos storgalys nusmailintas. Gali būti, kad iečių gabalai buvo 77 cm ir 94 cm ilgio, 3 cm ir 2,8 cm storio nusmailintos lazdelės (kv. 25d). Kai kurios smailos uosinės lazdelės, išskeltos iš storo medžio $\frac{1}{3}$ ar $\frac{1}{6}$ dalies, ir lazdelės smailu, bet nuplokštintu galu – taip pat greičiausiai buvo iečių kotų galai.

Daugiausia rasta medinių žūklės priemonių. Iš tinklų išliko tik liepos karnos virvelių (kv. 24f), kelios plūdės ir pasvarėlių. Aptikta labai daili pušies žievės trapecinė, 9,8 cm ilgio ir 7 cm pločio plūdė (kv. 20f) su dviem skylutėmis siaurojoje kraštinėje (pav. 126:4). Kitos dvi (kv. 20g, 27e) buvo tik apdrožti pušies žievės gabalėliai (pav. 126:6). Netoli vienas kito (kv. 16e, 17d, e) gulėjo keturi pasvarėliai, perrišti liepos karnos virvele (pav. 126:12).

Visai sveikas tinklo branktas buvo rastas toli nuplautas į lagūną (perkasoje C). Tai buvo 69,5 cm ilgio ir 2,8 cm storio (pav. 128:5) lazda su apvaliomis buoželėmis.

Rastieji 7 butiniai visi buvo skirtingi. Vienintelis išlikęs sveikas (kv. 27e) buvo padarytas iš 89 cm ilgio ir 8,5 cm pločio pusapvalio pjūvio lentos plokščiančiais (nulūžusiais) galais. Netoli abiejų galų matyti įrantymai ir virvės įspaudai (pav. 127:2). Skylė per vidurį išskobta ir išdilusi. Šalia gulėjo basliukas su kyšulėliu gale, matyt, šiam butiniui pamauti (pav. 126:8). Jis stovėjo beveik statmenai dumblo sluoksnyje. Kitų butinių likusios tik pusės, nulūžusios per skylę. Visi jie turėjo ne įveržimus, bet užbarzdas. Visa sveika butinio pusė (kv. 18e) su užbarzda buvo 103 cm ilgio ir 6,7 cm pločio, tad visas butinis turėjo būti apie 206 cm ilgio. Jis rastas beguljis (kv. 18e) statmenai antram panašiam, tik prasčiau išlikusiam butiniui (pav. 127:4). Jo likusi 60 cm ilgio ir 7 cm pločio dalis buvo plokščiai keturkampio pjūvio, kiek iškiliumi paviršiumi. Skylė buvo plačiai išskobta. Ketvirto butinio (kv. 8–9j) 49,4 cm ilgio siaurėjanti dalis baigėsi palenkta buožele, antrajame gale išlikusi užbarzda (pav. 126:9). Kitų butinių išlikusios tik dalelės.

Ungurių šakių nerasta, tačiau gali būti, kad 27,2 cm ilgio ir 2 cm pločio pusapvalio pjūvio lazdelė (kv. 21f) buvo tokios šakės šakos kotelis.

Rasta ir labai sutrešusi skobtinio luoto (kv. 18b), padaryto iš kietojo lapuočio (uosio?), dalis. Ji gulėjo beveik pakrantėje, prie tariamojo liepto, po šakomis, ilgis 140 cm, plotis 23 cm. Pakraštys iš išorės pastorintas rumbu (pav. 116). Pavyko išimti tik fragmentą.

Tačiau surinkta 12 irklų bei jų gabalų, beveik visi iš uosio. Pora išliko visu ilgiu. Netoli tariamojo liepto (kv. 18č) gulėjo į dvi dalis perlūžęs irklas (pav. 116), buvęs 139 cm ilgio, trumpa į abu galus smailėjančia mentele (pav. 127:5). Kiti 9 irklai išlikę be kotų. Tarp jų buvo ir vienas labai retas egzempliorius (kv. 18–19f). Irklas buvo su ilgu išsikišusiu liežuviumi, mentės ilgis 74 cm, plotis 13 cm, liežuvio ilgis 32 cm, plotis 5,5 cm (pav. 127:1). Viename mentės šone atplaiša buvusi per skylutes pririšta prie pagrindinės dalies. Irklas stovėjo

stačias gitijos sluoksnyje (pav. 130:1). Kitos nulūžusios irklų mentės buvo panašaus ilgio: viena (kv. 25d) buvo 64,5 cm ilgio (pav. 128:3), kita (kv. 22g) 62 cm ilgio (pav. 128:4). Kai kurių buvo likusios tik dalys. Ryškesnis (kv. 34č) 39 cm ilgio ir 13,2 cm pločio smaigalys (pav. 126:2). Kitų (kv. 5n, 19f, 21d, 34e) sutrupėjusios dalelės labai menkos. Minėtina storoka irklo mentė, kuri, atrodo, buvo aplūžusi ir taisant nedailiai apkapota (kv. 13f) (pav. 126:10).

Išlikę du sveiki atsispiriamųjų lazdų skridiniai ir dviejų dalys. Vienas jų (kv. 19c) buvo 11 cm skersmens su pailga skylute (pav. 126:7). Antrasis (kv. 45i) buvo lėšio pjūvio, su karnos liekanomis (pav. 126:5). Kitų (kv. 12d, 18b) likusios tik dalelės.

Iš medžio ypač daug gaminta ūkiui reikalingų įrankių ir padargų. Dailus ir gana gerai išliko (kv. 19f) kapliukas (pav. 125:9). Plokščia ovali 14 cm ilgio galvutė buvo išpjauta iš medžio liemens, 46,5 cm ilgio kotas – iš šakos.

Rasti keli uosinių (?) geldų gabalai. Vienos, išskobtos iš perskelto medžio kamieno, fragmentas buvo 71 cm ilgio ir 14 cm pločio, gaubtu dugnu ir kiek storėlesnėmis sienelėmis (pav. 128:1). Antras gabalas (kv. 8h) likęs, matyt, nuo gilesnio indo, nes sienelės plonos ir tiesios, netoli pakraščio skylutė (pav. 126:3). Fragmento ilgis 38 cm, plotis 21 cm. Dar vienas kiek gaubtas geldos gabalas (pav. 128:2) buvo 70 cm ilgio ir 12 cm pločio, padarytas iš rąstelio gabalo.

Rastos ir dviejų uosinių šaukštų dalys. Vieno (kv. 20g) buvo išlikusi plonos, mažai gaubtos, 12,5 cm ilgio ir 5,5 cm pločio šaukšto galvutės dalis (pav. 125:4). Antras šaukštelis (kv. 38d), padarytas prisitaikius prie medžio šakos krumplio, buvo 14,5 cm ilgio (pav. 125:2).

Virtuvės įrankiams priklausė ir grūstuvėlis (kv. 8i–j) (pav. 125:8), padarytas iš alksnio. Tai buvo 40,5 cm ilgio apvalus kotelis su buožele daugiabriaunio kaklelio gale.

Medinis peiliukas (kv. 14f), matyt, vartotas kaip ir dabar audžiant juostas ar rišant tinklus. Jis buvo 24 cm ilgio ir 1,6 cm pločio, plokščias, siaurėjančiais bukais galais (pav. 125:5). Galbūt tam pačiam tikslui buvo skirtas ir kitas (kv. 20d) tik 8,7 cm ilgio labai nulygintas dirbinėlis ir tribriaunis (kv. 25e) (pav. 125:6).

Rasta nemažai neaiškių medinių dirbinių. Toks, pvz., vąšas (kv. 27e) iš medžio šakos, su ilgomis dailiai nusmailintomis atšakomis iš medžio liemens paviršiaus. Koto ilgis 41,3 cm, galvos plotis 57,5 cm.

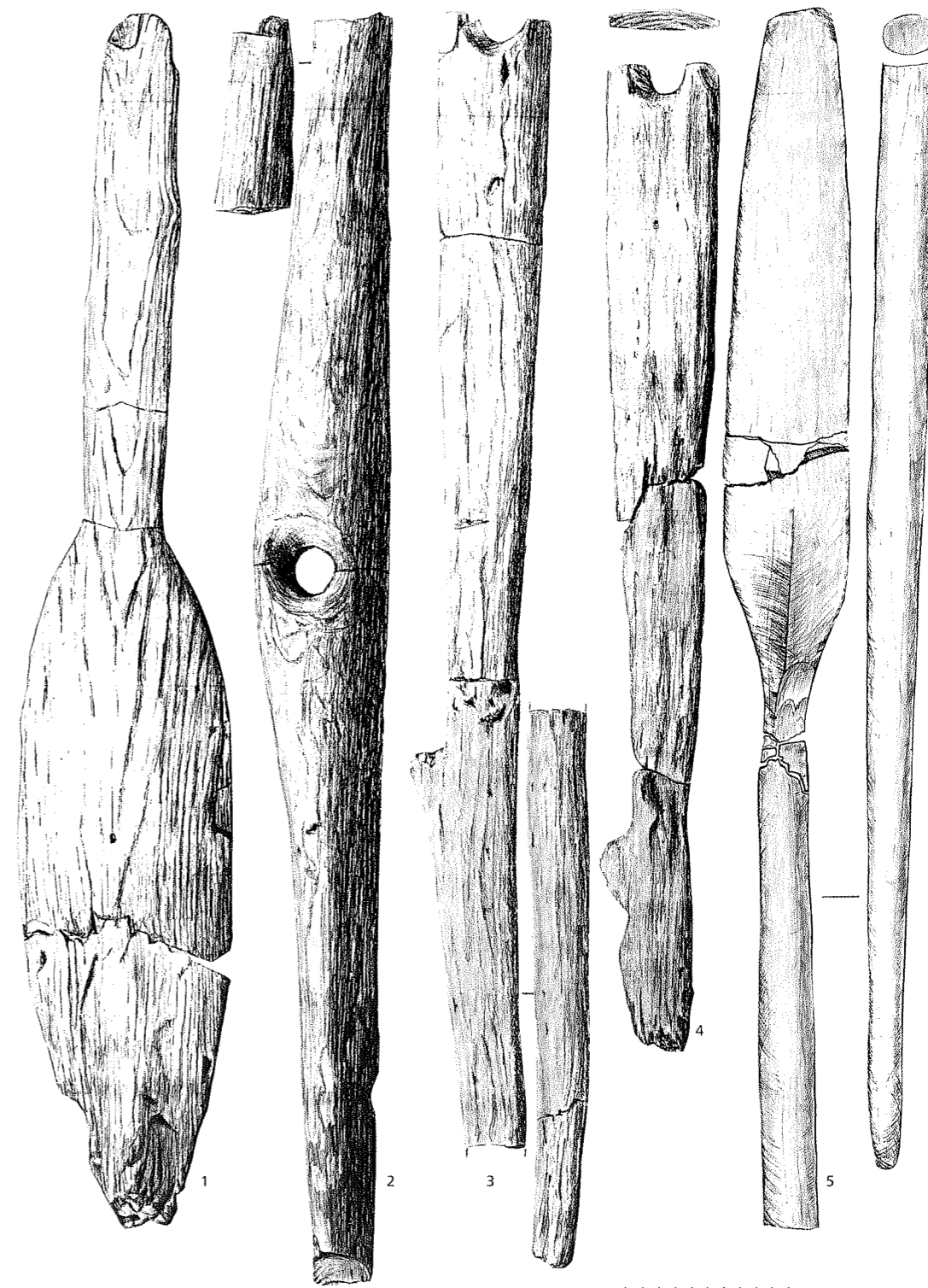
Neaiškus 30 cm ilgio (kv. 12e) dirbinys, kurio vienas galas plokščias, antras apvalus, o vidurys beveik rutulinis (pav. 125:1). Plokščiasis galas buvo 3,1 cm pločio, apvaliojo skersmuo 2 cm, o vidurys 4,1 cm storio. Greičiausiai tai mentele keramikai plakti.

Rasta kažkokio dirbinio 17,7 cm ilgio rankenėlė ar kotelis su panašia į anties galvute (kv. 16f) (pav. 125:3). Galbūt rankenėlė buvo ir 14 cm ilgio dalelė su į rombą panašia buožele (kv. 19f). Taip pat kotelis buvo ir su keturkampiška pailga buožele (kv. 21f).

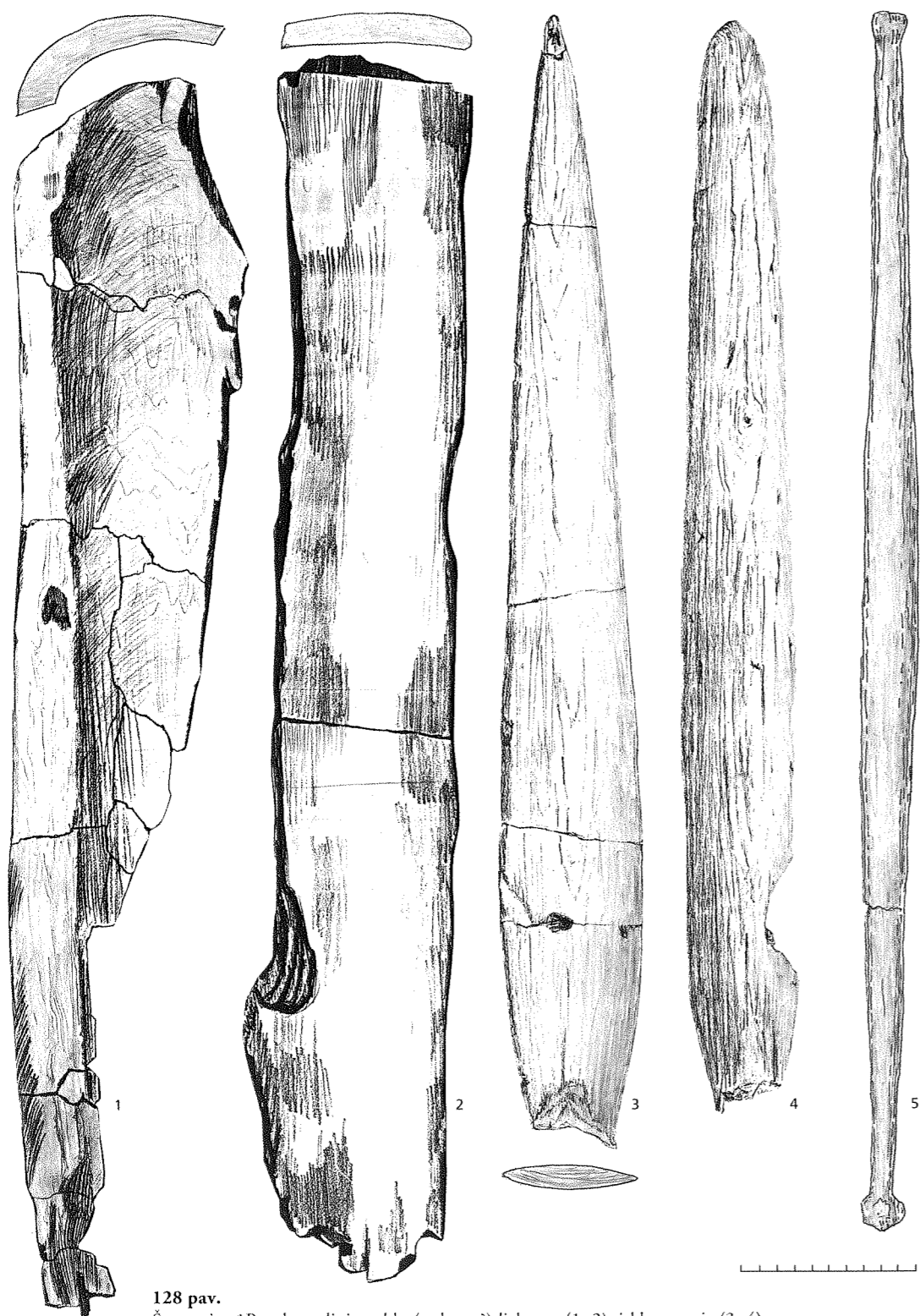
Dar rasta įvairių nuo dirbinių nulūžusių lentelių, kai kurios užrantytu galu ar su skylute, bei ruošinių (pav. 125:15).

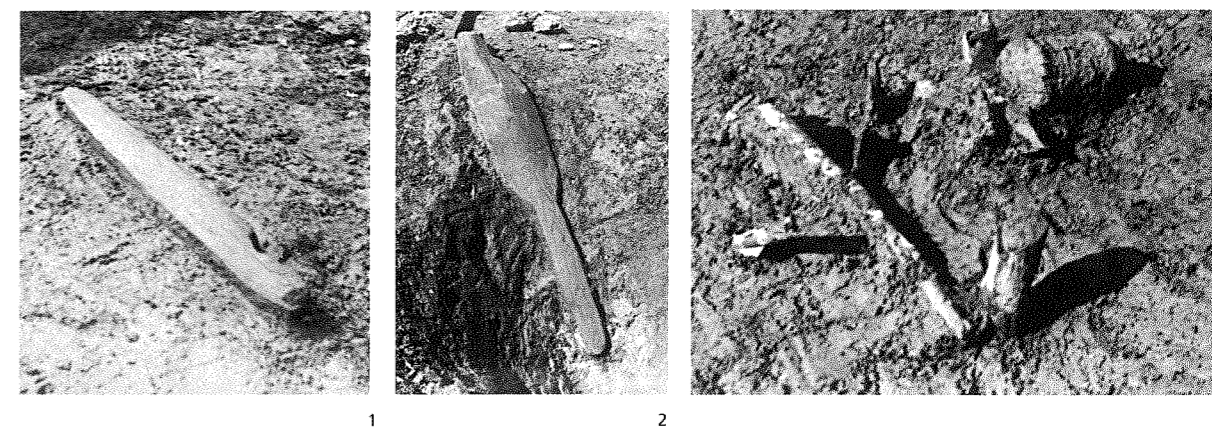
126 pav.
 Šventosios 1B rad. mediniai dirbiniai: lazdelė (1), irklų dalys (2, 10, 11), butinis (9), butinių jungiamoji lazda (8), plūdės (4, 6), skridiniai (5, 7), indo dalis (3), pasvarėlis (12). 1 – kv. 11d, 2 – kv. 34č, 3 – kv. 8h, 4 – kv. 20f, 5 – kv. 45i, 6 – kv. 20g, 7 – kv. 19c, 8 – kv. 27e, 9 – kv. 8-9j, 10 – kv. 13f, 11 – kv. 5n, 12 – kv. 16e (LNM)

127 pav.
 Šventosios 1B rad. mediniai irklai (1, 2, 5) ir butiniai (3, 4). 1 – kv. 18-19f, 2 – kv. 27e, 3, 4 – kv. 18e, 5 – kv. 18-19b (LNM)

128 pav. Šventosios 1B rad. medinių geldų (ar luotų?) liekanos (1, 2), irklų mentės (3, 4), tinklo branktas (5). 1, 2 – kv. 22f, 3 – kv. 25d, 4 – kv. 22g, 5 – C pl. (LNM)

ŠVENTOSIOS 2/4-OJI RADIMVIETĖ

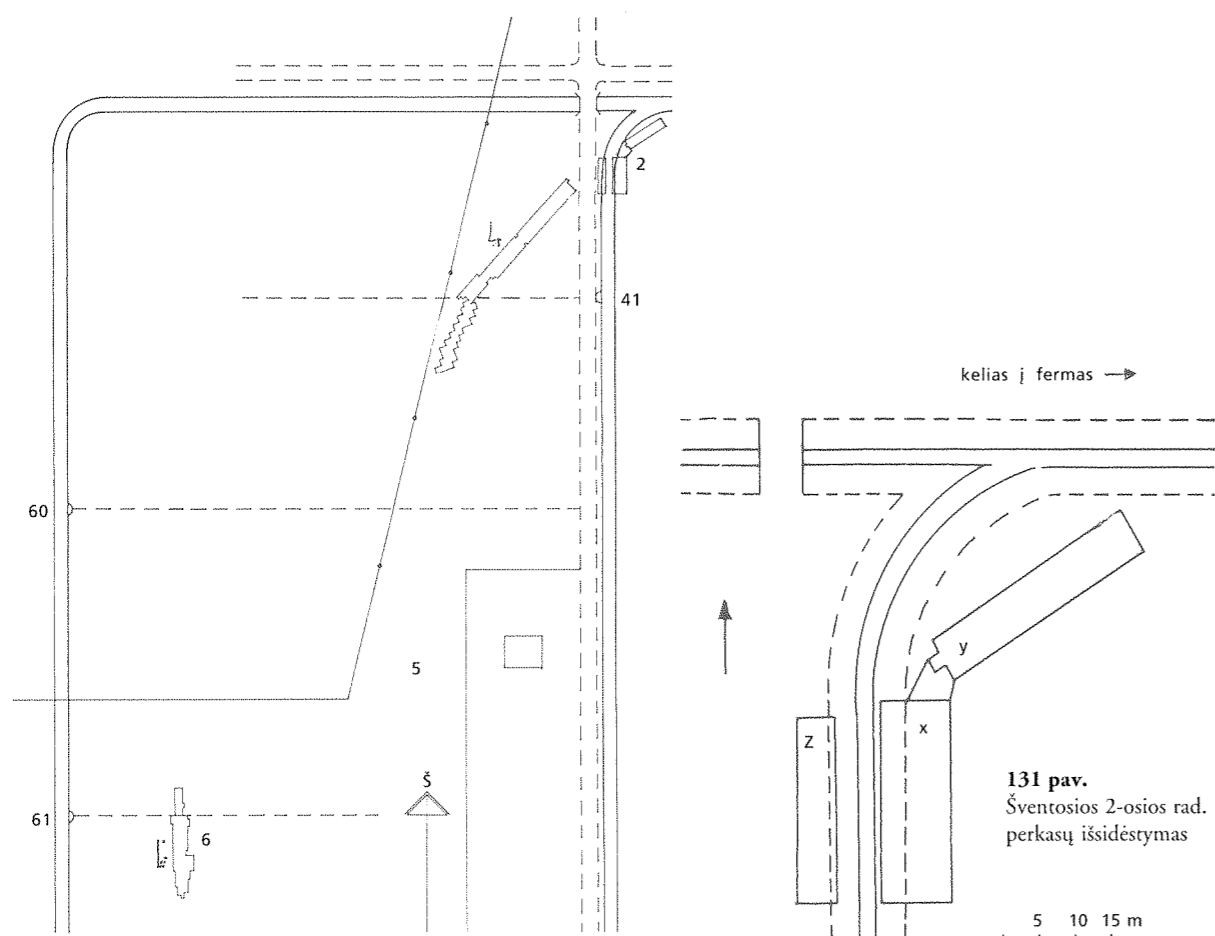
Situacija. Radimvietė buvo ties skersinio atvirojo melioracijos kanalo susijungimu su antruoju nuo jūros atviroju kanalu, abipus kelio į Vandenvietę (pav. 130). Ji buvo tyrinėta kaip du atskiri paminklai, tik vėliau paaiškėjo, kad jie sudarė vieną kompleksą. Tai įrodė ir radiokarboninės datos, ir identiški radiniai.

2-oji radimvietė buvo aptikta 1966/67 m. žiemą melioruojant pelkę. Ekskavatoriumi buvo pervažiuota tiesiai per kultūrinį sluoksnį, išversta daug keramikos ir pirmasis medinis dirbinys – irklas. Kanalo sienoje buvo matyti 74 m ilgio tamsesnės žemės ruožas (pav. 2) – tai prataka tarp lagūnos kranto ir salos. 1967 m. padaryta bandomoji perkasa kanalo sienoje, o 1969 m. atlikti pagrindiniai tyrinėjimai. Taikantis prie iškastųjų kanalų, iškastos 3 perkasos, pavadintos x, y, z raidėmis. Kiekviena jų turi savo kvadratų numeraciją. Apibūdinami medžiaga, taip ir nurodysime – 2x, 2y, 2z (pav. 131). 2-ojoje radimvietėje atkastas 552 m² plotas.

4-oji radimvietė aptikta 1972 m. rudenį žvalgomosios ekspedicijos metu. Tuo metu dar buvo matyti buvusio kranto pakilimas ties elektros stulpų linija. Šiose vietose paviršiuje buvo aptikta gintaro ir kitokių radinių. Tame lygyje iškasta 16 šurfų (pav. 134), kuriuose išryškėjo toks susisluoksniavimas: 20–40 cm dirvožemis, iki 50–90 cm durpinga gitija, po ja smėlis arba žalia gitija. Tik poroje šurfų aptikta menkų radinėlių. Tuomet padaryta 20 m ilgio perkasa žemyn lagūnos link ir užtaikyta ant storo gitijos kultūrinio sluoksnio. Atrodė, kad pavojus šiai radimvietei negresia, juoba neturėta tinkamos įrangos jai tyrinėti. Prie jos sugrįžta tik 1986 m., kasmet ištiriant nedidelį plotelį lygiagrečiai kasinėjant 6-ąją radimvietę. Tyrinėta iki 1998 m. Ištirtas 1384 m² plotas. Kartu sudėjus, iš viso susidarė 1936 m².

Stratigrafija ir chronologija. 2-ojoje radimvietėje senoji stratigrafija buvo matyti tik 2y perkasoje (pav. 132), nes ši ėjo pagal lagūnos krantą. Tuo tarpu 2x ir 2z perkasos su krantu sudarė 45° kampą. Jų stratigrafija buvo tokia: paviršiuje 60–80 cm storio priesmėlingų durpių sluoksnis, po juo 50 cm storio

129 pav. Šventosios 1B rad. irklai (1, 2) ir kirvio mova (3) *in situ*

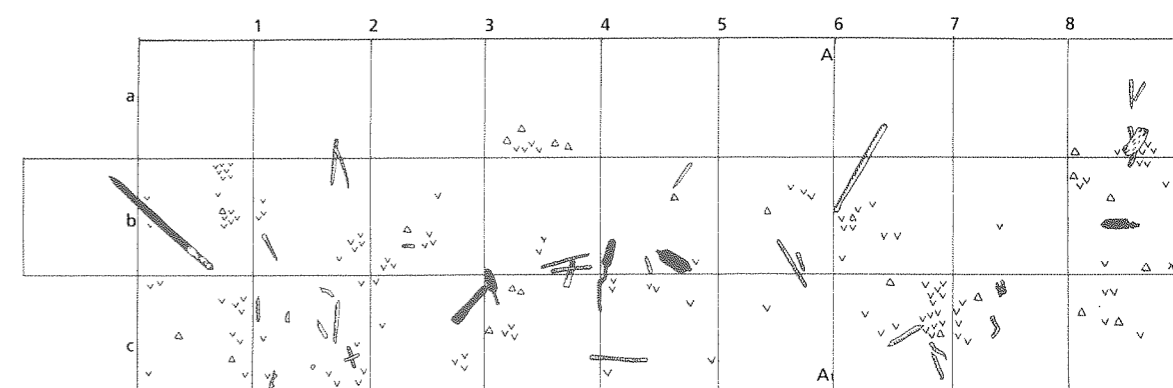
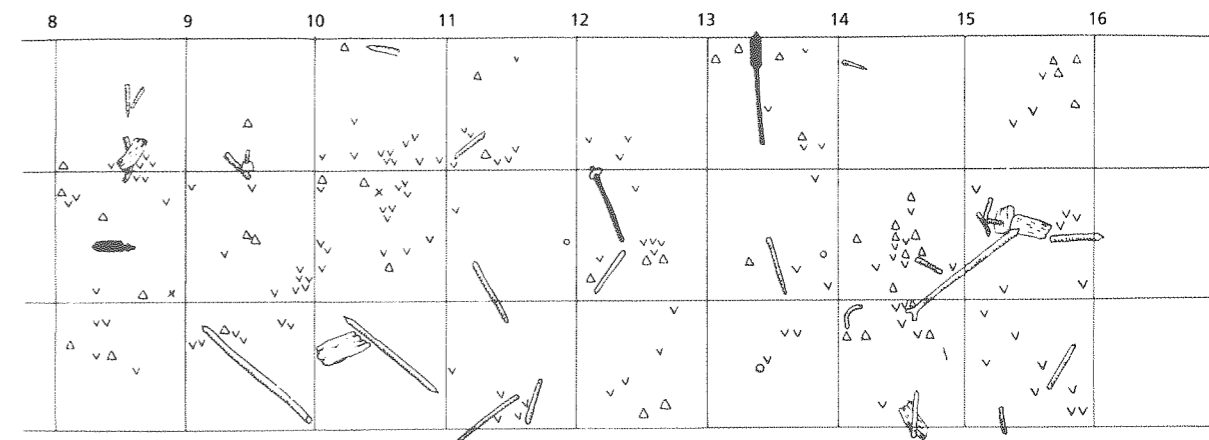

131 pav.
Šventosios 2-osios rad.
perkasų išsidėstymas

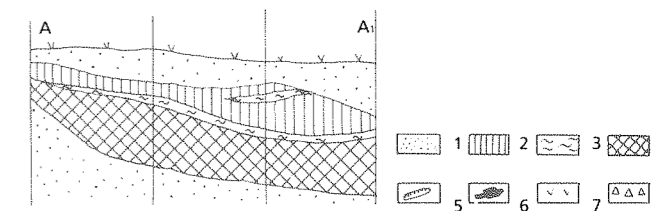
130 pav.
Šventosios 2-osios, 4-osios,
5-osios ir 6-osios rad. situacija

smėlinė gitija, žemiau 10 cm storio gryna detritinė gitija, žemyn iki 140 cm slūgsojo vėl smėlinė gitija, pereidama į aleuritinę gitiją ir galiausiai 180 cm gylyje į gryną detritinę gitiją, kuri siekė 220 cm gylį. Po ja buvo smėlis – lagūnos dugnas, žemiau perkirstas plono kiaukutų sluoksnėlio. Visi radiniai slūgsojo detritinės gitijos sluoksnyje dviem horizontais – A ir B, tarp kurių buvo tik 20 cm tarpas. Taigi šiose perkasose A horizontas buvo 145–160 cm gylyje, B horizontas 180–200 cm gylyje nuo žemės paviršiaus.

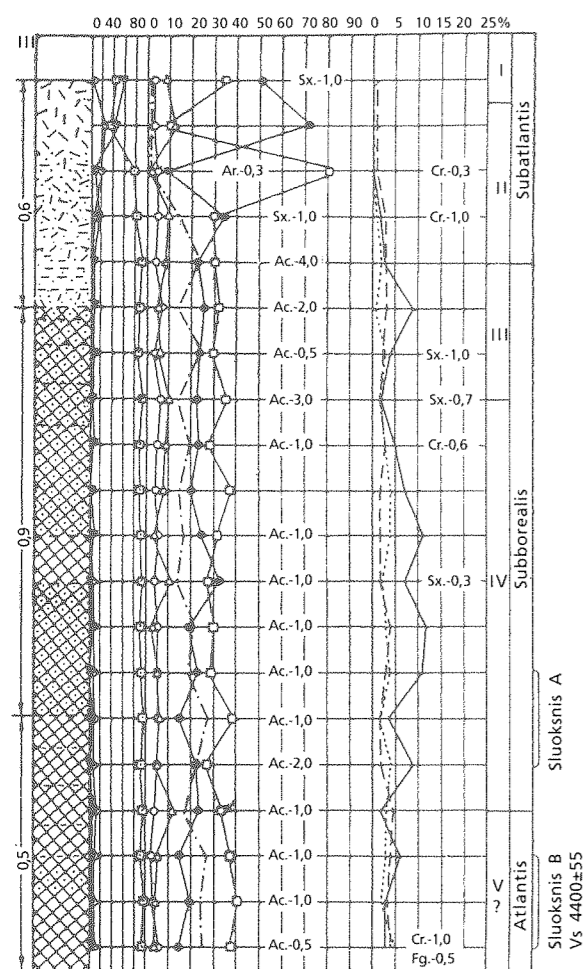
Aiškesnė stratigrafija 4-ojoje radimvietėje. Kaip matyti iš gana vienodų perkasų pjūvių, kurių čia duodame tik keletą pavyzdžių (pav. 136–139), paviršių visur dengė apie 40 cm storio durpių dirvožemio ir velėnos sluoksnis. Po juo ryškiai išsiskyrė viršutinis ribinis gitijos luobo sluoksnis. Jis buvo geležingas, birus, su žolių šaknų liekanomis, be jokių radinių. Tuoj po juo, jau detritinės gitijos sluoksnyje, ėmė rodytis viršutiniojo (A) kultūrinio sluoksnio radiniai. Tuo tarpu B sluoksnio radiniai gulėjo pačiame lagūnos dugne. Dugnas gana staigiai leidosi žemyn, perkasos rytiniame krašte siekė 250 cm gylį, tačiau radinių horizontas nenusileido žemiau kaip 150–170 cm, kur slūgsojo žuvų ašakų sluoksnėlis. Prie pat buvusio kranto sekloje vietoje abu horizontai sutapo,

132 pav.
Šventosios 2-osios rad. y perkasos planas ir
pjūvis. 1 – smėlis, 2 – durpės, 3 – gitijos
luobo sluoksnis, 4 – detritinė gitija –
kultūrinis sluoksnis, 5 – gulinčios kartys,
6 – mediniai dirbiniai, 7 – puodų šukės,
8 – tinklų pasvarėliai

ir ne visuomet buvo galima išskirti, ypač medinių dirbinių, horizontą. Tačiau buvo aišku, kad visi jie slūgsojo po gitijos luobo sluoksniu. Toliau nuo kranto tarpas tarp abiejų horizontų siekė 60 cm. Tai labai aiškiai matyti pjūvyje kv. 25u, kur 160 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, pačiame lagūnos dugne, gulėjo B horizonto irklai, o 100 cm gylyje A horizonto lygyje – jaučių jungo modelis (pav. 137). Toje vietoje kas 20 cm buvo paimti pavyzdžiai ir karpologinei analizei. Iš kiekvieno sluoksnėlio paimta po kibirą gitijos ir per tinklę išplautos organinės liekanos – jų buvo nedaug. Iš Danutės Kiselienės atliktos analizės (II lent.) ir jos pateiktų išvadų matyti, kad nuosėdos susidariusios užpelkėjančio ežero pakrastyje. Aptikta tokių vandens augalų kaip plūduriuojantis agaras, paprastoji lūgnė, ežerinis meldas – tai pakrančių augalai. Šių augalų sėklų rasta gilesnių sluoksnių pavyzdžiuose. Viršutiniuose sluoksniuose dominuoja pelkių ir drėgnų pievų augalai (dumbliųšaknis, pelkinė ūsis, paprastoji

133 pav. Šventosios 2-os perkastos žiedadulkių ir sporų diagrama (analizavo Vytautas Dvareckas). Ženklų paaiškinimas kaip pav. 88

vilkakojė, viksvos, nuodingasis vėdrynas). Viršutiniuose horizontuose gana gausu laukų ir pievų augalų, kuriems nebūdingos labai drėgnos augimvietės (našlaitė, takažolė, trumpamakštis rūgtis, dirvinė gražutė, bevainikė ramunė, baltoji balanda ir kt.), liekanų. Gali būti, kad minėtieji augalai atkeliavo atsitraukiant vandeniui, nes jų aptikta tik viršutiniuose horizontuose, iki 40 cm gylio, ir su akmenis amžiumi jie neturi nieko bendra.

Gamtinė aplinka. Buvo sudarytos 4 žiedadulkių analizės diagramos. Pirmajai medžiaga imta iš 2-osios radimvietės x perkastos kv. 2b; ją atliko V. Dvareckas (pav. 133) (Rimantienė, Dvareckas, Kudaba 1971; Rimantienė 1979, pav. 10). Antrajai medžiaga imta 1988 m. iš 4-osios radimvietės kv. 14m; ją atliko G. Kleimionova (pav. 11) (Клейменова ir kt. 1992), trečiajai – 1990 m. iš kv. 34u; ją atliko O. Kundrotienė (pav. 140), o ketvirtajai medžiaga imta 1993 m. – iš 4-osios radimvietės pietinio galo; ją atliko M. Stančikaitė.

Pagal O. Kundrotienės apibūdinimą, visuose pavyzdžiuose (paimti 10 cm tarpais) yra gausiai žiedadulkių – 15–20 tūkstančių 1 grame. Žiedadulkių buvo labai gerai išlikusios. Be žiedadulkių, rasta daug žaliųjų dumblių (*Pediastrum*) kolonijų.

Visų pavyzdžių spektrų sudėtis labai vienoda. Tai rodo, kad nuosėdoms susidarant paleogeografinės sąlygos iš esmės nekito. Skiriasi tik dviejų viršutinių pavyzdžių spektrų sudėtis (gylis 0,1–0,2 m). Gauti palinologiniai duomenys rodo, kad nuosėdos susidarė subborealo metu negiliam užan-kančiame ežere. Tik pats viršus (iki 0,4 m) formavosi subatlantėje. Ežeras seklėjo greitai ir virto pelke, formuojantis 0,4 m lygio nuosėdoms (daug viksvų, paparčių) – tai riba tarp subborealo ir subatlantės nuosėdų.

Panašiai atrodo ir M. Stančikaitės diagrama. Joje matyti, kad apgyvendinimo metu vyravo alksniai, buvo kiek sumažėję pušų, augo gana daug lazdynų ir ąžuolų. Tačiau aptikta ir kultūrinių augalų žiedadulkių.

Viršutinis kultūrinis sluoksnis (A)

Stratigrafija. Viršutinio kultūrinio sluoksnio radiniai vakarinėje tyrineto ploto dalyje surinkti po pat gitijos luobo sluoksniu. Giliau lagūnoje nuo apatinio sluoksnio jie buvo atkirsti apie 60 cm storio sterilaus sluoksnio, o rytinėje dalyje, kur, matyt, lagūna tuo metu nebuvo visai nusausėjusi, tik 20 cm storio tarpo. Tik prie pat kranto abu sluoksniai susiję. Šiam sluoksniui turėjo priklausyti ir ant kranto, jau ariamoje dirvoje, surinkti radiniai.

II lentelė.

Šventosios 4-osios radimvietės (1990) karpologinė analizė (D. Kisieliene)

Pav.	1-	20-	40-	60-	80-	100-	100-	120-	140-	160-
Augalo pavadinimas	20	40	60	80	100	120	120	140	160	180
<i>Betula f. alba</i> L.					1				1	1
<i>Betula</i> sp.						1				
<i>Corylus avellana</i> L.						2	1			
<i>Rubus idaeus</i> L.	6	15								
<i>Nuphar lutea</i> (L.) Sm.							2	1	2	2
<i>Trapa cf. natans</i> L.					nuol	l.d	nuol	nuol		
<i>Lycopus intermedius</i> Dorof.									1	
<i>Lycopus europaeus</i> L.	12	8								
<i>Alisma plantago-aquatica</i> L.	2	1								
<i>Scirpus lacustris</i> L.								2		
<i>Bidens tripartita</i> L.	2								1	
<i>Ranunculus sceleratus</i> L.									1	
<i>Ranunculus repens</i> L.	2	1								
<i>Ranunculus</i> sp.	3	11								
<i>Cirsium palustre</i> (L.) Scop	1									
<i>Carex</i> sp. 1	d.	12			1				1	
<i>Carex</i> sp. 2		l.d								
<i>Urtica dioica</i> L.								1	3	3
<i>Chenopodium alba</i> L.	l.d	37		1			1	1	2	1
<i>Mentha arvensis</i> L.	30	9								
<i>Chamomilla suaveolens</i> (Pursh) Ryo 16		22								
<i>Cerastium arvense</i> L.		46								
<i>Potentilla anserina</i> L.		23	27							
<i>Galeopsis bifida</i> Boenn.		37	3							
<i>Sceleranthus annuus</i> L.			1							
<i>Polygonum lapathifolium</i> L.	42	35							1	
<i>Polygonum aviculare</i> L.		23								
<i>Rumex</i> sp.					1			1	1	
<i>Viola</i> sp.	11	10								
<i>Follopia</i> sp.	22	11								
<i>Stellaria</i> sp.						1				
<i>Gramineae</i> Juss.	10				1					1
<i>Bryales</i>						ø	ø			

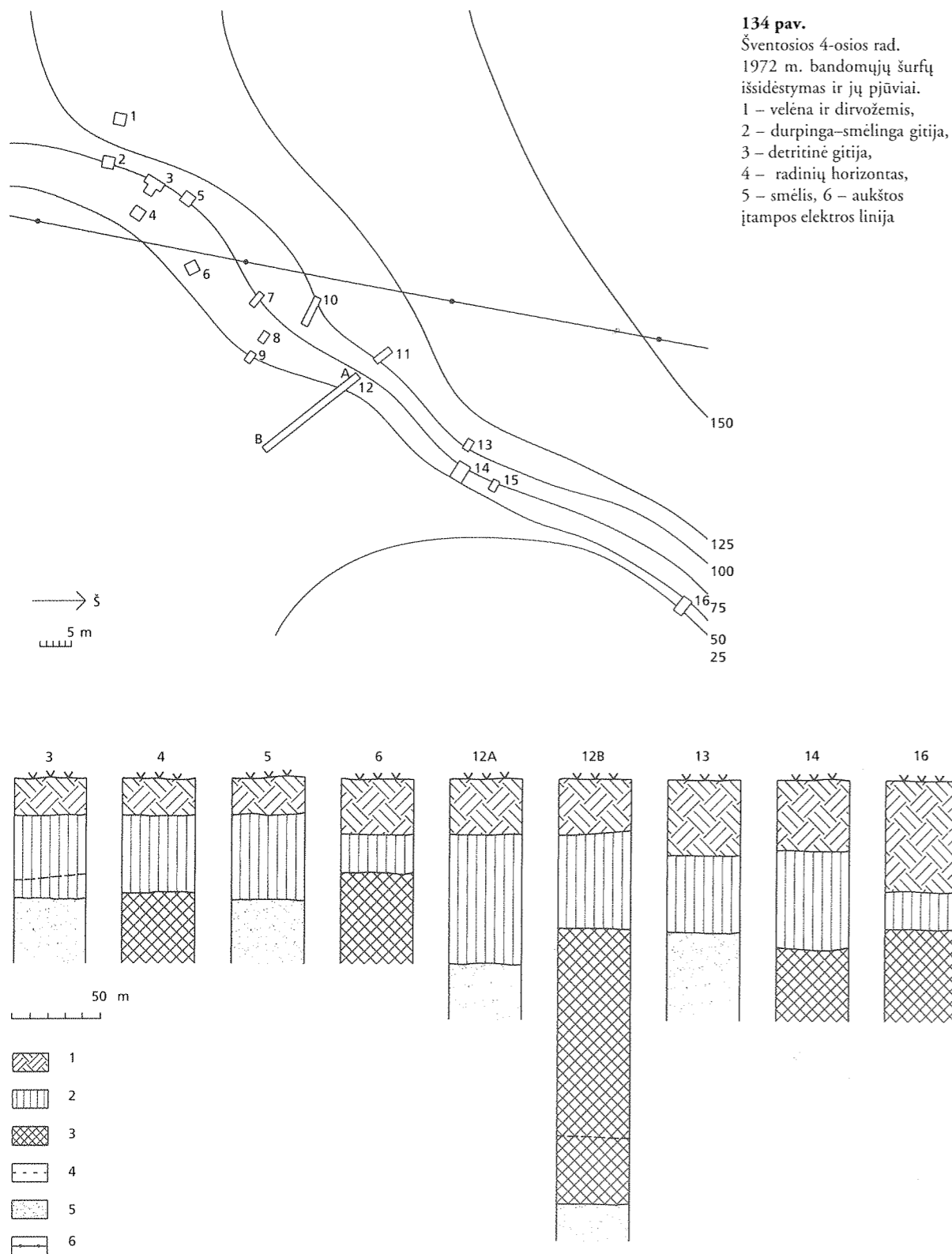
Chronologija. Tam laikotarpiui priklausė kuolas, iškastas 1994 m. kv. 44u, styrojęs juostuoto smėlio ir aleuritų sluoksnyje lagūnos priekrantėje, kurio viršūnė kyšojo gitijos luobo sluoksnyje. Jo data:

(Vs-967) 4120±110 bp/cal 2880 (2834, 2819, 2648, 2625) 2494 BC

Panašiai buvo datuoti netoliese priekrantėje gulėję tauro kaulai:

(Ki-9460) 4160±80 bp/cal 2882 (2861, 2810, 2755, 2721, 2701) 2582 BC

(Ki-9461) 4160±80 bp/cal 2882 (2861, 2755, 2721, 2701) 2582 BC

Šios datos labai svarbios, nes leidžia patikimai priskirti A sluoksniui toje pat priekrantėje gulėjusius žvejybos įrankius (žr. pav. 148; 149). Tačiau ir toliau nuo kranto buvę kai kurie dirbiniai bei medžio gabalai pagal radiokarboninį datavimą galėjo būti priskirti A sluoksniui.

Svarbus 115 cm gylyje aptiktas radinys – dalis šaudomojo lanko (kv. 54v), datuotas radiokarbonu:

(T-11004) 4145±80 bp/cal 2880 (2854, 2813, 2736, 2725, 2697) 2579 BC
 1994 m. kv. 43u 60 cm gylyje nuo žemės paviršiaus (turėjo būti giliau, nes toje vietoje žemės paviršiuje buvo įduba) gulėjęs nužievintos lazdos gabalas. Jis datuotas:

(Vs-957) 4200±100 bp/cal 2902 (2876) 2602 BC

Gamtinė aplinka. Iš visų žiedadulkių diagramų (pav. 140) matyti, kad šiuo laikotarpiu pagausėjo alksnių, gana daug lazdynų, dar buvo ąžuolų, bet sumažėjo pušų. Kultūrinių augalų pėdsakai, pagal M. Stančikaitės diagramą, pasirodė tik viršutinėje gitijos sluoksnio dalyje. Apie 160 cm nuo žemės paviršiaus aptikta kviečių tipo žiedadulkių ir įvairių gyvenviečių palydovų.

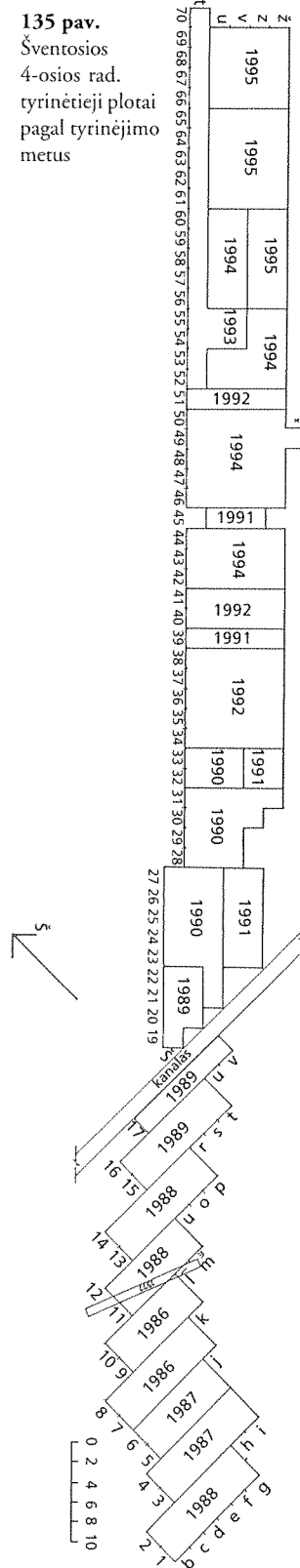
Statinių liekanos labai neaiškios. Kad būtų medinių žvejybos įrenginių, panašių į apatinio sluoksnio įrenginius, galima spręsti iš minėto radiokarbonu datuoto priekrantės kuolo (kv. 4/44u).

Keramika yra ryškiausias šio kultūrinio sluoksnio požymis. Jos molio masė visiškai skiriasi nuo apatinio sluoksnio keramikos masės. Joje matyti daugybė labai stambių grūsto granito ir kvarcito priemaišų. Tačiau puodų sienelės dažniausiai plonos, iki blizgesio apglaiсты paviršiumi, išplaktos ir įnaglintos. Vidinėje puodo pusėje dažnai matyti išsišovę stambūs priemaišų grūdai. Molio masės tankis gana didelis. Paties ploniausio, gerai išlyginto, puodelio (pav. 142:1), kurio šukės buvo pabirusios kv. 4/46ž–50z, masės tankis d=2,01, storos šukės su į paviršių išsimušusiomis priemaišomis (kv. 4/20t) masės tankis d=1,88, o plono dubenėlio (kv. 4/41z) (pav. 144:2) – d=1,86, kito puodelio taip pat į vidų nusklembta briauna (kv. 4/53ž) (pav. 144:3) masės tankis d=1,56.

Puodų formos neįvairios: vazos, rutulinės amforėlės, plačiakaklės taurelės, puodynės siaurais dugniukais, piltuvėliniai dubenys.

Viena plačiakaklė vazelė rasta visai sveika (pav. 142:3) (kv. 4/71 v). Ji buvo 18,5 cm aukščio, 16 cm skersmens anga ir 7 cm skersmens dugneliu, su keturiomis ąselėmis ant petelių. Ji buvo negrabiai nulipdyta, priemaišos kai kur iš vidaus išsimušusios į paviršių, tačiau sienelės plonos. Matyt, lipdyta kokia nors proga.

Maždaug tokio pat dydžio amforėlė buvo rasta ir 2A radimvietėje (pav. 142:2), tik jos dugniukas neišlikęs. Amforėlė buvo plonomis juodomis tankios struktūros sienelėmis, trumpu ir beveik statmenu kakliuku, 12 cm skersmens anga. Pilvelis staigiai išpūstas ir buvo 17 cm skersmens. Ant petelių – kiauros ąselės. Pagal proporcijas ji turėjo būti apie 17 cm aukščio, su 6–7 cm skersmens dugneliu. Be to, rasta atskirų išpūstų pilvelio šukių, rodančių, kad panašių amforėlių turėjo būti ir daugiau.

Taip pat plonomis sienelėmis, tankios, sunkios molio masės buvo ir didesnė amfora (kv. 4/64z ir 67u) (pav. 144:1). Jos kaklelis statmenas, anga apie 15 cm skersmens, ant petelių trikampio pjūvio ąsa su įgauba paviršiuje ir skylute. Išlikusi 18,5 cm aukščio dalis. Amfora galėjo būti 23–25 cm aukščio. Panašių šukių buvo likusių nuo kitų amforėlių.

Trečioji puodų grupė – mažos neaukštos plačiakaklės taurelės. Ryškiausias pavyzdys yra iš 8 šukių atstatytas indelis (kv. 4/46z, 47z, 48ž, 49v, z, x, 50z) (pav. 142:1). Molio masė kieta, tanki, dauguma priemaišų smulkios, nors, ypač vidinėje pusėje, matyti į paviršių išsimušusių ir stambesnių granito grūdelių. Puodelio angos skersmuo 14 cm, aukštis 12,5 cm, dugnelis 6 cm skersmens. Kaklelis puoštas aštuonių virvelių juosta, abiejuose pakraščiuose užsibaigiančia statmenų stulpelių eilute. Ant petelių matyti gunklelių liekanos.

Nuo panašaus indelio buvo ir šukelės, rastos kv. 4/66z (pav. 143:1). Ant kakliuko matyti 6 skersai einančios dantukų juostelės, statmenai perkirstos tokių pat juostelių pluoštų. Ant petelių kutai iš dvigubų puslankių.

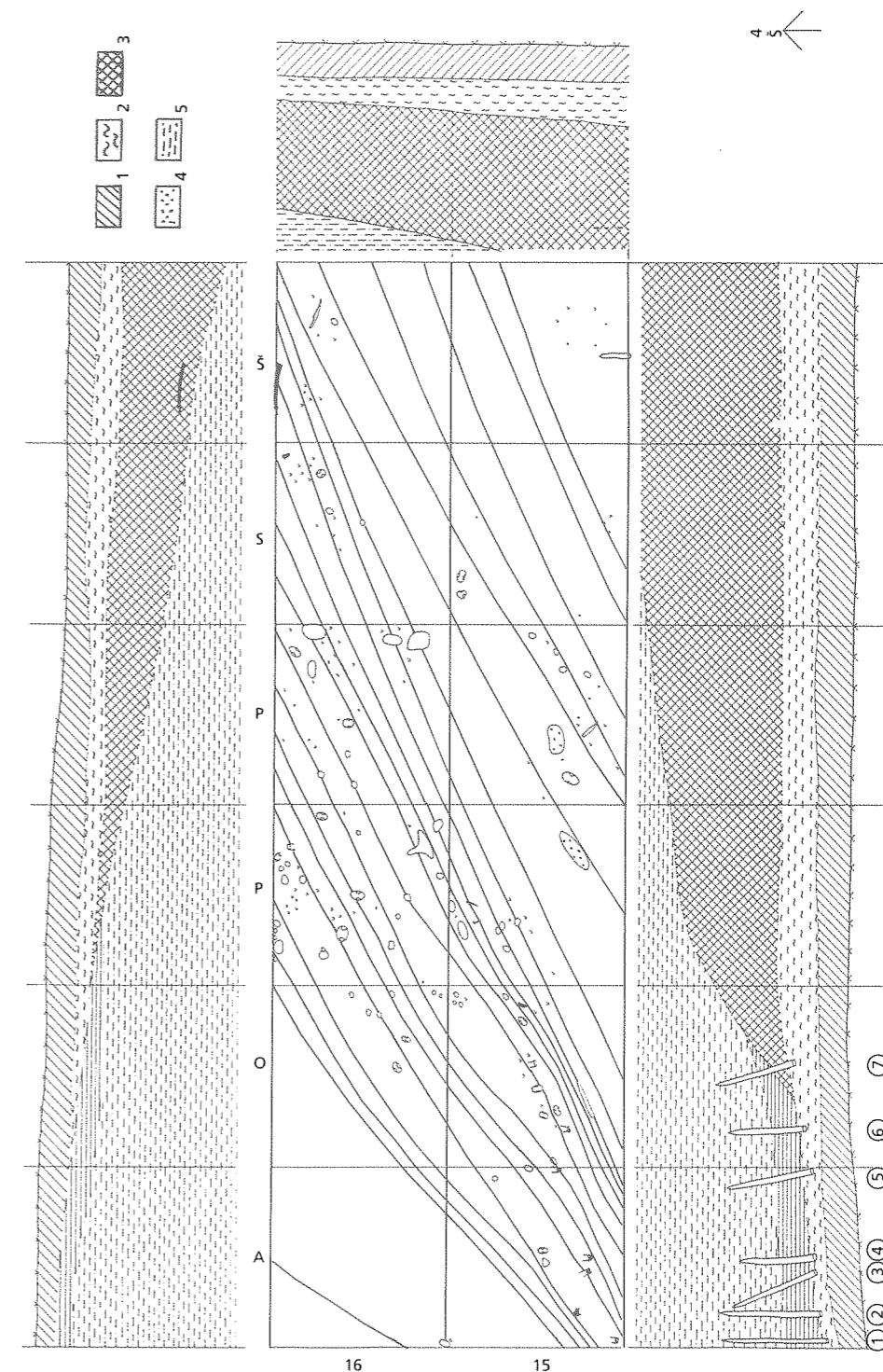
Tokios pat taurelės šukių rasta ir 2A radimvietėje (pav. 142:4). Puodelio paviršius labai išlygintas, net blizga, kietas, pakraštys papuoštas plonų virvelių įspaudais.

Ketvirtoji grupė – didelės į taures panašios puodynės. Jos labai vienos, dažnai visai nepuošiamos arba puošiamos tik ąsomis ar gunkleliais ant petelių. Jeigu ornamentuojama, tai tik aplink kaklelį einančiais virvelės įspaudais. Tokio būdingo lygaus puodo gabalas rastas kv. 4/24z. Jo molio masė sunki, matyti daugybė į paviršių išsimušančių stambių grūsto granito grūdelių, todėl pati šukė visai suežėjusi, paviršius aprtrupėjęs, ir ją pavyko suimti tik užlipdžius pamušalą iš vidaus. Puodo angos skersmuo galėjo būti apie 35–40 cm. Paviršius buvęs lygus, tik ant petelių išlikusi gunklo liekana. Antro tokio pat dydžio puodo dalis (pav. 144:6), rasta kv. 4/20t, taip pat buvo suimta tik prilipdžius pamušalą. Molio masė buvo labai trapi, gausūs stambūs granito grūdai išsimušę į paviršių, paviršius labai aprtrupėjęs. Jį puošia tik viena ant petelių išlikusi ąsa su apvalia skylute. ąsa buvusi statmenai pailga, su įduba.

Panašių stambių ir trapių neornamentuotų puodų gabalų surinkta ir daugiau, bet dažniausiai net be ąsų.

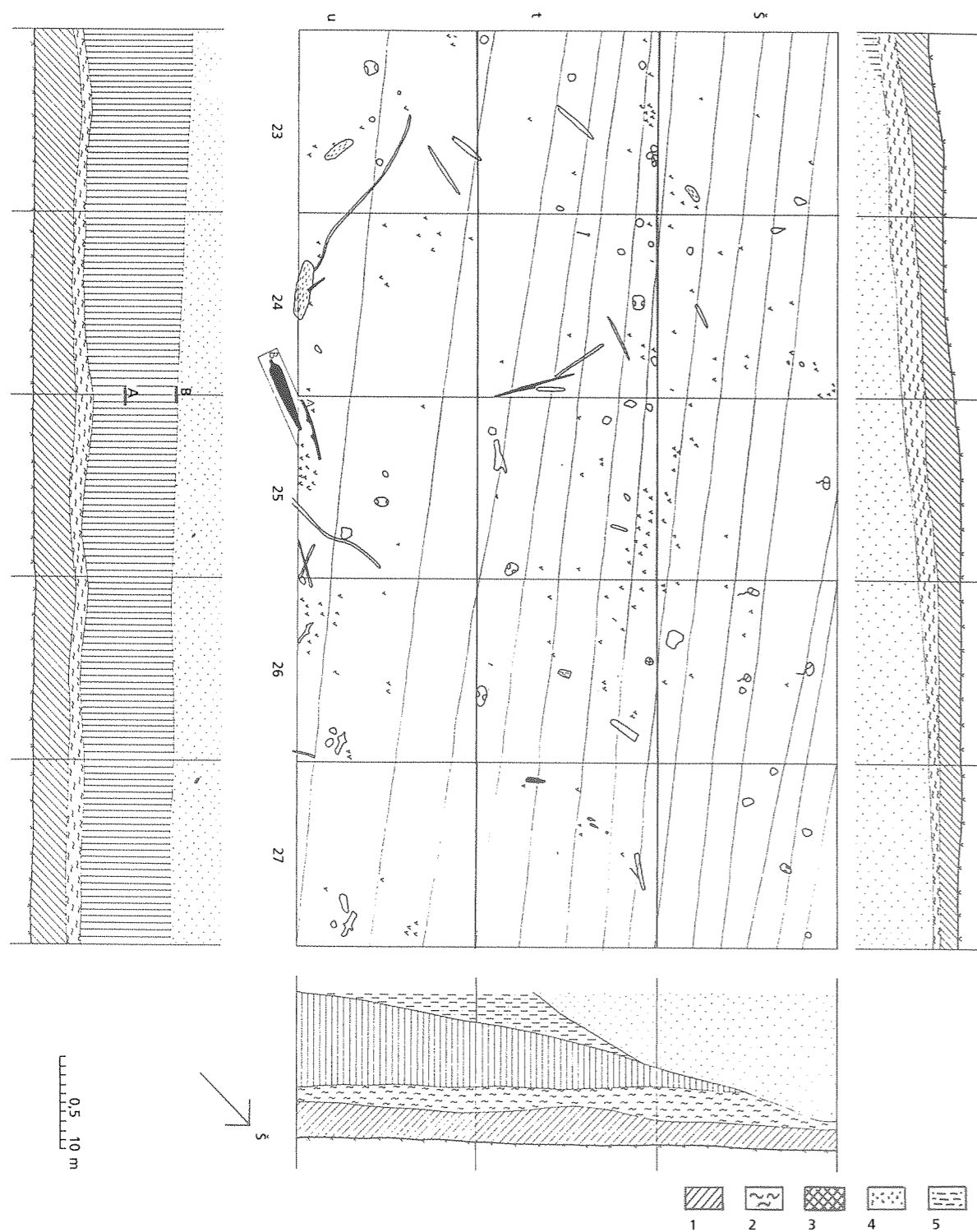
Tačiau dauguma šios formos puodinių vis dėlto buvo puošta kaklelį juosiančiais virvučių įspaudais. Toks puodas (pav. 143:7) rastas taip pat kv. 4/20t šalia minėtosios puodynės su ąsa. Šukės buvo kietos, sunkios, stambūs granito trupiniai išsimušę į paviršių, tačiau puodo sienelės plonos. Kaklelis nežymiai atloštas, papuoštas 7 vidutinio storio virvelių įspaudų eilėmis, ant petelių įstriži stulpukai. Puodo angos skersmuo galėjo būti apie 40 cm. Tik viena rasta šukė (kv. 4/59ž) su žuvies ašakų pavidalo plonais virveliniais kurtais (pav. 143:2).

Būta ir mažesnių šio tipo puodų – 25 cm ar 30 cm skersmens anga (pav. 143:8) (kv. 4/51ž) ir net 15 cm skersmens (iš to paties kvadrato).

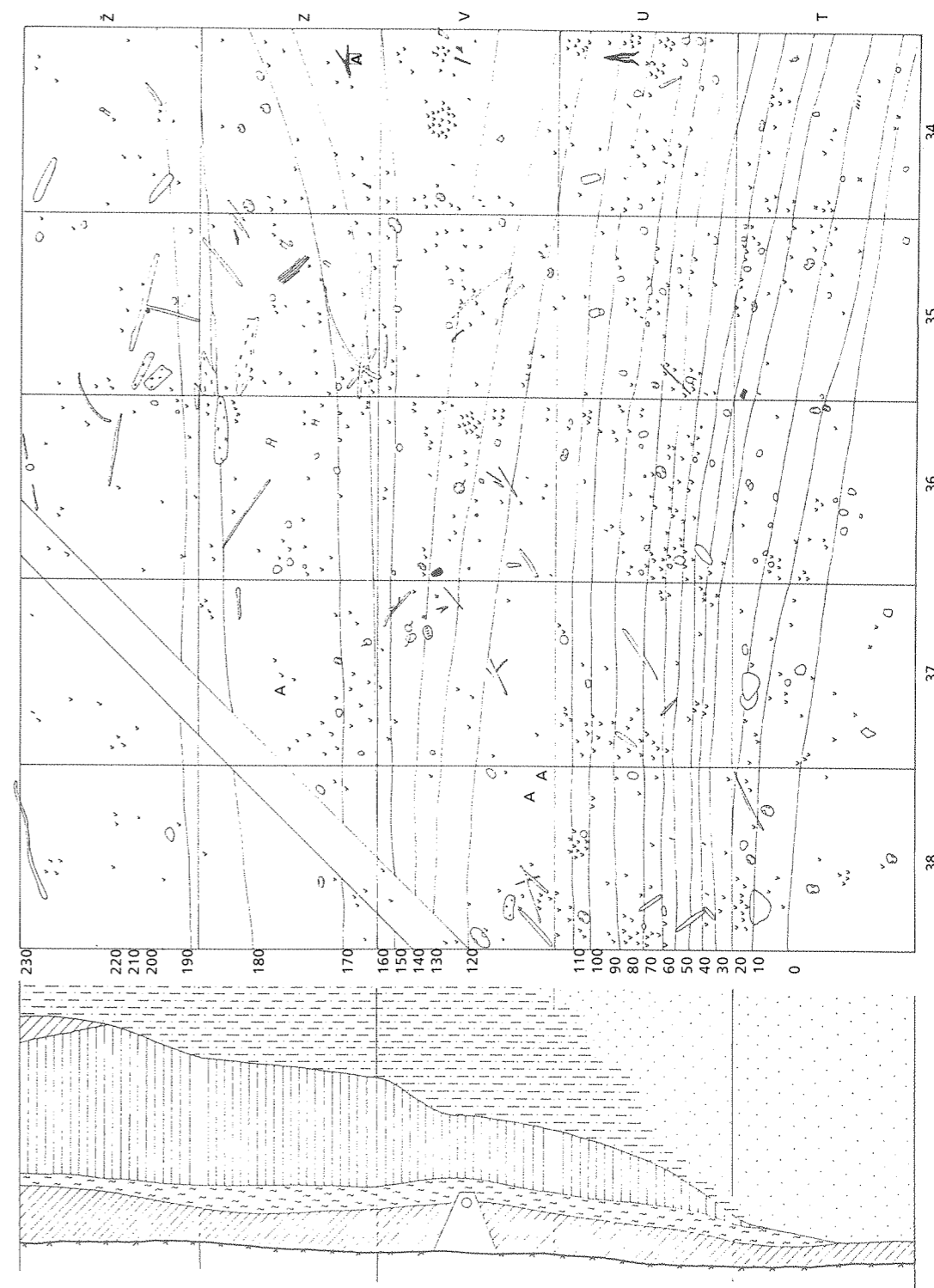

136 pav.

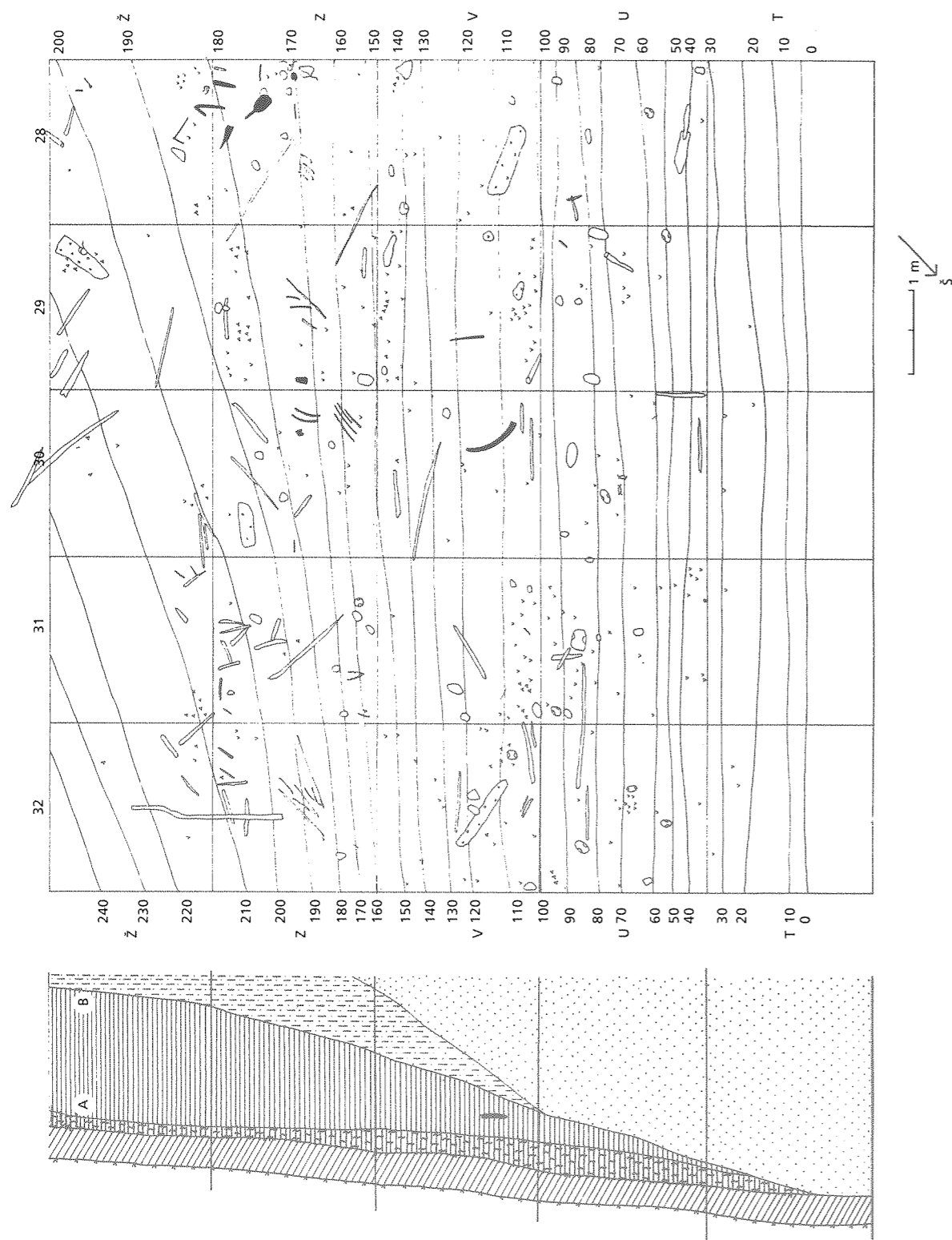
Šventosios 4-osios rad. 8-asis tyrinėjimų plotas. 1 – dirvožemis, 2 – gijos luobo sluoksnis, 3 – detritinė gija, 4 – smėlis, 5 – aleuritai

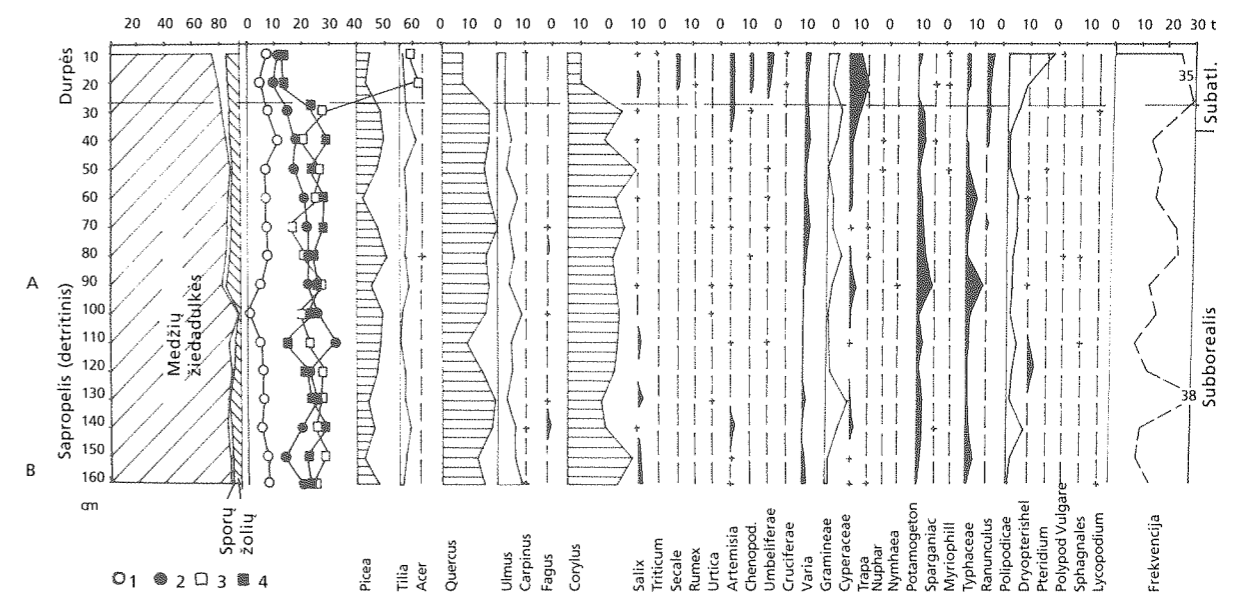
137 pav.
Šventosios 4-osios rad. 11-asis tyrinėjimų plotas. Ženkliai: 1 – dirvožemis, 2 – gytijos luobo sluoksnis, 3 – detritinė gytija, 4 – smėlis, 5 – aleuritai

138 pav.
Šventosios 4-osios rad. 14-asis tyrinėjimų plotas. Ženkliai kaip pav. 137

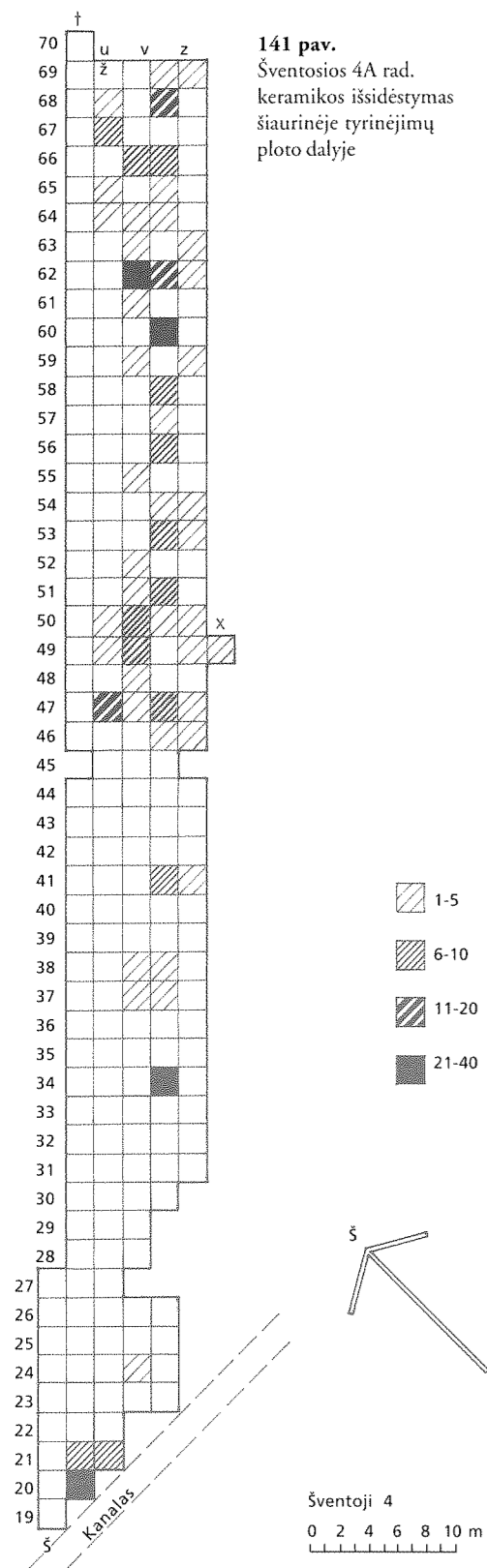
139 pav. Šventosios 4-osios rad. 18-asis tyrinėjimų plotas. Ženkliai kaip pav. 137

Penktoji didelė indų grupė – tai piltuvėliniai dubenys neįsmaugtu kakliuku. Tarp jų buvo ir keli geriau išlikę. Vienas (kv. 4/61v) išlikęs net visai sveikas (pav. 143:6), tik truputį aprupėjusia briauna. Dubuo nulipdytas iš sunkios kietos molio masės, paviršius nulygintas, tačiau matyti išsiimušantys stambesni granito grūdėliai. Indelis kiek deformuotas, todėl angos skersmuo 10x13 cm, aukštis 8 cm, dugnelio skersmuo 4,5 cm. Antras labai panašus dubuo (kv. 4/62v, z), kurį pavyko sulipdyti iš maždaug 50 gabalėlių (pav. 143:3), buvo apie 20 cm skersmens anga, 13,7 cm aukščio ir 6,5 cm skersmens dugneliu. Indelio sienelės plonos, nulipdytos iš trapios molio masės su gausiomis grūsto granito priemaišomis. Visai šalimais (taip pat kv. 4/62z) rasta ir trečio geriau išlikusio piltuvėlinio dubens dalis, kurią pavyko sulipdyti iš 25 šukelių (pav. 143:4), tik be dugno. Sienelės taip pat plonos, molio masė trapi, su gausiomis priemaišomis.

Kita piltuvėlinių dubenų grupė, nors ne tokia vienaalytė, koncentravosi arčiau pietinio A sluoksnio paplitimo pakraščio. Visos šukės panašios į Narvos kultūros šukes, nors stratigrafiškai gulėjo viršutiniame horizonte, skyrėsi ir masės tankiu. Dvi šukės (kv. 4/41z,ž) buvo nuo 18 cm skersmens dubens (pav. 144:2) į vidų nusklembta briauna, kietu blizgančiu paviršiumi, su nestabiliomis mineralinėmis priemaišomis molio masėje. Po briauna pribraižyta netaisyklingų linijų. Kito dubens šukė (kv. 4/53ž) taip pat buvo į vidų pastorintu ir nusklembtu pakraščiu (pav. 144:3), ant kurio matyti neaiškios ir netaisyklingos juostelės. Pačios šukės paviršius buvo labai išlygintas, nors dalis ištrupėjusi. Paviršiuje du įspaudėliai. Masė tanki ir sunki. Nors išlikusi nedidelė dalelė, bet matyti, kad tai buvęs savitas dubuo plokščiu dugneliu. Trečio dubens šukė (kv. 4/47ž) (pav. 144:4) savo pjūviu irgi artima Narvos tipo puodams, tačiau papuošta 5 eilėmis plonų virvelių įspaudų su pleištukų pavidalo kutais. Molio masė sunki, nors paviršius balkšvas ir kiek

140 pav. Šventosios 4-osios rad. žiedadulkių ir sporių diagrama (analizavo Ona Kundrotienė). 1 – beržai, 2 – pušys, 3 – alksniai, 4 – kilnieji lapuočiai

akytas. Kv. 4/37v rastosios dubens šukelės savo pjūviu taip pat primena Narvos tipo šukes (pav. 144:5), tik jos papuoštos sukrios virvelės įspaudais. Molyje matyti gana smulkių mineralinių priemaišų, paviršius labai išlygintas.

Prie tos pačios grupės reiktų priskirti ir puodo šukes iš kv. 4/47z (pav. 144:8). Puodas buvęs beveik tiesiu kakliuku, storomis sienelėmis, nulipdytas iš gana sunkios, bet trapios molio masės, todėl sutrupėjęs į daug dalelių, kurių tik pora pavyko sutaisyti. Papuoštas trimis vidutinio storio virvelių įspaudėliais. Buvęs sutaisytas – su skylute.

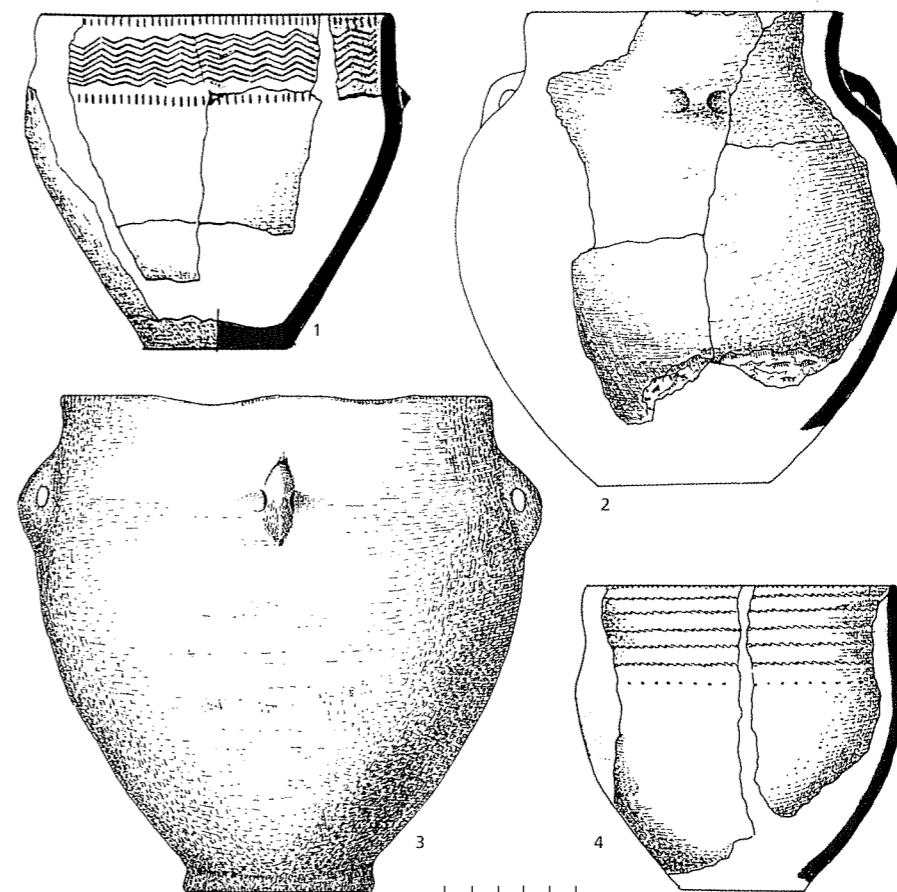
Akmeniniai dirbiniai. Rasta pora kirvelių, keli pasvarai ir kabutis.

Vienas kirvelis rastas netoli buvusio lagūnos kranto (kv. 4/27t), pačiame gitijos sluoksnio dugne, tame gylyje, kur susieina abu kultūriniai horizontai. Kirvelis buvo padarytas iš nuosėdinės kilmės silpnai metamorfinuoto silifikauto aleurolito. Jis buvo šviesiai pilkos spalvos, labai gerai gludintu paviršiumi (pav. 145:1), 14,8 cm ilgio, 4,1–5,6 cm pločio ir 3,1 cm storio. Jo ašmenys kiek platiškesni, išriesti ir aštrūs, pjūvis gana storo ovalo. Ašmenų kampeliuose išryškintos šoninės plokštumos, toliau pereinančios į ovalą. Penties viršūnė nusklembta pagal natūralų akmens pavidalą.

Antrasis viršutinio horizonto kirvelis (pav. 145:2) buvo rastas kv. 4/34v 100 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Jis buvo juosvo bazalto, 8 cm ilgio, o jo ašmenys 3,9 cm pločio. Jo pjūvis keturkampis, šonai nugaludinti išvien su pentimi.

Rasti ir 5 tinklų pasvarai, neabejotinai priklausę viršutiniam (A) gitijos horizontui. Visi jie buvo padaryti iš storų ir dažniausiai visai neapdorotų akmenų ir gulėjo poromis. Tokia pora rasta kv. 4/20t. Vienas buvo 8,9 cm ilgio ir 3,4 cm storio, per natūralius įlinkius skersai perrištas liepos karna. Antrasis taip pat natūralus, ovalus, visai neapdorotas, ištais apjuostas karna. Antra pora rasta kv. 4/46v ir 4/47ž. Vienas buvo 12,3 cm ilgio ir 6,9 cm storio, skersai perjuostas karna su mazgu, antrasis 8,6 cm ilgio, taip pat storokas, kryžmiškai perjuostas karna su mazgu. Dar vienas pasvaras, iš kv. 4/53u, buvo iš storo per pusę perskelto akmens.

Ant buvusio kranto rastas akmeninis kabutis (pav. 146:1), be abejo, irgi priklausė A sluoksniui. Tai plonytė klinčių plokštelė su taisyklingai apskrita, tačiau, atrodo, išskobta, o ne išgręžta skylute.

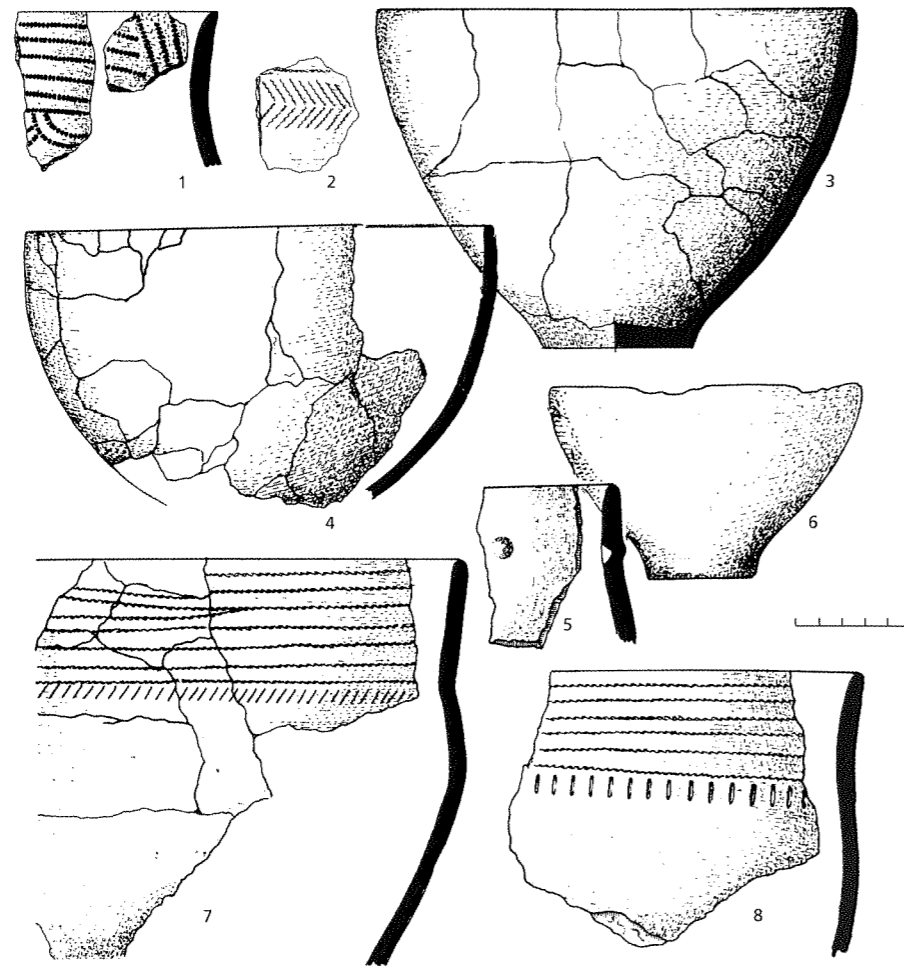
142 pav.
Šventosios 2/4A rad. amfora ir
vazėlės. 1 – kv. 4/46ž, 47z,
48z, x, 50z, 2 – kv. 2z/6c,
3 – kv. 4/71v, 4 – kv. 2z/
atsitikt. (LNM)

Titnaginiams dirbiniams galima priskirti tik kelis radinius, rastus buvusiam lagūnos krante. Ryškiausia yra ilgo ietigalio dalis dailiai retušuotu paviršiumi, o antrojoje pusėje retušuota tik pakraščiais (pav. 146:3). Matyt, ietigalis buvęs karklo lapo pavidalo. Galbūt ietigalis buvo ir kitas migdolo pavidalo smaigas (pav. 146:2) storu neapdirbtu pagrindu ir iš abiejų pusių pakraščiais retušuotu smaigaliu. Aptikti keli gražteliai iš storų smailių titnago nuoskalų nulūžusiomis viršūnėmis.

Gintarinis dirbinis taip pat galima apibūdinti tik lagūnos pakrantėje rastaisiais papuošalais. Jie labai apgadinti ariant. Tai du dideli plokšti gerai gludinti kabučiai išgaubtomis šoninėmis briaunomis, vieno matyti ir gražiai išgaubtas pagrindas (pav. 147:1, 2). Aptikta lėšinių ir keturkampių sagučių su V pavidalo skylute bei jų ruošinių.

Rastos ir dvi lėšio pjūvio gintarinės grandelės, abi iš neskaidraus gintaro (pav. 147:5, 6). Viena buvo 3,7 cm skersmens, antrosios likusi tik pusė.

Daugiausia surinkta vamzdelinių karolių, jų fragmentų bei jų ruošinių (pav. 147:4). Buvo jų ir nepaprastai plonomis poliruotomis sienelėmis. Vienintelis tos rūšies karolis buvo nupoliruotas ir pastorintas per vidurį (pav. 147:3).

143 pav.

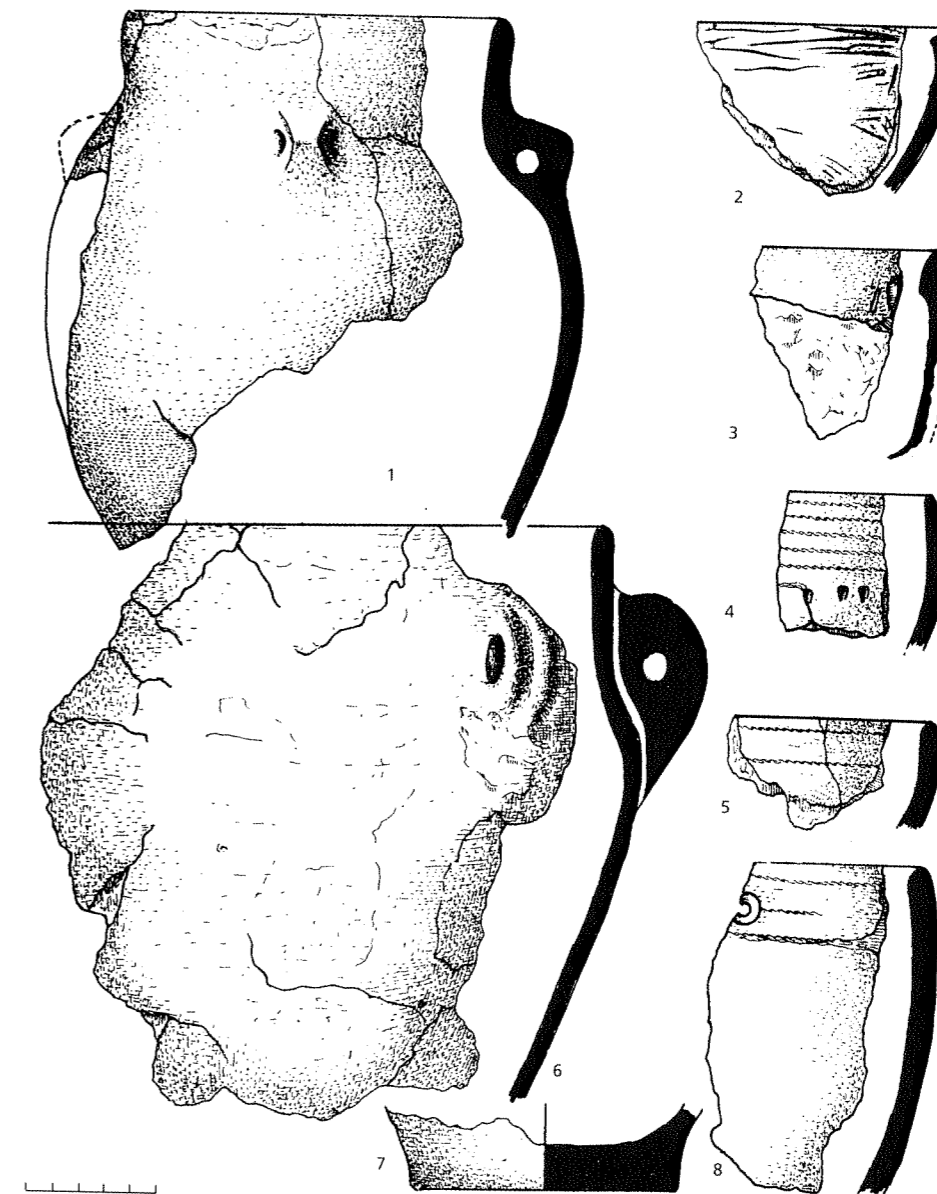
Šventosios 2/4A rad. dubenų ir plačiaangių puodų dalys.
1 – kv. 4/66z, 2 – kv. 4/59ž,
3 – kv. 4/62v, z, 4 – kv. 4/62z,
5 – kv. 4/53z, 6 – kv. 4/61v,
7 – kv. 4/20t, 8 – kv. 4/51ž
(LNM)

Mediniai dirbiniai padeda apibūdinti ne vieną ūkio sritį – jie susiję su žūkle, medžiokle ir žemės darbais.

Nuo apatinio sluoksnio radinių niekuo nesiskyrė medžioklinis lankas, rastas 115 cm gylyje (kv. 4/54v), padarytas iš nužievintos kadagio karties. Jis datuotas radiokarbonu (T-11004). Jo išlikusi 200 cm ilgio ir 2,3 cm storio dalis su buožele, tad visas lankas galėjo būti net 250 cm ilgio.

Daug ką gali paaikinti apie to meto medžioklę ietis su antgaliu, rasta šalia svaidyklės (kv. 4/51v). Ji gulėjo 70 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, po pat gitijos luobo sluoksniu. Šalimais tame pat gylyje gulėjo ir A sluoksnio puodų šukės (sluoksnis buvo suspaustas, nes virš jo buvęs važiuojamasis kelias). Ietis buvo 108 cm ilgio (be antgalio) ir 2,5–3 cm storio, išpjauta iš storo kukmedžio (ar kadagio) dalies ir dailiai nugludinta. Viršūnėje – įmova su karnos aprišimo liekanomis, apatinis galas plokštėjantis ir smailėjantis. Šalia gulėjo iš įmovos iškritęs 10,2 cm ilgio kaulinis antgalis (pav. 148:1).

Po ietimi kryžmai gulėjo uosinė svaidyklė (pav. 148:2), taip pat padaryta iš storo medžio kamieno dalies. Viršūnėje – negilios išskobos į priešingas puses. Išlikusi 55 cm ilgio ir 1,9–2,6 cm pločio dalis, galas sutrupėjęs.

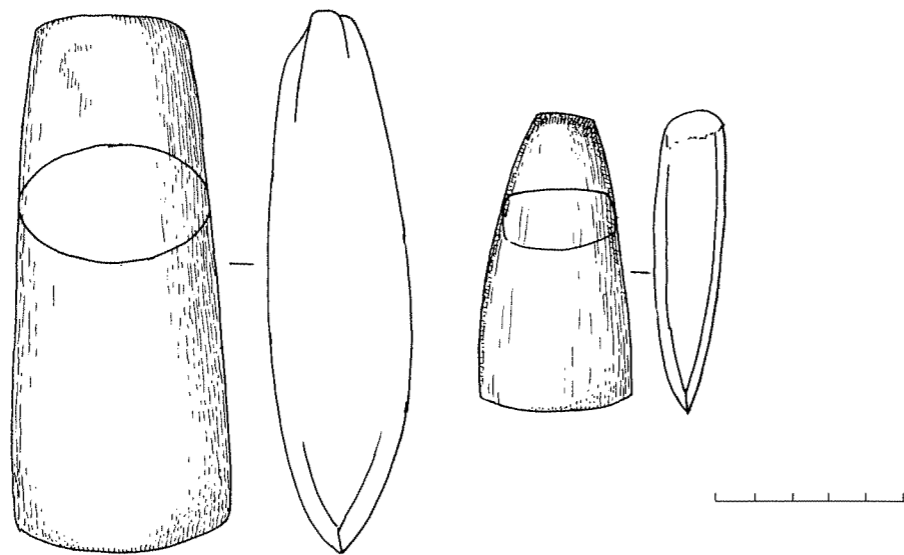

144 pav.

Šventosios 2/4A rad. amforų, dubenėlių ir puodinių dalys.
1 – kv. 4/64z, 67u,
2 – kv. 4/41z, 3 – kv. 4/53ž,
4 – kv. 4/47ž, 5 – kv. 4/37v,
6 – kv. 4/20t, 7 – kv. 4/51v,
8 – kv. 4/47z (LNM)

Kiek skyrėsi nuo apatiniojo sluoksnio radinių bučių dalys. Netoli kranto (kv. 4/48z) tuoj po gitijos luobo sluoksniu rastas netvarkingas pušinių bučiaus skalų pluoštas. Skalos stambesnės ir storesnės – 1,3–3 cm pločio ir 0,6–1,5 cm storio. Šalia gulėję lankelių gabalai buvo apipinti karna. Vieno lanko galas (kv. 4/55ž) buvo tartum su įmovėle. Bučiaus lankelio angos vytelės buvo nužievintos, labai kruopščiai apipintos karna, tad pakraščiuose susidarė gražūs rumbeliai (kv. 4/49z, 4/34z) (pav. 149:4). Buvo ir dvigubų lankelių. Būta bučių ir iš plonų vytelių (kv. 4/54ž). Vytelės buvo nužievintos ir nenužievintos, apvyniotos karna ir ta pačia karna surištos tarpusavyje (pav. 149:2). Toks bučius buvo panašus į pintinę.

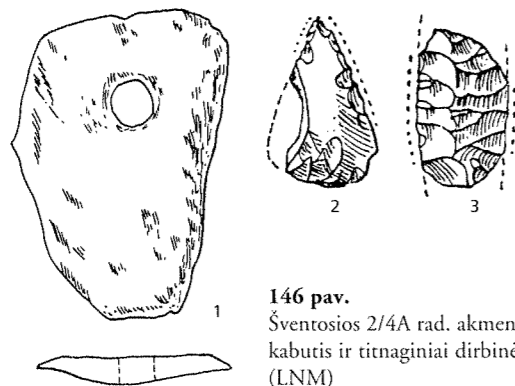
145 pav.
Šventosios 2/4A rad.
akmeniniai kirveliai.
1 – kv. 4/27t, 2 – kv. 4/34 v
(LNM)

Šiam sluoksniui priklausė ir gana didelė skobtinio luoto dalis (pav. 150), rasta pietiniame tyrinėto ploto gale (kv. 5h), 105 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, tarp daugybės susiplojusių nendrių liekanų. Ji buvo 105 cm ilgio ir 14,2 cm pločio, 1,2 cm storio, tačiau jos briauna pastorinta iki 2,6 cm ir per 4,4 cm nusklembta panašiai kaip Narvos tipo puodų. Po šiuo kraštu išlikusios dvi pailgos skylutės.

Po pat gitijos luobo sluoksniu rasta dar keletas nuolaužų, kurias galima priskirti viršutiniam sluoksniui. Tai dubens dalelė (kv. 4/67v) gludintu paviršiumi, skersai einančiomis rievėmis. Po pat luobu (kv. 4/43z) gulėjo ir 25 cm ilgio keturbriaunis medžio tašelis.

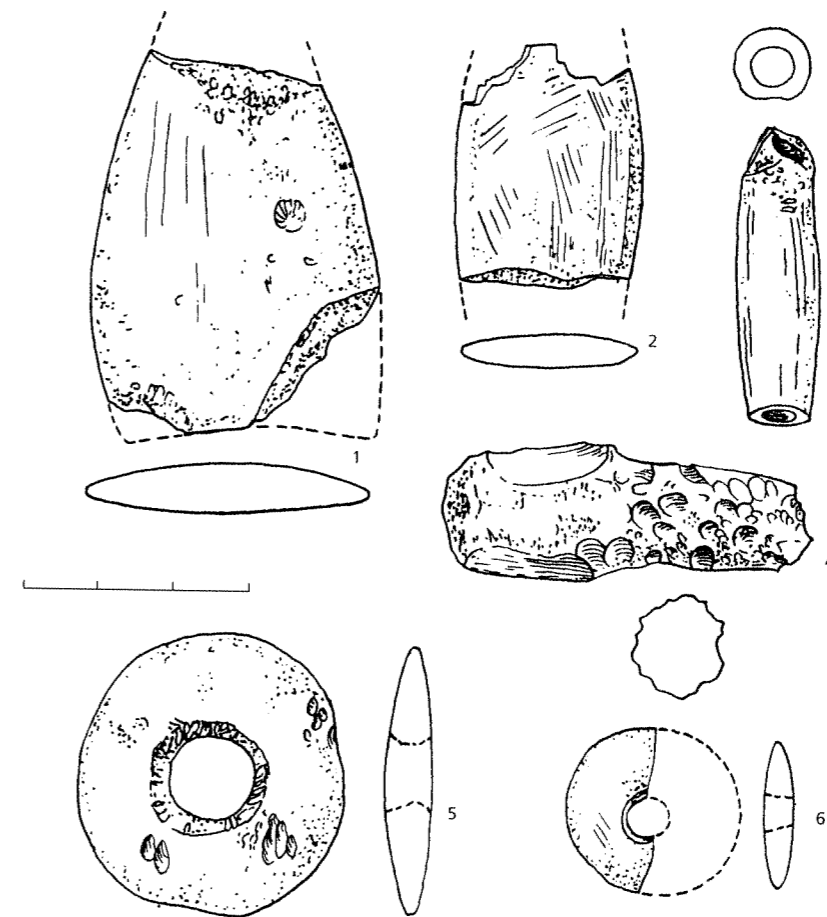
Paprasčiausi žemės darbų įrankiai – tai dvi kasamosios lazdos. Viena (pav. 151:2) gulėjo visai prie kranto, tiesiog ant smėlio (kv. 4/52v), kur susijė abiejų kultūrinių horizontų radiniai. Tai buvo 43 cm ilgio, 4,2 cm pločio ir 3,2 cm storio juodalksnio dirbinys, viename gale nuplokštintas iš apatinės pusės, antrajame suformuota 4,5 cm skersmens buoželė. Ji išliko prastai, nes gulėjo po pat važiuojamuoju keliu.

146 pav.
Šventosios 2/4A rad. akmeninis
kabutis ir titnaginiai dirbinėliai
(LNM)

Antroji kadaginė (?) lazda rasta jau toliau nuo kranto, 70 cm gylyje, tačiau po pat gitijos luobo sluoksniu (kv. 4/62ž). Ji buvo iš dalies su žieve (gal nebaigta), 45 cm ilgio ir 1,4–3,5 cm pločio, vienu smailėjančiu (aptrupėjusiu?) galu, antrasis, storesnis, galas nuplokštintas – tai ašmenys (pav. 151:3).

Pagal stratigrafiją dar keletą medinių dirbinių bei jų nuolaužų

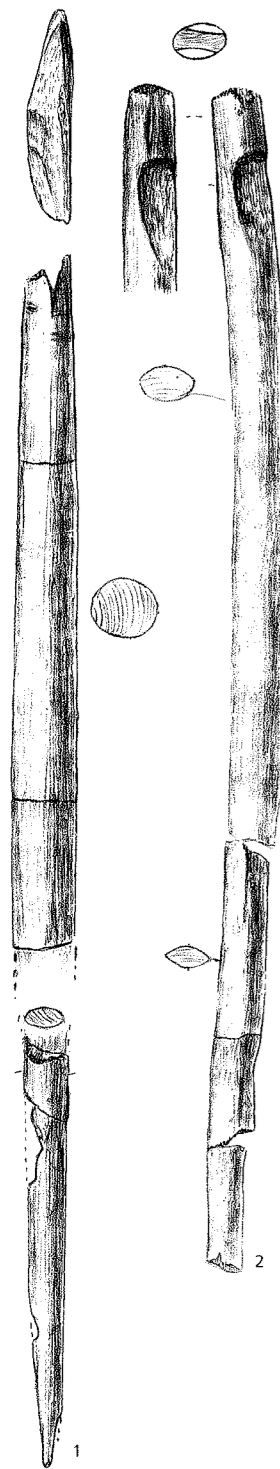
147 pav.
Šventosios 2/4A rad.
gintariniai papuošalai (LNM)

galima aiškiai priskirti A horizontui. Tai taip pat pačioje priekrantėje gulėjusios 11 cm ilgio aptrešusios vagojamosios lazdos galvutė (kv. 2y/9a), padaryta iš klevo liemens, kotas turėjęs būti iš šakos (pav. 151:5).

Tačiau svarbiausieji dirbiniai, kurie kalba apie žemės ūkį, tikriausiai buvo ne pamesti, o tyčia įmesti – paaukoti. Tai jaučių jungo modelis ir arklo išara, galbūt ir kasamosios lazdos.

1990 m. kv. 4/25u buvo rastas jaučių jungo modelis, padarytas iš pušies ar eglės. Pjūvis ties ta tyrinėjimų vieta buvo labai akivaizdus. Paviršių dengė 40 cm storio durpių ir velėnos sluoksnis, po juo buvo 10 cm storio geležingos gitijos luobo sluoksnelis. Žemiau prasidėjo žalia detritinė gitija, kuri siekė net 160 cm gylį. Jungas gulėjo 105 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Aplinkui nebuvo jokių kitų radinių. Tame pačiame pjūvyje, pačiame gitijos dugne gulėjo apatinio (B) horizonto irklas nulūžusiu kotu (pav. 137). Toje pat vietoje buvo paimti ir pavyzdžiai žiedadulkių analizei ir karpologiniams tyrimams (II lent.).

Jungas buvo 58,8 cm ilgio, plokščiai ovalaus pjūvio, beveik tiesus, kiek nulenktais paplatintais galais (pav. 152:1). Per vidurį jis susiaurintas 17 cm ilgio tarpine. Abu lankai, kurie turėjo gulti jaučiams ant galvų, truputį

148 pav.
Šventosios 2/4A rad. ietis ir
svaidyklė (kv. 4/51v) (LNM)

išriesti, į galus siaurėjantys ir užsibaigiantys trikampėmis plokštelėmis įranytais galais.

1994 m. Šventosios 4-ojoje radimvietėje buvo rasta ir medinio arklo išara. Ji gulėjo netoli kranto, 100 cm gylyje kv. 4/48v (pav. 152:2), po viršutiniu gitijos luobo sluoksniu. Ji buvo padaryta iš lenktos kadagio ar kukmedžio šakos. Išlikusi dalis buvo 52 cm ilgio, liemuo – apvalus, 5,3x5,8 cm skersmens. Į apačią nuplokštėja ir suovalėja, ašmenys apskriti, 4,7 cm pločio. Apatinė pusė per 30 cm nuplokštinta – nudrožta smulkiomis facetėmis. Viršutinysis galas, kuris turėjo būti įkištas į ielaktį, plokščiai keturkampio pjūvio, 6,2x3,6 cm skersmens. Jo viršūnė nulūžusi ir supleišėjusi. Matyt, buvo per daug spūstelta, ir todėl ties ielakties anga nulūžo.

Apatinis kultūrinis sluoksnis (B)

Stratigrafija. Po durpių sluoksniu ir žemiau slūgsojusiu gitijos luobo sluoksniu prasidėjo žalsva detritinė gitija, kuri rytiniame tyrinėtoto ploto krašte siekė iki 220–240 cm gylį nuo žemės paviršiaus. Joje didelėje tyrinėtoto ploto dalyje 110–180 cm gylyje nuo žemės paviršiaus buvo ryškus 2–5 cm storio žuvų ašakų sluoksnelis, kuriame slūgsojo pagrindiniai B kultūrinio sluoksniu radiniai (pav. 19). Radiniai gulėjo ir virš minėtojo sluoksnelio, žemiau šio sluoksnelio jų nebebuvo. Prie pat kranto, gitijos sluoksniui visai suplonėjus, žuvų ašakų sluoksnelis pranyko, o radiniai pateko po gitijos luobo sluoksniu, dažnai šalia A sluoksniu radinių.

Chronologija. Radiokarboniniam datavimui buvo paimti medžio gabalai iš įvairių abiejų perkasų vietų ir įvairaus gylio, bet tik žmogaus aptašyti.

Iš apatinio kultūrinio sluoksniu išryškėjo dvi datų grupės.

Pirmoji koncentravosi V–IV tūkstantmečio pr. Kr. sandūroje – tai ankstyvojo neolito pabaiga. Ankstyviausia data gauta iš 4-osios radimvietės (kv. 4/7g) prieplaukos kuolo:

(Vs-811) 5110±110 bp/cal 4036 (3956) 3779 BC

Apatinis gitijos sluoksniu horizontas (kv. 4/71t) buvo datuotas (gitija):

(T-13524a) 4930±55 bp/cal 3768 (3003) 3651 BC

Virš jo gulėjęs žuvų ašakų sluoksnelis, kuriame daugiausia aptikta radinių, buvo datuotas (žuvų ašakos):

(Tua-2076) 4875±65 bp/cal 3706 (3652) 3638 BC

Šioji data visiškai atitinka datą, gautą iš 2-osios radimvietės stulpinės skulptūros medžio išpjovos (kv. 2y/1b) :

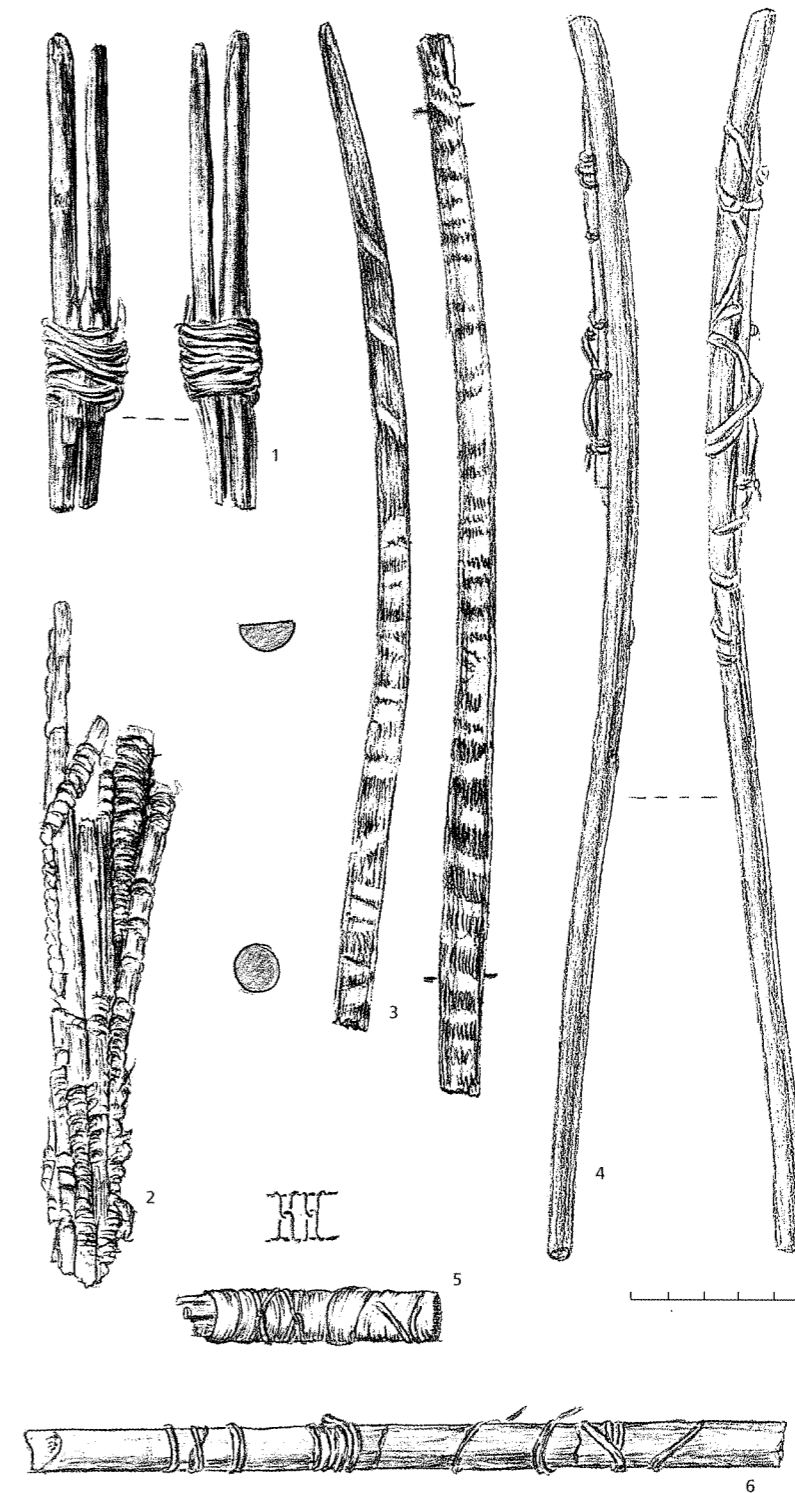
(LJ-2523) 4730±110 bp/cal 3641 (3618, 3608, 3521) 3370 BC

Šiuos objektus, beje, skiria 160 m tarpas, tačiau tai tik patvirtina, kad visame šiame ilgame priekrantės ruože buvo žvejojama nuo pat IV tūkst. pradžios

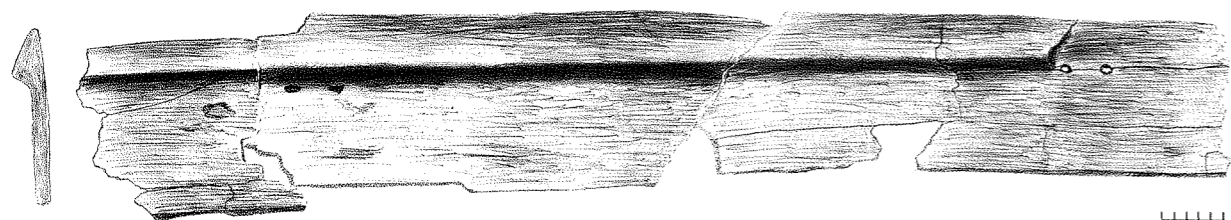
Prie šios grupės datų priskirtina ir 1980 m. iš kv. 4/10i lagūnos dugne paimto aptašyto medžio gabalo data:

(Vs-633) 4910±110 bp/cal 3794 (3690, 3682, 3663) 3543 BC

Antroji datų grupė nurodo IV tūkst. pr. Kr. antrąją pusę ir III tūkst. pr. Kr. pradžią. Tai yra Narvos kultūros vidurinio neolito pradžios datos. Taip datuotas 1989 m. kv. 4/15š 195 cm gylyje rastas aptašytas medžio gabalas:

149 pav.
Šventosios 2/4A rad. bučių dalelės. 1 – kv. 4/58v, 2 – kv. 4/54ž,
3 – kv. 4/48z, 4 – kv. 4/49 z, 5, 6 – kv. 4/34z (LNM)

150 pav.
Šventosios 2/4A rad. luoto
dalis (kv. 4/5h) (LNM)

(Vs-812) 4290±90 bp/cal 3267 (3017, 2977, 2971, 2947, 2940) 2901 BC

Gitija iš viršutinio horizonto buvo datuota taip:

(T-13523a) 4545±80 bp/cal 3368 (3347) 3098 BC

Tokia pati data gauta iš 1994 m. kv. 4/49z 150 cm gylyje paimto suanglėjusio medžio gabalo. Toje vietoje gitijos sluoksnio dugnas siekė 170 cm nuo žemės paviršiaus, tačiau radinių giliau kaip pusantro metro gylyje nebuvo. Data tokia:

(Vs-956) 4300±180 bp/cal 3263 (2902) 2625 BC

M. Stančikaitės padarytame geologiniame grėžinyje į rytus nuo pagrindinės perkastos, gitijos sluoksnyje, 88–91 cm gylyje aptiktas medžio gabalas datuotas:

(T-10965) 4285±95 bp/cal 3043 (2896) 2796 BC

Toliau į šiaurę – 2-ojoje radimvietėje – 1969 m. x perkasoje gauta irgi visai panaši data iš medienos:

(Vs-23) 4400±100 bp/cal 3328 (3021) 2901 BC

Panašiai buvo datuotas ir liepos žievės kibirėlis iš kv. 4/71t:

(Ta-2636) 4315±70 bp/cal 3016 (2909) 2882 BC

Vadinasi, lagūna tuo metu jau buvo gerokai uždumblėjusi. Taip pat datuotas ir 1984 m. iškastas priekrantės kuolas, stovėjęs pietiniame perkastos gale. Visas kuolas styrojo gitijos sluoksnyje ir smaigaliu siekė lagūnos dugną. Iš 125 cm gylio paimta kuolo dalis datuota:

(Bln-4385) 4360±50 bp/cal 3078 (2921) 2905 BC

Panaši, šiai serijai priskirtina, data gauta ir iš radinių, buvusių arčiau šiaurinio 4-osios perkastos galo. Tai 1994 m. 125 cm gylyje iškastas, kv. 4/48ž–x gulėjęs nužievintos karties abiem apkapotais galais ir nukirstomis šakomis gabalas. Šalia jo gulėjo ir ažuolinė kirvio mova. Aplinkui buvo gausu žuvų ašakų. Data:

(Vs-968) 4230±90 bp/cal 2912 (2880) 2679 BC

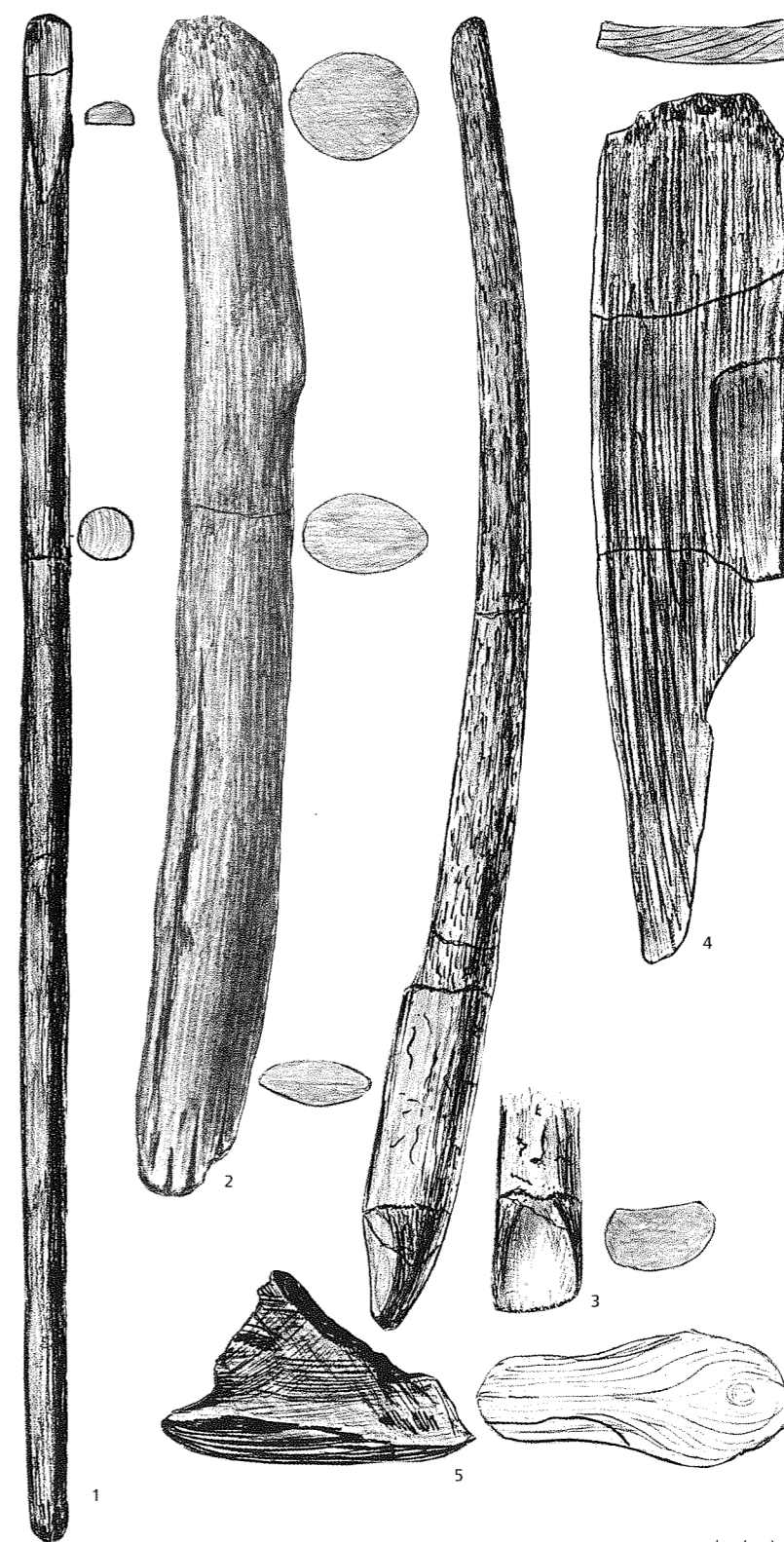
Tokia pat 2-ojoje radimvietėje kv. 2x/3b iš ruonio šonkaulių gauta data:

(Ki-9456) 4250±80bp/cal 2916 (2883) 2704 BC

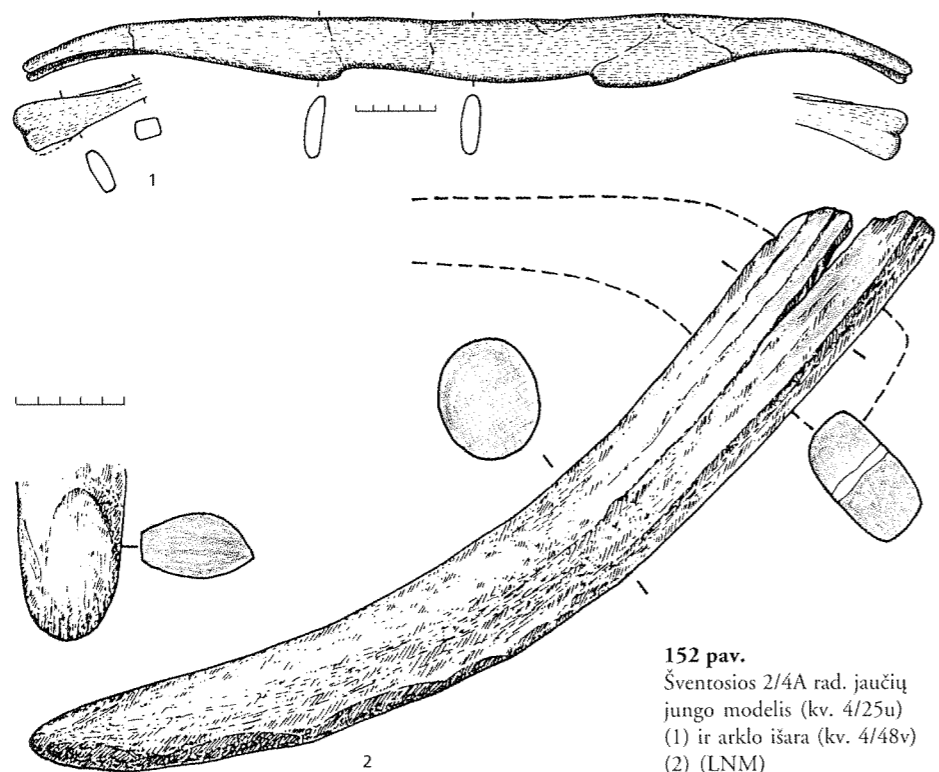
Tarp tų kaulų gulėjo kaulinio žeberklo su skylute ir virvele joje dalis (pav. 170:23), didelė trapecinė plūdė (pav. 181:4) ir storų virvių tinklo gabalėlis.

Tai vidurinio neolito datos. Taigi Šventosios 2/4-ojoje radimvietėje apatiniame sluoksnyje rasti ankstyvojo neolito pabaigos ir vidurinio neolito radiniai. Tai patvirtina ir nevienodas keramikos medžiagos tankis.

Užtvankos ir prieplauka. Tyrinėtame plote aptikti 66 statmeni kuolai, visi vakarinėje dalyje (4-ajame plote) (pav. 153). Jie buvo su žieve, iš pakrantėje

151 pav.
Šventosios 2/4A rad. lazdelė
(1), kasamosios lazdos
(2, 3, 5), geldos dalis (4).
1 – kv. 4/49ž, 2 – kv. 4/52v,
3 – kv. 4/62ž, 4 – kv. 4/53v,
5 – kv. 2y/9a (LNM)

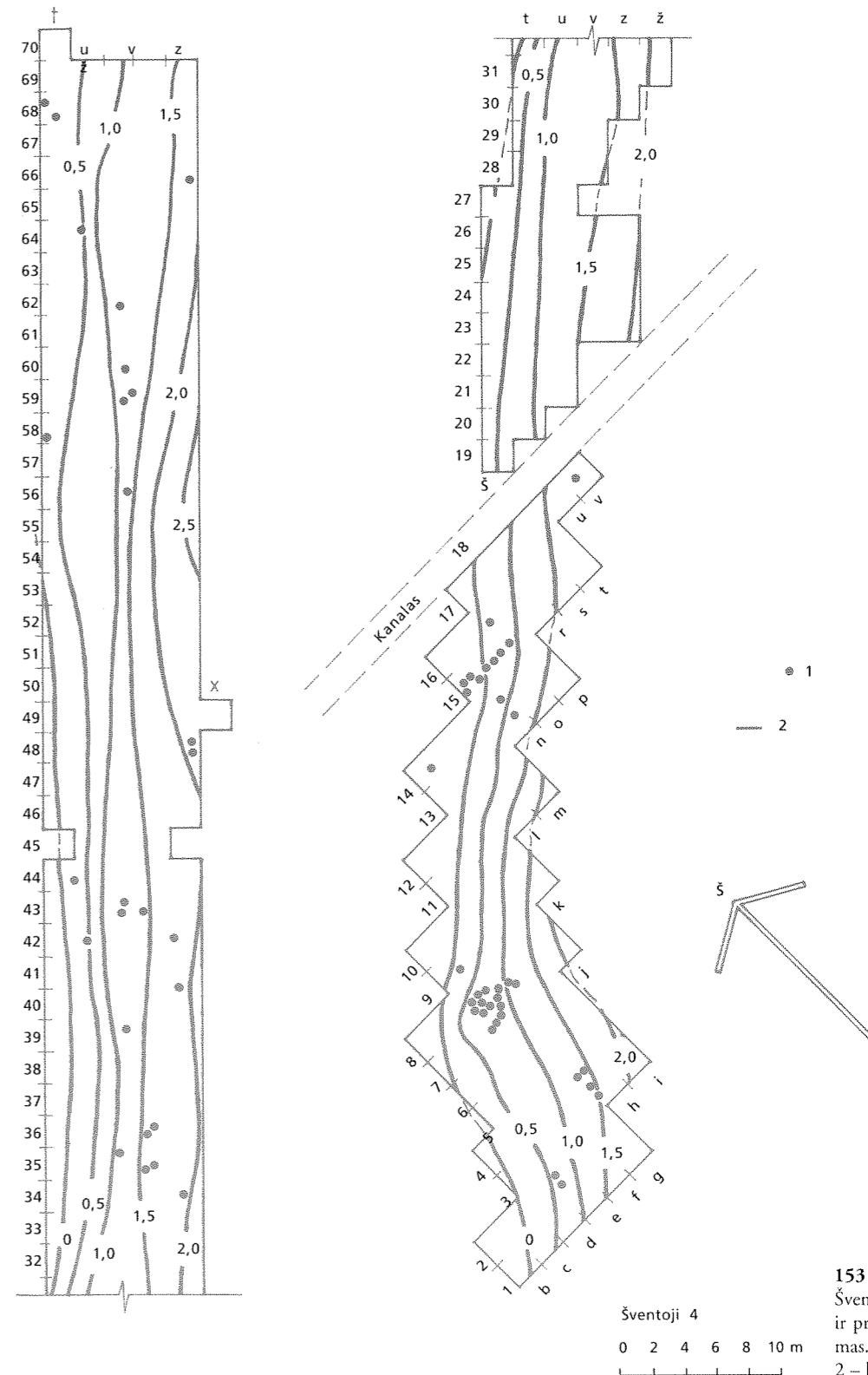
152 pav.
Šventosios 2/4A rad. jaučių
jungo modelis (kv. 4/25u)
(1) ir arklo išara (kv. 4/48v)
(2) (LNM)

augusių lapuočių, daugiausia juodalksnių, baltalksnių, lazdynų, beržų, tik keli buvo egliniai. Kuolai gana ploni, retai kuris buvo 6 cm storio, tik vienas 9,5 cm storio. Kuolai buvo įvairiai, bet gerai nusmailinti (pav. 154) ir bent pakrantėje labai giliai, kartais daugiau kaip per metrą įkalti į kietą smėlio dugną ir siekė net kiaukutėlių sluoksnį. Pakrantėje jų viršūnės pasirodavo po gitijos sluoksneliu, jau smėlyje. Toliau nuo kranto viršūnės iškildavo po gitijos kultūrinio horizontu. Kuolai buvo išsiklaidę, retai buvo galima atsekti jų išsidėstymo sistemą. Labai apgraibomis galima išskirti šešias jų grupes. Pastebėta, kad pakrantėje įkaltus kuolus atliepia giliau lagūnoje įkaltų kuolų grupelės. Aiškiai matyti, kaip kv. 4/2e kuolams už 10 m į rytus atliepia kv. 4/3g–h kuolų grupelė.

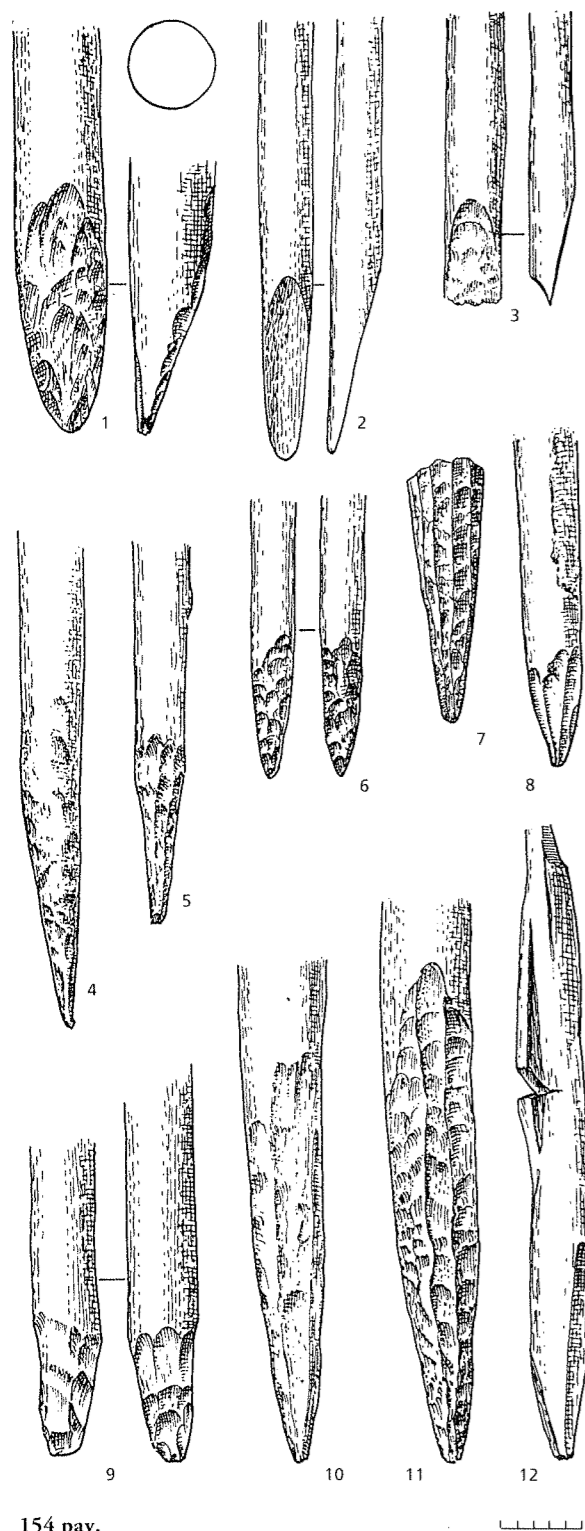
Didžiausia buvo antroji kuolų grupė kv. 4/7–8 g. Kuolai buvo sukalti trimis lygiagrečiomis eilėmis (pav. 136; 155), daugiausia poromis. Porose kuolai buvo nevienodi – atrodo, antrasis, plonesnis, buvo įkaltas vėliau pirmajam sustiprinti. Tarp kuolų lagūnos dugne gulėjo vandens apzulinta 35 cm ilgio ir 7 cm pločio lenta. Šią grupę sudarė trimis eilėmis sukalti 22 kuolai. Atrodo, kad čia buvusi priplauka, nes toje vietoje dugnas staigiai leidosi gilyn.

Apie 130 cm nuo šios kuolų grupės, pačiame krante (kv. 4/19g) stovėjo atskiras eglinis 186 cm ilgio kuolas, kurio smaigalys siekė kiaukutėlių sluoksnį.

Trečioji 10 kuolų eilutė kv. 4/14–15n–p ėjo nuo pat kranto, beveik tiesiai iš vakarų į rytus. Pačiame krante buvo įkaltas net 200 cm ilgio kuolas, toliau nedaug trumpesni. Keli stambesni kuolai stovėjo atokiau atskirai.

153 pav.
Šventosios 4B rad. užtvankų
ir priplaukos kuolų išsidėsty-
mas. 1 – statmeni kuolai,
2 – horizontalės kas 0,5 m

154 pav.
Šventosios 4B rad. aptašytieji
prieplaukos kuolų smaigaliai

Gali būti, kad dar vieną kuolų grupę, iš kurios kv. 4/17u likęs kuolas, sunaikino kanalas.

Ketvirtoji 6 kuolų grupė išryškėjo kv. 4/34–36v–z–ž. Kuolai buvo gana giliai lagūnoje, tvarka neaiški. Tarp jų 50 cm ilgio plotelyje labai glaudžiai gulėjo 2–3 cm pločio skalų pluoštas ir plonas lenktas, dar spyruokliuojantis karklinis bučiaus lankas. Kuolai buvo labai apgraužti vandens gyvių. Greičiausiai tai užtvankėlės liekanos.

Penktoji 7 kuolų grupė kv. 4/39–44u–ž sudarė apie 10 m ilgio įstrižą eilutę. Tarp jos lagūnos dugne gulėjo 258 cm ilgio ir 6 cm storio kuolas.

Šeštąją grupę sudarė 9 kuolai šiauriniame perkastos gale, kv. 4/55v–kv. 4/62v, įstrižai išsidėstę apie 28 m ilgio eile. Toliau buvo tik atskirai stantys kuolai. Be abejo, tai užtvankų liekanos.

Keramika gulėjo 10–20 cm storio kultūriniu sluoksneliu kartu su žuvų ašakomis, tinklų pasvairais, įvairiais medžio dirbiniais ir nuolaužomis. Pasitaikydavo didelių sutampančių gabalų, bet buvo daug ir smulkių šukelių. Iš viso surinkta 4860 šukių, t.y. 840 šukių 2-ojoje radimvietėje ir 4020 šukių 4-ojoje. Keramikos išsidėstymas kvadratuose 4-ojoje radimvietėje (pav. 156) paaiškina tik tiek, kad ji nevienodai paplitusi, tačiau kur ir kuriais šimtmečiais per tą tūkstančio metų laikotarpį buvo apsiesta, nepavyko išsiaiškinti. Radiokarboninės datos taip pat rodo, kad įvairių laikotarpių radiniai buvo paplitę labai plačiai.

Molio masė, iš kurios lipdyti indai, iš pažiūros ne visai vienoda. Vienose šukėse matyti gausios grūstų kiaukutų ir augalinės priemaišos, kitose priemaišos įvairesnės, tarp jų yra smulkiai grūsto granito, tad šukės kietesnės. Visų tirtų šukių molio tankis labai panašus. Molio su grynomis augalų bei kiaukutų priemaišomis tankis apie $d=1,13$, tačiau nedaug skyrėsi ir šukių su įvairesnėmis priemaišomis tankis – $d=1,30-1,32$. Įvairios šukės buvo išsibarsčiusios gana vienodai. Atskiros ryškesnės grupelės gali rodyti tik atskirų šeimų laikinas stovyklavietes. Nei mase, nei formomis, nei ornamentika toji keramika nesiskiria tiek, kad galėtume išreikšti matematiškai. Atrodo, kad ankstyviausio etapo puodų molio masė buvo su augalų ir kiaukutų

155 pav.
Šventosios 4B rad. prieplaukos
kuolai per kasinėjimus
(kv. 4/15n–o)

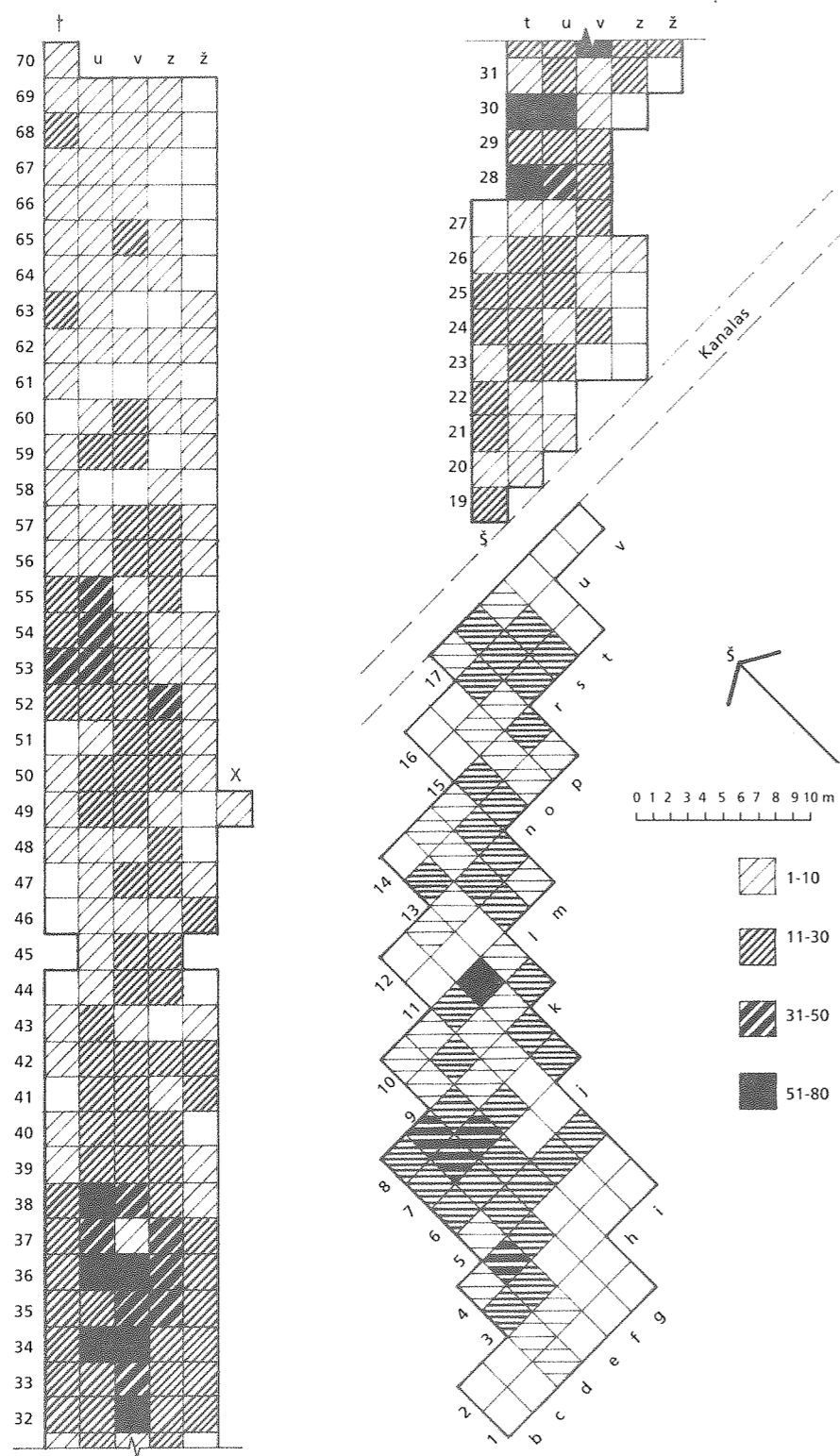
priemaišomis, vėliau priemaišos darėsi įvairesnės, bet ribos tarp jų nustatyti negalima. Taigi tenka nagrinėti keramikos visumą, tik atskirais atvejais, kur tai atrodys svarbu, iškeliant ir puodų masės tankį.

Puodų formas geriausiai apibūdina tik tie gabalai, kurie siekia puodo viršų ir dugną. Tai plačiaangiai smailiadugniai puodai. Keliose vietose 4-ojoje radimvietėje pavyko rasti keletą sutrupėjusių, bet viso puodo šukių. Kv. 4/34v iš vienoje vietoje gulėjusių šukių (pav. 21:2; 157:1) atstatytas puodas 29 cm skersmens kakleliu, kuris turėjęs būti 23–24 cm aukščio. Vienoje vietoje po briauna jis papuoštas trimis eilutėmis po 7 duobutes. Molio masė vidutinė.

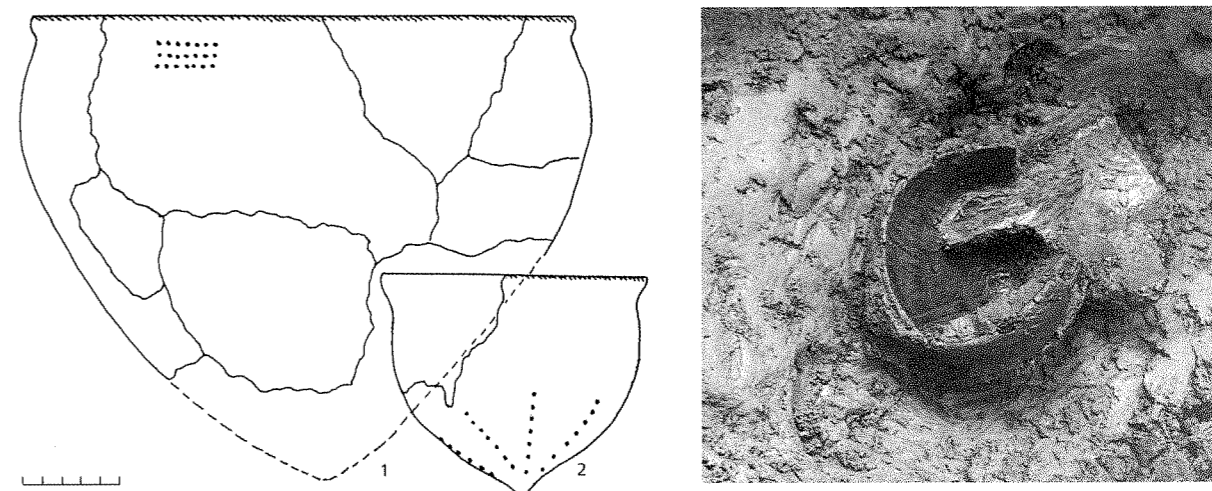
Mažo smailiadugnio puodelio iš kv. 4/41ž dalis (pav. 157:2) buvo sudužusi į 11 šukelių. Išlikusi didelė viršaus dalis ir visas dugnas. Jis buvo nulipdytas iš lengvos molio masės, plonomis (0,6 cm) sienelėmis. Dugnelis aštuoniuose vietose puoštas 7 taškų eilutėmis.

Beveik visas kv. 4/10j išlikęs puodas C_1 kakleliu buvo restauruotas iš 83 sutampančių šukių. Puodo kaklelis – 32 cm skersmens, aukštis – apie 31 cm. Paviršius brūkšniuotas iš abiejų pusių ir papuoštas neryškiomis pirštų įspaudų eilutėmis. Ant kaklelio buvęs reljefinis papuošimas ar aša. Dugnelis gana plokščias, smailuma tik pačioje apačioje. Beveik viso didelio puodo *in situ* 35 šukės rastos kv. 4/30u (pav. 21:4). Puodas buvo S_1 pavidalo kakleliu, 32 cm anga, beveik apvaliu dugneliu su išsikišusiu spurgu apačioje. Aukštis – 30 cm. Puodas sudužęs senovėje ir buvo sutaisytas, sausame molyje išgręžus skylutes.

Beveik visas puodas išliko kv. 4/52z vienoje vietoje (sulipdytas iš 40 šukių) (pav. 21:5). Puodas buvo maišo pavidalo, negrabiai sulipdytas, 27 cm aukščio ir apie 30 cm anga. Kaklelis įsprogęs senovėje ir sutaisytas, išgręžus 2

156 pav. Šventosios 4B rad. keramikos išsidėstymas. Nurodytas šukių skaičius kvadratuose (2x2 m²)

157 pav. Šventosios 4B rad. išlikę puodai iš kv. 4/34v ir 4/41ž (LNM)

skylutes. Iš šių pavyzdžių matyti, kad puodų formos buvo labai paprastos ir vienodos, nesvarbu, iš kokios molio masės jie padaryti. Daugumos išliko tik šukės, dažnai gana didelės.

Ištyrinęją 2-ojoje radimvietėje išlikusius puodų kaklelius (pav. 158:A), galime konstatuoti, kad 22% puodų buvo I pavidalo kakleliais, tarp jų beveik pusė buvo I₁ formos apvalia briauna.

Daugiausia puodų buvo C pavidalo kakleliais – 44,5%. Tarp jų tiesia, į vidų nepaplatinta briauna buvo tik 15%, o likusiųjų briauna paplatinta į vidų – kartais visai nežymiai, o kartais, ypač puodelių plonomis sienelėmis, pasitaikė iki 2,3 cm pločio nuleistų briaunų.

Daug mažiau – 9% – buvo puodų CS pavidalo kakleliais, bet tarp jų tik vieną galėtume priskirti CS₂ tipui.

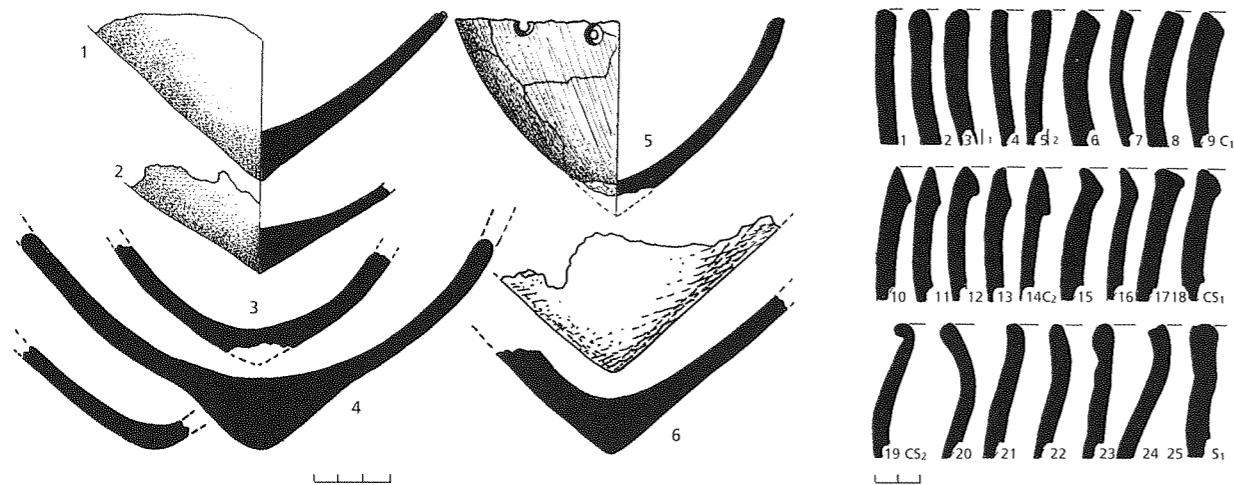
Nepilną ketvirtadalį – 24% – sudarė puodai S pavidalo kakleliais, visi tik S₁ formos.

Visi dugneliai smaili, tačiau įvairūs – staigiai siaurėjantys, kartais beveik apvalūs, dažniausiai viduryje būna iki 3 cm storio išsikišęs smaigalys (pav. 158:B).

Dauguma puodų buvo apie 30 cm skersmens anga. Daug mažiau puodų 23–25 cm skersmens anga, bet reta ir 40 cm skersmens anga. Puodai buvo platūs ir žemi, neretai tokio pat aukščio kaip ir pločio.

Ornamentika. Apie pusę puodų buvo ornamentuotu paviršiumi. Ornamentikos elementų bei motyvų ryšys su puodo (t.y. jo kaklelio) forma ir molio masės tankiu yra labai neryškus, tačiau aptardami ornamentiką atkreipsime dėmesį ir į tai.

Labiausiai paplitusios įvairių duobučių kompozicijos. Paprasčiausias motyvas – tai kelios lygiagrečios eilutės aplink kaklelį. 4-ojoje radimvietėje tokie buvo 7 puodai (pav. 161:1, 2, 4, 5). Pora šukių buvo gana lengvos molio masės, o duobutės smulkios, kitos – didelio tankio masės. 10 skirtingų puodų šukių su briaunomis buvo puošta žingsniuojančios kriputės motyvu (pav. 161:7, 9, 10). Visų kakleliai beveik tiesūs. Kripučių buvo ir ant mažo tankio, ir ant tankios masės puodo šukės. Kiti duobučių motyvai labai

158 pav.
Šventosios 2/4B rad. puodų kaklelių ir dugnelių pjūviai

individualūs ir jais daugiausia buvo puošti lengvos molio masės puodai. Pasitaikė statmenos duobučių eilutės, sujungtos skersiniais taškais (pav. 161:13). Kiek tankesnės masės puodas (pav. 161:3) puoštas tik iš dalies, trikampiū. Statmenomis kripėmis (pav. 161:16) puoštos ir lengvos šukės. Puodas, kurį visą pavyko atstatyti (pav. 20:4), tarpais buvo papuoštas statmenų juostelių eilutėmis. Taško pavidalo 7 eilutėmis buvo pamargintas mažo puoduko dugnelis (pav. 21:1; 157:2).

Atskiruose ploteliuose rastos sudėtingais raštais papuoštos kelių lengvos molio masės puodų sienelės. Be abejo, tai jau ne šiaip papuošimas, o kažko vaizdavimas. Visas raštas išliko kv. 4/56v rastoje didelio puodo šukėje (pav. 163:1). Jis galėjo vaizduoti užtvankas ir bučių. Kito panašiai puošto puodo (kv. 4/47v) (pav. 163:4) piešinys ne toks aiškus, juolab, kad jis išlikęs ne visas. Šukė brūkšniuota iš abiejų pusių, išlikusi prastai, nes buvo lengvos, trapios molio masės. Gali būti, kad panašaus rašto dalis išlikusi taip pat lengvos molio masės puodo sienelėje iš kv. 4/57z (pav. 161:15).

Visai skirtingos, matyt, vieno puodo, nors nesutampančios šukės, rastos kv. 4/111, papuoštos segmentinėmis duobutėmis (pav. 161:14). Puodo molio masė tanki, sunki, paviršius beveik lygus, šiek tiek išilgai brūkšniuotas, tuo tarpu vidus brūkšniuotas skersai. Šukės buvo labai išblaškytos, tad raštą atstatyti sunku.

Antra pagal gausumą buvo apverstų lašiukų įspaudų grupė. Šitaip buvo puošti įvairios kaklelio formos ir įvairaus tankio puodai. Motyvai labai vieni – tai viena ar kelios apverstų lašiukų eilutės po pat puodo briauna. Taip buvo papuošti lengvos, trapios molio masės puodai iš kv. 4/8f (pav. 162:1) ir kv. 4/57t (pav. 162:8). Tik vienoje gana lengvos molio masės puodo sienelėje (kv. 4/56ž) buvo iš šių įspaudėlių išdėstytas kažkoks raštelis (pav. 162:3).

Daug rečiau ornamentikoje vartoti kiti puošybos elementai. Kiek daugiau puodų buvo puošta įvairiomis negiliomis juostelėmis. Taip puošty buvo lengvos molio masės puodų (kv. 4/44v, 4/46v) (pav. 163:9). Tačiau taip pat buvo puošti ir gana didelio tankio molio masės puodai, pvz., kv. 4/45v rastasis (pav. 163:7),

ir net tos pačios puodo kaklelio formos ir labai sunkios molio masės puodas iš kv. 4/62u (pav. 163:8), kurio, kaip reta, juostelės dar buvo papildytos apvijinių įspaudų eilute. Gana lengvos molio masės puodo šukė (kv. 4/48u) buvo papuošta didele juostelių kryžma (pav. 163:3). Visas jos paviršius padengtas neryškiais greičiausiai tekstilniais, atspaudais. Kitų įvairaus tankio molio masės puodų juostelėmis buvo puošti tik kaklelių atlošai iš vidaus (kv. 4/3u, 4/33v) (pav. 163:5), vienas jų – zigzagine įraiža (pav. 163:6).

Tik pora šukių buvo puošta siaurų pleištukų įspaudais (pav. 161:12). Ir tik viena lengvos molio masės šukė (kv. 4/42z) buvo papuošta nagų įspaudų eilute (pav. 161:8).

Lengvos molio masės šukės buvo puoštos ir apvijiniais įspaudais (kv. 4/8f, pav. 163:2; kv. 2y/1a, pav. 160:4, 11).

Atskirą grupę sudarė plonos, kietos, tankios molio masės puodų (be briaunos) šukės (kv. 4/4e, 4/65v, 4/68v) ryškiai brūkšniuotu paviršiumi ir ant viršaus pirštais užspaustomis duobutėmis (pav. 161:11).

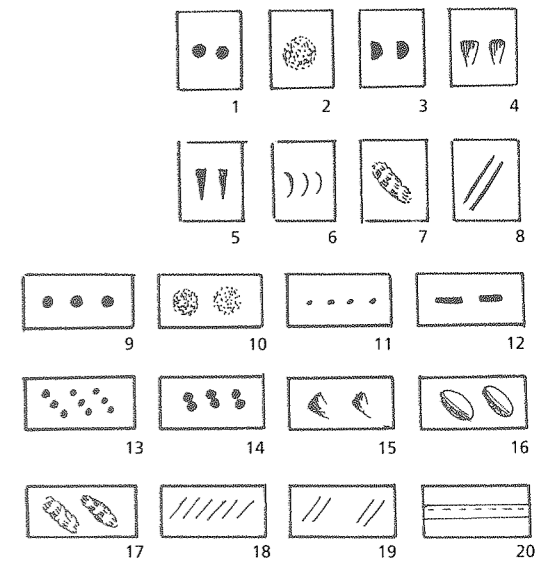
Be to, rasta pora šukių su reljefinių papuošimų liekanomis, pvz., kv. 4/10j, tačiau jie buvo labai aptrupėję.

Tais pačiais elementais buvo puošiamos ir puodų briaunos. Daugiausia puošta duobutėmis, po to atitinkamai įstrižomis įraižomis, pailgais ovaliais įspaudais ir apvijiniais įspaudais. Kai kurios briaunos buvo papuoštos išilginiais grioveliais (pav. 159:9–20).

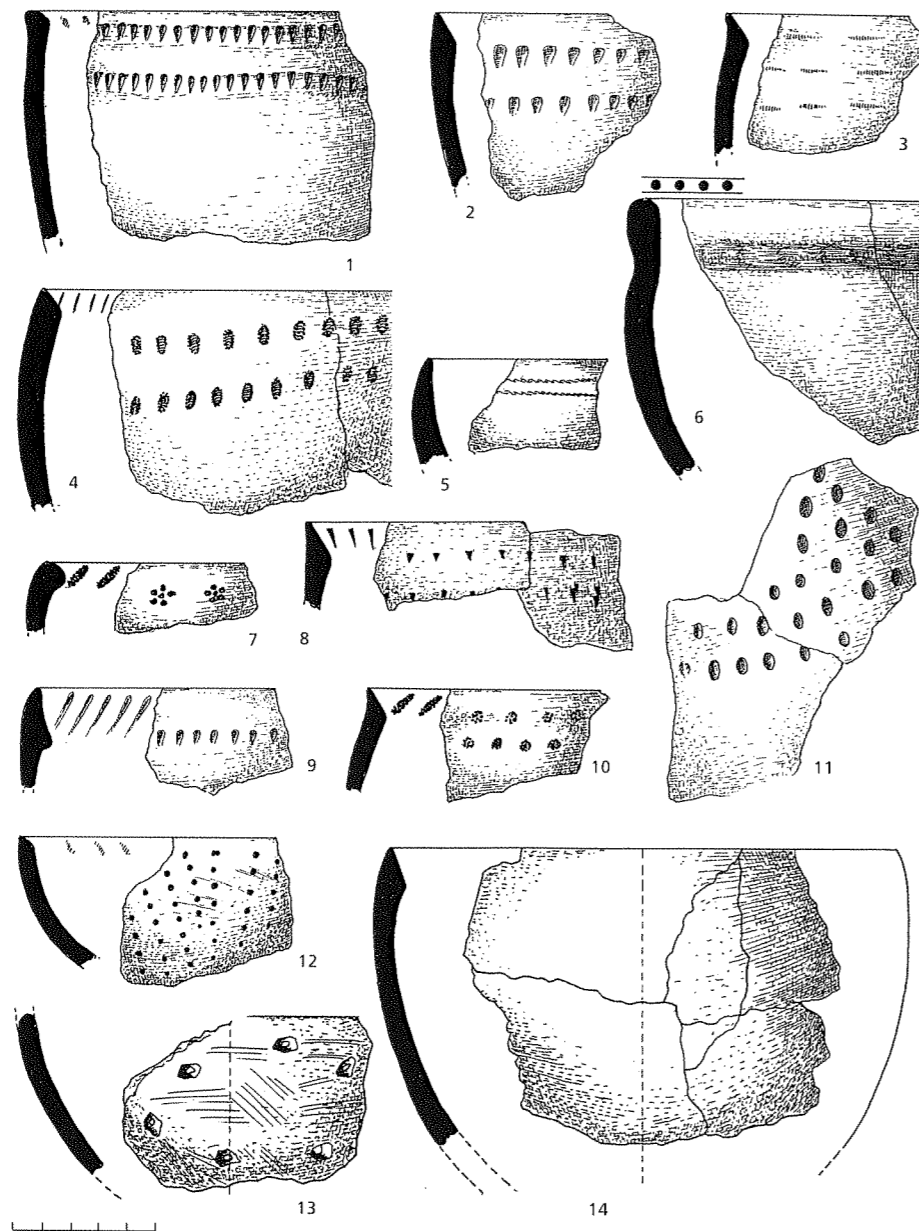
Atskirą indų grupę sudarė dubenėliai ir maži puodeliai, kurių priskaičiuota 33. Visi dubenėliai buvo pailgi – luotelio pavidalo. Nors jų pavidalas labai panašus, tačiau ornamentika labiau individualizuota, tad lengviau nustatyti jų minimalų skaičių. Priklausomai nuo paskirties, jie lipdyti iš įvairios molio masės. Dalis jų buvo šviestuvai – spingsulės – tai matyti iš jų apdegusių pakraščių. Šie paprastai pagaminti iš tankios, sunkios molio masės su smulkiais mineralinėmis priemaišomis ir gerai įanglinti. Kita dalis dubenėlių visai švarūs, plonomis sienelėmis, lengvos molio masės, matyt, skirti kitiems tikslams.

Didžioji dalis (20 egz.) – plonieji švarūs dubenėliai – buvo visai lygiu paviršiumi, tik kelių briaunos papuoštos įstrižomis įkartelėmis. Kiek storesni lengvos molio masės dubenėliai buvo šiek tiek papuošti.

Tuo tarpu sunkios molio masės dubenėliai dažnai būna puošnūs. Iš tokių geriausiai išliko pusė dubenėlio, kurį buvo lengva atstatyti (pav. 165). Jis turėjęs būti 26,5 cm ilgio ir 17,3 cm pločio, 6,8 cm aukščio. Abu jo galai iškilę iki 9 cm. Dubenėlis iš abiejų pusių ištaisai papuoštas mazgeliais ir trumpais apvijiniais įspaudais, galuose ir šonuose yra 4 skylutės. Dubenėlis buvo tankios struktūros molio masės ir gerai įanglintas. Kito taip pat gerai įanglinto dubenėlio likusi tik dalis, paviršiuje duobutės išdėstytos spinduliais. Gana tankios molio masės dubenėlio galas (kv. 4/34š) (pav. 164:8) aprūkusiais

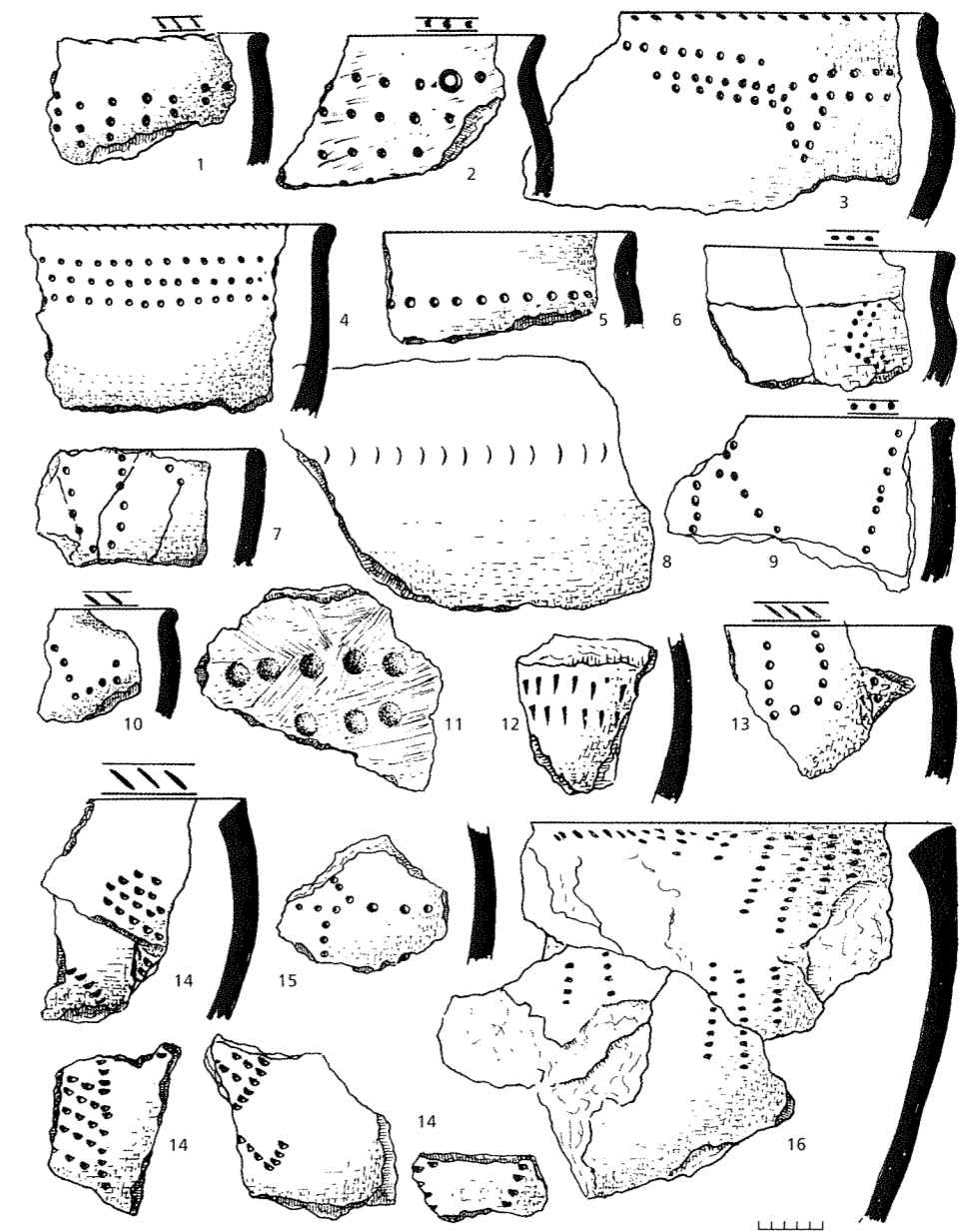
159 pav.
Šventosios 2/4B rad. puodų ornamentikos elementai:
1–8 – puodų kaklelių,
9–20 – puodų briaunų

160 pav.
Šventosios 2B rad. puodų
dalys (LNM)

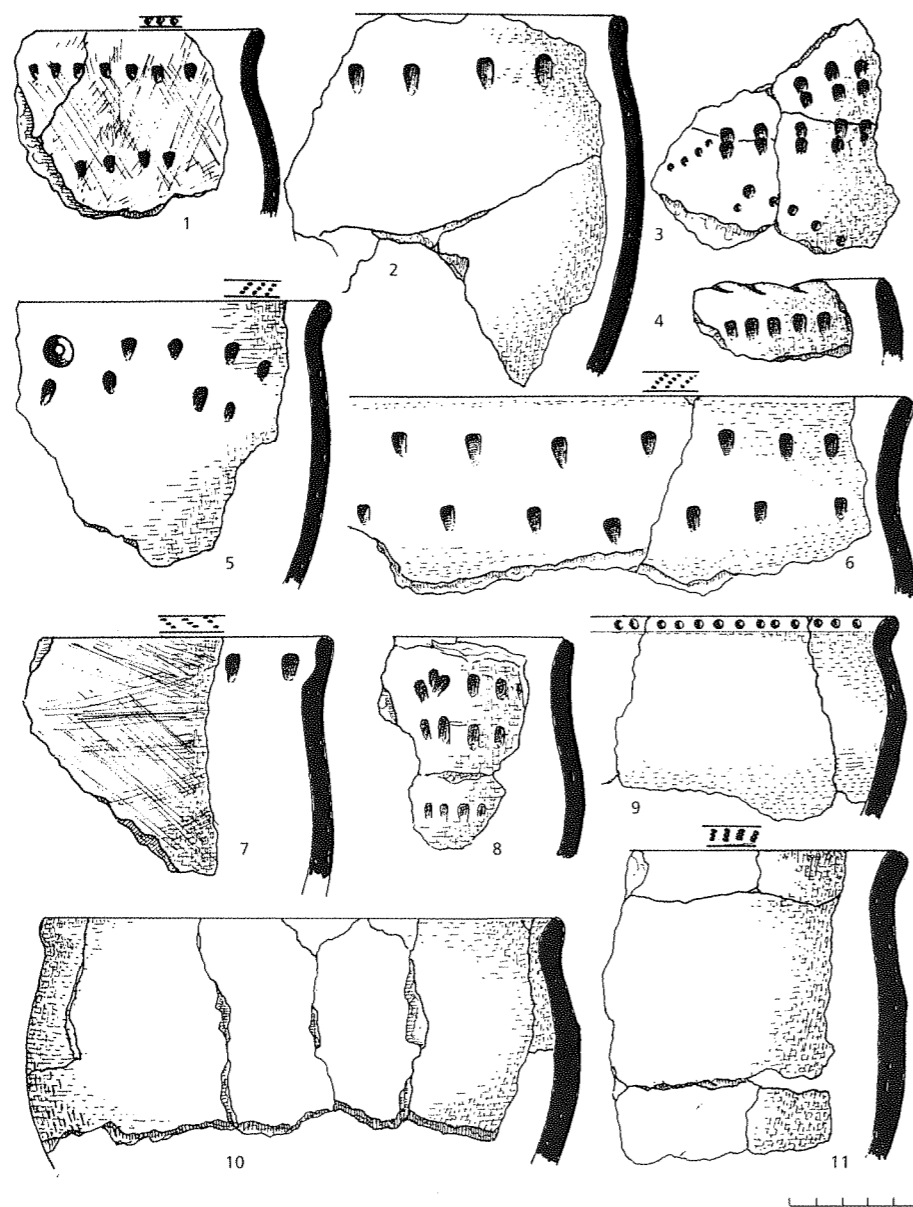
kraštais ir šviesiu dugnu buvo puoštas siaurų apverstų lašiuokų juostomis. Kito šviestuvėlio galo šukė (kv. 4/52z) (pav. 164:5), taip pat tankios molio masės, buvo puošta kažkokiu sudėtingesniu durtinių duobučių ornamentu. Dugno vidinėje pusėje matyti tamsus ruožas, kur baigėsi taukai. Rasta ir dubenėlio dalis (kv. 4/3d) tik brūkšniuotu paviršiumi, o puošta vidine puse (pav. 164:11). Jo kraštai buvo apjuodę, vidinė dugno pusė šviesi.

Akmeninių dirbinių šioje radimvietėje labai mažai. Iš rastų, nors ir negausių, medinių kirvių movų ir kablo pavidalo kirvakočių galima spręsti, kad turėjo būti bent mažų įtvėriamųjų kirvelių – ašmenėlių, tačiau jų nerasta.

161 pav.
Šventosios 2/4B rad. puodų,
papuostų duobutėmis, nagų
įspaudais ir pleištukais dalys.
1 – kv. 4/55v, 2 – kv. 4/14p,
3 – kv. 4/32u, 4 – kv. 4/50u,
5 – kv. 4/3u, 6 – kv. 4/9h,
7 – kv. 4/58z, 8 – kv. 4/42z,
9 – kv. 4/55v, 10 – kv. 4/54u,
11 – kv. 4/4e, 12 – kv. 4/7f,
13 – kv. 4/56ž, 14 – kv. 4/11l,
15 – kv. 4/57z, 16 – kv. 4/46ž
(LNM)

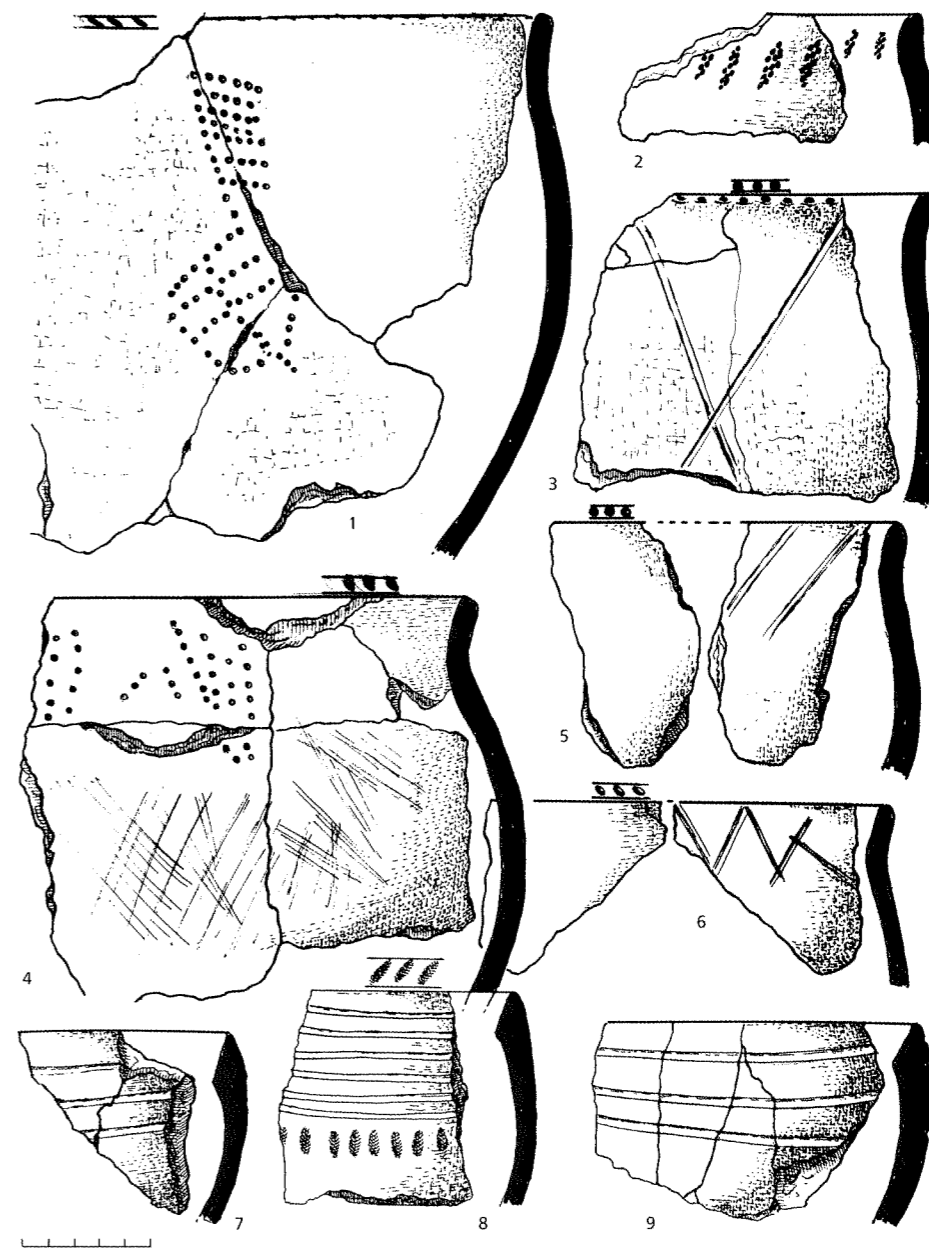
Kv. 4/44ž 170 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, pačiame kultūrinio sluoksnio dugne, rasta tik vienos įvežtinės skalūno buožės liekana, paversta kaltu (pav. 166). Buožė buvusi rombinė, plokščiai ovalaus pjūvio. Paviršius gaubtas ir gerai gludintas. Pradžioje ji buvusi gręžta nestoru pilnaviduriu grąžtu, o perlūžus bandyta gręžti plačiau tuščiaviduriu, tačiau nuo to gręžimo likusi tik įrėžta žymė. Į vidų skylė siaurėja. Tokia gręžimo technika čia nebuvo praktikuojama, taip išgręžta buožė turėjo būti įvežta. Čia vietoje, dar kartą sudužus, ji buvo paversta kaltu – paviršiuje ir ašmenyse matyti darbo žymės. Išlikusios dalies ilgis 8,6 cm, plotis 6,4 cm.

162 pav.
Šventosios 2/4B rad. puodų,
papuoštų apverstais lašiuokais,
ir lygiu paviršiumi dalys.
1 – kv. 4/8f, 2 – kv. 4/32t,
3 – kv. 4/55ž, 4 – kv. 4/55t,
5 – kv. 4/34v, 6 – kv. 4/37u,
7 – kv. 4/12j, 8 – kv. 4/57t,
9 – kv. 4/32v, 10 – kv. 4/5g,
6f, 11 – kv. 4/42ž (LNM)

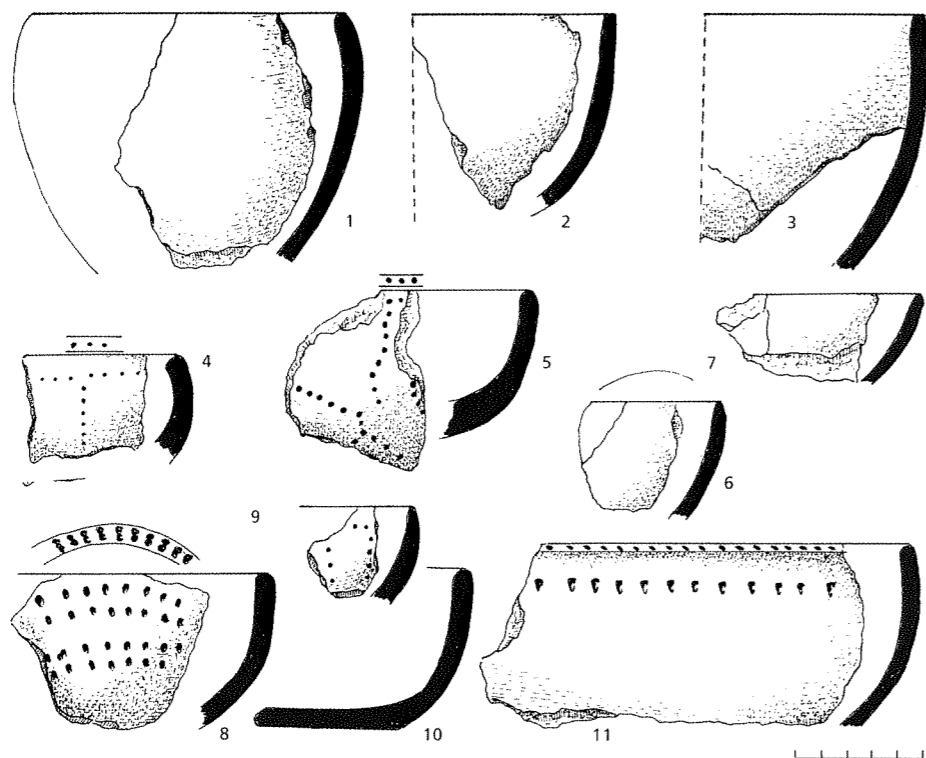
Iš rausvo arba pilko smiltainio buvo gaminti gludintuvai. Jų surinktos tikrai nuolaužos arba visai sunaudoti, tinklų pasvarais paversti, dirbiniai. Jiems neieškota specialios formos, jų nereikėjo nė apdoroti, nes smiltainis savaime susiklostęs plokštėmis. Didžiausias gludintuvas buvo 28,5 cm ilgio ir 20 cm pločio (kv. 4/13l), irgi jau paverstas pasvaru. Gludintuvai dažniausiai gludinami iš abiejų pusių, kol sudyla. Rasta gludintuvų gabalų ir siauroms plokštumoms gludinti.

Iš akmens daugiausia daryta tinklo pasvarėlių (pav. 167; 168). Tam tikslui buvo naudoti ir visai neapdoroti akmenėliai. Visas abiejų radimviečių dugnas buvo jais nusėtas. Suskaičiuoti tie, kurie turėjo apdirbimo žymių – išskaldas

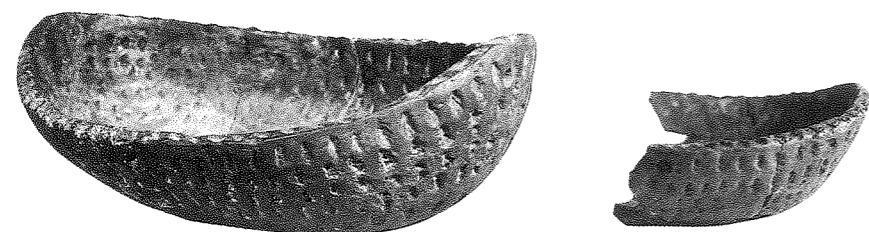
163 pav.
Šventosios 2/4B rad. puodų,
papuoštų duobutėmis ir
įraižomis, dalys. 1 – kv. 4/56v,
2 – kv. 4/8f, 3 – kv. 4/48u,
4 – kv. 4/47v, 5 – kv. 4/3u,
6 – kv. 4/33v, 7 – kv. 4/45v,
8 – kv. 4/62u, 9 – kv. 4/44v
(LNM)

karnai prišti arba, jei tai natūralūs akmenys, apjuosti karna ar virvele bei apvynioti tošimi. Jų suskaičiavome 182 egzempliorius. Pasvarai buvo padaryti iš stambių jūros nūgludintų gargždo akmenėlių. Daugiausia – 34% – buvo su dviem išskalomis šonuose. Jų ilgis 12–21 cm. Su trimis išskalomis buvo 8% pasvarų – tai tokie, kurių natūralus pavidalas nereikalavo daugiau išskalų. Jų nereiktų atskirti nuo pasvarų su keturiomis išskalomis, kurių buvo 11%. Jų dydis pats įvairiausias – nuo 4 cm iki 19,5 cm. Pasvarų su viena išskala surinkta 15%. Jie buvo 12–20 cm ilgio, tačiau netaisyklingi. Atskirą grupelę sudarė maži akmenėliai, apvynioti beržo tošimi. Jų ilgis gana vienodas – 5–6 cm,

164 pav.
Šventosios 2/4B rad. dubenėlių ir mažų puodelių dalys. 1 – kv. 4/6f, 2 – kv. 4/3e, 3 – kv. 4/24š, 4 – kv. 4/55z, 5 – kv. 4/55z, 6 – kv. 4/56ž, 7 – kv. 4/25t, 8 – kv. 4/34š, 9 – kv. 4/53ž, 10 – kv. 4/6e, 11 – kv. 4/3d (LNM)

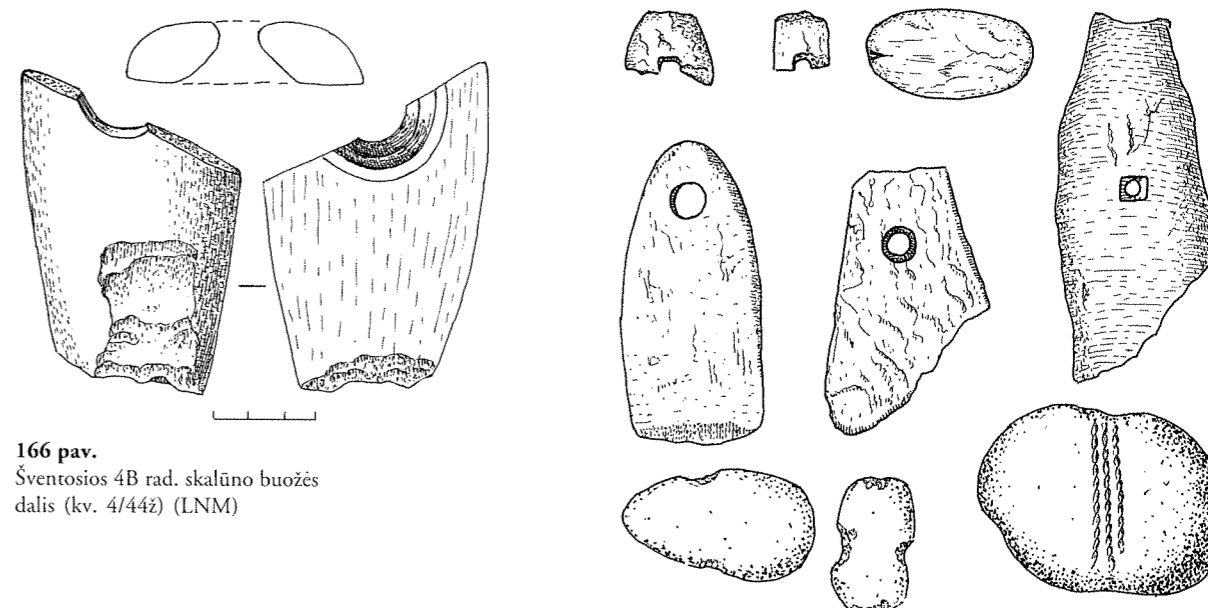
165 pav.
Šventosios 2B rad. pusė ornamentuoto dubenėlio ir retauruotas dubenėlis, kv. 2x/3c (LNM)

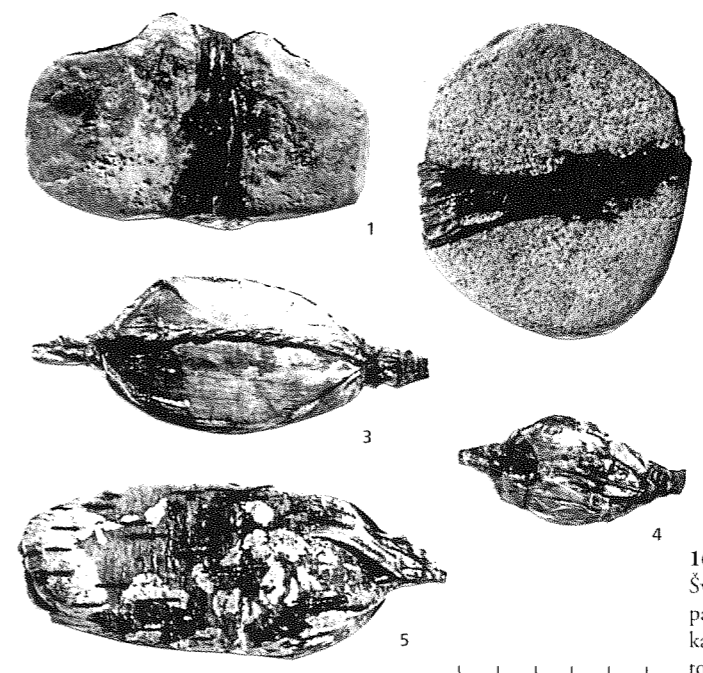
retkarčiais siekė 10,5 cm. Jų suskaičiavome 18, t.y. 11%, tačiau suskaičiuoti tik tie, kurių apvalkalas buvo išlikęs. Kv. 4/63t vienoje krūvelėje gulėjo 6 tošimi apvynioti pasvarėliai. Natūralių akmenėlių, aprištų karna, surinkta 35, t.y. 21% visų pasvarų. Retkarčiais jie parišti liepos karnos virvele.

Tošimi apvynioti pasvarėliai būna apie 50 g svorio. Pasvarai su išskalomis dažniausiai sveria apie 300 g, kartais siekia 500 g. Pasitaikė ir visai mažų su išskalomis – 60–70 g. Labai dideli su išskalomis, be abejo, buvo inkarai.

Titnaginių dirbinių (pav. 169), kaip ir neapdirbtų titnago gabalėlių, per visą plotą rasta labai mažai – vos 61. Daugiausia tai neapdirbtos prasto vietinio riedulinio titnago nuoskalos, tik kelios buvo menkai retušuotos. Rastieji natūralūs titnago rieduliukai buvo 3,4–5,7 cm ilgio. Jie labai neskalūs, dėl to, matyt, numesti ir iš jų padaryti 4 skaldytiniai. Iš tokios medžiagos gerų skelčių pasigaminti buvo neįmanoma. Tik viena skeltė buvo retušuota (pav. 169:4). Iš vieno mikrorėžtukų matyti, kaip skeltės buvo dalijamos.

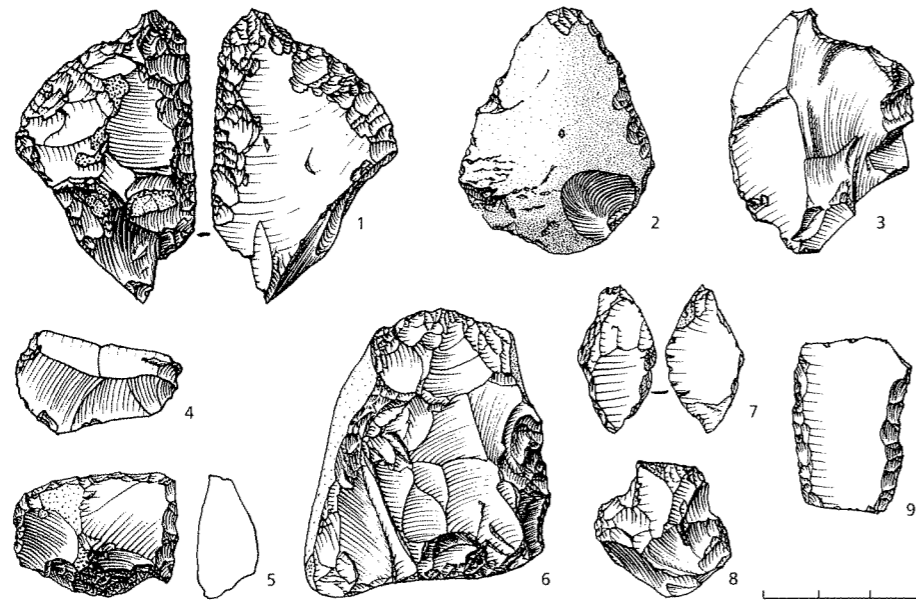
166 pav.
Šventosios 4B rad. skalūno buožės dalis (kv. 4/44ž) (LNM)

168 pav.
Šventosios 2/4B rad. pasvarėliai, perristi liepos karna ir apvynioti beržo tošimi (LNM)

167 pav.
Šventosios 4B rad. plūdės ir pasvarėliai. 1 – kv. 4/48z, 2 – kv. 4/33z, 3 – kv. 4/5t, 4 – kv. 4/36v, 5 – kv. 4/47z, 6 – kv. 4/47z, 7 – kv. 4/38t, 8 – kv. 4/59f, 9 – kv. 4/44u (LNM)

Pagaminti tik keli dirbiniai – tai pora kaltelių ašmenėlių (kv. 4/9h ir 4/67v) (pav. 169:9). Aiškiausias trumpas gremžtukas (kv. 4/34t) (pav. 169:5) ir pora peilių (kv. 4/6e ir 4/28u) (pav. 169:2) menkai retušuotomis briaunomis. Tik vienas 5,4 cm ilgio peilis (kv. 4/53t) (pav. 169:1) buvo padarytas iš tamsiai pilko įvežtinio titnago. Du jo paviršiai iš abiejų pusių gana plokščiai nuretušuoti, tačiau išlikę ir žievės pėdsakų.

169 pav.
Šventosios 4B rad. titnaginiai dirbiniai. 1 – kv. 4/53t, 2 – kv. 4/9u, 3 – kv. 4/68t, 4 – kv. 4/6e, 5 – kv. 4/34t, 6 – 4/41v, 7 – kv. 4/52u, 8 – kv. 4/14l, 9 – kv. 4/9h (LNM)

Kauliniai ir raginiai dirbiniai. Iš kaulo buvo padaryti 3 žeberklai. 2-ojoje perkasoje (kv. 2x/3b) tarp ruonių kaulų gulėjo žeberklas abiem nulūžusiais galais su skylute apie vidurį, kurioje išlikusi liepos karnos virvelė, matyti ir prasidedančios užbarzdos liekana (pav. 170:23). Iš antrosios nuolaužos (kv. 4/150v) (pav. 170:22) atrodo, kad jis turėjęs ir antrą, į kitą pusę atsuktą, užbarzdą. Beveik sveikas išlikęs žeberklas (kv. 4/55t) buvo 18,5 cm ilgio ir 2,6 cm pločio (pav. 170:24), gulėjo pačioje lagūnos pakrantėje.

Rasti iš stambių žvėrių blauzdikaulių padaryti 3 ietigaliai ir 1 durklas (pav. 170:20, 21). Vienas iš jų (pav. 170:19) skirtas medinei iečiai (pav. 148:1) (ir priklauso jau A sluoksniui). Rastas ir vienas ungurių šakių smaigas (pav. 170:18). Dar vienas, nulūžęs smaigaliui, liko nebaigtas.

Prie pat lagūnos kranto (kv. 4/7e) gulėjo iš briedžio rago padarytas kastuvėlis. Jo rožė nupjaustyta ir apdailinta, dvi trumpos atšakos pasmailintos ir labai nuzulintos. Jo ilgis 30 cm, plotis 30 cm (pav. 171:10).

Daugiau kaulo įrankių buvo skirta namų ūkiui. Tai iš ruonių galūnių kaulų pagaminti kailių grandikliai perskeltomis sąnarinėmis galvutėmis ir išgludintomis briaunomis. Geriausiai išlikęs (kv. 4/35v) buvo 19,5 cm ilgio (pav. 171:9). Tokių rasta 3 egzemplioriai.

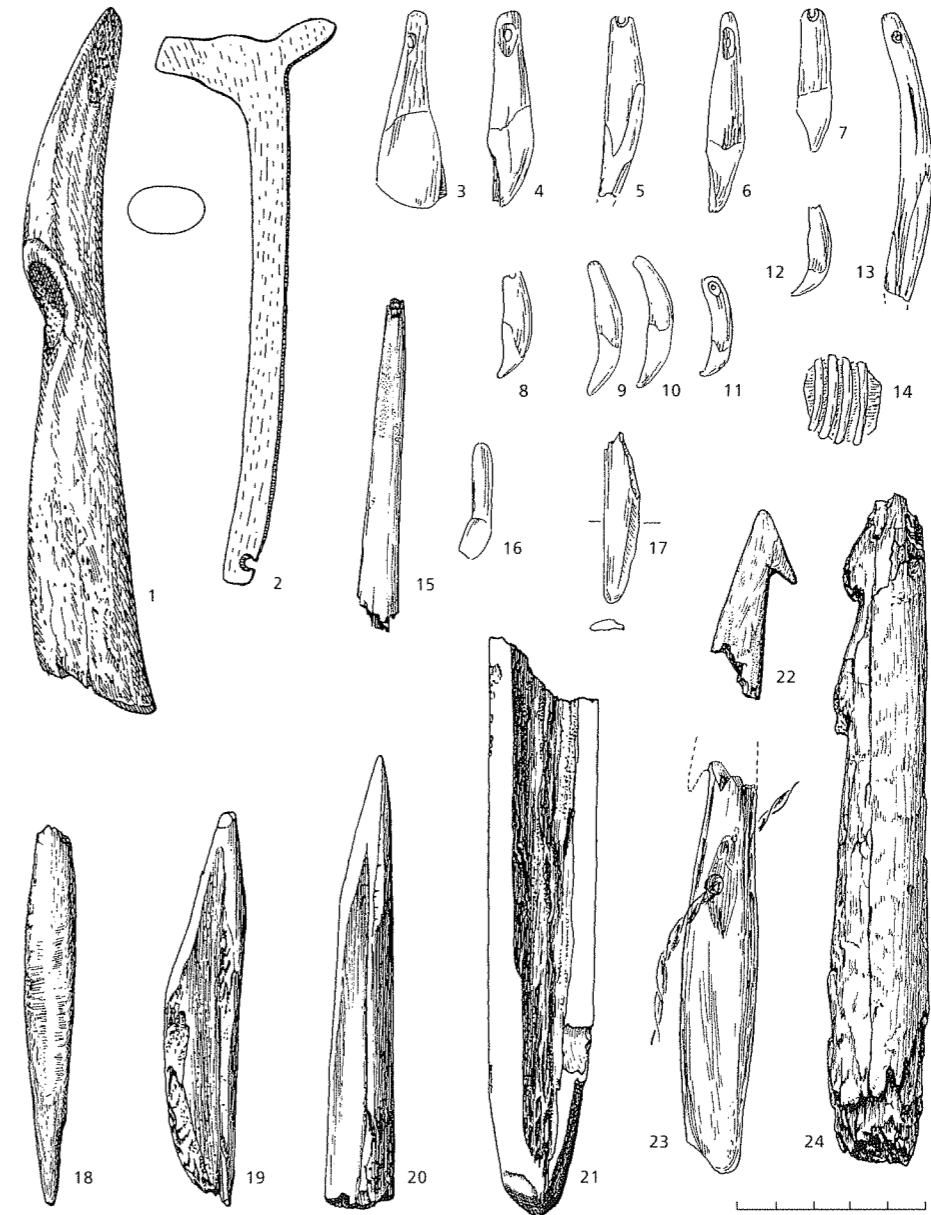
Moterų darbui skirtieji turėjo būti iš stambaus žvėries alkūnkaulio padaryti įrankiai, dažnai be pagrindo vadinami durklais. Išlikusi tik viena tokio įrankio dalelė (kv. 4/6g).

Apskritai kaulinių dirbinių rasta labai mažai. Net tokių visuotinai paplitusių kaip ylos surinkti tik 6 egzemplioriai (pav. 171:1–3, 5). Rasta pora adiklių (pav. 171:4, 6), kurių vienas iš stirnino ragelio.

Galbūt peiliui įtvirti ar kaip adatinės buvo skirtos dvi kaulinės rankenos (pav. 171:7) ir stambaus žvėries šlaunikaulio galvutės. Natūralios įgaubos vietoje paplatinta apskrita skylutė.

Įdomiausia iš briedžio šonkaulio padaryta apeiginė lazdelė (pav. 170:2) su briedės galvute (kv. 4/17s). Ji rasta 100 cm gylyje, buvo 14,8 cm ilgio, kiek gaubta ir plokščia, galvutė plokščio keturkampio pjūvio.

Iš žvėrių dantų bei ilčių buvo padaryta 17 kabučių–amuletų. Tai šerno priekiniai dantys (pav. 170:5, 13), briedžio priekiniai (pav. 170:6, 7), tauro dantys (pav. 170:3, 4), ruonių (pav. 170:8, 11, 12) ir šunų iltys (pav. 170:9, 10). Keliskart rasta šalimais po du amuletus. Rasta iš bebros ilčių išpjautų pailgų plokštelių. Savito papuošalo gabalėlis (pav. 170:14) buvo odos skiautė, aplipdyta keturiais plonyčiais 2,3 cm ilgio bebruko dantukais.

170 pav.
Šventosios 2/4B rad. kauliniai ir raginiai dirbiniai: apeiginiai (1, 2), žvėrių dantų kabučiai (3–14, 16, 17), smaigai (15, 18–20), durklas (21), žeberklai (22–24). 1 – kv. 4/30u, 2 – kv. 4/17s, 3, 4 – kv. 4/4e, 5 – kv. 4/8j, 6 – kv. 4/30u, 7 – kv. 4/8f, 8 – kv. 4/34z, 9, 10 – kv. 4/30u, 11 – kv. 4/29t, 12 – kv. 4/41e, 13 – kv. 4/39v, 14 – kv. 4/37v, 15 – kv. 4/28n, 16 – kv. 4/41e, 17 – kv. 2x/3b, 18 – kv. 4/34u, 19 – kv. 4/51v, 20 – kv. 4/15p, 21 – kv. 4/33z, 22 – kv. 4/15o, 23 – kv. 2x/3b, 24 – kv. 4/55t (LNM)